

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

TÜRK SİYASAL HAYATINDA CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

Mustafa Serhan YÜCEL

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU

BİLECİK, 2012

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

TÜRK SİYASAL HAYATINDA CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

Mustafa Serhan YÜCEL

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU

BİLECİK, 2012

 BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	YÜKSEK LİSANS/DOKTORA <u>JÜRİ ONAY FORMU</u>
---	---

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 22.05.2012 tarih ve 2/ (a) sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 12.06.2012 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Mustafa Serhan YÜCEL 'in "Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanı Seçimleri" konulu tez çalışması Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Yrd.Doç.Dr. Hüseyin SADOĞLU

ÜYE : Doç.Dr. Abdulkadir İLGEN (A.B.D Dışı)

ÜYE : Yrd.Doç.Dr. Murat ERCAN

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

TEŞEKKÜR

‘Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanı Seçimleri’ başlıklı yüksek lisans tezimin konusunun seçiminden başlayarak tezin tamamlanmasına kadar olan süreçte yardım ve desteğini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Sadoğlu’na, ufuk açıcı sohbetleriyle konulara geniş perspektiften bakmamı sağlayan Doç. Dr. Abdulkadir İlgen’e, başta Doç. Dr. Mustafa Koç, Yrd. Doç. Dr. Murat Ercan ve Yrd. Doç. Dr. Ali Ayata olmak üzere Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi’nin değerli öğretim üyelerine en içten teşekkürü borç bilirim.

Teşekkür faslında isim zikretmeksizin “Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarih Bölümünün değerli öğretim üyeleri” diyecek olursam emeğe saygısızlık yapmış olurum. Prof. Dr. Abdulhalik Bakır, Doç. Dr. İlhami Yurdakul, Yrd. Doç. Dr. Halim Demiryürek, Yrd. Doç. Dr. İsmail Ediz, Yrd. Doç. Dr. Refik Arıkan, Yrd. Doç. Dr. Ömerül Faruk Bölükbaşı ve Okt. Taner Bilgin’e teşekkürden daha fazlasını borçluyum. Ayrıca Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Çağrı Erhan ile sevgili meslektaşlarım Eylem Ünal ve Emre Oruç’a da verdikleri destekten dolayı şükranlarımı sunuyorum.

İlk makalem, ilk kitabım ve ilk konferansım... Hepsinde Ezel Erverdi’nin payı var. Beni yazmaya yüreklendirmese söz uçacaktı, yazı da kalmayacaktı. Kendisine minnet borçluyum.

Ve tabii ki, lisans eğitimimi tamamladıktan yıllarca sonra beni akademisyenliğe teşvik eden ve her türlü desteği veren değerli hocam Prof. Dr. Azmi Özcan’a sonsuz teşekkür ediyorum.

05.06.2012

M. Serhan Yücel

ÖZET

TÜRK SİYASAL HAYATINDA CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

Mustafa Serhan YÜCEL

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılından 2012 yılına kadar 19 kez cumhurbaşkanı seçimi yaşamış; bunların 18'inde cumhurbaşkanı parlamento tarafından seçilirken, 1980 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçimi sonuçsuz kalmıştır. 1982 yılında ise Kenan Evren, 1982 Anayasasına konulan bir madde ile referandum sonucu cumhurbaşkanı olmuştur.

Cumhuriyetin ilan edildiği gün yapılan ilk cumhurbaşkanı seçiminde 1921 Anayasası hükümleri geçerli olmuş, daha sonra kabul edilen 1924 Anayasası döneminde on, 1961 ve 1982 Anayasası dönemlerinde de dörder kez cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. Seçimlerde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü dörder kez, Celâl Bayar üç kez, diğer cumhurbaşkanları da birer kez bu göreve gelmişlerdir.

Parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanlarının yetki ve sorumlulukları kısıtlı olmasına rağmen Türkiye'deki devlet geleneği ve refleksler cumhurbaşkanlığı makamına bakışı derinden etkilemiş, Türkiye'deki cumhurbaşkanı seçimlerinde başta silahlı kuvvetler olmak üzere basın, yargı bürokrasisi, sermaye gibi diğer birçok dış etmen etkili olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de cumhurbaşkanı seçimlerinde süreç siyasal yaşamın tümünü kapsamaktadır: Uluslararası konjonktür ve dünya düzeniyle siyasal ve ekonomik gelişmelere değinmeden Türkiye'de cumhurbaşkanı seçimlerini anlamak mümkün değildir. Bu nedenle araştırmada iç ve dış gelişmelerin çerçevesinde Türk Cumhuriyeti'nin kısa siyasi tarihi de verilmiş, cumhurbaşkanı seçimlerinin yanı sıra siyasal yaşamda gerçekleşen milletvekili genel ve ara seçimleriyle yerel yönetim, senato seçimleri ve referandumlar da yer almıştır.

Araştırma kapsamında anayasalarda cumhurbaşkanının seçimi, cumhurbaşkanında aranan nitelikler, cumhurbaşkanının görev süresi ve kaç kez seçileceği, cumhurbaşkanlığına aday olma usulü ve seçilebilmek için gereken oy miktarı gibi konular irdelenmiştir. Ayrıca cumhurbaşkanlarının yemin törenleri ve teşekkür konuşmaları da TBMM tutanaklarından alınmıştır.

Anahtar Sözcükler

Cumhurbaşkanı Seçimleri, Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı, Seçim, Türkiye'de Seçimler, Siyaset, Asker, Siyasal Partiler, Siyasal Hayat, Siyasal Kültür.

ABSTRACT

THE PRESIDENTIAL ELECTIONS IN TURKISH POLITICAL LIFE

Mustafa Serhan YÜCEL

The republic of Turkey has witnessed 19 presidential elections from 1923, the foundation of the republic, to 2012. While the presidents were elected by the parliament in 18 of the elections, the presidential election in 1980 remained inconclusive. Kenan Evren became the president by the ratification of the 1982 Constitution as a result of constitutional referendum in 1982.

The 1921 Constitution provisions were effective in the first presidential election held on the declaration day of the republic. 10 presidential elections were held during the period of the 1924 Constitution, while 4 presidential elections were held during the 1961 Constitution and 4 presidential elections were held during the 1982 Constitution. In the three times, The others were each elected once. elections, Mustafa Kemal Atatürk and İsmet İnönü were elected four times, Celal Bayar was elected

Although presidents have limited power and responsibility in parliamentary systems, government traditions and reflexes in Turkey have profoundly effected the viewpoint to the presidential office. Thus, external factors such as notably the armed forces, the press, the judicial bureaucracy and the capital have been influential on the presidential elections in Turkey. Therefore, the process of the presidential elections includes all parts of political life in Turkey. It is not possible to understand the presidential elections in Turkey without referring the international systems, the world order, internal political and economic developments. Accordingly, this study outlines the brief political history of the Republic of Turkey within the frame of internal and external developments. In addition to the presidential elections; general elections for parliament, municipality and senate; and also referendums are included in the study.

The study examines the presidential elections in the constitutions, required qualifications for presidents, term of office of the president, how many times a president can be elected, conditions of nomination, amount of votes needed. Besides, the minutes of oath-taking ceremonies and addresses of thanks taken from the records of the Grand National Assembly of Turkey are situated in the study.

Key Words

The presidential elections, The Republic of Turkey, Presidency, Election, Elections in Turkey, Politics, Army, Political Parties, Political Life, Political Culture.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI	
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. 1921 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ	7
2.1. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Cumhuriyetin İlanı ve Cumhurbaşkanı Seçimi Üzerine İlk Düzenleme-1923	7
2.2. 1339 (1923) Cumhurbaşkanı Seçimi	8
3. 1924 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ	11
3.1. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	11
3.2. 1927 Cumhurbaşkanı Seçimi.....	14
3.3. 1931 Cumhurbaşkanı Seçimi	15
3.4. 1935 Cumhurbaşkanı Seçimi	17
3.5. 1938 Cumhurbaşkanı Seçimi	18
3.6. 1939 Cumhurbaşkanı Seçimi	22
3.7. 1943 Cumhurbaşkanı Seçimi	24
3.8. 1946 Cumhurbaşkanı Seçimi	25
3.8.1 Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş	25
3.8.2. 1946 Milletvekili Genel Seçimleri ve 5 Ağustos 1946 Cumhurbaşkanı Seçimi	29
3.9. 1950 Cumhurbaşkanı Seçimi	32
3.9.1. 1946-1950 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler	32
3.9.2. 22 Mayıs 1950 Cumhurbaşkanı Seçimi	40
3.10. 1954 Cumhurbaşkanı Seçimi	43
3.10.1. 1950-1954 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler	43
3.10.2. 14 Mayıs 1954 Cumhurbaşkanı Seçimi	51
3.11. 1957 Cumhurbaşkanı Seçimi	52
3.11.1. 1954-1957 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler	52
3.11.2. 1 Kasım 1957 Cumhurbaşkanı Seçimi	55
4. 1961 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ	57
4.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi	57
4.1.1. 1957-1960 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler	57
4.1.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Sonrası	61

İÇİNDEKİLER (Devam)

	<u>Sayfa</u>
4.2. 1961 Anayasası	63
4.3. 1961 Cumhurbaşkanı Seçimi	67
4.3.1. 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Seçimleri	67
4.3.2. Ali Fuad Başgil'in Adaylıktan Vazgeçirilmesi	69
4.3.3. 26 Ekim 1961 Cumhurbaşkanı Seçimi	73
4.4. 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi	76
4.4.1. 1961-1966 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler	76
4.4.1.1. Ragıp Gümüşpala'nın Ölümü ve Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanı Seçilmesi	79
4.4.1.2. 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri	81
4.4.2. 28 Mart 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi	82
4.5. 1973 Cumhurbaşkanı Seçimi	86
4.5.1. 1966-1973 Dönemi Öğrenci Olayları ve Siyasal Partiler	86
4.5.2. 1966-1973 Dönemi Seçimler	87
4.5.2.1. 1966 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimleri	87
4.5.2.2. 2 Haziran 1968 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimleri	88
4.5.2.3. 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimleri	89
4.5.3. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonrası	89
4.5.4. Cumhurbaşkanı Sunay'ın Liderlerle Görüşmesi ve Faruk Gürler	92
4.5.5. Faruk Gürler'in Adaylığı ve Sonuçsuz Turlar	93
4.5.6. Sunay'ın Görev Süresinin Uzatılması İçin Anayasa Değişikliği Teklifi.....	96
4.5.7. 6 Nisan 1973 Cumhurbaşkanı Seçimi	99
4.6. 1980 Cumhurbaşkanı Seçimi	102
4.6.1. 1973-1980 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler	102
4.6.1.1. 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimleri	103
4.6.1.2. 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme	104
4.6.1.3. 9 Aralık 1973 Yerel Yönetim Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu	105
4.6.1.4. 12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme	107
4.6.1.5. 12 Ekim 1975 Milletvekili Ara Seçimleri	108
4.6.1.6. 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimleri	108
4.6.1.7. 5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme	110
4.6.1.8. 11 Aralık 1977 Yerel Yönetim Seçimleri, Güneş Motel Pazarlıkları ve Üçüncü Ecevit Hükümeti	110
4.6.1.9. 14 Ekim 1979 Milletvekili Ara Seçimleri ve Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme	113
4.6.1.10. Üçüncü Milliyetçi Cephe Hükümeti	115
4.6.2. 1980 Cumhurbaşkanlığı Krizi ve Sonuçsuz Turlar	116
4.6.3. 12 Eylül 1980 Darbesi	120

İÇİNDEKİLER (Devam)

	<u>Sayfa</u>
5. 1982 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ	122
5.1. 1982 Anayasası ve Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı Olması	122
5.2. 1989 Cumhurbaşkanı Seçimi	126
5.2.1. 1983-1989 Dönemi Gelişmeler ve Seçimler	126
5.2.1.1. 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimleri	126
5.2.1.2. 25 Mart 1984 Yerel Yönetim Seçimleri	127
5.2.1.3. 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri	128
5.2.1.4. 1987 Siyasi Yasaklar Halkoylaması	129
5.2.1.5. 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri	130
5.2.1.6. Yerel Seçimler İçin Halkoylaması	131
5.2.1.7. 26 Mart 1989 Yerel Yönetim Seçimleri	132
5.2.2. 31 Ekim 1989 Cumhurbaşkanı Seçimi	133
5.3. 1993 Cumhurbaşkanı Seçimi	134
5.3.1. 1989-1993 Dönemi Gelişmeler ve 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri ..	134
5.3.2. 16 Mayıs 1993 Cumhurbaşkanı Seçimi	138
5.4. 2000 Cumhurbaşkanı Seçimi	140
5.4.1. 1993-2000 Dönemi Gelişmeler ve Seçimler	140
5.4.1.1. 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri	140
5.4.1.2. 5 Nisan Kararları ve Gümrük Birliği	143
5.4.1.3. 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimleri	146
5.4.1.4. ANAYOL ve Refah-Yol Hükümetleri, 28 Şubat Darbesi .	147
5.4.1.5. 18 Nisan 1999 Seçimleri	149
5.4.2. 2000 Cumhurbaşkanı Seçimleri Öncesinde Siyasal Gelişmeler ve Basın	152
5.4.3. 5 Mayıs 2000 Cumhurbaşkanı Seçimi	158
5.5. 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi	160
5.5.1. 2001 Krizi, 11 Eylül Saldırıları	160
5.5.2. 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri	162
5.5.3. 1 Mart Tezkeresi	165
5.5.4. 28 Mart 2004 Yerel Yönetim Seçimleri	167
5.5.5. 2007 Yılına Girerken Türkiye ve 367 Sorunu	168
5.5.6. 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesinde Siyasal Atmosfer	173
5.5.7. Abdullah Gül'ün Adaylığı	177
5.5.8. 27 Nisan 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Birinci Tur	180
5.5.9. 27 Nisan 2007 Genelkurmay Başkanlığı Açıklaması (e-Muhtıra)	182
5.5.10. 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri	184
5.5.11. 28 Ağustos 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi	185
6. 2007 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ REFERANDUMU	188
7. SONUÇ	190

İÇİNDEKİLER (Devam)

	Sayfa
KAYNAKLAR	192
EKLER	202
EK 1. Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması (29 Ekim 1923)	202
EK 2. Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması (1 Kasım 1927)	203
EK 3. Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması ve Cumhurbaşkanlığı Yemini (4 Mayıs 1931)	204
EK 4. Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması ve Cumhurbaşkanlığı Yemini	205
EK 5. İsmet İnönü'nün 11 Kasım 1938 Tarihinde Cumhurbaşkanı Seçilmesi	206
EK 6. 5 Ağustos 1946 Tarihinde Yapılan Cumhurbaşkanı Seçimi	208
EK 7. Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması (1 Kasım 1957)	209
EK 8. 1961 Anayasasının Cumhurbaşkanı Seçme ve Seçilme Koşullarını Düzenleyen 95. Maddesi ile Görev, Yetki ve Sorumluluklarını Düzenleyen Maddeleri	210
EK 9. TÜSİAD'ın 12 Mayıs 1979 Tarihinde Gazetelere Verdiği "Gerçekçi Çıkış Yolu" Başlıklı İlan	211
EK 10. 1980 Cumhurbaşkanı Seçimlerinde Adaylar ve Aldıkları Oylar	212
EK 11. 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanı Seçimi ile Cumhurbaşkanının Görev, Yetki ve Sorumsuzluk Halini Düzenleyen Maddeleri	221
EK 12. 1982 Anayasasının Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığına Seçilmesi ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi ile İlgili Geçici Maddeleri	223
EK 13. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla Yaptığı Teşekkür Konuşması (31 Ekim 1989)	225
EK 14. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Görevine Başlaması Dolayısıyla Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Konuşma (9 Kasım 1989)	226
EK 15. Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı Görevine Başlaması Dolayısıyla Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması (16 Mayıs 1993)	229

İÇİNDEKİLER (Devam)

	<u>Sayfa</u>
EK 16. 28 Şubat Kararları	232
EK 17. Rejim Aleyhtarı İrticai Faaliyetlere Karşı Alınması Gereken Tedbirler (28 Şubat Kararlarına Ektir)	233
EK 18. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı Görevine Başlaması Dolayısıyla Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması (16 Mayıs 2000)	235
EK 19. 27 Nisan 2007 Tarihli Genelkurmay Başkanlığı Basın Açıklaması (27 Nisan e-Muhtırası)	237
EK 20. Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek'in 27 Nisan e-Muhtırası Hakkında Yaptığı Açıklama	239
EK 21. Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması (28 Ağustos 2007)	240
EK 22. 1923'ten 2007'ye Cumhurbaşkanı Seçimlerinde Adaylar ve Aldıkları Oylar	243
ÖZGEÇMİŞ	244

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1: 1946 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları	31
Tablo 2: 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	40
Tablo 3: 1950 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları	42
Tablo 4: 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	51
Tablo 5: 1954 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları	52
Tablo 6: 1957 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	55
Tablo 7: 1957 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları	56
Tablo 8: 1961 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	68
Tablo 9: 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları	69
Tablo 10: 1961 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları	75
Tablo 11: 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları .	80
Tablo 12: 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	81
Tablo 13: 1966 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları	85
Tablo 14: 5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları .	88
Tablo 15: 2 Haziran 1968 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları .	88
Tablo 16: 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	89
Tablo 17: Sunay'ın Görev Süresini Uzatmak İçin Hazırlanan Anayasa Değişikliği Teklifinin Maddelerine Geçilmesine İlişkin Millet Meclisi'nde Yapılan Oylama	98
Tablo 18: Sunay'ın Görev Süresini Uzatmak İçin Hazırlanan Anayasa Değişikliği Teklifinin Cumhuriyet Senatosu'nda Yapılan Oylaması	98
Tablo 19: 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri (13 Mart 1973- 6 Nisan 1973) .	101
Tablo 20: 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	104
Tablo 21: 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçim Sonuçları	105
Tablo 22: 12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları ...	107
Tablo 23: 12 Ekim 1975 Milletvekili Ara Seçim Sonuçları	108
Tablo 24: 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	109
Tablo 25: 5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları .	110
Tablo 26: 1968-1973-1977 Yerel Seçimlerinde Siyasal Partilerin Kazandıkları İl Belediye Başkanlığı Sayıları	111
Tablo 27: 1979 Milletvekili Ara Seçimleri Sonuçları	114
Tablo 28: 1979 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları	114

TABLÖLAR LİSTESİ (Devam)

	<u>Sayfa</u>
Tablo 29: 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	127
Tablo 30: 25 Mart 1984 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları	128
Tablo 31: 1986 Milletvekili Ara Seçim Sonuçları	129
Tablo 32: 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	131
Tablo 33: 26 Mart 1989 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları	132
Tablo 34: 1989 Cumhurbaşkanı Seçimi Sonuçları	134
Tablo 35: 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları	137
Tablo 36: 1993 Cumhurbaşkanı Seçimi Sonuçları	140
Tablo 37: 27 Mart 1994 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları	143
Tablo 38: 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları	147
Tablo 39: 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları	151
Tablo 40: 18 Nisan 1999 İl Genel Meclisi Seçimi Sonuçları	151
Tablo 41: 2000 Cumhurbaşkanı Seçimi Sonuçları	159
Tablo 42: 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları	164
Tablo 43: Mart 2004 İl Genel Meclisi Seçimi Sonuçları	168
Tablo 44 : 2007 (Nisan) Cumhurbaşkanı Seçimleri Sonuçları	181
Tablo 45: 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları	185
Tablo 46: 2007 (Ağustos) Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları	187

KISALTMALAR LİSTESİ

ADD	Atatürkçü Düşünce Derneği	KHK	Kanun Hükümünde Kararname
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi	KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi	LDP	Liberal Demokrat Parti
ANAP	Anavatan Partisi	MBG	Milli Birlik Grubu
AP	Adalet Partisi	MC	Milliyetçi Cephe
ATC	Amerikan Türk Konseyi	MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi	MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
BANAP	Büyük Anadolu Partisi	MGK	Milli Güvenlik Konseyi
BBP	Büyük Birlik Partisi	MGK	Milli Güvenlik Kurulu
BP	Bizim Parti	MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
BP	Barış Partisi	MMTD	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
BŞB	Büyükşehir Belediyesi	MP	Millet Partisi
BTP	Bağımsız Türkiye Partisi	MSP	Milli Selamet Partisi
BVP	Büyük Vatan Partisi	ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi	RP	Refah Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi	SCP	Serbest Cumhuriyet Fırkası
CKG	Cumhurbaşkanlığı Kontenjanı	SDP	Sosyalist Devrim Partisi
	Grubu	SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	SHP	Sosyaldemokrat Halk Partisi
CS	Cumhuriyet Senatosu	SİP	Sosyalist İktidar Partisi
CSTD	Cumhuriyet Senatosu Tutanak	SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
	Dergisi	SP	Saadet Partisi
D.P	Demokratik Parti	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
DBH	Demokratik Barış Hareketi	TBMMTD	Türkiye Büyük Millet Meclisi
DEHAP	Demokratik Halk Partisi		Tutanak Dergisi
DEPAR	Değişen Türkiye Partisi	TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri		Zabıt Ceridesi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları	TBP	Türkiye Birlik Partisi
	Konfederasyonu	TCF	Terakkiperver Cumhuriyet
DMTD	Danışma Meclisi Tutanak Dergisi		Fırkası
DP	Demokrat Parti	TİP	Türkiye İşçi Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti	TKP	Türkiye Komünist Partisi
DTP	Demokrat Türkiye Partisi	TMTD	Temsilciler Meclisi
DTP	Demokratik Toplum Partisi		Tutanak Dergisi
DYP	Doğru Yol Partisi	TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
EMEP	Emeğin Partisi	TÜSİAD	Türkiye ve Sanayici ve
FP	Fazilet Partisi		İşadamları Derneği
GP	Genç Parti	VAP	Vatandaş Partisi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	YAD	Yüksek Adalet Divanı
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi	YDH	Yeni Demokrasi Hareketi
HDP	Hür Demokrat Parti	YDP	Yeniden Doğuş Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi	YP	Yeni Parti
HP	Halkçı Parti	Y.P	Yurt Partisi
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi	YSK	Yüksek Seçim Kurulu
IMF	Uluslararası Para Fonu	YT (YTP)	Yeni Türkiye (Partisi)
İP	İşçi Partisi	YTP	Yeni Türkiye Partisi
KM	Kurucu Meclis		

1. GİRİŞ

Modern liberalizmin diğer bütün ideolojiler karşısında zafer kazandığına dair Fukuyama'nın "tarihin sonu" tezi, Huntington'un yıllardır tartışması bitmeyen "medeniyetler çatışması" makalesi ile ortaya koyduğu görüşler, bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan değişim, çeyrek asır öncesine göre bambaşka bir dünyada yaşadığımızı gösteriyor. Bu değişimin ulaştığı boyutlar birçok konuyu da anlamsız hale getiriyor: ideolojinin sonu, soğuk savaşın sonu, öznenin sonu gibi 'son'a ilişkin kavramlar 1950'den beri söylenmektedir ama son yılların tartışmalı iddiası "modern devletin yok olacağı" fikri bile insanlığı derinden sarsmıştır (Yılmaz, 2005:15-16).

Modern devletin sonuna gelindi mi bilinmez ama dünya tarihinin hiçbir döneminde "devlet" kavramı, 20. yüzyılda olduğu gibi tartışmaya açık bir hale gelmemiştir. Yüzyıl başlarında mutlak imparatorlukların tarih sahnesinden silinmeye yüz tutması, bu imparatorlukların bünyesinden birçok yeni devletin türemesiyle sonuçlanmış, kapitalizmin üretim potansiyeli geliştikçe ard arda çöken feodal yapılar yerini ulus-devletçiklere bırakmıştır. Daha da önemlisi bu süreçle paralel bir seyir takip eden devlet yönetim sistemlerinde yaşanan köklü değişimlerle birlikte dünyanın siyasal görünümü tümenden farklı bir hal almıştır. Devrim niteliğindeki bu sürece eşdeğer olarak siyasal literatürde kendisine sıklıkla yer bulmaya başlayan "cumhuriyet", "demokrasi" ve "demokratik rejim" gibi kavramlar hızla yaygınlaşmaya devam etmiştir. Nitekim 20. yüzyılın başında demokrasi sistemiyle yönetilen devlet bulunmazken, 21. yüzyıla girerken devletlerin %62.5'inde demokrasi vardır (Türküne, 2003:175).

Türkiye'nin demokrasi tecrübesi de dünyada meydana gelen bu gelişmelerden bağımsız değildir ve en azından 200 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Genel anlamda Türk demokrasi tarihi, Osmanlı Devleti'ndeki anayasal gelişmelerle paralel değerlendirilmekte, 1808 tarihli *Sened-i İttifak* başlangıç noktasına konmaktadır. Nitekim Türk tarihinde devlet iktidarının sınırlandırılması; padişahın egemenlik hakkını paylaşması ilk kez bu belgeyle gerçekleşmiştir (Gözler, 2010:162). Ancak başta Niyazi Berkes olmak üzere bazı siyaset bilimciler, anayasa hukukçuları ve tarihçiler *Sened-i İttifak*'a önem atfetmemektedir. Onlara göre Osmanlı'da 19. yüzyılda yaşanan Tanzimat

ve Islahat Fermanları ile meşrutiyetçilik hareketlerinde Sened-i İttifak'ın hiçbir etkisi bulunmamaktadır (Berkes, 1978). Diğer bir görüşe göre ise demokrasi tarihinden söz edebilmek için bir tecrübe söz konusu olmalıdır ve bunun da başlangıcı ilk yerel parlamentolar olarak kabul edilmektedir. Buna göre eyalet meclisleri olarak tanımlanabilecek Tanzimat dönemindeki Meclis-i Muhassılın'ın demokrasi tecrübesinin ilk halkası olduğu söylenebilir (Alkan, 1999:48).

Tarihsel başlangıcı her ne zaman olursa olsun, ulus devletleşme ve buna paralel olarak bir cumhuriyete dönüşme sürecini hızla yaşayan Türkiye, günümüzde diğer devletler gibi küreselleşmenin etkilerine maruz kalmış ve geleneksel ulus-devlet modelinden ayrılmaya başlamıştır. Her ne kadar küresel anlamda meydana gelen yapısal değişimlerle ve belki de üretim/yatırım potansiyelinin çok uluslu pazarlara yönelmesiyle birlikte ulus-devletlere olan ihtiyaç asgariye inmişse de aynı sürecin diğer önemli bir ürünü olan Cumhuriyet -şeklen de olsa- bir rejim olarak revaçta kalmaya devam etmektedir. Nitekim 2012 yılı itibarıyla Birleşmiş Milletlere üye 192 ülkenin 152'sinde yönetim sisteminin "cumhuriyet" ya da onun farklı versiyonları olması bunun en önemli işaretidir. Bu noktada birbirini tamamlayan kavramlarmış gibi kabul gören demokrasi ve cumhuriyet arasındaki derin ayrılığa da dikkat çekmek gerekir. Bir rejim kendisini cumhuriyet olarak adlandırabilir, sahip olduğu egemenlik hakkının halktan geldiğini savunabilir. Ancak bugün Çin'den Suriye'ye, İran'dan Pakistan'a kadar birçok devlet kendisini cumhuriyet olarak nitelendirmektedir. Bu ülkelerde demokrasi ilkelerinin ne kadar geçerli olduğu konusu ise tartışmalıdır (Türküne, 2003:175).

Cumhuriyet rejimini benimsemiş görünen 152 ülkenin uygulamaları yapısal olarak birbirinden farklılıklar arz etmekle birlikte bu durum çoğu zaman rejimlerin adlarına da doğrudan yansımıştır. Nitekim bu devletlerin benimsediği sistemler demokrasi, federal cumhuriyet, İslâm cumhuriyeti, federal İslâm cumhuriyeti, halk cumhuriyeti, sosyalist cumhuriyet gibi isimlerle adlandırılmakta ve farklılıklar arz etmektedir. Öte yandan bu farklı sistemleri benimseyen devletlerin başındaki kişiler de farklı isimlerle anılabilmektedir. Rejimin en tepesinde görünen kişi Almanya ve Avusturya'da federasyon başkanı¹; Türkiye, Finlandiya, Fransa, İtalya, İzlanda, Portekiz

¹Bundespräsident

ve Yunanistan'da cumhurbaşkanı²; İsrail'de devlet başkanı; Afganistan, Bolivya, Karadağ, Litvanya, İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler de ise başkan olarak adlandırılmaktadır (Gözler, 2007: 19). 1846 yılında kurulmuş kısa ömürlü Kaliforniya Cumhuriyeti'nin başındaki kişinin unvanı ise 'komutan' olarak geçmektedir. Demokrasinin yerleşik olduğu monarşilerde de devlet başkanları yine farklı isimlerle anılmaktadır. Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda gibi Commonwealth Ülkelerinde³ *genel vali* Japonya'da *imparator*, Lüksemburg'da *grandük* ismini alan devlet başkanları; İngiltere, Danimarka, Hollanda, Norveç, İsveç ve İspanya gibi birçok demokraside de kral/kraliçe olarak adlandırılmaktadır (Gözler, 2007: 19).

Siyasal rejimleri ve sistemleri farklı olan bu devletlerin başındaki kişilerin adlandırılmaları farklı olduğu gibi başta devlet mekanizmasındaki konumları olmak üzere seçilme süreçleri de birbirinden oldukça farklı bir seyir takip edebilmektedir. Diğer bir tabirle Cumhuriyet sistemi ile yönetilen devletlerde rejimin en tepesindeki kişiler genel itibarıyla seçimle belirlenmesine rağmen seçim yöntemi devletten devlete farklılıklar arz edebilmektedir. Nitekim parlamento tarafından seçilen devlet başkanlarının yanı sıra doğrudan halk tarafından seçilen devlet başkanı örneklerine de sıkça rastlanmaktadır.

Araştırmanın konusunu teşkil eden Türkiye'deki devlet başkanlığı seçimleri de tarihsel süreç içerisinde kendine has bir seyir takip etmiştir. Konjonktürel gelişmelerin etkisiyle birlikte zaman zaman beklenmedik uygulamalara rastlansa da 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referanduma kadar cumhurbaşkanı seçimleri parlamento tarafından yapılmıştır. Yapılan bu seçimlerin ilki 1923'te, sonuncusu 2007 yılında olmak üzere toplam 19 kez yaşanmıştır. Söz konusu 19 seçimin 18'inde seçim parlamento tarafından gerçekleştirilmiş; 1982 cumhurbaşkanı seçiminde ise Kenan Evren, 1982 Anayasasına konulan bir madde ile cumhurbaşkanı olmuştur.

Türkiye'de cumhurbaşkanlarının seçimle belirlenmesinden daha ziyade bu seçime etki eden faktörlerin niteliği ve bunlar üzerinden yapılan tartışmalar zamanla daha ön plana çıkmıştır. Zaten çalışmanın problem cümlesini de “Türkiye’de

²Türkiye dışındaki ülkelerde cumhur-cumhuriyet kavramları ayrı kullanılmadığından “cumhuriyet başkanı” sözcüğü dilimize cumhurbaşkanı olarak çevrilmiştir. Örnek olarak Finlandiya’da Fin cumhuriyet başkanı anlamındaki “Suomen tasavallan presidentti” Türkçeye “Finlandiya cumhurbaşkanı” olarak tercüme edilmiştir.

³Commonwealth of Nations (İngiliz Milletler Topluluğu), geçmişte Britanya İmparatorluğu'nun parçası olan devletler ile sonradan katılmış devletlerin oluşturduğu uluslararası bir koalisyonudur.

cumhurbaşkanı seçimlerinde süreci etkileyen faktörler nelerdir” sorusu teşkil etmektedir.

Bu noktada araştırmanın cevaplamaya çalıştığı önemli sorulardan biri de iktidar muhalefet ilişkilerinin seçim süreçlerine nasıl etki ettiği'dir. Devlet başkanlarının parlamento tarafından seçildiği ülkelerde iktidar-muhalefet ilişkileri seçim sürecini belirleyen ana unsur olmasına rağmen (Duverger, 1993) Türkiye'nin tam anlamıyla bu tanıma dâhil olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Zira Türkiye'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde başta silahlı kuvvetler olmak üzere basın, yargı bürokrasisi, sermaye gibi diğer birçok dış etmenin etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle 1960 sonrası oldukça sancılı geçen cumhurbaşkanı seçimleri öncesinde ve sonrasında siyasi tansiyonun oldukça artması, ülke gündeminin aylar öncesinden bu seçime kilitlenmesi, cumhurbaşkanı seçimi öncesinde birçok siyasi hesaplaşmanın yaşanması, hatta gerilimin darbe gerekçesi olabilecek düzeyde artması bütün bu dışsal faktörlerin seçimlere yansımaları olarak görülebilir. Bu dışsal faktörlerin belki de en önemlisi siyasal hayata ülke dışından yapılan uluslararası müdahalelerdir. Şüphesiz Türkiye içerisindeki gelişmelerden doğrudan etkilenen devletlerin sergiledikleri tutum cumhurbaşkanlığı seçim süreçlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Bu noktada araştırmanın cevaplamayı hedeflediği problematiklerden biri konjonktürel gelişmelerin ve Türkiye'nin dış politikasının seçim sürecine nasıl bir etkisi olduğudur. Yine tartışmaların önemli bir kısmının basın üzerinden yapılması ve basının ciddi bir propaganda aracı olarak kullanılması basının cumhurbaşkanlığı seçim süreçlerindeki rolünü incelemeye değer kılmaktadır. Seçim süreçlerinde etkili olan ve göz ardı edilemeyecek diğer önemli bir unsur ise yaşanan ekonomik gelişmelerin sürece olan yansımalarıdır. Bu ekonomik etki tepki ilişkisinin ortaya konması sürecin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye'nin kendine has seyri ortaya konarken vurgulanması gereken diğer çarpıcı bir nokta ise siyasal zeminin bir çatışma (ve/veya uzlaşma) üzerine değil, kısmen jakoben eğilimler ve Avrupa'daki siyasal kurumları taklit üzerine kurulu olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerektiğidir (Yücel, 2001:19). Türk siyasal hayatında iktidar-muhalefet ilişkileri demokratik kurallar içinde gelişmemiştir (Güneş, 1983:113). Şüphesiz iktidar-muhalefet ilişkilerinin sağlıklı olmamasının ve sistemin işleyişini belirleyememesinin en önemli nedenini siyasal kültürde aramak gerekir. Nitekim

Osmanlı Devleti'nde saray dışı siyaset geleneğinin olmaması demokratik kültürle doğrudan ilgilidir (Akyol, 1983:80).

Diğer taraftan Türkiye'deki demokratik süreç üzerinde yıllardan beri etkili olan "askeri vesayet" sisteminin varlığı uzun yıllardır tartışılan ve Türkiye'nin kendine has durumunda oldukça etkili olan diğer önemli bir olgudur. Bu düşüncenin neden olduğu Türk demokrasisinde askeri vesayete yol açan ana unsurun, Milli Mücadeleyi gerçekleştiren lider kadroyla bağlantılı olduğu şeklinde bir algı bulunmaktadır. Bu algıya göre, Milli Mücadelenin önderlerinin *ittihatçı gelenekten* gelmesi Türk demokrasisi üzerinde askeri vesayete yol açmıştır. Zaten Türk toplumunun genlerinde bulunan "*her Türk asker doğar*" gibi militarist eğilimlerin yanı sıra Kurtuluş Savaşı'nın önder kadrosunun da asker kökenli olması bu durumla yakından ilintilidir. Ancak, 27 Mayıs Darbesine kadar ordunun siyasal sistem ve tabiatıyla devlet yönetimi üzerinde etkileri, düşünüldüğünden çok daha az olmuştur. Zira 19. yüzyıldan itibaren ve özellikle son yıllarında Osmanlı'nın devlet yönetimine diplomatlar ve sivil bürokratlar hâkimdir. Milli Mücadele yıllarında da lider kadro askerlerden oluşmakla birlikte karar alma inisiyatifi büyük ölçüde TBMM'ye aittir (Beriş, 2003:431). Cumhuriyetin ilanından sonra 27 Mayıs 1960 Darbesine kadar geçen 37 yıllık sürede gerek Atatürk ve İnönü'nün iktidarda olduğu tek parti döneminde, gerekse Demokrat Parti iktidarında ordunun siyasete etkisi ve/veya açıktan müdahalesi fazla olmamıştır. Ancak 1950 sonrası güç dengelerinin ordunun aleyhine gelişmeye başlaması, tek parti döneminin aksine DP iktidarının silahlı kuvvetleri kontrol etme konusunda başarısızlığı ve dış destek 27 Mayıs'ı hazırlayan ana faktörler olmuştur. Nitekim 27 Mayıs'ın sebeplerinden biri DP iktidarının orduyu siyaset kurumunun dışında tutması olmuştur.

27 Mayıs sonrası güç dengeleri Silahlı Kuvvetlerin lehine değişmiş; ordu, siyasal sürecin en önemli aktörü haline gelmiştir. Dolayısıyla siyaset kurumu üzerindeki askeri vesayetin 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında yerleştiği görülmektedir. 27 Mayıs'tan sonra yaşanan bütün darbelerde⁴ Silahlı Kuvvetler siyaseti düzenleme, dizayn etme gibi bir görev üstlendiği iddiasında olmuştur. Özellikle 1960 sonrası yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinin tamamında ciddi tartışmaların yaşanması, bu tartışmalarda tarafların iktidar-muhalefet değil de ordu-siyaset şeklinde görünmesi Türk demokrasisinin cevaplaması gereken sorulardan biri olarak değerlendirilmelidir. Araştırmanın

⁴12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997

cevaplamaya çalışacağı önemli sorunsallardan biri de adı geçen bu askeri vesayet sisteminin ya da diğer bir tabirle Türk Silahlı Kuvvetlerinin cumhurbaşkanlığı sürecindeki rolünün ortaya konulması olacaktır.

Tezin hazırlanmasında kitap, gazete ve dergi arşivlerinin yanı sıra TBMM tutanakları incelenmiş; araştırma konusu ile ilgili araştırmacının daha önceki dönemde yaptığı birebir görüşmelerin konuyla ilgili olanları derlenmiş ve bir araya getirilmiştir. Daha önceden yapılan görüşmelerde, hazırlanan sorulara verilen cevaplardan notlar alınmış, ses kayıt cihazları kullanılmış, verilerin doğru ve yansız şekilde kaydedilmesine ve deşifresine özen gösterilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların güvenilirlik ve geçerliliğinin kontrolü için konu ile ilgili olarak akademisyen, tarihçi ve bilgi-belge yönetimi uzmanlarıyla görüşülmüş, yanlışlık olduğu düşünülen ya da netlik taşımayan bilgiler, çalışma kapsamından çıkarılmıştır.

2. 1921 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

2.1. 1921 TEŞKİLÂT-I ESASÎYE KANUNU, CUMHURİYETİN İLANI VE CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ ÜZERİNE İLK DÜZENLEME: 1923

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılmasından 9 ay sonra kabul edilen 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, kendisinden sonra gelecek olan 1924, 1961 ve 1982 anayasalarına göre -hazırlanışı bakımından- en demokratik hatta tek demokratik anayasadır (Tanör, 1995:207). Ayrıca 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, 1876 Kanun-i Esasîsi'ni yürürlükten kaldırmayan, 23 maddelik kısa bir metindir. Ancak 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda devletin başında kimin olduğu açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte devlet başkanlarında bulunan görev ve yetkiler, TBMM reisinde fazlasıyla bulunmaktadır (Özbudun, 1992:10-84).

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nda ilk değişiklik cumhuriyetin ilanı ile gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923 günü 364 nolu "*Teşkilâtı Esasîye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun*"un kabulüyle Türkiye Cumhuriyetinin hükümet şeklinin cumhuriyet, dininin İslâm, resmi dilinin Türkçe olduğu ve başında da reisicumhurun bulunacağı hüküm altına alınmıştır (TBMMZC, 29.10.1923:89).

Yapılan bu değişiklikte reisicumhurun (cumhurbaşkanının) seçiminin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ayrıca tasarıda cumhurbaşkanının görev süresi 1 seçim dönemi yani 2 yıl olarak öngörülmüştür. Ancak cumhurbaşkanlarının görev süresine ilişkin bu madde, farklı tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Tasarı üzerinde görüşlerini belirten Eskişehir Milletvekili Emin Bey (Sazak), seçimi iki yıl arayla yapmanın *büyük bir endişe ve telaş getireceğini* söylemiş, seçimlerin 4 yılda bir yapılmasının doğru olacağını ifade etmiştir (TBMMZC, 29.10.1923:98). Emin Bey, konuşmasında o güne kadar hiç dile getirilmeyen cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesini de açıkça savunmuştur (Mangırcı, 1999:13). Emin Bey'e göre cumhurbaşkanı seçiminden sonra seçilen kişi partiden ayrılmalı ve '*milletin babası şekli*'ni almalıdır (TBMMZC, 29.10.1923:98).

Ancak Emin Bey'in bu itirazları karşılık bulmamıştır. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nda 29 Ekim 1923 günü 364 nolu kanunla⁵ yapılan değişiklik “*seçimin meclis genel kurulunca kendi üyeleri arasından, bir seçim devresi (2 yıl) için*” olacağını hükme bağlamıştır. Bununla birlikte cumhuriyetin ilanıyla oluşturulan cumhurbaşkanlığı makamı, kuvvetler birliği ilkesini ortadan kaldırmış, yürütme erki ile yasama erki birbirinden ayrılmıştır.

364 sayılı yasa ile yapılan değişiklik bununla sınırlı kalmamıştır. Cumhurbaşkanının gerekli görürse meclise ve vekiller heyetine başkanlık etmesi, meclis içinden bir başvekil ataması, başvekil tarafından atanan vekiller heyetini meclisin onayına sunması hüküm altına alınmıştır.

2.2. 1339 (1923) CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

Batı demokrasilerinde ve dünyanın birçok ülkesinde rejim değişikliği yapan önderler uzun süre kurucu başkan olarak görev almaktadırlar. İngiltere’de Cromwel, Amerika’da George Washington, Rusya’da Lenin, Çin’de Mao, Güney Afrika’da Mandela, Küba’da Fidel Castro, İran’da Ayetullah Humeyni buna örnek gösterilebilir. Dolayısıyla TBMM’nin *Gazi Mustafa Kemal Paşa*’yı⁶ cumhurbaşkanı seçmesi son derece doğaldır (Özdemir, 2007:61; 1994:61).

⁵Teşkilât-ı Esasîye Kanunun Bazi Mevaddinin Tavzihan Tadiline Dair Kanun

Kanun No: 364 Kabul Tarihi: 29.10.1339 (1923) Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 5, s.158

MADDE 1.- Hâkimiyet, bilâ kaydü şart Milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir.

MADDE 2.- Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır. Resmî lisanı Türkçedir.

MADDE 4.- Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, Hükümetin inkısam ettiği şua batı idareyi İcra Verilleri vasıtasıyla idare eder.

MADDE 10.- Türkiye Reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei Riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.

MADDE 11.- Türkiye Reisicumhuru Devletin Reisidir. Bu sıfatla lûzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder.

MADDE 12.- Başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası meyanından intihap olunur. Diğer Vekiller Başvekil tarafından gene Meclis âzası arasından intihap olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değil ise keyfiyeti tasvip Meclisin içtimasına talik olunur.

⁶*Mustafa Kemal Atatürk*, 1881 yılında Selanik’te doğdu. İlk öğrenimini ve askerî öğrenci olarak orta öğreniminin bir kısmını Selanik’te yaptı. Manastır Askerî Lisesi’ni bitirdi. 1902 yılında Kara Harp Okulu’ndan, 1905 yılında Harp Akademisi’nden mezun oldu. Orduda çeşitli vazifeler aldı. 1913 yılında Sofya’da Ataşe Militer olarak bulundu. Birinci Dünya Harbi sırasında, Çanakkale Muharebelerinde, Tümen Komutanı ve Anafartalar kahramanı olarak temayüz etti. 1916 yılından itibaren, Doğu ve Güney cephelerinde Kolordu ve Ordu Komutanlığı yaptı. Bitlis ve Muş’u düşman işgalinden kurtardı. Filistin ve Suriye cephelerinde görev aldı. Mondros Mütarekesi’nden sonra Sevr Antlaşması hükümlerine dayanılarak ülkenin yabancılar tarafından işgali üzerine, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkarak Türk millî

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 1. maddesindeki “*Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir*” hükmü ile aslında adı konulmamakla birlikte cumhuriyet tarif edilmekte, başka bir otoriteye veya itaat edilecek makama yer verilmemektedir (İnan, 1988:202; Özdemir, 2007:63).

Mustafa Kemal Paşa’nın cumhurbaşkanı seçilebilmesi için önce cumhuriyetin ilanı gerekmiştir. İstiklal Savaşı sürecinde Ankara’da toplanan siyasi iradenin itaat ettiği bir devlet başkanlığı bulunmamaktadır. Osmanlı hanedanı TBMM uygun bulduğu için sadece halifelik unvanını kullanabiliyordu. TBMM Başkanının fiili devlet başkanlığı olarak adlandırılabilen bu dönemde (Akın, 2001:202) halifenin devletin başı olmak gibi bir gücünün ve iddiasının olmadığı açıktır.

Mustafa Kemal Paşa’nın kafasında şekillendirdiği cumhuriyet idaresi yasalaşmadan önce kamuoyu oluşturulabilmesi için önce gazetelerde tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Eylül 1923’ten itibaren tartışmalar yoğunluk kazanmaya başlamış ve hatta cumhurbaşkanının görev süresinden yetkilerine kadar geniş bir yelpazede konu tartışmaya açılmıştır. Bu tarihlerde cumhuriyete İstanbul gazetelerinden *Tevhid-i Efkâr* muhalefet etmektedir. Özellikle Tevhid-i Efkâr yazarı Ebuzziyyazade cumhuriyet muhaliflerinin başını çekmektedir. Ahmet Emin Bey’in (Yalman) çıkardığı gazete *Vatan* ise cumhuriyet rejimine karşı olmamakla birlikte Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı bir tavır takınmıştır. Öte yandan *Yenigün* ve *Hakimiyet-i Milliye* gazeteleri cumhuriyeti desteklemektedir. Diğer taraftan cumhuriyetin ilanından önce konunun dış basında da yer aldığı görülmektedir. *Neue Freie Presse*’nin “*Türkiye*

mücadelesini başlattı. Amasya Genelgesi, Sivas ve Erzurum Kongreleri ile milletin istiklâli, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliğini ilân ederek bu mücadelenin esaslarını tespit etti. Askerî görevlerinden istifa ederek 23 Nisan 1920’de Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni topladı. Meclis başkanı seçildi. 5 Ağustos 1921’de Başkomutanlık görevini üstlenerek Anadolu’nun Yunan işgalinden kurtarılması için mücadeleye devam etti. Sakarya Meydan Savaşı’nı kazandı. 19 Eylül 1921’de meclis tarafından kendisine Mareşal ve Gazi unvanı verildi. 26 Ağustos 1922’de işgalci Yunan kuvvetlerine karşı Büyük Taarruz’u başlattı. Beş gün sonra 30 Ağustos 1922’de de Başkomutanlık Meydan Savaşı’nı kazandı. Anadolu’nun düşman işgalinden kurtulmasından sonra padişahlık ve halifelik kaldırıldı. Lozan Barış Konferansı’ndan sonra, 11 Ağustos 1923’te toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yeniden Başkan olarak seçildi. 9 Eylül 1923’te kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Başkanlığı’na seçildi. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilân edildiği gün, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı oldu. Dört dönem üst üste seçildiği bu görevi sırasında, modern Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temellerini sağlamlaştırdı ve Atatürk İnkılabı olarak isimlendirilen büyük Türk İnkılabını gerçekleştirdi. Dünya barışına ve bölgesel barış için önderlik ettiği faaliyetler ve esir ülkelerin hürriyet mücadeleleri için yarattığı ve gerçekleştirdiği örnek ile 10 Kasım 1938’de ölünceye kadar ve ölümünden sonra da bütün dünyada bağımsızlık mücadelesinin sembolü oldu.

Cumhuriyeti'nin İlanı Çok Yakın. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal" başlıklı haber buna örnek olarak verilebilir (Özdemir, 2007:71-78).

29 Ekim 1923'e giden yolda bir başka önemli gelişme 13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent olmasıdır. 25 Ekimde yaşanan hükümet krizi ise cumhuriyetin ilanını kolaylaştırmıştır. Fethi Okyar ve Vekiller Heyetinin istifası sonrası yeni vekiller heyeti oluşturulamamış, muhalif gruplar ise bu huzursuz ortamda kendi aralarında anlaşamamışlardır. Bu karışık ortamda Mustafa Kemal Paşa, meseleye bizzat müdahale ederek önceden hazırlığını yaptığı değişimi yani cumhuriyetin ilanını gerçekleştirmiştir (Özdemir, 2007:74).

29 Ekim 1923 günü cumhuriyetin ilanı üzerine Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Meclis Başkanlığına verdiği önerge ile cumhurbaşkanı seçiminin derhal yapılmasını istemiş ve bu teklif kabul edilmiştir⁷ (TBMMZC, 29.10.1923:99).

Bu arada Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı şerefine cumhurbaşkanı seçiminden sonra 101 pare top atılmasına ilişkin üç ayrı önerge de kabul edilmiş ve cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Verilen aradan sonra İstanbul Mebusu Fethi Bey, Diyarbakır Mebusu Feyzi Bey ve Kırşehir Mebusu Yahya Galib Bey'den oluşan tasnif komisyonunun raporu TBMM İkinci Başkan Vekili İsmet Bey⁸ tarafından okunmuştur (TBMMZC, 29.10.1923:99):

REİS — Türkiye Cumhuriyeti için yapılan intihapta reye iştirak eden âzanın adedi 158'dir. Yüz elli sekiz âza müttefikan Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Cumhuriyet Riyasetine intihab etmişlerdir.

Böylelikle Mustafa Kemal 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyetinin 1. Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine TBMM'de yaptığı teşekkür konuşmasında, son dört yılda yaşanan zaferlerin gelecek yıllarda misliyle süreceğini söylemiştir⁹ (TBMMZC, 29.10.1923:99-100).

⁷Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Meclis Başkanlığına verdiği önerge şöyledir:

Riyaseti Celileye Kabul olunan mevaddı kanuniyeye tevfikân Reisicumhurun hemen şimdi intihabını teklif ederim. Teşrinievvel 1339 Ertuğrul Dr. Fikret.

⁸Bazı kaynaklarda İsmet Paşa (İnönü) ile karıştırılan İsmet Bey (Eker), 1877'de Çorum'da doğmuş, Çorum İbtidai Mektebi ve babasının müderris olduğu medresede eğitimini tamamlamıştır. Ankara İl Encümen üyesiiken 1 Mart 1914'te İstanbul Mebusan Meclisi'ne Çorum'dan milletvekili seçilmiş, sonrasında Milli Mücadele'ye katılmıştır. Misak-ı Milli'nin kabulünde etkili olan isimlerden olan İsmet Bey, meclisin feshi üzerine Ankara'ya gelmiş ve Çorum milletvekili seçilmiştir. 29 Ekim 1923 tarihinde TBMM'de cumhuriyetin ilanı metnini okuyan kişi olan İsmet Eker, 1962 yılında geçirdiği bir ameliyatın ardından vefat etmiştir (TBMM, 1992).

⁹Mustafa Kemal'in teşekkür konuşmasının yer aldığı Zabıt Ceridesi, EK-1'de verilmiştir.

3. 1924 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

3.1. 1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU

Cumhuriyetin ilanı ile oluşturulan cumhurbaşkanlığı makamının yürütmeyi yasamadan ayırması, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunundaki *Meclis Hükümeti* düzeniyle *parlamentarizm* kurallarının birleştirilme çabaları 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun temel hareket noktasını oluşturmuştur. Bu hareket noktası cumhurbaşkanının görev süresi ve nitelikleri hususuna da yansımıştır. Cumhurbaşkanlığı süresini 7 yıl olarak belirleyen¹⁰ ve milletvekili seçilme yeterliğine haiz herkese seçilebilme imkânı tanıyan tasarı üzerinde uzun ve sert tartışmalar yaşanmıştır¹¹. Ancak 2 yıllık süre için seçilmiş ve 11 Ağustos 1923 tarihinde göreve başlayan milletvekillerinin, 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 13. maddesine göre görev sürelerinin 4 yıla çıkması, diğer maddelerin tartışmalarına etki etmiştir. Dolayısıyla parlamentonun kendi kendine rüşvet vermesi 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunundaki bazı tartışmalı maddeler üzerinde daha kolay uzlaşılması sonucunu doğurmuştur (Tunçay, 1992:88).

Cumhurbaşkanının görev süresine ilişkin tartışmalarda özellikle Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey'in öne çıktığı görülmektedir. Ahmet Süreyya Bey'e göre cumhurbaşkanı yedi yıllık süre için seçilirse kendisini seçen parlamentodan sonraki dönemde yeniden milletvekili seçimine girmek zorunda kalabilecek, seçilemezse çözümlenmesi gereken hukuki bir sorun doğacaktır. Ahmet Süreyya Bey, bu problemi aşmak için anayasaya konulan “*cumhurbaşkanlarının TBMM'nin dışından da seçilebilmelerine*” ilişkin kuralın zorlama bir madde olduğunu belirtmiştir (TBMMZC, 30.03.1924:104-105).

Bu konuda daha sonra söz alan Niğde Mebusu Ebubekir Hazım Bey ise Fransa Birinci Cumhuriyetinin bu konuyu nasıl çözümlediğini maddeler halinde sıralamıştır:

- 1- Cumhurbaşkanı dört sene süre için seçilir,
- 2- Cumhurbaşkanı ancak dört sene aradan sonra tekrar seçilebilir,
- 3- Cumhurbaşkanı özel af teklif edebilir (özel kanun zorunlu),
- 4- Cumhurbaşkanı orduyu bizzat kumanda edemez,
- 5- Cumhurbaşkanı hiçbir suretle parlamentoya katılamaz,

¹⁰Yeniden seçilebilmek mümkün.

¹¹Tasarının Vazifeli İcraiye başlıklı 31. maddesinin ilk hali şu şekildedir: “*Türkiye Reisicumhuru Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından yedi sene için intihap olunur. Tekrar intihap olunmak caizdir*”.

- 6- Cumhurbaşkanı kanunları süresi içinde yayımlar,
- 7- Ancak kanunların mecliste ikinci defa görüşülmesini isteyebilir,
- 8- Cumhurbaşkanı kanunları veto edemez,
- 9- Cumhurbaşkanı TBMM'yi feshedemez, süresini sınırlayamaz.

Ebubekir Hâzım Bey de konuşmasının sonunda -Ahmet Süreyya Bey gibi-cumhurbaşkanı için öngörülen sürenin fazla olduğunu Fransa örneğindeki gibi 4 yılın uygun olacağını belirtmiştir. Ayrıca Ebubekir Hâzım Bey'e göre *Mustafa Kemal'in durumuna uyması için kişiye uygun anayasa yapmak veya anayasa yapılması doğru değildir; çünkü kanunları yaparken olağanüstü yaratılmamış insanların da cumhurbaşkanı olabileceği düşünülmelidir* (TBMMZC, 30.03.1924:106).

Ebubekir Hâzım Bey'den sonra kürsüye çıkan Kanun-i Esasî Encümeni Mazbata Muharriri ve Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey, Hâzım Bey'in konuşmasını eleştirmiştir. Celâl Nuri Bey'e göre *Hâzım Bey'in bahsettiği birinci değil 1848 tarihli Fransız İkinci Cumhuriyeti'dir. Kaldı ki, anayasadaki cumhurbaşkanının 7 yıllık süresi 1848 tarihli Fransız İkinci Cumhuriyeti'nden değil, 1871 tarihli Fransız Üçüncü Cumhuriyetinden alınmıştır* (TBMMZC, 30.03.1924:106).

Tartışmalarda cumhurbaşkanının görev süresinin 4 yıl, 5 yıl hatta 9 yıl olması için farklı öneriler verilse de bunların hiçbiri kabul görmemiştir. Sonuçta, cumhurbaşkanının TBMM tarafından, TBMM üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip kişiler arasından ve bir seçim dönemi için (4 yıl) seçilmesi hükme bağlanmıştır. Bir kişinin yeniden seçilebilmesi mümkün kılınırken (TBMMZC, 30.03.1924:111) kadınların cumhurbaşkanı olma yolu kapalı kalmıştır¹². Devletin başı sıfatıyla törenli oturumlarda meclise başkanlık edecek olan cumhurbaşkanı, gerekli görürse bakanlar kuruluna başkanlık edebilecekti. Ancak, “*riyaset-i cumhur*” makamında bulundukça meclisteki tartışma ve görüşmelere katılamayacak ve oy veremeyecekti.

1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun görüşmeleri sırasında tartışmalar yalnızca cumhurbaşkanının görev süresi ile ilgili sınırlı kalmamıştır. Yapılan tartışmalar

¹²5 Aralık 1934 gün ve 2599 sayılı *İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlâvesine Dair Kanun* çıkana kadar yalnızca “30 yaşını doldurmuş her erkek Türk vatandaşı” milletvekili seçilme hakkına sahiptir. 1934 Anayasa Reformu ile 2599 sayılı kanunun çıkmasından sonra kadınlar da milletvekili seçilme hakkına sahip olmuş, dolayısıyla kadınlara da cumhurbaşkanı olabilme yolu açılmıştır (TBMMZC, 05.12.1934:85-86).

sonunda, cumhurbaşkanının görev ve yetkileri budanmış, sistem parlamentarizme yaklaşmıştır¹³.

1924 Anayasasının cumhurbaşkanının statüsünü düzenleyen “*Vazife-i İcraiye*” başlıklı 3. faslında yer alan diğer maddelere gelince... Öncelikle cumhurbaşkanının seçimi TBMM’nin seçim dönemine bağlıydı. Meclisin görev süresi uzarsa cumhurbaşkanının görev süresi de uzayacaktı. Ayrıca cumhurbaşkanı, her yasama yılı başında, hükümetin bir önceki yıl çalışmalarına ve o yıl alınmasını uygun bulduğu kararlara ilişkin görüşlerini mecliste bir nutukla açıklayacaktı. Diğer taraftan cumhurbaşkanı, meclis tarafından kabul edilen kanunları on gün içinde ilan edecek, anayasa ve bütçe kanunu dışında ilanını uygun görmediklerini bir kez daha görüşülmek üzere on gün içinde meclise geri gönderebilecekti. Son olarak siyasal bakımdan sorumsuz olan cumhurbaşkanı, yetkilerini ancak başbakan ve ilgili bakanın katılımıyla kullanacaktı.

1924 Anayasasına göre cumhurbaşkanının sorumluluğu yalnız iki durumda söz konusuydu: Cumhurbaşkanı vatan hainliği durumunda TBMM’ye karşı sorumlu tutulmuştu. Cumhurbaşkanının “*Hususat-ı Şahsiyesi*”nden dolayı sorumluluğu gündeme geldiğinde ise yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki usuller uygulanacaktı (Mangırcı, 1999:17-18).

Özetle 1924 Anayasasına göre cumhurbaşkanı, parlamenter rejimin devlet başkanından farksızdır. 1924 Anayasasının cumhurbaşkanı 1921 Anayasasının fiilen devlet başkanlığı yapan, TBMM Başkanlığının yanı sıra vekiller heyetinin de doğal başkanı olan, meclis adına imza atmaya ve vekiller heyeti kararlarını onaylamaya yetkili sayılan cumhurbaşkanına göre oldukça zayıf bir konumda kalmıştır.

1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu cumhurbaşkanı ile ilgili birçok hükmü düzenlemekle birlikte cumhurbaşkanı seçiminin yapılma şekli ve cumhurbaşkanı seçilmek için gerekli oy çoğunluğu hakkında bir düzenlemeye gitmemiştir. Bu düzenleme anayasanın kabulünden 3 yıl sonra TBMM İçtüzüğü ile gerçekleşmiştir. 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesi’nin 8. maddesine göre Meclis

¹³Örnek olarak cumhurbaşkanının “başkomutanlık” unvanı ile ilgili tartışmalar verilebilir. Tasarıda bütün kuvvet komutanlıkları başkomutan sıfatıyla cumhurbaşkanına bağlanırken, tartışmalar sonunda cumhurbaşkanı temsili hale getirilmiştir (TBMMZC, 06.04.1924:336-364; TBMMZC, 07.04.1924:378-385, 406-407).

Başkanlık Divanının seçiminin ardından cumhurbaşkanı seçimi yapılacak, gizli oylamada mutlak çoğunluğu elde eden cumhurbaşkanı seçilecekti¹⁴.

3.2. 1927 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1927 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Mustafa Kemal Paşa ikinci kez bu göreve itirazsız ve tartışmasız seçilmiştir. 3. Dönem TBMM'nin açıldığı gün olan 1 Kasım 1927 tarihi öncesinde Mustafa Kemal Paşa'nın yeniden cumhurbaşkanı seçileceğine ilişkin genel bir kabul söz konusudur. Zaten o şartlarda aksini düşünmek mümkün değildir.

1 Kasım 1927 tarihinde yapılan cumhurbaşkanı seçiminden önce TBMM Başkanlığı seçimi yapılmış ve bu seçime tek aday olarak giren Karesi Mebusu Kâzım Paşa (Kâzım Fikri Özalp) TBMM Başkanı seçilmiştir. Daha sonra cumhurbaşkanı seçimlerine geçilmiş¹⁵ ve seçimlerde Mustafa Kemal Paşa, oylamaya katılan 288 milletvekilinin tümünün oyunu alarak ikinci defa cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, kürsüye gelerek önce yemin etmiş¹⁶, sonrasında da teşekkür konuşması yapmıştır¹⁷ (TBMMZC, 01.11.1927:4). Konuşması sırasında sürekli alkışlar ve bravo

¹⁴Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesinin Reisicumhur İntihabı başlıklı 8. maddesi şu şekildeydi: Daimî Riyaset Divanının intihabı akabinde Reisicumhurun intihabına başlanır. Reisicumhur hafî rey ve mutlak ekseriyetle intihap edilir. Bu intihapta reylerin tasnifi için kura ile dokuz mebus tefrik ve reyler Heyeti Umumiye salonunda alenen tasnif olunur. İntihabın neticesini Meclis Reisi Heyeti Umumiyeye bildirdikten sonra Reisicumhur intihap olunan zatı hazır ise Riyaset Kürsüsünü işgale davet eler. Reisicumhur, Riyaset kürsüsüne çıkıp Teşkilâtı Esasiye Kanununun 38'nci maddesi mucibince yüksek sesle yemin eder. Ondan sonra kürsüyü Meclis Reisine bırakır. O da inikada derhal nihayet verir (TBMMZC, 21.4.1927:242).

¹⁵Seçim, TBMM Zabıt Ceridesinde şu şekilde yer almıştır:

REİS — Efendim, şimdi Reisicumhur intihabatı yapılacaktır. Buraya bir kutu konulacak elifba sırasıyla isimler okunacak, her ismi okunan zat reyini istimal ettikten sonra netice tebliğ edilinceye kadar tekrar salondaki mevkiine oturacaktır. Arâ Meclis salonunda ve herkesin huzurunda, kur'a ile intihap edilecek dokuz zat tarafından tasnif edilecek ve netice anlaşıldıktan sonra Riyaset, keyfiyeti Reisicumhur hazretlerine arz ve tebliğ edecektir. İsimleri okunan zevat sırasıyla reylerini istimal buyursunlar ve yerlerine avdet etsinler (Artvin dairesi intihabiyesinden istihsali ârâya başlandı). Rey vermeyenler varsa lütfen reylerini istimal buyursunlar. Âra istihsali hitam bulmuştur. Yozgat Mebusu Tahsin Bey, Ankara Mebusu Ali Bey, Kırşehir Mebusu Hazım Bey, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Bey, Kocaeli Mebusu Selâhatin Bey, Çanakkale Mebusu Mehmet Bey, İstanbul mebusu Ahmet Rasim Bey, Kastamonu mebusu Hasan Fehmi Bey, ve Kırşehir Mebusu Lütfi Müfit Bey, Reisicumhur intihabı hakkındaki reyleri tasnif edeceklerdir. Sonra reyleri bir kâğıda yazarak imza edip vereceklerdir. Neticeyi ârâyı arz edeceğim: 288 zat reye iştirak etmiştir. Muamele tamamdır. Gazi Mustafa Kemal hazretleri 288 rey ile mütefikan Reisicumhur intihap edilmiştir (TBMMZC, 01.11.1927:3).

¹⁶“Reisicumhur sıfatıyla Cumhuriyetin kanunlarına ve Hâkimiyeti Milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefis etmekten ayrılmayacağıma (Vallahi)” (TBMMZC, 01.11.1927:4).

¹⁷Mustafa Kemal'in teşekkür konuşmasının yer aldığı Zabıt Ceridesi EK-2'de verilmiştir.

sesleriyle inleyen meclisin görüntüsü, Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanlığına oybirliği ile geldiği yönünde bir izlenim vermiştir¹⁸.

3.3. 1931 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1931 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinde de cumhurbaşkanlığına Mustafa Kemal Paşa rakipsiz, tartışmasız ve itirazsız seçilmiştir. Ancak bu cumhurbaşkanı seçimlerinde TBMM'de ilginç bir tartışma yaşanmıştır. 1931 milletvekili seçimlerinin ardından toplanan TBMM'de, İzmir Milletvekili Halil Bey, Kütahya Milletvekili Recep Bey ve Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey arasında yaşanan bu tartışma, İzmir Milletvekili Halil Bey'in 1927 seçimleriyle oluşan meclisin süresi dolmadan¹⁹ 1931 seçimleri yapıldığını, bunun da hukuki problemler doğurduğunu iddia etmesiyle başlamıştır. Cumhurbaşkanı seçimine geçildiği anda İzmir Mebusu Halil Bey, Teşkilât-ı Esasîye Kanununu incelediğini, buna göre cumhurbaşkanının seçiminin Kasım ayında yapılması gerektiğini ifade ederek söz istemiş, kürsüye gelince de Teşkilat-ı Esasi Kanununun yedinci maddesinde yer alan *“Meclis icra salâhiyetini kendi tarafından müntahap Reisicumhur ve onun tayin edeceği bir icra Vekilleri Heyeti marifetile istimal eder. Meclis Hükümeti her vakit murakabe ve iskat edebilir”* hükmünün *“icra meselesinde ilk söz hükümetin, son sözün de TBMM'ye ait olduğunu, hükümetin icrayı yapacağını, meclisin de denetleyeceğini yani son sözün TBMM'ye ait olması”* anlamını taşıdığını ifade etmiştir. Bu maddeyle birlikte cumhurbaşkanı seçimini düzenleyen *“Türkiye Reisicumhuru Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir”* şeklindeki 31'inci madde birlikte değerlendirildiğinde cumhurbaşkanı seçiminin olağanüstü bir seçim olduğunu iddia etmiştir (TBMMZC, 04.05.1931:4).

¹⁸Aslında Mustafa Kemal, Birinci TBMM'deki İkinci Grubu, sonra da TCF'yi tasfiye ederek kendisine muhalefet etmesi muhtemel kişi ve grupları 1927 seçimleriyle parlamentodan uzaklaştırmıştır. 1927 seçimlerinde kendisine yakın kişilerin TBMM'ye girmesini sağlayan Gazi, cumhurbaşkanı seçiminde oybirliği ile seçilmiş gibi bir izlenim uyandırmıştır. Türkiye gerçeklerinin TBMM Genel Kurulu'ndan çok farklı olduğu 1930 Serbest Fırka denemesinde görülecektir.

¹⁹1927 yılında yapılan birinci seçimler Temmuz, ikinci seçimler ise Eylül ayındadır. Mustafa Kemal cumhurbaşkanlığına 1 Kasım 1927 tarihinde seçilmiştir. 1931 seçimlerinin tamamlanmasından sonra cumhurbaşkanını seçmek üzere TBMM'nin toplanması 4 Mayıs 1931 tarihindedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığının ikinci dönemi 3,5 yıl sürmüştür.

Halil Bey konunun bununla da sınırlı kalmadığını, yeni seçilen cumhurbaşkanının dörtbuçuk yıl görevde kalacağını, hâlbuki kanunda geçen 4 yıl sürenin bağlayıcı olduğunu belirtmiştir (TBMMZC, 04.05.1931:4). Bu iddialar üzerine söz alan Kütahya Milletvekili Recep Bey ise meclis seçimlerinin olağan olarak 4 yılda bir yapılacağını ancak bu sürenin dolmasından önce de seçim yapılabileceğini ifade etmiştir. Recep Bey'e göre, Teşkilât-ı Esasi Kanununun bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir; Halil Bey'in okuduğu yedinci maddenin iki madde üstünde yer alan beşinci maddede “*teşriî salâhiyet ve icra kudreti Türkiye Büyük Millet Meclisince tecelli ve temerküz eder*” şeklinde bir ifade vardır. Dolayısıyla erken seçim kararı alan bir meclis gitmiş, yerine yenisi gelmişse yeni gelenlerin yetkisiz olduğunu düşünmek Teşkilât-ı Esasi'nin ruhuna aykırıdır. Kaldı ki, bir meclis 4 sene için seçilir, fakat dördüncü senesinde değil ikinci ve hatta birinci senelerinde dahi erken seçim için karar verebilir. Bu durumda yeni gelecek meclis de -meselâ- bir veya bir buçuk sene sonra tekrar yeni bir meclisin seçilmesi için kendini feshedebilir. Dolayısıyla “sabit bir seçim dönemi” denilen dört sene içinde üçüncü bir meclis filen iş başına geçebilir. Halil Bey'in fikirlerine göre bu örnekteki ilk meclisin cumhurbaşkanının yerinde kalması ve meclisten meclise aktarılması gerekmektedir. Hâlbuki, zamanın ve şartların değişmesi erken seçim kararı alınmasını gerektirmiştir, cumhurbaşkanının değişmemesi değişen şartları göz ardı etme anlamında olacaktır (TBMMZC, 04.05.1931:3-6):

... niçin milletin iradesini temsil etmek üzere bu gün intihap edilmiş olan Meclis aynı kanunun millet namına kendine verdiği hakkı istimal ederek Reisicumhuru intihap etmesin ve niçin yeni hava ve yeni şeraitin vücuda getirdiği meclisteki zevat içerisinde icra makinesini bizzat kendisi kurmasın?

Konuyla ilgili son olarak kürsüye gelen Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey de cumhurbaşkanı seçiminin bu meclisçe yapılması gerektiğini belirterek şunları söylemiştir (TBMMZC, 04.05.1931:3-6):

(...) nizamnameyi dahilinin birinci maddesi devrenin ne demek olduğuna işaret ediyor. Devre; tecdit kararı verilmezse dört seneden ibarettir. Tecdit kararı verilirse daha aşağı demektir, teşkilâtı Esasîye kanununun (34) üncü maddesi şudur: ‘Cumhur Riyasetinin inhilâlinde meclis müçtemi ise yeni reisicumhuru derhal intihap eder. Meclis müçtemi değilse, reis tarafından hemen içtimaa davet edilerek reisicumhur intihap edilir. Meclisin intihap devresi hitam bulmuş veya intihabatın tecdidine karar verilmiş olursa reisicumhuru gelecek meclis intihap eder’. İşte mesele yoktur.

Süleyman Sırrı Bey'in konuşmasından sonra seçimlere geçilmiş ve oyların tasnifi için 9 milletvekili kura ile belirlenmiştir²⁰. Seçim sonucunu, Meclis Başkanı Karesi Mebusu Kâzım Paşa (Kâzım Fikri Özalp);

Reylerin neticesini arz ediyorum efendim. Reisicumhur intihabına (289) zat rey vermiştir. Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Hazretleri (289) reyle müttefikan Reisicumhur intihap edilmişlerdir.

şeklinde açıklamıştır²¹ (TBMMZC, 04.05.1931:3).

3.4. 1935 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1 Mart 1935 tarihinde yapılan cumhurbaşkanı seçimi yine tartışmasız ve problemsiz bir seçim olmuştur. Cumhurbaşkanı seçiminin sadece bir formaliteyi yerine getirmek olduğu açıktır.

Ancak, 1935 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçiminin bir özelliği kadınların cumhurbaşkanı aday olmasının önündeki engelin kalkmış olmasıdır. 5 Aralık 1934 tarihinde Malatya mebusu General İsmet İnönü ve 191 arkadaşının, *Teşkilât-ı Esasîye Kanunu*'nun 10 ve 11. maddeleriyle *İntihabı Mebusan Kanunu*'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesi hakkında verdikleri kanun teklifleri görüşülmüştür. Buna göre *Teşkilât-ı Esasîye Kanunu*'nun 10 ve 11. maddeleri şu şekilde değiştirilmiştir (TBMMZC, 05.12.1934:82-88):

MADDE 10 — *Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.*

MADDE 11 — *Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.*

Dolayısıyla 1935 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçimleriyle birlikte, cumhurbaşkanı seçilmek için milletvekili olma şartı arandığından, kadınlar için de cumhurbaşkanı olma imkânı doğmuştur.

1935 cumhurbaşkanı seçiminden önce yapılan TBMM Başkanlığı seçiminde Mustafa Abdülhalik Renda 377 oy alarak TBMM Başkanı seçilmiştir (TBMMZC, 01.03.1935:2).

²⁰Kura sonunda Ahmet Vefik Bey (Niğde), Hakkı Tarık Bey (Giresun), Ahmet İhsan Bey (Ordu), Dr. Refik Bey (İstanbul), Reşit Bey (Gazi Antep), Ragıp Bey (Kocaeli), Aziz Samih Bey (Erzincan), Avni Bey (Yozgat) ve Dr. Asım Bey (Samsun) tasnife memur edilmiştir (TBMMZC, 04.05.1931:3-6).

²¹Sonraki celsede kürsüye gelen Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşma ve ettiği yemin EK-3'te verilmiştir.

Daha sonra 9 milletvekilinden oluşan tasnif heyeti kura ile belirlenmiş ve geçilen cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir²². Oylama sonucu TBMM Başkanı Mustafa Abdülhalik Renda tarafından şu şekilde ilan edilmiştir:

Bugün Büyük Millet Meclisinde isbatı vücut eden arkadaşların adedi 386'dır. Cümlesinin verdikleri reyle Kamâl Atatürk (Ankara) Reiscümhurluğa intihab edilmişlerdir.

Daha sonra kürsüye gelen Mustafa Kemal Atatürk, yeminle birlikte kısa bir konuşma da yapmıştır²³ (TBMMZC, 01.03.1935:2).

3.5. 1938 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

Türkiye’de cumhurbaşkanı seçimlerinde süreci etkileyen faktörler, seçim süreçlerinde iktidar-muhalefet ilişkileri ve sürece yapılan müdahaleler, seçim sonrasında da olsa çözümlenebilmiş, en azından süreçler hakkında farklı görüşler olsa da birçok analiz yapılabilmiştir. Bu çözümleme ve analizlerin pek çoğu seçimlerin üzerinden uzunca bir zaman geçtikten sonra yapılabilmiştir. Ancak 1938 cumhurbaşkanı seçimleri bugüne kadar yapılan cumhurbaşkanı seçimleri arasında nasıl olduğu tam anlaşılamayan tek cumhurbaşkanı seçimidir. Bu seçimler hakkında -özellikle internette- birbiriyle çelişen, belgeye dayanmayan, tahmin veya temenniden öteye geçmeyen yüzlerce komplo teorisine rastlamak mümkündür. Bunda, Atatürk’ün son yıllarında “defterinden silecek kadar” yanından uzaklaştırıp, vasiyetinde çocuklarının eğitimi bile düşündüğü İsmet İnönü’nün²⁴, neredeyse ittifak sayılabilecek bir oy desteğiyle ve Atatürk’ün

²²Kura sonunda Hürrem Ergün (Tokad), Dr. Salih Konuk (Bursa), General Zeki Soydemir (Erzurum), Tevfik Tarman (Seyhan), General Muhittin Akyüz (Kars), Sırrı Day (Trabzon), İzzet Ulvi Aykur (Afyon Karahisar), Hazim Börekçi (Kırşehir), Celâl Bayar (İzmir), Süleyman Sırrı Gedik (Trabzon) tasnife memur edilmiştir (TBMMZC, 01.03.1935:3).

²³Mustafa Kemal Atatürk’ün, öztürkçeciliğin zirve yaptığı bir dönemde gerçekleştirdiği bu yemin ve konuşma EK-4’te verilmiştir.

²⁴Mustafa İsmet İnönü, 24 Eylül 1884’te İzmir’de doğdu. Babasının memur olması, ona küçük yaşlarında Anadolu’yu tanıma fırsatı verdi. Askerî eğitimini büyük bir başarıyla tamamladıktan sonra 1906’da Kurmay Yüzbaşı oldu. 1907’de İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katıldı. 1911-1918 yılları arasında cepheden cepheye gönderildi. Kendisine üç çocuk verecek olan eşi Mevhibe Hanım ile 1919’da evlendi. Mütareke döneminde kısa bir süre Amerikan mandası taraftarı görünen İnönü, İstanbul’un işgali üzerine 20 Mart 1920’de Anadolu’ya geçti ve Millî Mücadeleye katıldı. 9 Kasım 1920’de Garp Cephesi Komutanlığı’na atandı. 1 Mart 1921’de tümgeneralliğe, 3 Eylül 1922’de de korgeneralliğe yükseltildi. 11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya Mütarekesi görüşmelerine TBMM’nin baştemsilcisi olarak katıldı. 26 Ekim 1922’de Hariciye Vekilliğine getirildi. 24 Temmuz 1923’te Türkiye adına Lozan Antlaşması’nı imzaladı. Cumhuriyetin ilânından sonra başbakanlığa getirilen ve ilk Cumhuriyet Hükümetini kuran İnönü 30 Ağustos 1926’da orgeneralliğe yükseltildi. Atatürk’le olan anlaşmazlıkları yüzünden 25 Ekim 1937’de 12 yıl aralıksız sürdürdüğü başbakanlık görevinden istifa etti. Atatürk’ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938’de Cumhurbaşkanı seçilen İnönü, bu görevini 22 Mayıs 1950’ye kadar sürdürdü. 1960 Darbesinden sonra yapılan 1961 seçimlerinde CHP birinci parti olunca İnönü yeniden başbakanlığa

ölümünün hemen ertesi günü cumhurbaşkanı seçilmesinin rolü büyüktür (Nilüfer Gürsoy, Görüşme, 1992).

Aslında başta Atatürk olmak üzere cumhuriyetin lider kadrosu ve özellikle İsmet İnönü parti olgusundan fazla hoşlanmamıştır. 8 Şubat 2012 Çarşamba tarihli Taraf gazetesinde Taha Akyol, Neşe Düzel’le yaptığı söyleşide “*Atatürk’ün, ‘bu cumhuriyet kendi mizacında kendi basınını meydana getirecek’ diye bir konuşması var. Nitekim 1925 ve 1926’daki yargılamalardan sonra basın sustu*” (Akyol, 2012:14) sözleriyle iki dünya savaşı arasındaki ‘otoriter rejim’ taleplerinin Türkiye’ye de yansıdığı gerçeğini ortaya koymaktadır. 1924 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denemesi Mustafa Kemal’e rağmen gerçekleşmiştir, nitekim Mustafa Kemal Nutuk’ta TCF olayını “paşalar komplosu” olarak değerlendirmektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası ise tamamen kontrollü bir muhalefet girişiminin -kontrol rejimin sahiplerinde olmasına rağmen- korkularak sonlandırılmasıdır²⁵.

Serbest Fırka denemesinden sonra gidilen yol adım adım otoriter/totaliter bir rejime doğrudur. 1935 Mayıs’ında CHP’nin 4. Büyük Kurultayında alınan kararlarla devlet ile parti iç içe girmiş; devlet partiden, parti devletten ayrılmaz bir bütün haline gelmiştir. Türkiye devletinin bir parti devleti olduğu ileri sürülmüş, İçişleri Bakanı aynı zamanda CHP Genel Sekreteri, Valiler ise CHP İl Başkanlığına getirilmiştir. Genel Müfettişler de bölgelerinde devlet işlerinin olduğu kadar, parti teşkilâtının da kontrol ve teftişini üzerlerine almışlardır (Yücel, 2001:35). CHP’yi parti olmaktan çıkaran, “devletleştiren” bu kararlardan sonra CHP’nin baskıcı, otoriter yönetimi artarak devam etmiştir.

Baskıcı yönetimlerin ilk olarak basını hedef seçmesi Türkiye için de geçerli olmuştur. Dolayısıyla 1938 cumhurbaşkanı seçimlerinin basından takibi hemen hemen imkânsızdır. Dönemin tek parti iktidarı; Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası, Franco İspanyası veya Stalin SSCB’si gibi George Orwell’in 1984’ündeki kurguyu yaşatmakta,

getirildi ve Türkiye’nin ilk koalisyon hükümetlerini yönetti. 8 Mayıs 1972’de CHP V. Olağanüstü Kurultayında genel başkanlıktan ayrıldı. Aynı yılın kasım ayında CHP’den istifa eden İnönü, 25 Aralık 1973’te Ankara’da öldü.

²⁵SCF’nin kapatılmasına yol açan en önemli olay Fethi Beyin İzmir gezisidir. Ayrıca ilginç bir olay da 1930 yerel seçimlerinde yaşanmıştır. Tarık Zafer Tunaya’nın Türkiye’de Siyasal Partiler isimli eserinde SCF’nin yerel seçimlere katılmadığı belirtilse de fırka seçimlere kısmen girmiş, toplam 502 belediyeden 22’sinde, bu arada Samsun ve Silifke gibi bazı illerde de seçimi kazanmıştır. Ancak, SCF’nin seçimi kazandığı yerlerde seçim iptal edilmiş, ayrıca Silifke de SCF’ye oy vermesinden dolayı cezalandırılarak ‘ilçe’ye dönüştürülmüştür (Yücel, 2006:27).

lidere övgüden başka bir gelişmeye, habere veya olaya yer vermemektedir. Gerçi Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. cumhurbaşkanının seçildiği 1938'deki cumhurbaşkanı seçiminin inanılmaz bir sessizlik içinde yapılmış olmasında Atatürk'ün kaybindan dolayı duyulan acının etkisi büyük rol oynamıştır. Ancak yine de basının konuya bu kadar ilgisiz kalması üzerinde durmaya değer görülmektedir.

1938 seçimlerinde bir diğer önemli nokta da, Fevzi Çakmak'ın asker kişiliğiyle politikaya bulaşmaması ve 22 yıl Genelkurmay Başkanlığında kalarak İsmet Paşa'nın orduda kendine bağlı bir grubu etkin görevde bulundurabilmesine yardımcı olmasıdır. Nitekim 1938'de İsmet İnönü'yü cumhurbaşkanlığı için tek aday konumuna getiren ve cumhurbaşkanlığının yolunu açan -parlamentodan çok- İsmet Paşa'nın askeri ve sivil bürokrasideki gücüdür (Özdemir, 2007:108).

1938 cumhurbaşkanı seçim süreci, bir ölçüde 15 yıllık cumhuriyet bürokrasisinin kendi arasında giriştiği güç mücadelesidir. Cumhuriyetin iktisat/maliye bürokrasisini kuran ve o tarihte başbakan olan Celâl Bayar; cumhuriyetin içişleri bürokrasisini kuran ve o tarihte İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya ve Numan Menemencioğlu ile birlikte cumhuriyetin dışişleri bürokrasisini kuran ve o tarihte Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Aras, cumhurbaşkanlığına Atatürk'ün yerine İnönü'nün gelmemesi için çalışmışlardır. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın da Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras'la birlikte hareket etmesi “*sivil bürokrasi*” denilebilecek bir alanın İnönü'yü adaylıktan ekarte etmek, onun dışında birisini seçtirmek üzere faaliyet gösterdikleri söylenebilir (Yücel, 2002-c:837-838). Hasan Rıza Soyak'a göre Atatürk kendisi cumhurbaşkanlığına Fevzi Çakmak'ın geçmesini istemiş ancak dönemin başbakanı Celâl Bayar onun bu arzusunu dikkate almamıştır. Oysa 1924 Anayasasına göre cumhurbaşkanlığına meclis üyelerinin dışında kimsenin seçilmesi mümkün değildir. Yani Mareşal Çakmak'ın adaylığı hukuken mümkün değildir. Şükrü Kaya ve arkadaşları ise Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya teklifte bulunmuşlar fakat ondan olumsuz yanıt almışlardır. Bir diğer aday ise Fethi Okyar'dır. Daha çok dış basının aday olarak anılan Fethi Okyar'ın da TBMM üyesi olmadığından aday olması hukuken mümkün değildir. Ancak, Atatürk'ün hastalığı döneminde Londra Büyükelçisi olan Okyar İstanbul'a gelmiş geri dönmesi gerektiği halde geri dönmemiştir. Bu da Okyar'ın cumhurbaşkanı olmak için kaldığı iddialarına

yol açmıştır. Hatta Atatürk'ün “*Allah Allah, bu Fethi de benim hastalığımı ne kadar merak ediyor*” dediği iddia edilmiştir (Özdemir, 2007:108).

1938 cumhurbaşkanı seçimi, İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasını isteyen “*askerî bürokrasi*” olarak adlandırılabilir kâğıt; İçişler Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak gibi İnönü karşıtı “sivil bürokrasi”den daha etkin oldukları gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Dönemin Genelkurmay 2. Başkanı olan Asım Gündüz, Başbakan Celâl Bayar'ın Genelkurmay Başkanlığı'na gelerek Silahlı Kuvvetler'in cumhurbaşkanı seçimi hakkında fikrini sorduğunu, kendisinin de TBMM'nin üzerinde bir kuvvet tanımadıklarını ve TBMM'nin en doğru seçimi yapacağını olan inançlarını ifade ettiğini söylemektedir (İlgar, 1973:217). Aradan bir iki gün geçtikten sonra²⁶ Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın yanına Birinci Ordu Kumandanı olan Fahrettin Altay gelerek *Birinci Ordu'da kolordu ve tümen komutanlarıyla toplantı yaptıklarını ve İnönü üzerinde karara vardıklarını* açıklamıştır. Mareşal Fevzi Çakmak, Fahrettin Paşa'yı dinledikten sonra cumhurbaşkanı seçiminde yetkinin TBMM'de olduğunu, herhangi bir müdahalede bulunmamanın demokrasi prensipleri bakımından doğru ve yerinde olacağını söylemiştir. Ancak “*dünyanın karışık durumu, Nazilerin, Faşistlerin ve Komünistlerin şahlanmış ihtirasları karşısında Fahrettin Paşa'ya hak vermemek mümkün değil*” diyerek İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinde en etkin rolü oynamıştır (İlgar, 1973:218).

İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ilginç bir olayı Hıfzı Veldet Velidedeoğlu 10 Nisan 1988 tarihli Cumhuriyet gazetesinde anlatmaktadır. Bir askeri lisenin tarih öğretmeni, 1938 cumhurbaşkanı seçimlerinden sonra öğrencilerine “*çocuklar, askeri şerefînin kıymetini bilin. Cumhurbaşkanını seçen başta Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere birkaç kumandandır*” demesi üzerine öğrencilerden biri “*cumhurbaşkanını meclis seçmedi mi?*” diye sormuştur. Öğretmenin cevabı belki de

²⁶1938 cumhurbaşkanı seçim sürecinin Atatürk'ün ölüm tarihi olarak açıklanan 10 Kasım'dan tarihinden birkaç gün önce başladığı açıktır. Yoksa Atatürk'ün ölümüyle İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi arasında geçtiği iddia edilen olayların 24 saat içinde gerçekleşmesi mümkün değildir. Beyaz TV'de yer aldıktan sonra birçok gazeteye konu olan Atatürk'ün öldürüldüğüne dair iddiayı da bu çerçevede değerlendirmek gerekir (*Atatürk Ölmedi Onu Öldürdüler*, Habertürk gazetesi, 10 Haziran 2012). Ancak Atatürk'ün öldürülmesi iddiasından çok, gerçek ölüm tarihinin 5-6 Kasım gecesi olduğu iddiası gerçekçi durmaktadır. Nitekim, bürokraside açıkça görülen hanedanın geri dönmesi endişesi, 8 Kasım'da valilere çekilen telgraf ve cumhurbaşkanı seçimi için kulislerin 10 Kasım günü tamamlanmış olması Atatürk'ün 10 Kasımdan önce öldüğünü teyid etmektedir.

1938 cumhurbaşkanı seçimlerinin özetidir: “*O, işin formalitesidir. Kumandanlar razı olmasaydı, o başıbozukların cumhurreisi seçmek hadlerine mi düşmüş*” (Utku, 2006).

Melikşah Utku, 30 Mayıs 2006 tarihinde *Yeni Şafak*’ta “Cumhurbaşkanlığı Seçimi Üzerine Eski Bir Yazı” başlıklı makalesinde Attilâ İlhan’a ait bir makaleden bahsetmektedir. Attilâ İlhan 28 Mayıs 1989 tarihli *Nokta* dergisinde “*Babîâli baskını neyse, İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı olması da odur. Ordu ağırlığını koymuş ve tamamıyla iktidardan tasfiye edilmiş bulunan İnönü cumhurbaşkanı seçilmiştir*” demektedir (Utku, 2006).

Özetle 1938 cumhurbaşkanlığı seçiminde tayin edici rolü, İnönü yanlısı ‘*general kliği*’ oynamıştır. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın Orgeneral Fahrettin Altay ile görüşmesi sonrası Fevzi Çakmak’ın ve -kerhen de olsa- Celâl Bayar’ın İnönü’nün adaylığına evet dedikleri söylenebilir. Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü Aras’ın kulisleri ise etkisiz kalmıştır. Ayrıca gerek Fevzi Çakmak’ın, gerekse Başbakan Celâl Bayar’ın, TBMM’deki mebusları tek tek arayarak İsmet İnönü için destek istedikleri de bilinmektedir (Yücel, 2001:36). Rejimin önde gelen sivil ve askeri iki liderinin İsmet İnönü adı etrafında anlaşmayı sağlaması, cumhurbaşkanı seçimini TBMM formalitesine bırakmıştır. İsmet İnönü CHP grup toplantısında 323 oyun 322’sini, TBMM Genel Kurulu’nda da 348 oyun tamamını alarak T.C.’nin II. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı seçiminin yapıldığı 11 Kasım 1938 tarihli TBMM toplantısına İstanbul’daki 1. Ordu Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay ve diğer askeri erkân da katılmıştır²⁷ (TBMMZC, 11.11.1938:17-18).

3.6. 1939 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

İsmet İnönü’nün ikinci defa cumhurbaşkanlığına seçilmesi ilk seçiminin üzerinden yaklaşık dört-buçuk ay sonradır. Parlamento seçimlerinin yenilenmesi sonrası İsmet İnönü tekrar cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

İsmet İnönü 11 Kasım 1938’de ilk kez cumhurbaşkanı seçildikten 45 gün sonra, -26 Aralık 1938’de- CHP, Olağanüstü Kongresini toplamıştır (Uyar, 2012). Bu toplantıda tüzük değişikliğine gidilerek İsmet İnönü “Değişmez Genel Başkan” olmuş ve “Millî Şef” ilân edilmiştir. Bu değişiklik ile ilgili gerekçe:

²⁷İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı seçildiği 11 Kasım 1938 gününe ait Zabıt Ceridesi EK-5’te verilmiştir.

bütün vatandaşları sinesinde toplamış bir partinin Genel Başkanı, Millî Şef özelliğini de taşıyacağı için, Genel Başkanın yüksek şahsiyeti, her dört senede ve her kurultay toplantısında görüşme ve tartışmaya konu edilmemesi ve Genel Başkanın değişmezlik özelliğini esas olarak kabul etmek, bu yüksek makamın istikrarını sağlama ve otoriteyi güçlendirme bakımından millî menfaate daha uygun görülmüştür (Yücel 2001:37)

denilmektedir.

Tüzük değişikliği ile birlikte İnönü, devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'te bile bulunmayan bir sıfat ve yetkinin sahibi olmuştur. Her dört yılda bir, parti içinde Genel Başkanlığa aday olmasının bile kendi şahsiyet ve otoritesini sarsıp zedeleyeceği görüşü, günümüzün demokrasi anlayışıyla oldukça zıt olmakla birlikte, 1938 şartlarında çok da yanlış değildi (Yücel, 2001:37):

O tarihlerde “şeflik” sistemleri dünyanın en gözde sistemleriydi. Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini, Sovyet Rusya’da Stalin, İspanya’da Franco otoriter rejimleriyle batı demokrasilerini tir tir titretiyorlardı. Demokrasi, dinamik değildi. Demokrasi; zafer kazanmak, toprak genişletmek için iyi bir idare değildi. Ülke içinde hızlı kalkınma, dışta da yayılmacı politikalar, ancak tek parti idarelerinin baskıcı rejimleriyle kurulabilirdi. Dünyada şeflik bu kadar revaçta iken, Türkiye’ye de bu durumun yansımaması düşünülemezdi. CHP Kurultayı’nda alınan İnönü’nün “Millî Şef” ve “Değişmez Genel Başkan”lığı bu sebeple normal bir gelişme idi.

1939 yılının Mart ayında ikinci seçmenler tarafından seçilen yeni parlamentonun ‘etkin olma hakkı bulunmayan’ mensupları, 3 Nisan 1939’da toplanan yeni TBMM’de bir araya gelmiştir. TBMM, en yaşlı üye sıfatıyla Dr. General Besim Ömer Akalın²⁸ tarafından açılmıştır. Önce TBMM Başkanı seçimi yapılmış, bu seçimde Çankırı Milletvekili Abdülhalik Renda 408 oy alarak TBMM Başkanlığına gelmiştir.

Daha sonra yapılan cumhurbaşkanı seçimine²⁹ 413 milletvekili katılmış, katılan milletvekillerinin tamamının oyunu alan İsmet İnönü cumhurbaşkanlığına yeniden seçilmiştir (TBMMZC, 03.04.1939:3). Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine kürsüye gelen İsmet İnönü yemin etmiş, ayrıca bir teşekkür konuşması yapmamıştır (TBMMZC, 03.04.1939:3):

²⁸1862-1940 yılları arasında yaşamış olan Besim Ömer Akalın’ın oldukça renkli bir hayat hikâyesi vardır. 1935 ve 1939 yıllarında iki dönem Bilecik Milletvekili seçilmiş olan Akalın, Türkiye’de çağdaş doğum biliminin öncülerindendir. Osmanlı’da ilk doğum kliniğini açan, doğum üzerine ilk kitap yayımlayan kişidir. Tıp yayıncılığını başlatan kişidir, Çanakkale Savaşı sırasında Kızılay Başkanı’dır, ilk üniversite rektörüdür (1915). Titanik’ten bilet almasına rağmen yetişemeyen ve dolayısıyla faciadan kurtulan tek kişidir. Yayımlanan 44 kitabı bulunmaktadır.

²⁹Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşuyordu: Dr. Fatma Memik (Edirne), Ali Rıza Esen (Siirt), Nafiz Aktın (Amasya), İbrahim Alâettin Gövsa (İstanbul), General Naci Eldeniz (Seyhan), Hüseyin Cahid Yalçın (Çankırı), Faik Soylu (Niğde), Kani Karaosman (Manisa), Lûtfi Gören (Bolu) (TBMMZC, 03.04.1939:3).

Reisicumhur sıfatı ile Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfi mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.

3.7. 1943 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

İsmet İnönü, 1938-45 tarihleri arasında, yani II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar baskıcı rejimini en aşırı örnekleriyle sürdürmüştür. Bu dönem, Türkiye tarihinin acı bir devri olarak hatırlanır: Vesikanın, sıkıyönetimin geçerli olduğu devir. Sebep gösterilmeden polisçe tutuklanabilen vatandaşlar. Ölülerin kefensiz gömülmesi. Jandarma dipçığı. Varlık Vergisi³⁰. Yol Vergisi. Toprak Mahsulleri Vergisi. Millî Korunma Kanunu³¹. İdare Hukuku'nun Hukuk Devleti hatta Polis Devleti tanımlarına sığmayan bir “Zorba Devlet” (Yücel, 2001:37).

³⁰İnönü'nün Milli Şefliği döneminde yaşanan Varlık Vergisi uygulaması, “Azınlıklar niçin Demokrat Parti'yi destekledi?” sorusunun da cevabıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren enflasyon, karaborsa ve vurgunculuk olağanüstü düzeylere çıkmıştı. 1938-1942 arasında fiyatlar %350 artmış, para arzı da 219,4 milyon liradan 765 Milyon liraya yükselmişti. Devlet, hızlı fiyat artışlarına çözüm olarak, olağanüstü savaş kazançlarını vergilendirme yolunu buldu. İstanbul basını, yüksek enflasyon ve ithalat azalması sebebiyle ortaya çıkan karaborsadan özellikle gayrimüslim ticaret erbabının yararlandığını belirterek, bu kesimin elde ettiği spekülâtif kazançların kurulacak komisyonlar vasıtasıyla vergilendirilmesini istiyordu. Böyle bir dönemde Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından Ekonomik Tedbirler Paketi hazırlandı. Saraçoğlu, CHP Grubunda “Bu kanun, ...bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz” sözleriyle Varlık Vergisini savunmuştur. Varlık Vergisi, TBMM'de fazla tartışılmadan, 11 Kasım 1942 günü kabul edilmiştir. 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu, bütçe gelirlerinin yaklaşık üçte birine denk gelen 315 Milyon liranın en geç 30 gün içinde toplanmasını öngörüyordu. Kimin ne kadar vergi vereceği il ve ilçelerde kurulacak komisyonlar tarafından saptanacaktı. Komisyonların belirlediği vergi miktarlarına itiraz yolu kapalıydı. Kanunda adı geçen komisyonlar bir ay içinde çalışmalarını tamamlayarak, 18 Aralık 1942'de kimin ne kadar vergi ödeyeceğini ilân ettiler. Bütün vergi mükelleflerinin %87'sinin gayrimüslim azınlıklardan oluşması, uygulamanın azınlık karşıtı niteliğini açıkça ortaya koyuyordu. Ödemenin son günü olan 21 Ocak 1943'e kadar vergisini yatırmayan mükelleflerin ev ve işyerlerine gidilerek önce malları haczedildi, daha sonra icra yoluyla satıldı. Vergisini süresinde ödeyemeyen mükellefler, borçlarını “bedenen çalışarak ödemeleri” amacıyla çalışma kamplarına gönderildi. Tümü İstanbullu gayrimüslimlerden oluşan 32 kişilik ilk kafile 27 Ocak 1943'te Aşkale'ye doğru yola çıkarıldı.

Varlık Vergisi uygulamasında İstanbul özel bir muameleye tâbi tutulmuş ve toplam verginin %70'i İstanbul'dan tahsil edilmişti. 1943'ün Şubat ve Eylül ayları arasında haciz ve satışlar devam etti. Bu dönemde toplam 1229 kişi Aşkale'ye yollandı ve 21 kişi de Aşkale'de “borçlu” olarak öldü. Çalışma mükellefiyeti genellikle gayrimüslimlere uygulanmış olduğu için Aşkale'de ölenlerin hepsi gayrimüslimdi. 17 Eylül 1943'te fiilen, 15 Mart 1944'te de hukuken uygulanmasına son verilen Varlık Vergisi, basit bir vergi kanunu olmaktan çok, devletin “Türkleştirme” politikalarının acımasız bir örneği idi. Millî Şef yönetimi, II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanya'nın üstünlüğü söz konusu iken “Türkleştirme” politikalarını uygulamış, ancak savaşın sonlarına doğru bu çizgisinden tamamen saparak “Türkçülük-Milliyetçilik” kavramlarını bile suç sayar olmuştur (Yücel, 2001:37-38).

³¹İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde yürürlüğe konan önemli kanunlardan biri de, Millî Korunma Kanunu'dur. Kanun, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan ekonomik bunalımın ve bu ortamdaki yolsuzlukların önünü alabilmek amacı ile çıkarılmıştır. Kanunla hükümete savaş şartlarının getirdiği olumsuzlukları giderebilmesi için geniş yetkiler verilmiştir. Millî Korunma Kanunu 19 Şubat

Bu şartlarda yapılan 1943 cumhurbaşkanı seçimlerinde herhangi bir “süreç”ten veya muhalefetten söz etmek imkânsızdır.

8 Mart 1943 tarihinde yapılan cumhurbaşkanı seçiminden önce TBMM Başkanı seçimi yapılmıştır. Bu seçimde 427 milletvekili oy kullanmış ve Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalîk Renda Reisliğe seçilmiştir. Daha sonra cumhurbaşkanı seçimine geçilmiş³², seçim sonucu TBMM Başkanı Renda tarafından şu şekilde açıklanmıştır (TBMMZC, 08.03.1943:4):

REİS — (...) *Şimdi Reiscumhur intihabına ait verilen reylerin neticesini arz ediyorum: Reye iştirak eden arkadaşların adedi 435'tir. 435 reyle ve müttefikan Ankara Mebusu İsmet İnönü Reiscumhur seçilmişlerdir.*

1943 cumhurbaşkanı seçimlerinin 1939 cumhurbaşkanı seçimi gibi ‘bir formalitenin yerine getirilmesi’ olarak değerlendirilmesi bile mümkün değildir. Bu durum TBMM tutanaklarına da yansımıştır. Cumhurbaşkanının teşekkür konuşması yapmaması bir tarafa, ettiği yemin dahi tutanaklarda “*Reiscumhur İsmet İnönü şiddetli ve sürekli alkışlar ve yaşı, varol sesleri arasında Riyaset kürsüsüne gelerek and içtiler*” şeklinde yer almıştır (TBMMZC, 08.03.1943:4).

3.8. 1946 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

3.8.1. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş

İkinci Dünya Savaşı’nın Avrupa’daki bölümü 8 Mayıs 1945’te sona ermiştir. Diktatörlükler kesin olarak yenilmiş, dinamik olmadığı için beğenilmeyen demokrasi, artık yeni dünyanın gözdesi olmuştur. 25 Nisan 1945’te San Fransisco Konferansı

1940 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 24 Şubat 1940’ta da, bu kanunun uygulanması sırasındaki işleri yürütecek dairenin kurulmasına karar verilmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesi ile ilk olarak satıcıların fatura vermek zorunluluğu hakkındaki 5 Mart 1940 tarihli kararname yayımlanmış ve 3 Nisan 1940’ta da taşınmaz malların kiralarının artırılması yasaklanmıştır. Ayrıca bu kanunla, hükümete birçok konuda ekonomik hayata müdahale edebilme imkânı sağlanmıştır: Devlet, 40 dönümden az arazisi olan küçük çiftçilerin bütün öküzlerini millî savunma yükümlülüğü olarak alabilirdi. Ayrıca özel sektörün elinde bulunan fabrikalara el koyabilme, hafta tatilini kaldırabilme, zorunlu çalışma saatlerini belirleme, ithal mallarını stoklama, maden işletmelerine el koyabilme, fiyatların kontrolü gibi konularda hükümete olağanüstü yetkiler veriliyordu. Bu kanuna uymayanlara ağır cezalar verilebilecekti (Timur, 1971:129-138). Millî Korunma Kanunu, uygulamada önemli değişikliklere uğradı ve istenilen amacı sağlayamadı. Aksine, vurguncu bir kesimin palazlanmasına yol açtı. Bürokrasinin, bunlarla işbirliği halinde olan grubu da, aynı süre içinde “harp zenginleri” kategorisine dahil oldular. Millî Korunma Kanunu, Demokrat Parti iktidarı döneminde tozlu raflardan çıkarılarak yeniden uygulamaya konmuş bu da 1957 seçimlerinde DP’nin oy kaybına yol açmıştır (Yücel, 2001:39-40).

³²Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşuyordu: Muhlis Erkmén (Kütahya), Münih Boya (Van), Halid Mengi (Niğde), Şemsettin Günaltay (Sivas), Ali Şelhum Devrim (Hatay), Hamdi Çelen (Kastamonu), Faik Baysal (Kayseri), Rüştü Bekit (Diyarbakır), Dr. İbrahim Tali Öngören (Diyarbakır) (TBMMZC, 08.03.1943:3).

toplanmış, 26 Haziran 1945 günü de Türkiye, Birleşmiş Milletler Anayasasını onaylamıştır.

Bu aşamada İsmet İnönü'nün önünde de yalnızca bir yol bulunmaktadır: Millî Şef rejimini terk edip, çok partili hayata geçmek. Bu değişimi gerçekleştirmezse önce dış dünya tarafından yalnızlığa itilecek, sonra da iktidarını kaybedecektir. Ancak İnönü, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka örneklerinden son derece rahatsızdır. İnönü, çok partili hayata geçilirse, CHP'nin de sonunun gelmesinden endişe etmiştir. Muhalefet görevini yine CHP içinden bir grubun yapması fikri ortaya atıldıysa da bu fikir İnönü çevresinde taraftar bulmamıştır. Kurulacak muhalefet partisinin, CHP'nin kısmen de olsa kontrolünde olması istenmiştir. Nitekim CHP'liler, çok partili hayata geçtikten sonra bile “muhalefet partisi kontrol partisi mahiyetinde olmalıdır” demişlerdir (Ahmad, 1976:15).

Türkiye, Birleşmiş Milletler'e üye olur olmaz, tek partili yönetim sona ermiştir. 18 Temmuz 1945'te de yeni dönemin ilk muhalefet partisi kurulmuştur: Millî Kalkınma Partisi. Ancak bu parti tutmamıştır³³. Siyasi tarihimizde daha sonradan kurulacak olan

³³Millî Kalkınma Partisi'nin kurucuları Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan'dı. Devrin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu 5 Eylül 1945'te verdiği beyanatta MKP'nin kurulmasına izin vermiştir (MKP'nin kuruluş tarihi ile ilgili bazı tereddütler vardır. Prof. Dr. Karpat'a göre MKP, 6 Haziran 1945'te müracaat etmiş, 18 Haziran 1945'te de kanunî iznini alarak kurulmuştur). Millî Kalkınma Partisi Genel Başkanı Nuri Demirağ (Divriği 1886-İstanbul 13 Kasım 1957) çok zengin, sevilen, sayılan bir işadamı idi. Karabük Demir-Çelik Tesisleri (1930), İzmit Kâğıt Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Sivas-Erzurum demiryolu hattı (1938-1939) projelerini gerçekleştiren, şahsî çabalarıyla İstanbul'da Havaalanı yapan Demirağ, Uçak Fabrikası ve Pilot Okulu'nu da kurdu, ancak devletten yardım göremediği için bir süre sonra Uçak Fabrikası'ndaki üretimi durdurdu. Nuri Demirağ'ın serveti öyle boyutlardaydı ki, o tarihlerde bile özel uçakları vardı. Sonradan 1954 Seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız Sivas Milletvekili seçilecek olan Demirağ'ın MKP'si 6 ay muhalefeti tek başına temsil etmesine rağmen, iktidara karşı dolu olan milleti peşine takamadı. DP kurulduktan sonra da, cılız, sessiz bir parti olarak kaldı. Ancak tarihimize çok partili siyasî hayatın ilk muhalefet partisi olarak geçti. Genel Başkan Nuri Demirağ, toplantıları genellikle akşam yemeklerinde gerçekleştirirdi. Akşam yemeğinin alışlageldik menüsü ise “kuzu çevirme” idi. Bu sebeple Millî Kalkınma Partisi'nin adı siyasî tarihimize “kuzu partisi” olarak da geçmiştir. MKP içinde Genel Başkan Nuri Demirağ'dan daha önemli bir şahsiyet Hüseyin Avni Ulaş'tır. Nuri Demirağ'ın, Hüseyin Avni Ulaş'a, MKP'yi birlikte kurma önerisini “siz manevî, ben de maddî sermayemi harcayarak vatanımıza olan borcumuzu ödemiş oluruz” sözleriyle götürdüğü bilinmektedir (Çelik, 1996:18-20). Son Osmanlı Meclis-i Mebusanında Erzurum Mebusu olan ve 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ye yine Erzurum Mebusu olarak giren Hüseyin Avni Ulaş, yukarıda da belirtildiği gibi I. Meclis'te İkinci Grup'un önderliğini yapmış gerçek bir demokrattı. “Cesaretin, doğruluğun, adaletin, milletperverliğin ve faziletin anıtını diken” Hüseyin Avni Ulaş'ın 27 Ekim 1945'de, MKP Genel Merkez binasının açılış töreninde yaptığı konuşma, partinin temel fikirlerini ortaya koymaktadır (Çelik, 1996:146-156). MKP, milleti siyasetin figüranı değil, aktörü yapmak isteyen ilk siyasî teşekküldür. Millî Kalkınma Partisi, devletçilik uygulamasını eleştirerek özel girişimi, zorunlu askerliğin kaldırılmasını, adaletin bağımsız olmasını, seçimlerin tek dereceli ve nispi temsil sistemine göre yapılmasını, belediye başkanlarını ve Cumhurbaşkanını tek dönem için halkın seçmesini ve yasama organının iki meclisli olmasını istiyordu. Kuruluşundan birkaç ay sonra Hüseyin Avni Ulaş'ın istifasıyla

Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti, Hür Demokrat Parti, Demokrat Merkez Parti, Yeniden Doğu Partisi, Demokrat Türkiye Partisi, Türkiye Partisi gibi birçok partinin kuruluşunda, tavandaki kopmalar tabana yansımamıştır. Siyasî partiler, taban hareketine dönüşmedikleri sürece yok olmuşlardır.

7 Ocak 1946’da Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasi lehine gerçekleşen hızlı değişimin farkına varmıştır. DP kurucuları önce CHP’yi dönüştürmeye çalışmıştır. 7 Haziran 1945 tarihinde verdikleri *Dörtlü Takrir*’le kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiye edilmesini istemişler; ayrıca meclisin hükümeti gerçek anlamda denetlemesine fırsat verilmesinin önemini vurgulamışlardır. Seçimlerin serbestçe yapılması diğer talepler arasında olmuştur. *Dörtlü Takrir*, 12 Haziran 1945’te CHP Meclis Grubunda görüşülmüş, ancak önerge sahibi dört kişi dışında tüm CHP grubu oy birliği ile *Dörtlü Takrir*’i reddetmiştir.

Dörtlü Takrir, CHP Grubunda reddedilince Fuad Köprülü ve Adnan Menderes, CHP’nin demokratikleşmesi ve liberalleşmesine ilişkin görüşlerini *Vatan* gazetesinde yayımlamaya başlamışlardır. CHP içinde bu mücadele, önerge sahibi 4’lerin, en azından bir süre yeni bir parti kurma düşüncelerinin olmadığını göstermektedir. Ancak, CHP bünyesi parti içi muhalefete sıcak bakmamış; 22 yıllık otoriter parti alışkanlığı, parti içi muhalefeti, “çatlak ses” olarak nitelemiştir.

CHP bünyesinin bu çatlak seslere “tahammülü” iki ay sürmüştür. 15 Ağustos 1945 tarihinde, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın onaylanması sebebiyle yapılan görüşmeler sırasında Adnan Menderes’in yaptığı konuşma da bardağı taşıran damla olmuştur. Menderes, bu konuşmasıyla Birleşmiş Milletler Anayasası’nın kabulünden sonra dünyanın yeni bir istikamete yöneldiğini ve Türkiye’nin kendi iç bünyesini de demokratikleştirmesi gerektiğini söylemiştir. Bu konuşma, mecliste sert tartışmalara yol açmıştır. Radikal CHP’liler milletlerarası bir antlaşmanın onaylanması görüşmelerinde, Türkiye’nin kendi iç bünyesinden söz etmenin yersizliğine değinmişler; Fuad Köprülü ise Menderes’i savunarak ve ona saldıranlara ağır bir üslûpla karşı çıkmıştır.

dağılma sürecine giren MKP, 1946 seçimlerinde de, 1950 seçimlerinde de bir varlık gösteremedi. Genel Kurulunu toplamadığından 1958 yılında münfesihi sayıldı (Yücel, 2001:40-42, 2006:28).

CHP Başkanlık Divanı 21 Eylül 1945 tarihinde Menderes ve Köprülü'nün eleştirilerini görüşmek üzere toplanmış; toplantı sonunda, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuad Köprülü'nün CHP'den ihraç edildikleri açıklanmıştır³⁴. Celâl Bayar, bu ihraçlar üzerine 26 Eylül 1945 günü, Menderes ve Köprülü ile beraber olduğunu söyleyerek milletvekilliğinden istifa etmiş, 3 Aralık 1945'te de CHP'den çekilmiştir. Dörtlü Takrir'i imzalayanlardan Refik Koraltan ise *Vatan* gazetesinde, Menderes ve Köprülü'nün ihraç kararlarının parti tüzüğüne aykırı olduğunu ileri sürüp eleştirmiş, bu eleştiri üzerine Koraltan da 27 Kasım 1945 günü CHP'den ihraç edilmiştir. Dolayısıyla *Dörtlü Takrir*'i veren CHP Milletvekilleri Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan takrirden 6 ay sonra partiden uzaklaştırılmışlardır.

Dörtlü takririn sahipleri Celâl Bayar'ın liderliğinde 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti (DP) isimli bir siyasi parti kurmuştur. Her alanda liberalizmi savunan bu parti, “liberal-sol” bir çizgiye oturmuştu. Partiye kısa sürede olağanüstü ilgi olmuş; CHP'liler, karşılarında böyle bir muhalefeti görünce *şaşkına dönmüştür*. Hatta DP'ye gösterilen ilgi CHP'lileri korkutmuştu: “Çığ gibi büyüyen yeni partinin gördüğü sevgi, endişe verici idi” (Fersoy, 1971:120). Çünkü CHP'liler, muhalefetin küçük, kontrol edilebilir olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Onlara göre “*muhalefetin iktidar olma gibi bir lüksü olamazdı. Muhalefet, sadece muhalefet yapabilirdi*”.

DP'nin hızlı büyümesinden endişe duyan CHP üst yönetimi, DP'nin hızını kesmek için bazı önlemler almaya karar vermiştir. Öncelikle 10-11 Mayıs 1946'da CHP Olağanüstü Kurultayı toplanmış; kurultayda, “tek dereceli seçim”, “değişmez genel başkanlığın kaldırılması” gibi demokratik açılımlara gidilmiştir. Basın, üniversite, iş hayatı gibi konularda da demokratikleşme çabalarına girilmiştir. Ancak bu çabalar Demokrat Parti tarafından yetersiz bulunmuştur. Adnan Menderes 13 Haziran 1946 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında;

(...) demokrasiye ve yeni bir siyasi nizam kurmaya doğru olan hareketin birkaç kanunda yapılan bazı mahdut değişikliklerle bir avunmadan ibaret olduğu manzarasını arz etmesi ruhlarda henüz tereddüt ve endişenin hâkim olduğunu belirtmektedir. Hâlbuki bu mahdut değişiklikler susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabilindendir (TBMMZC, 13.06.1946:269)

³⁴İhraç gerekçesi “*Menderes ve Köprülü'nün hareket ve faaliyetlerinin, partinin hareket ve faaliyetlerine aykırı görülmesi*” idi.

sözleriyle bu değişiklikleri eleştirmiştir. Eroğul da (1990:14), CHP'nin bu politikasını “*CHP'nin bu girişimleri kadife eldivenini göstermekteydi. Aslında, bu parti, yılların çattığı çehresini bir türlü gerginlikten kurtaramıyor, kadife eldiven, bütün bütün altındaki 'demir yumruğu' gizleyemiyordu*” sözleriyle yorumlamaktadır.

Demokrat Parti'nin kurulması üzerine CHP Genel Merkezi, ülkeyi 23 bölgeye ayırarak, herbirine bir parti müfettişi göndermiştir. Müfettişler her gittikleri yerde “*DP'nin iktidarın teşvikiyle kurulduğunu, tıpkı Serbest Fırka gibi bir süre sonra kapatılacağını*” öne sürmüşlerdir. ‘*Kapatma durumunda vatandaşların çok güç durumda kalabileceklerini*’ söyleyen bazı müfettişler, DP'yi destekleyenlerin daha sonradan “*vatana ihanetten*” yargılanacaklarını bile iddia ederek korku salmaya çalışmışlardı (Ahmet İhsan Gürsoy, Görüşme, 1992).

3.8.2. 1946 Milletvekili Genel Seçimleri ve 5 Ağustos 1946 Cumhurbaşkanı Seçimi

CHP aldığı kimi sert, kimi yumuşak bütün tedbirlere rağmen, DP'nin büyümesine engel olamayınca, gerek genel seçimleri gerekse belediye başkanlığı seçimlerini erkene almıştır. 1946 Mayıs'ında yapılan belediye seçimlerine DP katılmamış ve katılma oranı son derece düşük seviyede kalmıştır. Olaylı geçen seçimlerden sonra gerginleşen CHP-DP ilişkileri, Nihat Erim'in 30 Mayıs'ta Ulus gazetesindeki yazısıyla kopma noktasına gelmiştir³⁵.

Erken genel seçimler ile ilgili olarak 14 Mayıs 1946 tarihinde başbakanlıktan TBMM'ye sunulan *Milletvekilleri Seçimi Hakkında Kanun Tasarısı*'nda eski kanunda sadece bir değişiklik yapılarak tek dereceli seçim usulü benimsenmiştir. Seçimin idaresi, tek parti döneminde olduğu gibi yine “*atamayla gelen*” siyasi kişiliklerin inisiyatifine bırakılmıştır³⁶.

³⁵Erim yazısında (Ulus, 30 Mayıs 1946), “*sosyal bünyede görülen rahatsızlığın giderilmesinin yolu, hürriyetin üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağıya bir otorite tesis eylemektir*” diyordu.

³⁶Seçmenler -ki öncelikle seçmen kütüklerine yazılabilenlerin oy kullanması mümkündü- resmî yöneticilerin nezdindeki sandık başlarında daha önceden hazırlanmış olan parti listelerini, herkesin gözü önünde sandığa atacaktı. Muhalefet partisinin listesini sandığa atmak, bir hayli cesur bir davranış sayılabilirdi. Çünkü, geçmiş siyasi tecrübelerin ışığı altında, yeni denemenin ne kadar süreceği ve bu maceraya katılanları, tıpkı eskiden olduğu gibi, ne gibi bir sonun beklediğini hiç kimse bilemezdi. Oyların açıkta, herkesin gözü önünde kullanılmasından sonra seçimin can alıcı noktası başlıyordu. Bu kez, sandıklar, sadece resmi görevlilerden oluşan kurullar tarafından gizli olarak açılacak ve oy sayımı ile dökümü yine gizli olarak yapılacaktı (Koçak, 1996:64-73). Oy sayım ve döküm işlemi tamamlandıktan sonra, valinin başkanlığında toplanacak kurullar, seçimi kazananları ilân edecekti. Ayrıca kanunla “*Hesaba katılan oy pusulaları, komisyon üyeleri ve orada hazır bulunanlar önünde yakılır ve keyfiyet bir tutanakla belirtilir*” hükmü de getirilmişti. Seçim Kanunu mecliste görüşülürken Demokrat Parti,

Tasarı, 5 Haziran 1946 günü CHP'nin istediği şekilde TBMM'de kabul edilmiştir. Tasarının kabulünden beş gün sonra, 10 Haziran 1946'da CHP Kırklareli Milletvekili Nafi Tuf Kansu'nun önergesi üzerine yeni seçimlerin 21 Temmuz 1946 Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir.

Bu 'baskın' seçimi boykot etmeyi düşünen DP'liler konuyu teşkilatlarına danışmış, ancak 15 Haziran 1946 günü yapılan genel merkez/taşıra teşkilatları toplantısında DP'nin seçimlere girmesi kararlaştırılmıştır.

1946 seçim propagandası, eski seçimlerin durgun ve sessiz havasını kırmıştır. Türk insanı, birdenbire büyük meydan mitingleri, ayağına kadar gelen politikacı tipi, yol yapma, su getirme gibi vaatlerle tanışmıştır. Bu tür propaganda ise CHP'yi korkutmuş, "*Demokrat Parti'nin bir siyasî parti olmaktan çıktığını, bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketi haline geldiğini*" düşündürmüştür (Atay, Ulus, 4 Temmuz 1946).

Bu arada seçimden dört gün önce 17 Temmuz 1946'da Adnan Menderes, Aydın mitinginde ilginç bir konuşma yapmıştır. Menderes konuşmasında, partilerinin kuruluşunda CHP tarafından bazı şartlar ileri sürüldüğünü iddia etmiş; bunların DP'nin doğu illerinde ve sınır illerinde teşkilât kurmaması, köylere asla uzanmaması, teker teker, seçe seçe ve CHP'nin izin verdiği sayıda üye kaydetmesi ve 40-50 yıl CHP'nin yerine iktidara gelme iddiasında bulunmaması gibi şartlar olduğunu belirtmiştir (Kılçık, 1992/1:93).

Seçim, 21 Temmuz 1946 günü yapılmıştır. Cumhuriyet tarihimizin ilk çok partili ve tek dereceli bu seçimi, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiş, "*seçimleri demokratların, mazbataları halkçıların kazandığı*" seçimlerin kesin sonuçları açıklanmamıştır³⁷ (Yücel, 2001:56). Seçim sırasında İçişleri Bakanı olan Hilmi Uran'a göre 8.551.549 seçmenden 6.373.543 kişi oy kullanmıştır. Resmi makamların açıklaması CHP'nin 394, DP'nin 65 ve Bağımsızların 7 milletvekili kazandıkları yönünde olmuştur.

günümüzün demokrasi anlayışına paralel tekliflerde bulundu. Bu tekliflerden, Nispi Temsil Sistemi uygulanmasına yönelik olanı, CHP Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer tarafından "*nispi temsil sistemi, ancak derin sınıf farkları ile bölünmüş ülkelerde geçerli olabilir. Bu sebeple ne bugün ne gelecekte nispi temsil sistemi asla uygulanmayacaktır*" sözleriyle eleştirildi ve teklif kanuna giremedi. DP Manisa Milletvekili Hikmet Bayur'un da kanunla ilgili bütün teklifleri reddedildi. Bayur bu tekliflerinde, oyların gizli verilmesinin temini (aksi takdirde demokrasinin gerçekleşmesi daha ileriye kalmış demektir), oyların yakılarak imha edilmesinin önüne geçilmesi (aksi takdirde itirazların anlamsız hale geleceği) konularının kanuna girmesini istiyordu (Yücel, 2001:37).

³⁷Devlet İstatistik Enstitüsü seçim sonuçlarını 1950 seçimlerinden itibaren yayımlamaya başlamıştır.

Hileli seçim sonrası Demokrat Parti, seçimleri protesto mitinglerine başlamış, İzmir ve Bursa’da iki büyük miting yapmıştır. İstanbul’da seçimi kazanan Fevzi Çakmak Paşa’yı Ankara’da 40 bin kişi karşılamıştır. Ankara, Adana, Konya mitingleri yine büyük kalabalıklara sahne olmuştur. CHP ise DP’ye yakın *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazetelerini kapatmıştır.

Yeni Meclis, 5 Ağustos 1946 günü ilk toplantısını yapmıştır. Önce her zamanki gibi TBMM Başkanı seçimi yapılmıştır. TBMM Başkanlığına CHP İstanbul Milletvekili Kâzım Karabekir ve DP Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk aday olmuş, Tengirşenk’in aldığı 58 oya karşılık Kâzım Karabekir aldığı 379 oy ile TBMM Başkanı seçilmiştir (TBMMZC, 05.08.1946:2).

TBMM Başkanının seçilmesinden sonra cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Bu seçimde de sürpriz yaşanmamış, DP’lilerin adayı Fevzi Çakmak’ın 59 oyuna karşı 388 oy alan İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçilmiştir³⁸.

Birden fazla adayın olduğu ve birden fazla adayın oy aldığı ilk cumhurbaşkanı seçimi olan 1946 cumhurbaşkanı seçiminden sonra İsmet İnönü yemin etmek için kürsüye geldiğinde Demokrat Partili milletvekilleri ayağa kalkmamıştır. CHP’liler ise İnönü’yü ayakta alkışlayarak karşılamışlardır³⁹. 1950 cumhurbaşkanı seçiminden sonra daha ilginç bir görüntü yaşanacaktır.

Tablo 1: 1946 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları

Adaylar	Aldıkları Oy Sayısı
İsmet İnönü	388
Mareşal Fevzi Çakmak	59
Yusuf Kemal Tengirşenk	2
Boş	2

³⁸Seçimle ilgili zabıt ceridesi EK-6’da verilmiştir.

³⁹Bu, Türk Parlamentosunda ilk defa görülen bir olaydır ve hileli seçimlere karşı duyulan şiddetli bir tepkinin tezahürüdür (Burçak, 1993).

3.9. 1950 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

3.9.1. 1946-1950 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

1946'da yeniden cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, hükümeti kurmakla Recep Peker'i görevlendirmiştir. Recep Peker'in başbakanlığa getirilmesi, İsmet İnönü'nün yeni dönemde muhalefete sert bir tutum takınacağını göstergesi olarak düşünülmüştür⁴⁰.

Recep Peker'in başbakanlığa getirilmesinden sonra CHP-DP ilişkileri iyice bozulmuştur. Milletvekili seçimiyle doğan kargaşa henüz bitmeden, İl Genel Meclisi Seçimlerinin 1 Eylül'de yapılması kararlaştırılmıştır. Tarihimize “ikinci sopalı seçim” olarak geçen bu seçimlerde, özellikle köylerde jandarma yoğun baskı yapmış, gözaltı ve tutuklamalar olmuş, CHP karşıtlarına işkenceler yapılmıştır.

7 Eylül 1946'da yapılan devalüasyon⁴¹, Basın Kanununu yeniden antidemokratik şekle dönüştürme, sıkıyönetimin altı ay uzatılması Peker Hükümeti'nin ilk iki aylık icraatı olmuştur.

CHP'nin daha ilk başta muhalefeti sindirme çabaları ve Recep Peker'in uzlaşmaz tutumları yüzünden bozulan CHP-DP ilişkileri, 18 Aralık 1946 günü yapılan bütçe görüşmelerinde, Adnan Menderes'in bütçeyi eleştirmesi üzerine bütünüyle kopmuştur. Menderes'e göre bütçede açıklık bulunmamaktadır. Kötüleşen ekonomik durumla ilgili ileri sürülen herhangi bir tedbir de yoktur. Bütün suçun askerî masraflara yüklenmesi yersizdir. Tarım ve sanayi desteklenmeden, ülkenin kalkınması, bütçenin açık vermemesi düşünülemez (Yücel, 2001:58). Bu eleştirilere sinirlenen Recep Peker, kürsüye gelerek Menderes'in görüşlerini “*psikopat bir ruhun ifadesi*” olarak nitelendirmiştir. Bunun üzerine DP milletvekilleri meclisi topluca terk etmişler, 10 gün boyunca da meclise uğramamışlardır.

Demokrat Parti, protestosunu bitirip TBMM çalışmalarına döndükten kısa bir süre sonra, -kuruluşunun birinci yıldönümünde- Birinci Büyük Kongresini toplamıştır. Türk siyasal hayatı açısından büyük önem taşıyan bu kongre, 7 Ocak 1947'de

⁴⁰Tek partili sistem ve otoriter bir şef idaresi taraftarı olan Peker'in görüşlerinde hiçbir yumuşama yoktu. Peker'in, uzlaşmaya yanaşmayan, en ufak anlaşmazlıklarda bile şiddet kullanmaya yönelen bir kişiliği vardı.

⁴¹1 ABD Doları 1.15 TL iken 2.80 olmuştur.

başlamış⁴² ve kongrede kabul edilen Hürriyet Misakı ile “*devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi*” esası kabul edilmiştir.

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi’nin ana teması olan ve DP’lilerin her gittikleri yerde dillendirdikleri seçim güvenliği konusu, kanun güvencesi altına alınmadıkça partilerarası ilişkilerin yumuşaması mümkün görünmüyordu. Bu sebeple Demokrat Partililer 6 Nisan 1947 günü yapılan milletvekili ara seçimlerine katılmamışlardır. Ancak Türkiye’yi baştan başa dolaşarak iktidarı halka ‘şikayet’ etmişler, her gittikleri yerde de -İzmir, Balıkesir, Bandırma, Gönen, Kütahya- başta olmak üzere muazzam mitingler yapmışlardır. “(...) *bu mitinglerde her tabakadan insan, sırtlarında bayramlık elbiseleri, Demokrat liderleri karşılamaya geliyor, onların peşi sıra geziyor ve her konakladıkları yerde kurbanlar kesiyordu*” (Karpat, 1967:163).

1946 sonrası dönemde Demokrat Parti hızla büyürken dünya soğuk savaş dönemini yaşamaya başlamış, Türk dış politikasında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye-ABD arasında Truman Doktrini ve Marshall Planı olarak tarihe geçen iki önemli olay cereyan etmiştir.

⁴²Ülkemizde tek partili baskıcı rejimden, iktidarların seçimle gelip seçimle gittikleri rejim olan demokrasiye geçiş tarihi olarak farklı tarihler ortaya atılmıştır. Bunların başlıcaları, Milli Kalkınma Partisi’nin kuruluş tarihi olan 18 Temmuz 1945, Demokrat Parti’nin kuruluş tarihi olan 7 Ocak 1946, 12 Temmuz Beyannamesi (12 Temmuz 1947), Demokrat Parti’nin millet iradesiyle iktidara geldiği tarih olan 14 Mayıs 1950’dir. Ancak, Demokrat Parti’nin birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947’de Ankara’da topladığı kongresini demokrasimizin en istisnai köşesine -hatta başlangıcına- yerleştirmek gerekir. Çünkü CHP’nin dört yılda bir topladığı, birbirinin kopyası niteliği taşıyan donuk, sönük, sıkıcı kurultayları, yerini tam anlamıyla demokrasi şöleninin yaşandığı kongrelere 7 Ocak 1947’de bırakmıştır. Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi, Ankara’da Anafartalar Caddesi üzerindeki Yeni Sinema’da toplanmış ve dört gün dört gece sürmüştür. Yüzlerce delegenin söz aldığı, her konuşmacının her istediğini, istediği şekilde ve istediği kadar söylediği bu kongrenin bir benzerine bugüne kadar siyasi hayatımızda rastlanamamıştır. Yüzlerce delegenin söz alıp dilediği kadar konuştuğu kongrede, değinilen konular üç ana başlıkta toplanabilir:

1. Demokratik idarenin tesisi: Antidemokratik kanunların kaldırılması; millet faktörünün siyasetin figüranı değil, aktörü olduğu sistemin kurulması. Milletten dışında oynanan siyasî iktidar oyununun iplerinin, milletin eline verilmesinin gerekliliği,
2. CHP’ye yönelik eleştiriler,
3. DP’nin iktidara gelmesi için yapılan öneriler.

Ayrıca Egeli delegeler, kongrenin birinci günü, Bayar’ın konuşmasında özetlenen büyük davaların görüşülüp bir karara bağlanması için özel bir komisyon teklif etmiş, bunun üzerine “Ana Davalar Komisyonu” adı verilen bir komisyon kurulmuştur. Rejimin en önemli sorunları, basına kapalı gerçekleştirilen bu komisyon toplantılarında görüşülmüştür. Başkanlığını Adnan Menderes’in yaptığı bu komisyon, raporunu kongrenin dördüncü günü gece sabaha karşı saat 3’te kongrenin onayına sunmuş, “Hürriyet Misakı” adı verilen rapor, delegelerce ayakta dinlenmiş ve alkışlarla kabul edilmiştir. Hürriyet Misakı’nda, Bayar’ın konuşmasıyla ortaya atılan problemlerin çözümü için Meclis Grubu görevlendirilmiştir. Bu sorunlar çözülemediği takdirde Demokrat Parti milletvekillerinin meclisten çekilip çekilmemeleri konusunda karar verme yetkisi Genel İdare Kurulu’na bırakılmıştır (Mete, 1947; Yücel, 1997; Donat, 1997).

Truman Doktrini'nin temelinde Sovyetler Birliği'nin, 19 Mart 1945 ve 1 Haziran 1945 tarihlerinde Türk hükümetine verdiği iki ayrı nota ile Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğunu iddia ettiği Kars ve Ardahan'ın kendilerine 'iade edilmesi'ni resmen talep etmesi yatıyordu. Moskova, söz konusu talepte Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının savunulmasında da Türkiye ile ortak olmak istiyordu.

Türk hükümeti Sovyet notalarını derhal reddetmiş ve "bir karış Türk toprağı için bütün Türk milletinin ölmeye hazır" olduğunu bildirmişti⁴³. Sovyet Rusya'nın Türkiye'den taleplerinin olduğu sıralarda Yunanistan'da da bir iç savaş vardı. Komünistlerin gittikçe ilerlediğı bu iç savaş sonunda Moskova'nın Yunanistan'ı işgal edip Akdeniz'e inmesi an meselesi idi. Diğer taraftan SSCB'nin İtalya ve Fransa'ya yönelik başka bir taktiğı bulunmaktaydı: Bu iki ülkede genel grevler yoluyla ülke ekonomilerini felce uğratmak ve Komünist Partileri iktidara getirmek.

SSCB'nin Türkiye ve Yunanistan politikasının kendi çıkarlarına uymadığını fark eden ABD Başkanı Truman, "*Truman Doktrini*"⁴⁴ diye anılan bir kanun teklifi ile Türkiye ve Yunanistan'a derhal yardım edilmesini istemek zorunda kaldı. 30 Haziran 1945'den 1946 sonuna kadar 50'den fazla ülkeye 15 milyar dolar yardım yapan Amerika, Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye 100 milyon dolar askeri yardım yaptı (Armaoğlu, 2010:538).

Truman Doktrinini, Marshall Planı⁴⁵ izledi. Ancak Marshall Planı Türkiye'nin beklediğinden daha az yardımın gelmesiyle sonuçlandı. Ayrıca gelen bu yardımların

⁴³Dünya basını o günlerde Sovyetlerin Türkiye'ye saldıracağını yazmıştı.

⁴⁴Prof. Dr. Çağı Erhan'ın da belirttiğı gibi Truman Doktrini, ABD Temsilciler Meclisi'nde görüşülürken Türkiye aleyhine bir hava oluşmuştur (Oran, 2009:530): "*Yardım, demokrasiyi korumak için verilecek, oysa Türkiye'de askeri dikta rejimi var*". Ancak, ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'nin birleşik oturumunda yaptığı konuşmasında şu sözlerle Truman Doktrini'nin kabul edilmesini sağladı:

"Atılmak üzere olduğumuz bu sefer, ciddi bir sefer olacaktır. Bu seferi göze alamadığımız takdirde durumun tehlikeli bir hale düşeceğini düşünmeseydim, böyle bir teklifle karşınıza çıkmazdım. Birleşik Amerika, II. Dünya Savaşı'nı kazanmak için 341 milyar Dolar harcadı. Bu para, dünya barışı ve hürriyeti uğruna bir yatırım idi. Yunanistan ve Türkiye'ye tasarladığımız yardım için istediğim para, bu paranın yüzde birinin onda birinden biraz fazladır. Sağduyu sahibi insanların yapacakları şey, bu parayı ayırmak ve yerinde kullanılmasını sağlamaktır" (Muallimoğlu, 1998:131).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Truman Doktrini'nin kabulü üzerine Associated Press muhabirine verdiği demeçle görüşlerini şu şekilde açıklamıştır: "*Amerikan yardımı demokrasiyi savunmak yolunda önemli bir adımdır. Türkiye ile Birleşik Devletler arasında daha sıkı münasebetler kurulması, demokrasinin Türkiye'de sağlam yerleşmesine yardım edecektir*".

⁴⁵ABD, Avrupa'nın kalkınmasını ve SSCB tehdidinden arınmasını istiyordu. O tarihlerde verdiği yardımlar bu hedefin gerçekleşmesi için yeterli değildi. Daha verimli bir formül ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşma ile ortaya atıldı. Daha sonra Marshall Planı olarak adlandırılan konuşma 16 Nisan 1948'de Avrupa İktisadî İşbirliği

kullanım alanlarının belirleyicisi ABD olduğu için Türk ekonomisini yönlendiren de ABD oluyordu. Böylelikle Truman Doktriniyle gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da Türkiye'nin 1950'lerin başından itibaren birçok alanda dışa bağımlı hale bir devlet haline gelmesine sebep olacaktır (Erhan, 2009:542).

ABD dünya liderliği yolunda yavaş yavaş ilerlerken Türkiye'de de demokrasinin doğum sancıları yaşanıyor. Demokrasi doğarken Recep Peker'in başbakanlıkta kalması çelişkili bir durumdu. Bu çelişki, 1947 yılının Haziran ve Temmuz aylarında DP Genel Başkanı Celâl Bayar ile Başbakan Recep Peker arasında yaşanan bir polemik ile ortaya çıktı. Tarafların birbirini suçlama dozu aşırıya kaçmaya başlayınca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947 günü bir bildiri yayınlayarak, iktidarla muhalefet arasında diyalog kurmayı, uzlaşma sağlamayı hedeflediğini açıkladı. *12 Temmuz Beyannamesi* olarak adlandırılan bu bildiri ile İnönü, üstü kapalı da olsa DP'ye hak verdiğini ifade ediyordu. Bu bildirinin önemi İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı sıfatını partiler üstü bir konuma taşımasıydı. İnönü, hükümetin muhalefete baskı yaptığını kabul ediyordu. Dolayısıyla 12 Temmuz Bildirisiyle DP'nin Birinci Büyük Kongrede ortaya attığı, "*devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması*" ilkesinin gerçekleşmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır (Yücel, 2001:68).

12 Temmuz Beyannamesi, Türkiye'de çok partili siyasî hayatın resmen ilânıdır. 12 Temmuz 1947'den sonra yaşanan irili ufaklı birçok darbeye ve muhtıraya rağmen, hiçbir dönemde çok partili siyasî hayattan vazgeçilme yoluna gidilmemiştir. Uygulamada farklılıklar görülse de siyasî partiler daima demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak görülmüştür.

12 Temmuz Beyannamesi önce CHP'de, sonra DP'de ikilik yaratmış, her iki partide de ciddi sıkıntılara yol açmıştır. CHP içindeki sarsıntı, Recep Peker'in başbakanlıktan istifasına sebep olmuş; DP içinde de, önce Müstakil Demokratlar

Teşkilâtı'nın (OECD) kurulmasını sağlamıştır. Marshall Planı, II. Dünya Savaşı'nda yıkıma uğramış Avrupa ülkelerine ekonomik yardım yapılmasını öngören bir programdır. Marshall Planı'nda öngörülen "*Avrupa Kalkınma Planı*"nı hazırlamak üzere içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa ülkesi, 1947 Temmuzundan itibaren çalışmalara başladı. Türkiye bu kanundan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948'de ABD ile bir Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzaladı. 4 Temmuz 1948 tarihli Marshall Ekonomik İşbirliği Antlaşması'na göre ABD yardımı veriyor ancak kaynakların kullanımını kontrol altına alıyordu. Türkiye Marshall Planı ile 1948-1952 yılları arasında 351 milyon 700 bin dolar tutarında dış yardım almıştır.

Grubu'nun, sonra da Millet Partisi'nin doğmasıyla parçalanma süreci başlamıştır. Bu süreç, DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yıllarında bile devam etmiştir.

CHP, 12 Temmuz Beyannamesi'nin siyasal etkileri ortadan kalkmadan 17 Eylül 1948 tarihinde 13 ilde milletvekili ara seçimlerine gitmiştir. Ancak bazı illerde bağımsız adaylar olsa da, bu seçimlere siyasal partilerden yalnızca CHP katılmış, başta Demokrat Parti olmak üzere muhalefet partileri seçimi boykot etmiştir⁴⁶. Katılma oranının CHP'ye göre %40, muhalefet partilerine göre %7 olduğu bu seçimlerde yine hileler ve jandarma baskıları⁴⁷ yaşanmıştır (Yücel, 2001:70).

1948 yılında yapılan ara seçimlerden sonra muhalefet giderek sertleşen bir politika uygulamaya başlamıştır. En güçlü muhalefet partisi görünümünde olan Demokrat Parti de, katı muhalefetin zirvesinde İkinci Büyük Kongresi'ni toplamıştır. 20 Haziran 1949 günü Ankara'da, şimdiki Opera binası, o zamanki Sergievi'nde açılan kongrede tüzükte küçük değişiklikler yapılmıştır. Kongreye damgasını vuran karar ise kongrenin son günü onaylanan “*Ana Davalar Komisyonu Raporu*” olmuştur.

Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı “*Milli Teminat Andı*” isimli rapor ile demokratlar, hükümete sert bir uyarı yapmıştır⁴⁸. Milli Teminat Andı'na göre

⁴⁶Demokrat Parti'nin 1946-1950 arasında yapılan hiçbir ara seçime girmemesi, seçim kanununun demokratik şekle dönüştürülmesi için iktidara baskı yapma düşüncesinden kaynaklanıyordu. DP'nin ara seçimlere girmemesinin bir diğer önemli gerekçesi politik yaklaşımdı: Ara seçimlere girerse hükümet hiçbir baskı yapmaz, seçimleri DP'nin kazanmasına göz yumabilirdi. Böyle olursa da Demokratlar “*hükümetin kötü niyetle hareket ettiği ve baskı yaptığı*” iddialarını kaybedecekti. DP'nin en etkin propaganda malzemesi “seçimler” ile ilgiliydi. Bunun kaybedilmesi, muhalefetin etkinliğinin kaybedilmesi anlamına gelebilirdi (Yücel, 2001:70).

⁴⁷Hile ve baskılar bağımsız adaylarla boş oy atanlara karşı yapılmıştır.

⁴⁸Milli Teminat Andı: Kongremize sunulan Genel İdare Kurulu raporunun “antidemokratik kanunlar değiştirilemez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eden bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metodlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa ne olacaktır?” suallerini inceleyen komisyonumuz Birinci Büyük Kongrede tesbit edilen Hürriyet Misakı ruhuna sadık kalarak aşağıdaki hususları yüksek kongrenin tasvibine arzeder.

1. Seçim Kanununun ve seçimlerle alakalı hükümlerin vazından maksat millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzu kanunlara ve müesses nizama aykırı hareket kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlali neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacak bu hale müsadde edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaa halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanununun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partililere ve Türk umumi efkarına bildirilmesi, ayrıca hükümetin ve vazifelilerin keyfiyetten haberdar edilmelerinin temini zaruri görülmüştür.

2. Ancak tek parti zihniyetinin ve Halk Partisi iktidarının, kanunların ihlali pahasına da olsa, devamını kararlaştırmış olanlar kongremizin bu kararı almış olmasını, ihtilale teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler.

Halbuki ihtilal mevcut ve müesses içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilal tabirinin tamamıyla şumulü dışında, meşru hakların ve meşruiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına

vatandaşlar, seçimlerde oylara yapılacak saldırı durumunda yasal yollarla meşru müdafaa haklarını kullanacaklardı (Yücel, 2001:73). Vatandaşları bu durumda bırakan liderler ise milletin husumetiyle karşılaşacaktı⁴⁹.

Milli Teminat Andı'ndan sonra gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkileri, hükümetin arka arkaya aldığı kararlarla ve attığı demokratik adımlarla yumuşamaya başlamıştır. Siyasî havanın bulanıklığını sona erdiren bu adımlar İstiklal Mahkemeleri'nin⁵⁰ resmen kaldırılması, İmam Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültelerinin

ve milli hakimiyet esaslarının tahakkukuna her hangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakkü olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz.

Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyele mahkum olacakları muhakkaktır”.

⁴⁹Siyasî tarihimize “Millî Ant” adıyla geçen Millî Teminat Andı'na CHP taraftarı basın organları Millî Husumet Andı adını taktılar. Onlara göre, “...demokratlar Millî Husumet Andı ile milletin arasına düşmanlık duygularını saçmayı amaçlamıştı”. Millî Ant'a hükümet de sert tepki göstermiştir. DP'nin feshi ciddi şekilde düşünülmüş, ancak Başbakan Şemsettin Günaltay kabineyi yumuşatmıştır. Yine de başbakanlıktan bir bildiri yayınlanmış ve ‘DP’nin memurları tehdit ettiği, bunun da hukuk devleti anlayışına aykırı olduğu’ ileri sürülerek DP kınanmıştır. İktidarın bu kadar tepkisini çeken Millî Ant konusunda demokratlar, “ant”ın yalnızca “*manevî müeyyide*” ortaya koyduğunu belirtiyorlardı (Yücel, 2001:73).

⁵⁰23 Nisan 1920’de açılan TBMM’nin çıkardığı ilk kanunlardan biri olan Hıyanet-i Vatan Kanunu (29 Nisan 1920) suçluları yargılayacak bir mahkeme öngörmemişti. Milli Mücadele’nin kızışmaya başlamasıyla suçluların hızlıca yargılanması konusu gündeme gelmiş ve 1793’te, Fransa’da kurulan olağanüstü yetkilere sahip İstiklal Mahkemesi’nden esinlenilerek “*Milli Mücadele sırasında ayaklanma çıkaranları, yağmaya girişenleri, bozguncuları, orduya ait silah ve mühimmatı çalanları; casusları, ajanları, asker kaçaklarını yargılamak üzere*” 18 Eylül 1920 tarihinde özel kanunla İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. İstiklal Mahkemeleri, kanunla kuruldukları için yasaldı ancak yargılama usulleri açısından hukuk dışıydı. Çünkü üyeleri, Meclis içinden seçiliyordu ama savcı hariç üyeleri hukukçu değildi. Verdikleri kararlardan sorumlu değildiler ancak cezaların gecikmeden infazından sivil ve asker bütün bürokratlar sorumluydu. Kararın verilmesi için kanıtı gerek yoktu. Sanıkların avukat tutmaları imkansızdı, çünkü bu kadar hızlı yargılamada savunma zamanı yoktu. Ayrıca sanık avukatlığını üstlenmek oldukça cesaretli bir davranış sayılabilirdi. Hâkimlerin vicdani kanaatine göre verdikleri kararların temyiz mercii yoktu, verilen cezalar (ve idamlar) derhal infaz edilirdi. Kararlar o kadar acele ile alınırdı ve yerine getirilirdi ki, yanlışlıkla başkasının yerine idam edilenler bile olurdu. Bu nedenle İstiklal Mahkemeleri, birçok kararda geçen “*sanığın idamına delillerin toplanmasına*” sözleriyle anılır.

İstiklal Mahkemeleri, iki dönem faaliyet göstermiştir. Birinci TBMM’de Hüseyin Avni (Ulaş) Bey’in muhalefet ettiği ‘*Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri*’ 18 Eylül 1920 - 31 Temmuz 1922 arasında görev yapan 12 mahkemeden (Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı, Diyarbakır, Kastamonu, Konya, Samsun, Yozgat) oluşmuştur. ‘*İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri*’ ise 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu’nu ile kurulmuş ve başta Kazım Karabekir, Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey ve Feridun Fikri (Düşünsel) Bey olmak üzere dönemin muhalefeti TCF’nin büyük direnişi ile karşılaşmıştır. Ancak İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri TBMM’den 22 ret oyuna karşılık 122 oyla geçmiştir. Bu dönemde de iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Bunlardan biri *İsyân (Şark) Bölgesi İstiklal Mahkemesi*, diğeri gezici olan *Ankara İstiklal Mahkemesi*’dir. Özellikle Ankara İstiklal Mahkemesi’nin kararları çok tartışılmış, mahkeme heyetinde bulunan hakim ve üyelerin isimlerinin “Ali” olması nedeniyle bu mahkeme ‘*Üç Aliler Divanı*’ olarak anılmıştır (Mahkeme Reisi Afyonkarahisar Mebusu ‘Kel’ Ali, Mahkeme Üyeleri Gaziantep Mebusu ‘Kılıç’ Ali, Rize mebusu ‘Bakkal’ Ali idi). Başlangıçta süresi iki yıl olan İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri 4 Mart 1929’da hukuken sona ermiş, ancak 31 Temmuz 1922’de çıkarılan İstiklal Mahkemeleri Kanunu ve ekleri, 1949 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Böylece İstiklal Mahkemeleri, tüm Tek Partili dönem boyunca, rejim muhaliflerinin korkulu rüyası olmuştur (Hür, Taraf, 2009)

açılması gibi DP'nin oy alabileceği kesimlere şirin gözükme için yapılan girişimlerdi. Ayrıca muhalefetin radyodan yararlanabilmesinin önü de açılmıştır.

CHP en önemli demokratik adımı Seçim Kanunu ile atmıştır: 7 Şubat 1950'de yeni seçim kanunu tasarısı mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Temel ilkeler bakımından oldukça demokratik özellikler taşıyan tasarıda seçim kurulları başkanlığına hakimler getiriliyor ve ayrıca Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan bir Yüksek Seçim Kurulu öngörülüyordu. Dolayısıyla DP'nin yıllardır istediği temel güvence sağlanmıştı.

TBMM Seçim Kanununu kabul ettikten sonra çok partili hayatın ilk meclisi, 24 Mart 1950'de aldığı kararla kendini feshetmiştir. Bu arada Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Genelkurmay Başkanı, Atatürk ile birlikte rütbesi mareşalliğe yükselmiş iki subaydan biri olan Fevzi Çakmak⁵¹ seçim kampanyalarının hararetlenmeye başladığı dönemde, - 10 Nisan 1950'de- uzun zamandır tedavi gördüğü İstanbul'da ölmüştür.

Demokrat Parti milletvekili aday listelerini 24 Nisan 1950 tarihinde açıklamıştır. Buna göre DP; 88 avukat, 69 idareci ve memur, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 23 subay⁵², 20 mühendis, 19 profesör-doçent-öğretmen, 18 gazeteci, 12 maliyeci-iktisatçı, 12 eski milletvekili, 5 eczacı, 4 sanayici, 3 işçi, 1 vaiz, 1 müftü, 1 kimyager, 1 veteriner ve 1 şair olmak üzere toplam 478 aday göstermiştir⁵³. Hakkari

⁵¹Fevzi Çakmak 1876'da İstanbul'da doğdu. 1896'da Harp Okulu'nu ve 1898'de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi'ni bitirdi. 1911'de yarbaylığa, 1915'de de tuğgeneralliğe yükseldi. Çanakkale Savaşları'nda Kanlıdere ve Kerevizdere savunmalarında etkin roller aldı. Mustafa Kemal'in hastalanması üzerine, Anafartalar Grup Komutanlığı'nı da üstlendi. 1916'da Diyarbakır'daki 2. Ordu'nun, 1917'de de Filistin'deki 7. Ordu'nun komutanı oldu. 1918'de korgeneralliğe yükseltildi. 1919'da 1. Ordu müfettişliğine getirilen Çakmak, 3 Şubat 1920'de Harbiye Nazırı oldu. Bu görevde kaldığı iki ay süresince (8 Nisan 1920'ye kadar) İstanbul'dan Anadolu'ya silâh ve cephane gönderilmesine yardımcı oldu. 17 Nisan 1920'de Anadolu'ya geçen Fevzi Çakmak, Kozan Milletvekili olarak TBMM'ye katıldı. Meclis tarafından Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi. İstanbul Hükümeti ise 26 Mayıs 1920'de Fevzi Çakmak'ı askerlikten çıkararak hakkında idam kararı verdi. 3 Nisan 1921'de orgeneralliğe yükselen Çakmak, 31 Ağustos 1922'de mareşal unvanı aldı. Cumhuriyetin ilânından sonraki ilk Genelkurmay Başkanı olan (29 Ekim 1923) Çakmak, 1925'e kadar Kozan milletvekilliği görevini de sürdürdü. Emekli olduktan sonra siyasete giren Fevzi Çakmak, 1946 seçimlerinde DP listesinden bağımsız aday olarak İstanbul milletvekili seçildi. 1947'de DP'den ayrılarak, 1948'de Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Dinine bağlı bir komutan olarak ün salan Çakmak, 10 Nisan 1950 tarihinde öldü.

⁵²23 subayın 1'i amiral, 14'ü general, 2'si tuğbay, 6'sı albay idi.

⁵³Görüldüğü gibi ilan edilen DP adayları arasında profesör, doktor, emekli general, albay ve avukatlar dikkat çekmektedir. Emekli Korgeneral Fahri Belen, Emekli General İhsan Sabis, emekli General Selahattin Adil, emekli General Salih Esat Alperen, General Fikret Karabudak, General Sait Balioğlu, Tümgeneral Raşit Gürgen, General Rifat Taşkın, Millî Savunma Bakanlığı eski Başmüsteşarı Korgeneral Galip Deniz, General İsmail Berkok, Deniz Kuvvetleri eski Kumandanı Amiral Rıfat Özdeş, Tümgeneral Saim Onhan, General Beşim Beşin, General Hadi Koyutürk, Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi Abaloğlu, Adalet eski Bakanı Avukat Refik Şevket İnce gibi

dışında bütün illerde seçime giren DP’de iki ilden aday olan, çoğunluğu Genel İdare Kurulu Üyesi 12 kişi vardı. Ayrıca DP listelerinden bağımsız olarak 7 kişi seçime girmiştir: Halide Edip Adıvar, Nadir Nadi Abaloğlu (Cumhuriyet gazetesinin kurucusu), Cihad Baban, Ali Fuad Cebesoy, Halil Özyörük, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Suat Hayri Ürgüplü (Yücel, 2001:78).

1950 Seçimlerinin önemli bir tarafı, o güne kadar siyaset sahnesinde figüran olması bile uygun görülmeyen “millet”le ilgilidir. 1946’nın 21 Temmuzundaki baskın ve hile dolu seçimden millet bir şey anlamamıştır. Büyük şehirlerin caddelerinde dolaşmasına bile izin verilmeyen, horlanan, aşağılanan köylü; şimdi ayağına kadar gelen politikacıları dinliyordu. Siyasîlerin kendilerini beğendirme yolunda harcadıkları çabayı, biraz da ironi ile karışık bir gururla seyrediyordu (Burçak, 1979:203). Millet faktörünün cumhurbaşkanı seçimlerini etkileyecek güç haline gelmesi ilk kez 1950 Milletvekili Genel Seçimleri ile gerçekleşmiştir.

14 Mayıs 1950 Seçimleri sakin geçmiştir. Katılma oranının %89.3’e ulaştığı ve bu orana, sandığa gitmemenin cezalandırıldığı 1983 seçimleri hariç hiçbir seçimde ulaşamamış olması, 1950 seçimlerinin seçmenler tarafından nasıl algılandığını göstermektedir.

Katılım ve ilginin bu denli yüksek olduğu seçimlerde Demokrat Parti 4.241.393 oyla (%53.3) 408 milletvekili kazanmış, Cumhuriyet Halk Partisi ise 3.176.561 oyla (%39.9) 69 milletvekilini parlamentoya sokmuştur. Millet Partisi ise 250.414 oy ve %3.1 oy oranıyla sadece 1 milletvekili kazanabilmiştir. Bağımsızların oyları 383.282, kazandıkları milletvekili sayıları da 9’dur. 14 Mayıs seçimleri 27 yıllık tek parti yönetimini sonlandırdığı için “beyaz ihtilâl”, “sandık devrimi”, “sivil ihtilâl” gibi adlarla anılmaktadır. Ancak her şeye rağmen CHP’nin 1950 seçimlerinde hezimete uğradığını söylemek doğru değildir. Burçak’ın da ifade ettiği gibi (1998:47) CHP’nin aldığı %40’a yakın oy aslında büyük bir başarıdır. Prof. Karpat’a (1967) göre de, seçim 1948’de yapılsaydı, CHP 14 Mayıs’ta aldığı oyların ancak yarısını alabilirdi. Çünkü bu başarı, CHP’nin 1948-1950 arasında izlediği akıllı liberal politikalar sayesinde gelmişti.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve bürokrasinin önemli şahsiyetleri Demokrat Parti’den Milletvekili aday olmuştur. CHP’nin adayları da Demokrat Parti adayları gibi Türkiye ortalamasının çok üstündeydi: 487 milletvekili adayının 382’si yüksek öğrenim görmüş, 98’i orta ve lise mezunu, 4’ü de ilkokul mezunu idi.

Tablo 2: 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
DP	4.241.393	53.3	408
CHP	3.176.561	39.9	69
MP	250.414	3.1	1
BAĞ.	383.282	4.8	9

3.9.2. 22 Mayıs 1950 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Türk siyasal hayatında sivil kökenli bir adayın cumhurbaşkanlığına seçilebildiği ve parlamento üzerinde başka bir gücün etkisinin en az olduğu hatta hiç olmadığı ilk cumhurbaşkanı seçimi 1950’de yapılmıştır.

Aslında cumhurbaşkanı seçiminden önce CHP’nin 14 Mayıs günü iktidarı devredip devretmeyeceği konusunu gündeme gelmiştir. 14 Mayıs 1950 akşamı CHP’nin seçimlerde geride kaldığı ve kaybedeceği anlaşıncı bazı komutanlar İnönü’yü ziyaret ederek “*eğer dilerse Meclisi dağıtacaklarını, kendisinin emrinde olduklarını*” açıklamışlardır. 1950 şartlarında CHP’nin zorla iktidarda kalmasının artık mümkün olmayacağını anlayan İnönü ise bu teklifi reddetmiş ve 16 Mayıs 1950 Salı günü bir bildiri yayınlamıştır. İsmet İnönü’nün iktidarı devretmekteki aceleciliğinin açıkça görüldüğü bu bildiride;

...umumî seçimlerin neticeleri 15 Mayıs Pazartesi günü akşama doğru çokluğun Demokrat Parti’ye geçtiğini göstermeye başlayınca hükümet çekilmek ve ekseriyet partisi üyelerinden mürekkep bir bakanlar kuruluna terketmek arzusunu izhar etmiştir. Bunu müteakip cumhurbaşkanı, Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar’ı davet ederek durumu kendisine bildirmiştir. Bugün saat 11.00’de cevap getiren Demokrat Parti Başkanı, Büyük Millet Meclisi’nin toplanmasından önce hükümet kurmak için vaktin dar olduğunu söyleyerek itizar etmiş ve hükümetin, Meclisin toplanmasına kadar işbaşında kalması temennisinde bulunmuştur. Bunun üzerine cumhurbaşkanı, hükümetin çekilme arzusunu kabul etmeyerek yeni meclisin toplanma gününe kadar vazife başında bulunmasını istemiştir. Memleketin her tarafında iftihar edilecek bir emniyet ve asayiş hüküm sürmektedir (Burçak, 1998:50)

denilmektedir. İsmet İnönü’nün bu açıklaması iktidarın devredilmesi konusunda ciddi bir pürüzün olmayacağını göstermekle birlikte cumhurbaşkanının kim olacağı konusundaki tereddütleri gidermemiştir. Zira 14 Mayıs 1950 seçimlerinde ezici bir çoğunlukla iktidara gelen DP’nin lideri Celâl Bayar, seçimlerden önce partisiz

cumhurbaşkanlığını savunmuş ve kampanyasını bunun üzerine inşa etmişti. Dolayısıyla milletvekili genel seçimlerinin ardından cumhurbaşkanlığına kimin seçileceği kesin değildi. Celâl Bayar cumhurbaşkanı seçilip icranın başından ayrılmayı fazla istememekte, hatta Bayar'ın “*bugüne kadar siyasi hayatta az tanınmış, buna mukabil fazıl, kâmil ve her vatandaşı hürmetine şayan bir zatın seçilmesine taraftar*” bulunduğu söylenmekteydi (Özdemir, 2007:130).

Bu özelliklere sahip kişilere bakıldığında İzmir Milletvekili Halil Özyörük'ün⁵⁴ ismi öne çıkmaktaydı. Ancak Özyörük hakkında basında olumsuz bir hava esince Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Prof. Sadi Maksudî Arsal ve Prof. Nihat Reşat Belger gibi isimler telaffuz edilmiştir (Özdemir, 2007:131).

Demokrat Parti Meclis Grubu, seçim sonrası ilk toplantısını 20 Mayıs 1950 günü yapmıştır. Meclis Grubunda yapılan oylamada Bayar'ın cumhurbaşkanı olması için 345, DP başkanlığında kalması için 31 oy verilince Celâl Bayar DP'nin cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Bu adaylık CHP tarafından da ehven-i şer olarak görülmektedir. Çünkü partiyi bırakacak ve yürütmeyi paylaşacak bir Bayar'ın gücü azalacaktır. Öte yandan Rıfkı Salim Burçak'a göre (1998:50) Demokrat Partililer “*parti merkezinden yapılan telkin doğrultusunda*⁵⁵ *adaylarını seçtiler: Cumhurbaşkanlığına Celâl Bayar'ın, Meclis Başkanlığına da Refik Koraltan'ın aday gösterilmesi kararlaştırıldı*”.

TBMM yeni dönem ilk toplantısını 22 Mayıs 1950 Pazartesi günü en yaşlı üye Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında yapmıştır. TBMM Başkanı için yapılan seçimi iki gün öncesinde DP Grubunda kararlaştırıldığı gibi İçel Milletvekili Refik Koraltan kazanmıştır. Koraltan kullanılan 387 oyun 385'ini almıştır (TBMMZC, 22.05.1950:5).

⁵⁴Halil Özyörük 1884 yılında İzmir'de doğmuştur. İzmir İdadisi'ni bitirmiş, bir süre öğretmenlik yapmıştır. İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, 1909'dan itibaren değişik il ve ilçelerde savcılık ve hâkimlik yapmıştır. 1926 Yargıtay Üyeliğine atanmış, 1928 yılında Yargıtay İkinci Başkanlığına getirilmiştir. 1943'te Yargıtay Başkanlığına atanmıştır. 1950 yılında Demokrat Parti milletvekili seçilene kadar bu görevi sürdürmüştür. IX. Dönem İzmir; X. ve XI. Dönem Konya Milletvekilliği yapmıştır. Birinci Menderes Hükümeti'nde Adalet, İkinci Menderes Hükümeti'nde İçişleri Bakanıdır. 1960 yılında vefat etmiştir. Bazı çevreler, Yargıtay Başkanlığı yaptığı dönemde Bediüzzaman Said-i Nursi'ye olan sevgisinden dolayı bazı çevreler tarafından eleştirmiştir.

⁵⁵Görüldüğü gibi Prof. Burçak, burada genel merkezin bir telkini olduğunu ortaya koymaktadır.

Daha sonra cumhurbaşkanı seçimine geçilmiş ve içtüzük gereği adçekme yöntemiyle 9 kişilik tasnif heyeti oluşturulmuştur⁵⁶. Daha sonra oylamaya başlanacak il kurası çekilmiş ve Malatya ilinden başlayarak cumhurbaşkanı seçimi için oylamaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı seçimine 453 milletvekili katılmış, seçim sonucunda İstanbul Milletvekili Celâl Bayar 387 oy alırken, diğer aday İsmet İnönü'ye 64 oy çıkmıştır. Bunun dışında Halil Özyörük 1 oy almış, 1 milletvekili de çekimser kalmıştır. Bu sonuçlara göre 387 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanlığına Celâl Bayar⁵⁷ seçilmiştir (TBMMZC, 22.05.1950:7). Seçim sonuçları Tablo-3'te verilmiştir.

Tablo 3: 1950 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları

Adaylar	Aldıkları Oy Sayısı
Celâl Bayar	387
İsmet İnönü	64
Halil Özyörük	1
Çekimser	1

Seçim sonuçlarının belli olmasından sonra Celâl Bayar kürsüye gelerek yemin etmiş, ancak bir teşekkür konuşması yapmamıştır. Bayar'ın cumhurbaşkanı yemini sırasında yaşananlar tutanaklara şu şekilde yansımıştır (TBMMZC, 22.05.1950:8):

BAŞKAN— *Cumhurbaşkanı and içmek üzere geleceklerdir.*

(Cumhurbaşkanı Bayar (Celâl) sol tarafın şiddetli ve sürekli alkışları ve “yaşa, var ol” sesleri arasında salona girdi ve sağ taraf milletvekilleri ayağa kalktılar)

(Cumhurbaşkanı Başkanlık kürsüsünde and içti, sonra soldan gelen bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar arasında kürsüyü terk etti, sağ taraf milletvekilleri tekrar ayağa kalktılar).

Görüldüğü gibi Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanlığına seçilen Celâl Bayar yemin etmek üzere Meclis salonuna girdiğinde Demokrat Partililer onu oturdukları

⁵⁶Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşuyordu: Ali Naci Duyduk (Giresun), Tarık Gülerk (İzmir), Fahri Belen (Bolu), Şevket Mocan (Tekirdağ), Bedri Nedim Göknal (İstanbul), Hüseyin Cahit Yalçın (Kars), Lûtfî Tokoğlu (Kocaeli), Nafiz Körez (Manisa), Kenan Akmanlar (Çanakkale).

⁵⁷Mahmut Celâl Bayar, Plevne'den göç etmiş bir ailenin çocuğudur. 1884'de Bursa yakınlarındaki Umurbey Köyünde doğdu. Bursa'da Alliance Isralite adındaki bir okula devam ettikten sonra bir Alman bankasında memur olarak çalıştı. İttihat ve Terakki Partisi'ne giren Celâl Bayar, partinin Bursa bölgesi başkanı oldu. Millî Mücadele'ye de katılan Bayar, Akhisar ve Bursa'daki millî kuvvetlerin teşkilâtlandırma işinde “Galip Hoca” ismiyle etkin roller oynadı. İstiklâl Savaşı'ndan sonra çeşitli kabinelerde Ekonomi Bakanı ve İmar ve İskân Bakanı olarak görev aldı. 1924'te İş Bankası'nı kurdu. 1932'den, İnönü'nün yerine Başbakan olduğu 1937 yılına kadar Ekonomi Bakanlığı yaptı. 1938'de İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden üç ay sonra Başbakanlıktan istifa etti. 1939-1945 yılları arasında parlamentoda İzmir Milletvekili olarak görev yaptı.

yerde ve alkışlarla karşılamıştır. Demokrat Parti milletvekilleri, 1946 seçimlerinden sonra kurduğu geleneğe uygun davranmış, millî egemenliğin kalbi TBMM’yi her şeyin üstünde gördüklerini anlatmışlardı. CHP’liler ise yeni cumhurbaşkanını ayakta ancak alkışsız karşıladılar (Burçak, 1998:51).

Teamüller yılların birikimidir. Cumhurbaşkanının şahsına veya makamına gösterilen saygının şekli de, yine yıllar içinde oluşmuştur. 1946 ve 1950 seçimlerinden sonraki cumhurbaşkanlarının yemin törenleri, teamüllerin oluşmaya başladığı ancak henüz oturmadığı törenlerdir. Bu sebeple partilerin cumhurbaşkanına gösterdiği saygının şekli bugün garip gelse de, en azından o gün için tutarlıdır.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar yemin ettikten sonra Adnan Menderes’le görüşmüştür. Bu görüşmede Bayar, Menderes’e başbakanın ve parti genel başkanının kim olacağını sormuş, Menderes başbakanlık için Fuad Köprülü’nün uygun olacağını, parti başkanlığı için ise parti içinde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu’nun isminin geçtiğini, ancak eğer münasip görülürse kendisinin partiyle ilgileneceğini söylemiştir. Ancak Celâl Bayar, Adnan Menderes’i hem başbakan hem de parti genel başkanı olması hususunda ikna etmiştir. Böylece Türkiye’nin 10 yılına damgasını vuran Menderes dönemi başlamıştır (Yücel, 2001:80).

3.10. 1954 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

3.10.1. 1950-1954 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

Celâl Bayar 1950’de ilk kez cumhurbaşkanı seçildikten çok kısa bir süre sonra Menderes Hükümeti Türk Silahlı Kuvvetlerinin komuta kademesinde önemli değişikliklere gitmiştir⁵⁸. Böylelikle generaller arasında İnönü ve CHP yanlısı bilinenler ordudan uzaklaştırılmıştır. 1950 cumhurbaşkanlığı seçimi, ordudaki dengelerden etkilenmemiştir ama ordu içi dengeler, yeni iktidardan etkilenmiştir. Ordunun yüksek kademelerindeki bu değişikliklerle ilgili Ulus gazetesi “*Komutanlarımıza iftira*

⁵⁸6 Haziran 1950 tarihinde gerçekleşen bu operasyonla görevinden çekilen Genelkurmay Başkanı Org. Abdurrahman Nafiz Gürman’ın yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nuri Yamut getirildi. Şahap Gürler Genelkurmay İkinci Başkanlığına, I. Ordu Müfettişi Org. Asım Tınaztepe Askeri Şura Üyeliğine, Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreteri Org. Kurtcebe Noyan Kara Kuvvetleri Komutanlığına, III. Ordu Müfettişi Org. Mahmut Berköz de Millî Savunma Yüksek Kurulu Sekreterliğine getirildiler. II. Ordu Müfettişi Org. Muzaffer Tügsavul, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Mehmet Ali Ülgen, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Zeki Doğan’ın da yerleri değiştirildi (Burçak, 1998:53).

etmeyelim” başlıklı yazıyla hükümeti sert dille eleştirmiş ve değişikliklerin sebebini açıklamaya davet etmiştir (Burçak, 1998:53).

Komuta kademelerinde yapılan bu değişikliklerden bir hafta sonra hükümet, bu sefer valiler arasında geniş bir tasfiye hareketi başlatmıştır: Afyon Valisi Abidin Özmen, Bilecik Valisi Şinasi Tolga, Çankırı Valisi Orhan Sami Güvenç, Kastamonu Valisi Tevfik Sırrı Gür, Konya Valisi Şefik Soyer, Ordu Valisi Salih Kılıç, Samsun Valisi İzzettin Çağpar ve Seyhan (Adana) Valisi Zühtü Durukan emekliye sevk edilmiştir. Dolayısıyla Demokrat Parti iktidarının ilk 15 gününde askeri ve sivil bürokrasinin üst kademelerinde önemli değişiklikleri tamamlamıştır.

Menderes Hükümeti iktidarının birinci ayı dolmadan ezanın Arapça okunması yasağını kaldırmıştır⁵⁹. Bu konuda tartışmalar bitmeden, 25 Temmuz 1950’de Kore’ye 4500 kişilik silahlı Türk savaş birliğinin gönderilmesi kararı alınmıştır⁶⁰. “Kore Kararı”

⁵⁹18 Temmuz 1932’de Diyanet İşleri Başkanlığı, yayımladığı bir tamim ile ezanın ve kametin Arapça okunmasını yasaklamıştı. Ancak bu tamim bir kanunla desteklenmediği için mesnetsiz kalmış, ezanı Arapça okuyanlar belli süreler tutuklu kalsalar da mahkeme kararlarıyla beraat etmişlerdi. Arapça ezan yasağının kanun kapsamına girmesi 2 Haziran 1941 tarihinde çıkarılan 4055 sayılı Kanunla gerçekleşmiştir. Bu kanunun gerekçesinde “Arapça lisanının eski zihniyete, eski ananelere bağlayan tesirlerinden halkı kurtarmak” konusunun önemine işaret ediliyordu. Ezanın Arapça okunması 1941 yılında yasaklandıktan sonra Türkiye’de bir takım karışıklıklar çıktı ve laikliğe devletin aşırı müdahalesi olarak algılandı. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında bu yasaya ve yasağa rağmen ezanı Arapça okuyanların hapse atılması devlet-vatandaş ilişkilerinde gerginliğe sebep oldu. Demokrat Parti, iktidarının henüz onbeşinci günü dolmadan bu kanunu kaldırmak için gerekli çalışmalara başladı. 13 Haziran günü DP Grubunda, Ramazan ayının arifesine rastlayan 16 Haziran günü de TBMM Genel Kurulu’nda görüşülen Arapça ezan yasağı kaldırıldı. Ezanın Arapça okunması yolundaki yasağın kaldırılmasından sonra müezzinler, ezan ve kameti ister Türkçe, ister Arapça okuyabilirlerdi. Ancak, o günden bu yana ezan ve kamet tek bir camide, tek bir vakit bile Türkçe okunmadı. Ezan konusunda CHP’nin tavrı da DP’ye destek verme yönünde olmuştur: CHP Grubunun görüşlerini açıklayan Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu millî şuurun bu konuyu kendiliğinden halledeceğine güvendiklerini, bu sebeple Arapça ezan yasağının kaldırılmasına aleyhtar olmayacaklarını belirtmiştir. Ancak sayıca cılız bazı bürokratlar ve üniversite çevreleri, bu konuyu farklı değerlendirmiştir. Onlara göre DP iktidara gelir gelmez irticayı hortlatmış, Atatürk devrimlerine daha ilk günlerinde ters düşmüştü.

⁶⁰İkinci Dünya Savaşı sonunda Japonya yenik düşmüş ve Amerikan Kuvvetleri Güney Kore’yi, Sovyet Kuvvetleri de Kuzey Kore’yi işgal altına almıştı. Batı müttefikleri, Kore’de Birleşmiş Milletler kontrolünde tek bir devlet kurmak istediler, ancak 1948 yılında kuzeyde komünistlerin kontrolünde “Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti” kurulunca bu amaçlarını gerçekleştiremediler. Kuzeydeki bu devletin kuruluşundan kısa bir süre sonra antikomünist *Syngman Rhee*’nin öncülüğünde Güney Kore Devleti kuruldu. Bu iki ülke 38. paralelle birbirinden ayrılmıştı. Ancak 24 Haziran 1950 günü Kuzey Kore, 38. paraleli geçerek Güney Kore’ye saldırdı. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore’den kuvvetlerini 38. paralelin kuzeyine çekmesini istedi. Kuzey Kore, bu karara uymayınca Güvenlik Konseyi “silahlı tecavüzü püskürtmek ve bu bölgede devletlerarası barışı ve emniyeti yeniden tesis etmek için, Birleşmiş Milletler Teşkilatı’na üye olan devletleri Kore Cumhuriyetine gereken yardımı sağlamaya” davet etti. Birleşmiş Milletler’in 15 Temmuz 1950’de Ankara’ya ulaşan bu daveti üzerine hükümet konuyu görüştü ve cevabını 25 Temmuz 1950 günü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie’ye bildirdi: “...Cumhuriyet hükümeti bu tetkik neticesinde mezkur kararları dünyanın şimdiki şartları içerisinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vazetmedeki lüzum ve

olarak adlandırılan bu politika Türkiye'nin, Cumhuriyet tarihinde ilk kez savaşa girmesi anlamını taşımaktadır: Üstelik kendinden kilometrelerce uzak, vatandaşların adını bile bilmediği bir ülkede. Ayrıca, ABD'den sonra Kore'ye asker gönderen ilk devlet Türkiye olmuştur⁶¹.

1950 yılının sonbaharında yapılan yerel seçimlerde⁶² Demokrat Parti 600 belediyenin 560'ını kazanmıştır. Seçim zaferinden sonra Başbakan Menderes *"milletimiz CHP'yi 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, şimdi de muhalefetten tasfiye etti"* sözleriyle geçen kısa sürede başbakanlığa alıştığını göstermiştir.

Ancak Bayar'la Menderes'in birçok konuda görüş ayrılığına sahip olduğu ve bu anlaşmazlığın daha ilk bakanlar kurulunda Menderes'in hiç istememesine rağmen Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu'nu Devlet Bakanlığına atamasıyla başladığı söylenmektedir (Özgen, 2007:238). Bununla birlikte Adnan Menderes'in, *"Atatürk'ü sevmek milli bir ibadettir"* diyen Celâl Bayar kadar olmasa bile Atatürk konusunda hassasiyeti bilinmektedir:

Demokrat Parti iktidarının henüz bir yılı dolmadan -23 Şubat 1951 gecesi- Kırşehir Çarşı Meydanı'nda bir kaide üzerinde duran mermer Atatürk büstü, çenesi ve burnu kırılarak tahrip edilmiştir. Bu olay üzerine -başta Kırşehir olmak üzere- yurdun birçok yerinde saldırıyı protesto mitingleri düzenlenmiş; hükümet, bu gelişme üzerine *"inkılâp ve Atatürk aleyhine işlenmekte olan suçların artma eğilimi gösterdiği"*

ehemmiyeti müdrük olarak, Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu Silahlı bir Türk Savaş Birliği'ni Birleşmiş Milletler'in emrine vermeye karar vermiştir" (Yücel, 2001:84-85).

⁶¹Kore Kararı Türkiye'nin, DP iktidarı ile yeni bir dış politika belirlediğini göstermiştir. Bu yeni politikaya hemen tepkiler gelmiştir: *"DP, iktidarının henüz ikinci ayında Türkiye'yi sonunun ne olacağı kestirilemeyen bir maceraya sürüklemiş, burnumuzun dibindeki II. Dünya Savaşı'na bile girmemişken, dünyanın öbür ucuna savaşımaya gidilmiştir"*. Kore'ye asker gönderilmesine CHP'nin yaklaşımı belirsizliklerle dolu olmuştur. CHP, böyle önemli bir konuda kendisinin fikrinin alınmamasını şiddetle eleştirmiş, öte yandan bu işi tasvip mi tenkit mi ettiğini açıklamamıştır. Millet Partisi'nin ise tavrı hükümetin aleyhine olmuştur. Genel Başkan Hikmet Bayur *"Bugün Birleşik Amerika Kore'de savaşa atılmışsa bunu orada pek büyük Amerikan ideali olduğu için mi, Birleşmiş Milletler ülküsünü kurtarmak için mi yapmıştır?"* sözleriyle Kore'ye asker gönderilmesini eleştirmiştir. Türk Barış Sevenler Derneği Başkanı Behice Boran ise Kore Kararının Anayasaya aykırı olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin savaşa katılmak yerine barış için çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye Millî Talebe Federasyonu Başkanlığı ise kararı şükranla karşıladığını açıklamıştır. Kore Kararı konusunda basın da ikiye bölünmüştür. *Milliyet* ve *Vatan* gibi gazeteler hükümeti kararından dolayı kutlarken, *Yeni Sabah* ve *Ulus* gibi bazı gazeteler de "ihtiyatsızca" alınan bu kararı eleştiri bombardımanına tutmuştur. Kore Kararı alındığında TBMM tatilde idi. Yeni yasama yılı 1 Kasım 1950'de başlayınca hem CHP hem de MP, Meclis Başkanlığına gensoru önergesi verdi. Ancak, görüşmelerde hükümetçe verilen izahat yeterli bulundu (311 Kabul, 31 Ret, 1 Çekimser) ve TBMM Kore Savaşı'na katılma kararını onaylamış oldu.

⁶²Çok partili siyasî hayattan önce yerel organlara ayrı tarihlerde seçim yapılıyordu. Bu gelenek bir süre daha devam etmiş, yerel seçimler 1960 sonrası aynı gün yapılmaya başlanmıştır. Bundan dolayı 1950 yılında 13 Ağustos, 3 Eylül ve 15 Ekim tarihlerinde yerel seçimler yapılmıştır.

kanaatine vararak “Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun” tasarısını hazırlamıştır. 4 Mayıs 1951’de görüşülmeye başlanan tasarı⁶³ 50 ret, 6 çekimser oyuna karşılık 232 oyla kabul edilerek 25 Temmuz 1951’de yürürlüğe girmiştir⁶⁴.

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında dış politikaya ilişkin tek önemli gelişme Kore Savaşı değildir. Çünkü Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası geldiği yol ayrımı yeni ittifaklara yönelmesini gerektirmiştir. O yıllarda ilk akla gelen ittifak da NATO olmuştur.

Türkiye’nin NATO’ya katılması yönünde ilk nabız yoklamalar ile gayriresmî görüşmeler İnönü döneminde yapılmış olmakla birlikte, herhangi bir somut gelişme sağlanamamıştır. DP iktidarının Kore Savaşı’na girerek yaptığı tercihin doğal bir sonucu Türkiye’nin Atlantik Paketi’na (NATO) dahil olması gibi gözükse de ilk başlarda özellikle İngiltere, Türkiye’nin pakta alınmasına muhalefet etmiştir.

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden sonra ABD, Türkiye’nin pakta dahil edilmesi için diğer ülkeler nezdinde çalışmalara başlamıştır. Özellikle Kore Savaşı’nda Türkiye’nin takındığı tutum ABD’de takdire şayan görülmüştür. Sonuçta ABD’nin devreye girmesiyle birlikte İngiltere, Temmuz ayının ilk günlerinde “*Morrison Mektubu*” adıyla tarihe geçen belgeyi Türk hükümetine iletmiştir.

İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison mektubunda; ülkesinin, Türkiye’nin Atlantik Paketi’na alınmasına taraftar olduğunu belirtmiş ve diğer devletler nezdinde de gerekli girişimleri yapacağını taahhüt etmiştir. Böylelikle Türkiye’nin NATO üyeliği yolunda önemli bir engel aşılmıştır. TBMM, 1 Ağustos 1951 tarihinde *Yabancı Sermaye*

⁶³Bazı milletvekilleri tasarının anayasaya aykırı olduğunu, kişi için kanun çıkarılmasının demokrasiyle bağdaşmayacağını ileri sürmüşlerdir.

⁶⁴Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun

Madde 1. Atatürk’ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk’ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veya Atatürk’ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirlen kimseye bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezası verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse, asıl fail gibi cezalandırılır.

Madde 2. Birinci maddede yazılı suçlar, iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumî veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispette arttırılır. Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli arttırılır.

Madde 3. Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet Savcılıklarınca re’sen takibat yapılır.

Madde 4. Bu kanun yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 5. Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.

Yatırımlarını Teşvik Kanunu'nu kabul ederek NATO yolunda önemli bir adım daha atmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya katılma konusu, TBMM'nin 18 Şubat 1952 günlü oturumunda görüşülmüştür. Müzakereler sonunda⁶⁵ TBMM, DP ve CHP'li milletvekillerinin oylarıyla, 18 Şubat 1952 günü Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karar vermiştir⁶⁶.

Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte dış politikasının yanı sıra iç politikada da önemli değişiklikler olmuştur. Demokrat Parti iktidarı, 1952 yılının ortalarından itibaren aşırı sol ve sağ akımların üzerine gitmeye başlamıştır. Adnan Menderes, 17 ve 18 Ocak 1953 tarihlerinde Gaziantep'te yaptığı konuşmalarda irtica ve komünizme hücum etmiş, 1951 yılında kurulmuş olan ve o zamana kadar hakkında hiç görüş belirtmediği Türk Milliyetçiler Derneği'ne de yüklenmiştir⁶⁷. Menderes'in Gaziantep konuşmasından beş gün sonra Ankara Savcılığı, Türk Milliyetçiler Derneği'nin tüzüğünü ve faaliyetlerini Cemiyetler Kanunu'nun 33. maddesine aykırı görerek, dernek hakkında kovuşturma açmıştır⁶⁸. Savcılık önce ihtiyati tedbir kararı almış, sonrasında da derneğin 71 şubesini kapatmıştır⁶⁹.

⁶⁵Görüşmelerde CHP grubu adına Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, DP grubu adına ise Erzurum Milletvekili Rıfki Salim Burçak konuşmuş; her iki partinin konuşmacısı da, Türkiye'nin NATO'ya girmesinin önemini vurgulamıştır. Hatta Faik Ahmet Barutçu, Türkiye'nin NATO'ya giden yolunu CHP'nin hazırladığını öne sürmüş, Rıfki Salim Burçak ise Türkiye'nin NATO'ya alınmasındaki en önemli adımın Kore Savaşı'na asker gönderme kararı olduğunu belirterek CHP'nin bu işe ortak olma çabalarını eleştirmiştir.

⁶⁶Karar, oylamaya katılan 410 milletvekilinin 409'unun kabul, Seyhan Bağımsız Milletvekili Dr. Cezmi Türk'ün çekimser oyuyla çıkmıştır.

⁶⁷Menderes, *Türk Milliyetçiler Derneği'nin siyasi mahiyet taşıdığını, bu durumun Dernekler Kanununa aykırı olduğunu* söylemiştir.

⁶⁸Kovuşturma açılması üzerine Türk Milliyetçiler Derneği Ali Fuad Başgil'i, hükümeti yumuşatmak için randevu alarak Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a göndermiştir. Başgil, Bayar'a kapatılmanın sakıncalarını anlatmış ve "*bu çocuklar asgarisinden CHP'ye karşı*" diyerek derneğin kapatılmasına karşı çıkmıştır. Ancak Bayar "*onlar inkılâp karşıtı, onların CHP'ye karşı olduğu yerde ben CHP ile beraberim*" diyerek taviz vermemiştir (Bozbeyli, 2001). Bu olay Demokrat Parti'nin -özellikle de Bayar'ın- yargı bürokrasisine hâkim olduğunu göstermektedir.

⁶⁹Türk Milliyetçiler Derneği'nin Genel Başkanlığını, aynı zamanda Demokrat Parti Isparta Milletvekili olan Sait Bilgiç yapıyordu. Yine Demokrat Parti Isparta Milletvekili Dr. Tahsin Tola, derneğin genel kurul üyesiydi. Bilgiç, hükümetin Türk Milliyetçiler Derneği'nin üzerine gelmesine şiddetli tepki gösterdi. Ancak gerek hükümet, gerekse DP grubu Başbakan'dan yana tavır koydu. Sait Bilgiç ile Tahsin Tola olağanüstü hızlı çalışan DP Haysiyet Divanı'nın 31 Ocak 1953 günlü kararı ile DP'den ihraç edildi. Türk Milliyetçiler Derneği kapatıldıktan sonra "Milliyetçiler Derneği" ismiyle yeniden kuruldu, yeniden kapatılma tehlikesine karşı hiçbir şube açmadı.

Türk Milliyetçiler Derneği'nin kapatılmasından 6 ay sonra Millet Partisi'nin bütün teşkilâtları geçici olarak kapatılmış, yaklaşık yedi ay süren yargılamadan sonra da Millet Partisi temelli kapatılmıştır (Cumhuriyet, 28 Ocak 1954).

Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanlığının ilk yıllarının tartışma konularından biri de *Köy Enstitüleri'nin Öğretmen Okulları'na dönüştürülmesi* olmuştur (Burçak, 1998). Köyün kente yürüyüşü olarak özetlenebilecek Demokrat Parti hareketi, hiçbir zaman köylüyü köyde tutarak, kalkınmayı köyden başlatmak gibi bir düşünceye sahip olmamıştır (Yücel, 2007-1:70). Cazibe merkezleri yaratarak, kontrollü kentleşmeyi hedeflemiştir. DP'nin bu mantığı, 1946 sonrası CHP'sinin Köy Enstitüleri'ne bakışı ile örtüşmektedir. CHP, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Türkiye'nin kendine çizdiği yeni yolda *Köy Enstitüleri*'ni sırtından atmak istediği bir yük olarak görmüştür. Dolayısıyla Köy Enstitüleri'nin sonu 1946'da ortaya çıkmıştır (Yücel, 2007-1:71). Demokrat Parti iktidarına düşen ise cenazenin kaldırılmasından ibaret olmuştur⁷⁰.

Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanlığının ilk yıllarındaki diğer bir tartışma konusu da Hava Kuvvetleri Komutanı Muzaffer Göksenin'in emekliye sevk edilmesi olmuştur. Millî Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek⁷¹, 17 Nisan 1953 günü Bakanlar Kurulu toplantısında, orduda yapılması düşünülen reform hakkında görüşlerini açıklarken Hava Kuvvetleri Komutanı Muzaffer Göksenin'in aleyhine bazı sözler sarf etmiştir (Burçak; 1993). Bu sözler İçişleri Bakanı Etem Menderes tarafından Göksenin'e sızdırılınca Göksenin ile Kurtbek arasında kriz doğmuş, sonuçta Orgeneral Muzaffer Göksenin emekli edilmiştir.

⁷⁰İlköğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri'nin birleştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı Bakanlar Kurulu'nda 12 Haziran 1952 tarihinde görüşülüp Meclise sevk kararlaştırıldı ve 5 Temmuz 1952 tarihinde, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri zamanında Meclise gönderildi. Tevfik İleri'nin bakanlıktan ayrılmasından sonra Millî Eğitim Bakanı olan Prof. Rıfık Salim Burçak döneminde kanun tasarısı TBMM'de müzakere edilmeye başlandı. Muhalefet milletvekillerinden hiçbiri Köy Enstitüleri'nin, İlköğretmen Okulları ile birleşmesine karşı çıkmadı. Cumhuriyet Halk Partisi'nden Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu ile yine aynı partinin Kars Milletvekili Tezer Taşkıran, tasarı üzerine defalarca konuştukları halde bunun aleyhinde bulunmadılar; sadece bazı hükümlerinde değişiklik istediler. Türkiye Köylü Partisi Seyhan Milletvekili Dr. Cezmi Türk ise tasarıyı hararetle destekledi ve memnuniyetini açıkladı. 27 Ocak 1954 tarih ve 6234 sayılı kanunla Öğretmen Okulları'na dönüştürülmesine kadar Köy Enstitüleri, 1.398'i bayan 15.943'ü erkek olmak üzere 17.341 köy öğretmeni, 8.675 eğitmen, 1.248 sağlık memuru mezun verdi (Yücel, 2007-1:73).

⁷¹Kurtbek, milletvekili seçilmeden önce Kurmay Albay'dı ve Türk Silâhlı Kuvvetlerini yakından tanıyordu.

Göksenin'in emekli edilmesinden kısa süre sonra *Süveyş Sorunu*⁷² patlak vermiştir. O sıralarda Orta Doğu gezisine çıkarak önce Kahire'ye oradan Bağdat'a geçen ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles son olarak 27 Mayıs 1953 günü Ankara'ya gelmiştir. Bakan Dulles'a Türkiye'nin Süveyş politikasında İngiltere'yi desteklediği anlatılmıştır. Hemen sonrasında da Başbakan Menderes ile Dışişleri Bakanı Köprülü, İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in 2 Haziran 1953 günü yapılacak taç giyme törenine katılmak üzere gitmişlerdir. Bu gezi Türkiye'nin Süveyş konusunda İngiltere'nin yanında yer aldığını dünyaya ilan etmesini taşımaktadır.

Menderes ve Köprülü'nün İngiltere'de olduğu dönemde, 5 Haziran 1953'te Bakanlar Kurulu toplanmış; kurula, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ başkanlık etmiştir. Toplantıda, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Faik Hozar'ın 31 Mayıs 1953 tarihli şifreli telgrafi görüşülmüştür. Büyükelçi bu telgrafla SSCB'nin 7 Haziran 1945 tarihinde istediği Kars ve Ardahan ile Boğazlardaki üs talebinden vazgeçtiğini bildirmiştir⁷³.

Demokrat Parti iktidarı 1950-1954 döneminin henüz ikinci ayında Kore Kararı ile başladığı dış politik süreci 1954 seçimleri öncesinde Celâl Bayar'ın ABD ziyareti ile tamamlamıştır: Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower'in davetlisi olarak 15 Ocak 1954 günü Amerika'ya gitmiş; bu gezi, bir Türk devlet başkanının Amerika'ya ilk ziyareti olmuştur⁷⁴.

⁷²Mısır, İngiltere ile 1936 yılında imzalamış olduğu antlaşmayı feshederek İngilizlerin Süveyş'i boşaltmasını talep etmişti. Türkiye ise bu konuda taraf olmamış, *"iki ülke arasındaki meselenin karşılıklı diyalog içinde, uzlaşarak çözülmesi"*ni istemişti. Halbuki, gerek Celâl Bayar, gerekse Adnan Menderes, Türkiye'nin menfaatlerinin, İngiltere'nin Süveyş'te kalmasıyla korunacağını düşünüyorlardı. Ayrıca, Menderes'in Mısır'a ve özellikle General Necip'e karşı husumet beslediği biliniyordu. Bakanlar Kurulu toplantısında önce Celâl Bayar, sonra da Adnan Menderes, Süveyş konusundaki tarafsızlığımızın mantıksız olduğunu, İngiltere'nin yanında yer almamız gerektiğini savundular. Menderes, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'yü de üstü kapalı eleştirerek, Dışişlerinin korkak ve Türkiye'nin menfaatlerine aykırı tutumlardan vazgeçmesi gerektiğini söyledi (Yücel, 2002c).

⁷³Bu gelişme, Türkiye'nin NATO'ya girmesinin doğal bir sonucuydu. Sovyet Rusya bu geri adımını, ABD Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'de olduğu dönemde ve Türkiye'nin Süveyş konusundaki yaklaşımından hemen sonra atmıştır. Aynı zamanda bu gelişme SSCB'nin Stalin'in ölümünden sonra Türkiye ile ilgili politikalarını değiştirdiği anlamını da taşımaktadır.

⁷⁴Bayar Amerika Kongresi'nde ve Kolombiya Üniversitesi'nde birer konuşma yaptı. Bu konuşmalar Dışişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından hazırlanmıştı. Ancak Bayar, Amerika Kongresi'nde yapacağı konuşma metninde yer alan "minnettarlık" sözünü aşırı buldu. ABD'ye dilenmeye gitmediğini bu sebeple metnin değiştirilmesini istedi. Kolombiya Üniversitesi'nde yapacağı konuşma metnini de beğenmediğinden değiştirdi. Konuşma metinlerinin Dışişleri Bakanlığı yetkililerince hazırlanması teamülü böylece bozulmuş oldu (Yücel, 2001:103).

Bayar'ın ABD ziyaretinden sonra 1954 Milletvekili Genel Seçimleri için 2 Mayıs günü belirlenmiş ve 1954 yılının ilkbaharı seçim kampanyaları ile geçmiştir. Seçimlere dört parti katılmış; bunlardan Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi bütün illerde, Cumhuriyetçi Millet Partisi 40 ilde, Türkiye Köylü Partisi 19 ilde gösterdikleri adaylarla yarışmışlardır. Seçimlerde partilere milletvekili adayı olmak için ise rekor seviyede başvuruda bulunulmuş, sadece Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'ne 14 bin müracaat yapılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1954 Seçim kampanyasını üç ana noktada topladığı görülmektedir: İsmet İnönü şahsiyeti, DP ile Menderes'in partizanlığı ve ekonomik konular. İsmet İnönü ve CHP'nin diğer önderleri, Petrol Kanunu'nun yeni bir kapitülasyon olduğunu, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişinden duydukları rahatsızlığı belirtmişler ve Menderes'i ciddiye alarak tanımlamışlardır.

Demokrat Parti ise seçim kampanyasını temel olarak 1950-1954 arasındaki dört yıllık hizmetlerine oturtmuştur. Limanlar, barajlar, köprüler, karayolları, köy içme suları kampanyada sıkça değinilen konular arasında olmuştur. Partinin dört yıl boyunca uyguladığı ve "köylüyü çiftçi yapan" tarım politikaları (traktörleşme, ziraî krediler vb.) DP'nin köy oylarına yine göz diktiğini göstermektedir. Ayrıca demokratlar, Kore Savaşı ve dış politika, Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunu gibi konulardaki icraatlarıyla da halktan oy istemişlerdir.

Katılma oranının %88.6'ya ulaştığı 2 Mayıs 1954 seçimlerini yine Demokrat Parti kazanmış, DP'nin bu seçimlerde aldığı %57,6'lık oy oranının üzerine hiçbir genel seçimde çıkılamamıştır. 1954 Milletvekili Genel Seçim sonuçları Tablo 4'te verilmiştir⁷⁵:

⁷⁵Yürürlükte olan çoğunluk sistemi Demokrat Parti'ye milletvekilliklerinin neredeyse tamamını kazandırmıştır: %56.61 oy karşılığında %92.98 Milletvekili.

Tablo 4: 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı ⁷⁶
DP	5.151.550	57.6	503
CHP	3.161.696	35.4	31
CMP	434.085	4.9	4
KP	57.011	0.6	0
BAĞ.	137.318	1.5	3
TOPLAM	8.941.660	100	541

3.10.2. 14 Mayıs 1954 Cumhurbaşkanı Seçimi

Onuncu Türkiye Büyük Millet Meclisi, yeni cumhurbaşkanını seçmek için seçimlerden 12 gün sonra 14 Mayıs 1954 Cuma günü en yaşlı üye İstanbul Milletvekili Ali Fuat Cebesoy başkanlığında toplanmıştır. TBMM Başkanı için yapılan seçimi önceki dönemde olduğu gibi İçel Milletvekili Refik Koraltan kazanmıştır. Koraltan kullanılan 489 oyun tamamını almıştır (TBMMZC, 14.5.1954:8). Daha sonra cumhurbaşkanı seçimine geçilmiş ve içtüzük gereği adçekme yöntemiyle 9 kişilik tasnif heyeti oluşturulmuş⁷⁷, oylamaya başlanacak il kurası da çekildikten sonra Tekirdağ ilinden başlanarak cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır (TBMMZC, 22.05.1954:7):

REİS: (...) Seçim sonucunu arz ediyorum: Reisicumhurluk için yapılan seçime 513 aza katılmış ve neticede İstanbul Mebusu Celâl Bayar 486 reyyle Reisicumhurluğa seçilmişlerdir. 27 aza müstenkiftir.⁷⁸

Daha sonra Celâl Bayar kürsüye gelerek yemin etmiş, ayrıca bir teşekkür konuşması yapmamıştır (TBMMZC, 14.5.1954:8). 1954 Cumhurbaşkanı Seçimi sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

⁷⁶Demokrat Parti milletvekillerinin 7’si DP listelerinden bağımsız olarak seçilmiştir.

⁷⁷Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşuyordu: Mazhar Özsoy (Maraş), Ahmet Kadoğlu (Maraş), Muzaffer Kurbanoglu (Manisa), Pertev Sanaç (Trabzon), İbrahim Gürgen (İçel), Cemal Köprülü (Edirne), Tefik Şenocak (Erzincan), Salâhattin İnan (Bitlis), Ömer Mart (Kayseri).

⁷⁸Çekimser. 1924 Anayasasının dili 1945 yılında “öztürkçe”leştirilmiş, 1952 yılında da eski hale dönülmüştür. TBMM tutanaklarında 1940’lı yıllar boyunca “çekinser” olarak geçen kelime 1952 yılından itibaren tutanaklarda tekrar müstenkif olarak yer almıştır.

Tablo 5: 1954 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları

Adaylar	Aldıkları Oy Sayısı
Celâl Bayar	486
Çekimser	27

Böylelikle 1954 seçimlerinde cumhurbaşkanı, ilk kez TBMM Başkanından daha düşük bir oy miktarı ile seçilmiştir.

3.11. 1957 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

3.11.1. 1954-1957 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

DP iktidarının ikinci dönemi olan 1954-1957 yılları arasındaki 3 yıllık süre, Demokrat Parti'nin en fırtınalı ve en tartışmalı dönemi olmuştur. 6-7 Eylül Olayları, İspat Hakkı, Hürriyet Partisi ve 29 Kasım 1955 DP Grup Toplantısı gibi DP iktidarının birçok önemli olayı bu sürede yaşanmıştır.

Demokrat Parti 1954 seçimlerinden sonra yeni bir havaya bürünmüştür. Prof. Burçak'a göre (1998: 223) “*Parti en kuvvetli olduğu bir zamanda hatalar işleyecek ve kendi bünyesine ve geçmişine uymayacak bir yola girecek gibi görülüüyordu*”. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar başta olmak üzere birçok DP'li, seçimlerde CHP'ye çalışmış memurların cezalandırılması hususunda görüş birliği içindeydi⁷⁹. DP'deki değişim yalnızca memur kıyımıyla sınırlı kalmamıştır: Kırşehir, seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy verdiği için 30 Haziran 1954'te çıkarılan bir kanunla ilçeye dönüştürülmüştür. Emekli Sandığı Kanunu'nda değişiklik yapılmış, ayrıca devlet memurlarıyla ilgili köklü değişikliklere gidilmiştir (Yücel, 2002:108).

Demokrat Parti yönetiminin baskı ile başladığı 1954-1957 arasındaki dönemde iktisadi hayat ilk dört yıl gibi yolunda gitmemiştir. 1954-1958 yılları arasında, Anadolu'da 30-35 yılda bir görülen kuraklık yaşanmıştır. Ayrıca, 1952'de Kore Harbi'nin sona ermesi sebebiyle ihraç mallarının fiyatı yarı yarıya düşmüş, *ticaret*

⁷⁹Etem Menderes, bakanlıkların merkez teşkilatından olup da seçimlere muhalefet partilerinden girenlerin, bağlı bulundukları bakanlıkların kapısından içeri alınmaması gerektiğini yüksek sesle telaffuz etmiş, Cumhurbaşkanı Bayar memurlar arasında tasfiyenin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (Burçak, 1998:223).

hadleri (Terms of Trade) 1960 yıllarının ortalarına kadar Türkiye'nin aleyhine olmuştur. Son olarak, 1954 yılından sonra soğuk savaş şartları her yıl bütçenin %30'unun milli savunma giderlerine ayrılması zorunluluğunu doğurmuştur (Minkari, 1992:16).

1954-1957 dönemine, hatta Demokrat Parti döneminin tümüne damgasını vuran olaylardan biri 6-7 Eylül olayları olmuştur. *Londra Konferansı* devam ederken, 5 Eylül 1955 Pazartesi günü Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu arasında patlayan bir bomba üzerine 6 Eylül 1955 Salı günü İstanbul Beyoğlu'nda toplanan kalabalık, sloganlarla Atatürk'ün evine yapılan saldırıyı protesto etmiştir⁸⁰. Bu protesto akşam saat 7'den itibaren bir yağma ve yıkım faaliyetine dönüşmüştür. Daha çok Rum vatandaşların bulunduğu bölgelerde dükkanların vitrinleriyle kepenkleri kırılmış, yine Rumlara ait binalar, kiliseler, eğlence yerleri, okullar hatta mezarlıklar bile tahrip edilmiştir. 7 Eylül Çarşamba sabahına kadar devam eden olaylar sonunda beşbin bina yanmış, yıkılmış ya da ağır şekilde tahrip edilmiştir. Söz konusu binaların büyük çoğunluğu Rumlara; bazıları da binaları tahrip edilen Rumlara komşu Türk, Ermeni ve Musevi'lere aittir. Bu tecavüzler, İstanbul'a nazaran çok daha küçük ölçüde olmak üzere İzmir'de ve Ankara'da da görülmüştür. 6-7 Eylül Olaylarından sonra İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilân edilmiştir. Ayrıca Millî Savunma Bakanlığı 9 Eylül'de yayınladığı bildiri ile İstanbul'da görevli üç generale işten el çekirmiş, Kıbrıs Türktür Derneği kapatılmıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmiş; bazı vali, kaymakam ve emniyet görevlilerinin yerleri değiştirilmiştir.

6-7 Eylül Olaylarıyla ilgili tartışmalar bitmeden, DP'li 11 milletvekili "ispat hakkı" konusunu gündeme getirmiştir⁸¹. DP Dördüncü Büyük Kongre hazırlıklarının yoğunlaştığı günlerde gündeme gelen *ispat hakkı* konusu Demokrat Parti'de bölünmeye

⁸⁰1954 yılının Ağustosunda Kıbrıs sorunu gündeme gelmiştir. Yunanistan, adayı ilhak için Birleşmiş Milletler'e başvurmuş, ayrıca yaptığı mitinglerle de konuyla ilgili ülke içinde kamuoyu oluşturmuş, Birleşmiş Milletler bünyesinde de davasının desteklenmesi için, İsrail yüzünden ilişkilerimizin bir süredir gergin olduğu Arap ülkelerine yanaşmıştır. Türkiye ise çok duyarlı olduğu Kıbrıs konusunda yaptığı açıklamada "*Adanın Yunanistan'a terk edilmesine seyirci kalmak mümkün değildir*" sözleriyle tepkisini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler üzerine İngiltere, Kıbrıs sorununu çözüme kavuşturmak için bir konferans düzenleyeceğini Türkiye ve Yunanistan'a 1955 Haziranında bildirmiş ve bu ülkeleri konferansa davet etmiştir. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler 27 Ağustos 1955'te Londra'da başlamıştır. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun savunduğu Türk tezine göre, ada Türkiye'ye verilmeliydi. Yunanlılar ise Enosis'te direniyorlardı. Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı haberi bu ortamda gündeme düşmüştür.

⁸¹Basına yayınladığı haber, makale ve her türlü yazı için ortaya attığı iddiaları ispatlama zorunluluğunun bulunması anlamındaki "ispat hakkı", aslında yayın organlarının kolayca sansür edilmesi anlamını taşımaktadır.

yol açmış, 20 Aralık 1955'te DP'den ayrılan 28 milletvekili tarafından Hürriyet Partisi kurulmuştur. Hürriyet Partisi milletvekili sayısında bir ara CHP'yi geçip ana muhalefet partisi olduysa da, muhalefetini meclis dışına taşıyamamıştır.

6-7 Eylül Olayları, İspat Hakkı, Hürriyet Partisi gibi iç siyasette önemli olayların yaşandığı 1954-1957 döneminde dış politikada da önemli gelişmeler yaşanmış, bunlardan biri Türkiye'nin öncülük ettiği Bağdat Paketi'nin kurulması olmuştur. Bağdat Paketi; Türkiye, Irak, İran, İngiltere ve Pakistan tarafından imzalanmış, ancak Irak'taki darbeden sonra yaşamamıştır. Dış politikada bir başka önemli gelişme de 1956 yılında İsrail, İngiltere ve Fransa'nın, Mısır'a saldırımları sonunda başlayan Arap-İsrail Savaşı olmuştur. Sovyetler Birliği, savaş sürerken İsrail, İngiltere ve Fransa'yı açıkça tehdit etmiş ve Ortadoğu'ya asker göndereceğini açıklamıştır. Bunun üzerine Amerika devreye girerek savaşı sona erdirmiş, ancak savaş bittiğinde ABD'nin Arap dünyasındaki itibarı olağanüstü sarsılmıştır. Ortadoğu'da doğan güç boşluğunun SSCB tarafından doldurulması ihtimalinden ürken ABD, Ortadoğu ülkelerinin ekonomisini güçlendirmeye yardım ederek bu ülkeleri yanına çekmek istemiştir. ABD'nin söz konusu yardımları sağlamak amacıyla 5 Ocak 1957 tarihinde ortaya attığı *Eisenhower Doktrini*, aslında Ortadoğu'daki güç dengesini ABD'nin çıkarlarına ve yararına göre oluşturma amacını taşımaktadır. Türkiye, Eisenhower Doktrini'ne 22 Mart 1957 günü katıldığını, ayrıca doktrini bölgede gerçekleştirebilmek için hazır olduğunu açıklamıştır⁸². Zaten Demokrat Parti döneminde Türkiye-ABD ilişkilerine bakıldığında Türkiye'nin, ABD'nin ekonomik ve askerî yardımından yararlanarak demokratik düzenini barış ve güvenlik içinde sürdürme arzusu görülmektedir. Ayrıca Türkiye, Sovyetler Birliği'nin askerî ve ideolojik baskısından kurtulmak için ABD yanlısı tutum izlemektedir (Kodaz, 1998). Ancak SSCB Eisenhower Doktrini'ne çok sert tepki göstermiş, doktrini "Ortadoğu ülkelerini esaret altına alma amacını güden bir tedbir, ABD tekeli kapitalizminin militarist çevrelerinin Ortadoğu işlerine kaba müdahalesi olarak nitelemiştir (Armaoğlu, 2010:611).

Prof. Dr. Çağrı Erhan'a göre (2009:568) Eisenhower Doktrini'nden sonra ABD'nin bölgedeki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç artmış, 1954'te kurulan İncirlik Üssü geliştirilmiştir. Türkiye'ye verilen

⁸²Eisenhower Doktrini, 1947 yılında Truman Doktrini'nin açıklanması ile başlayan askeri ve ekonomik yardımın, Türkiye'nin yanı sıra diğer Ortadoğu ülkelere de genişlemesi olarak değerlendirilebilir.

Amerikan askeri yardımları artarken 1954'ten sonra belli şartlara bağlanarak giderek azalan Amerikan ekonomik yardımları tekrar artmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye, kendi topraklarındaki Amerikan üslerinin NATO amaçları dışında, Ortadoğu olaylarına müdahale etmek için kullanılmasına izin vermiştir.

Öte yandan CHP iç siyasi havadaki gerginliğe rağmen Eisenhower Doktrini konusunda hükümete destek olmuştur (Yücel, 2001:122).

3.11.2. 1 Kasım 1957 Cumhurbaşkanı Seçimi

Demokrat Parti 1958 yılının Eylül ayında yapılması gereken milletvekili genel seçimlerinin 27 Ekim 1957 günü yapılması konusunu 5 Eylül 1957 tarihinde önce kendi meclis grubunda görüşmüş, sonra da TBMM'ye taşımıştır. Erken genel seçim, TBMM'de de kabul görünce 27 Ekim 1957 günü millet sandığına gitmiştir. Katılma oranının %76.6 seviyesinde gerçekleştiği seçimlerde Demokrat Parti 4.372.621 oy almış ve oylarını ilk kez yüzde ellinin altına düşürerek %47.3'te kalmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise %40.6 oranını yakalamış; Cumhuriyetçi Millet Partisi %7.0, Hürriyet Partisi de %3.8 seviyesinde kalmıştır⁸³. 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinin sonuçları Tablo-6'da verilmiştir.

Tablo 6: 1957 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
DP	4.372.621	47,3	408
CHP	3.753.136	40,6	173
CMP	652.064	7,0	4
HP	350.597	3,8	4
BAĞIMSIZLAR		1,3	2

Onbirinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, yeni cumhurbaşkanını seçmek için seçimlerden beş gün sonra 1 Kasım 1957 Cuma günü en yaşlı üye İstanbul Milletvekili Ali Fuat Cebesoy başkanlığında toplanmıştır. TBMM Başkanı seçimine geçilmeden önce Hürriyet Partisi Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş söz istemiş, gündemde Meclis

⁸³Çoğunluk sistemi yürürlükte olduğundan, oy oranlarına göre milletvekili sayılarındaki adaletsizlik bu seçimlerde de göze çarpmaktadır: DP 408 milletvekili, CHP 173 milletvekili, CMP ve HP 4'er milletvekili, Bağımsızlar da 2 milletvekili parlamentoya sokmuştur (Yücel, 2007-2:19).

Başkanı seçimi ile TBMM Başkanlık Divanının seçiminin ayrı ayrı yapılmasını eleştirmiştir (TBMMZC, 01.11.1957:6). Çelikbaş'a göre TBMM İçtüzüğü'nün 5. maddesi TBMM Başkanlık Divanının nasıl oluştuğunu belirlemiştir. Buna göre “1-Reis, 2-Üç reis vekili, 3- En az ikisi münavebe ile Heyeti Umumiyyede bulunmak üzere altı kâtip, 4- Üç idare âmirinden mürekkeptir”. Dolayısıyla TBMM Başkanlık Divanı, bir ekseriyet partisi Başkanlık Divanı değildir. Her partinin temsil edilmesi gerekmektedir (TBMMZC, 01.11.1957:6). Çelikbaş'ın son derece olağan karşılanabilecek bu eleştirilerine Demokrat Parti milletvekilleri aşırı tepki vermişlerdir. Dolayısıyla meclisin açıldığı gün, yeni dönemin çok tartışmalı olacağının sinyalleri verilmiştir.

TBMM Başkanı için yapılan seçimi önceki dönemde olduğu gibi İçel Milletvekili Refik Koraltan kazanmıştır. Koraltan kullanılan 413 oyun 404'ünü almıştır (TBMMZC, 14.5.1957:7). Daha sonra cumhurbaşkanı seçimine geçilmiş ve içtüzük gereği adçekme yöntemiyle 9 kişilik tasnif heyeti oluşturulmuştur⁸⁴. Sonrasında oylamaya başlanacak il kurası çekilmiş ve Adana ilinden başlayarak cumhurbaşkanı seçimi oylamasına geçilmiştir. Yapılan oylamaya 413 milletvekili katılmış, Celâl Bayar oyların tümünü alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir (TBMMZC, 01.11.1957:9-10).

BAŞKAN — (...) Reisicumhurluk için yapılan seçime 413 âza katılmış ve neticede İstanbul Mebusu Celâl Bayar 413 reyile Reisicumhurluğa seçilmişlerdir.

Tablo 7: 1957 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları

Adaylar	Aldığı Oy Sayısı
Celâl Bayar	413

Celâl Bayar 1957 yılında cumhurbaşkanı seçildikten sonra yemin etmiş, cumhurbaşkanı seçiminden dolayı TBMM üyelerine hitaben -ilk defa- teşekkür konuşması yapmıştır⁸⁵.

⁸⁴Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşuyordu: Hüseyin Bayrı (Bursa), Hamdi Ragıp Atademir (Konya), Muhittin Güzelkılıç (Konya), Nizamettin Kırşan (İstanbul), Esat Budakoğlu (Balıkesir), Hüseyin Fırat (İçel), Fethullah Taşkesenlioğlu (Erzurum), Osman Bibioğlu (Konya), Sabri Erduman (Erzurum).

⁸⁵Bayar'ın yaptığı konuşma EK-7'de verilmiştir.

4. 1961 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

4.1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

4.1.1. 1957-1960 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

1957 Seçimlerinden sonra kurulan Beşinci Menderes Hükümeti, 1950-1960 döneminin son hükümeti olmuştur. Bu hükümet göreve gelir gelmez yaşanan “Dokuz Subay Olayı” 1958 Türkiye’sinin önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu’nun ihbarıyla dokuz subay 26 Aralık 1957’de tutuklanmış, bu subayların askeri bir darbe hazırlığı içinde oldukları iddia edilmiştir. Fakat böyle bir cuntanın varlığı kanıtlanamadığı için⁸⁶, Samet Kuşçu iftiradan mahkûm edilmiştir (Tunçay, 1989:184-185).

Dokuz Subay Olayı’nın tartışması bitmeden *Pulliam davaları* konusu gündeme düşmüştür (Yücel, 2002/1:1554). Ünlü Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam, 1958’de Türkiye’yi ziyaretinden sonra kaleme aldığı “*Onikiye Çeyrek Var*” başlıklı makalesinde Türkiye’deki politik gelişmeleri tehlikeli bulmuş ve eleştirmiştir. *Onikiye Çeyrek Var* önce Amerika’nın 72 farklı gazetesinde yayınlanmış, daha sonra Türkçe çevirisi de *Dünya*, *Ulus*, *Vatan* ve *Kervan* gazeteleri ile *Kim* ve *Altıok* dergilerinde yayınlanmıştır. Makaleyi yayınlayan bu gazete ve dergiler hakkında kovuşturma açılmış, birçok gazeteci çeşitli hapis ve para cezalarına çarptırılmıştır. Yazıyı yayınlayan dergi ve gazeteler hakkında -en azı bir ay olmak üzere- kapatma kararları verilmiştir (Yücel, 2001:134-135).

DP’nin son dönemi olan 1957-1960’a damgasını vuran olaylardan biri de 1958 devalüasyonudur. Minkari’nin de (1992:44) belirttiği gibi 1960 Darbesinin gerekçelerinden biri olarak sayılan devalüasyon bu dönemde gerçekleşmiştir: DP iktidarı, 4 Ağustos 1958 tarihinde istikrar paketini ilan ederek Türk Lirasının 11 yıldır sabit tutulan değerini düşürmek zorunda kalmıştır⁸⁷. 1958 istikrar programının diğer

⁸⁶İhbarın 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra doğru olduğu anlaşılmıştır.

⁸⁷Hükümet, borç erteleme ve yeni kredi talepleriyle başvuruda bulunduğu uluslararası kuruluşlardan, ciddi bir istikrar programı uygulanması ve Türk Lirası’nın devalüe edilmesi gibi önlemler alınmadığı takdirde hiçbir destek göremeyeceği cevabını alınca istikrar programını hazırlamak zorunda kalmıştır.

unsurları arasında ise ithalat ve ihracat rejimlerinde serbestleşmeye yönelinmesi, KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarına zam yapılması, özel kesimin ürettiği mal ve hizmetler üzerindeki fiyat denetiminin kaldırılması, Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı kredilerde ciddi kısıtlamalar getirilmesi gibi önlemler yer almıştır. Bu önlemlerin alınmasıyla birlikte Türkiye'nin dış borçları konsolide edilerek ödemeler dengesi açığı azalmış ve enflasyon düşmüştür. Ancak, büyüme hızı gerilemiş ve iktisadi durgunluk baş göstermeye başlamıştır (Yücel, 2002/1:1555).

1959 yılının başında Kıbrıs Sorunu'nda çözüme yaklaşılmıştır. Türkiye ile Yunanistan 11 Şubat 1959'da Zürih'te bir ön antlaşma imzalamış; esas antlaşmanın da, bir hafta sonra Londra'da imzalanmasını kararlaştırılmıştır (Armaoğlu, 2010:644). Londra'da imzalanacak “Üçlü Kıbrıs Konferansı” için Londra'ya hareket eden Başbakan Menderes ve beraberindeki heyeti taşıyan uçak 17 Şubat 1959'da Londra yakınlarında düşmüştür⁸⁸. Kazadan yaralı kurtulan Adnan Menderes, Kıbrıs'la ilgili Londra Antlaşmalarını 19 Şubat 1959'da klinikte imzalamıştır (Fırat, 2009:610-614).

Demokrat Parti'ye karşı muhalefetin toplanması çabaları 1958'in sonbaharında başlamıştır. *Milli Muhalefet Cephesi* adı verilen bu birlik için ilk gelişme *Cumhuriyetçi Millet Partisi* ile *Türkiye Köylü Partisi*'nin 16 Ekim 1958 tarihinde birleşerek *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi* (CKMP) adını alması olmuştur (Yücel, 2006:36-37). Diğer muhalefet partisi Hürriyet Partisi de 24 Kasım 1958'de CHP'ye katılmış, bu katılım bazı DP'lilerin, kendi deyimleri ile adeta irkilmelerine yol açmıştır (Albayrak, 2004:522). Bu irkilmenin de ürünü olarak arkasında Demokrat Parti genel merkezinin olduğu *Vatan Cephesi* doğmuştur.

Vatan Cephesi'nin kurulmasıyla iktidar muhalefet ilişkilerinde giderek artan bir gerginleşme yaşanmıştır. CHP lideri İsmet İnönü'nün yurtiçi gezilerinde yaşanan *Uşak Olayları*⁸⁹, *Topkapı Olayları*⁹⁰, *Çanakkale olayları*⁹¹, *Konya olayları*⁹² ve *Kayseri olayları*⁹³ Türkiye'deki gerginliği zirveye taşıyan gelişmeler olmuştur.

İstikrar paketinin ilk önemli kararı, 8 Ağustos 1958'de Türk Lirası'nın Amerikan Doları karşısındaki değerinin düşürülmesi olmuştur. 1 ADD Doları 2.82 liradan 9.45 liraya yükselmiştir (Minkari, 1992:16).

⁸⁸Uçakta bulunan 35 kişiden 15'i ölmüş, 10 kişi yaralı kurtulmuştur.

⁸⁹29 Nisan 1959 tarihindeki Uşak seyahatine İsmet İnönü'nün yanı sıra 46 milletvekili, partililer ve gazetecilerden oluşan yaklaşık 200 kişilik bir kabile katılmıştır. Kabileyi karşılayan kalabalık grup DP İl Binası'nın önünden geçerken, iki partinin taraftarları kavga etmiştir. CHP kabile, ertesi sabah Manisa'ya hareket etmek üzere Uşak Garı'na geldiğinde bu kez DP'li bir grup kabileye saldırmış, bu arada atılan taşlardan biri İsmet İnönü'nün başına isabet etmiştir. Olayı Manisa konuşmasında değerlendiren İnönü

Böylesi bir ortamda dış politikada da çok önemli bir gelişme yaşanmıştır: 10 yıllık iktidarı döneminde NATO, CENTO, Ortak Pazar (Avrupa Birliği) ve Kıbrıs konularında etkin adımlar atan Demokrat Parti'nin genel başkanı ve Başbakan Adnan Menderes, 12 Nisan 1960 tarihinde yaptığı açıklamayla Temmuz ayında SSCB'yi ziyaret edeceğini duyurmuştur (Türk-Sovyet Ortak Bildirisi, 13-14 Nisan 1960 tarihli gazeteler). Menderes, SSCB ziyaretine birçok bakan ve bürokratla giderek ticari anlaşmalar imzalayacaktır. Bu anlaşmaların başında Türkiye'de SSCB ile ortak sanayi tesisleri kurmak gelmektedir. Ayrıca Türkiye'nin, Türkiye'de Ruslarla ortak kurulan bu fabrikalarda Türk işçileri çalıştırması gündeme gelecektir⁹⁴. Türkiye İş Bankası'na SSCB'nin ortak olarak dünya çapında bir banka yapılması düşüncesi de görüşülecek konular arasında olacaktır (Hayrettin Erkmen, Görüşme, 1992). Sovyetlerle yakınlaşma Menderes'in ve DP iktidarının Türkiye'yi Rusya'nın güdümüne girmekle suçlanmasına yol açmıştır (Yücel, 2001:178).

Sovyet Rusya ile yakınlaşma politikası bir açıdan Demokrat Parti iktidarında sona gelindiğinin ilanı olmuştur. Bu aşamada ortamı daha da geren *Tahkikat Komisyonu*⁹⁵ kurulmuştur.

sorumlu olarak hükümeti göstermiştir: “Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütevacizler benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine ehli salıp isnadı ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor” (Eroğul, 1990:149).

⁹⁰Topkapı Olayları, 4 Mayıs 1959'da İnönü'nün arabasına Topkapı'da 10-15 kişilik bir grubun yaptığı saldırıya verilen addır. Saldırıda araba tekmelenmiş, camları taşlanmıştır (Albayrak, 2004:525-526).

⁹¹1959 yılının Eylül ayında CHP'nin Çanakkale Gezisi sırasında ve sonrasında yaşanmıştır. Uşak ve Topkapı'daki gibi, CHP heyetine saldırı olmuştur. Olay sonrası CHP Genel Merkezi bu olayı “soruşturmak” için milletvekillerinden oluşan bir grubu Çanakkale'ye göndereceğini açıklayınca ortalık karışmış; hükümet, isteyeninin istediği yerde soruşturma yapmasının mümkün olmadığını açıklamıştır. Buna rağmen CHP soruşturma heyeti Çanakkale'ye gitmiş, ancak kavganın çıktığı Gedikli'ye girmelerine polis izin vermemiştir (Albayrak, 2004:526).

⁹²1960 yılının Şubatının başında Konya'ya giden İsmet İnönü'nün konuşma yapacağı platform, İnönü'ye yakın olmak isteyen vatandaşlarca doldurulmuştu. Güvenlik gerekçesiyle platformu boşaltmak isteyen polis, bunda başarılı olamamış, zor kullanma yoluna gitmiştir. Platformdakilerin karşılık vermesi üzerine kavga büyümüş, 2 polis yaralanınca da polis ve jandarma cop, kırbaç ve gaz bombası kullanmıştır (Yücel, 2001:140).

⁹³24 Mart 1960 günü Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde CHP'lilerle polis arasında çıkan kavgadan sonra Kayseri'ye gideceğini açıklayan İsmet İnönü'ye Kayseri Valisi Ahmet Kınık gelmemesini isteyen bir telgraf çekmiştir. Ancak İnönü, programını değiştirmemiş ve Kayseri'ye gitmiştir (Albayrak, 2004:529).

⁹⁴1955'ten itibaren Portekiz, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerden işçi göçü alan Federal Almanya'ya işçi gönderme konusu 1958'lerden itibaren gündemdeydi.

⁹⁵Tahkikat Komisyonu, CHP'nin yasa dışı yöntemlerle siyasal mücadele yaptığını, bir kısım basının da onu bu yolda desteklediği iddialarını incelemiştir. 18 Nisan 1960'ta kurulan ve 15 üyeden oluşan komisyon, Demokrat Partili milletvekillerinden oluşmaktaydı. Demokrat Parti iktidarının en çok tartışılan konusu olma özelliğini taşıyan Tahkikat Komisyonunun faaliyetlerini 25 Mayıs'ta tamamladığı Başbakan

Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunun 27 Nisan 1960 günü TBMM'de görüşülmesi sırasında CHP lideri İsmet İnönü yaptığı konuşmayla darbe sinyallerini vermiştir:

(...) biz aldığımız tedbirleri aldık, yürüteceğiz, diyorsunuz. Gayrimeşrû baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz, fakat muvaffak olamayacaksınız. Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun, ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis. Olur mu böyle baskı rejimi, muvaffak olur mu bu? (...)bir baskı rejimi kurulduğu zaman, onu kuranlar artık bir mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Bizim görüşümüz farklıdır: Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti, Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir (Albayrak, 2004:532-533).

Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunun kabul edilmesinden bir gün sonra 28 Nisan 1960 Perşembe günü saat 9.30'da İstanbul Üniversitesi öğrencileri ile polis arasında çıkan olaylarda Turan Emeksiz isimli öğrenci seken bir kurşunla ölmüş, 16'sı polis 40 kişi yaralanmıştır. Olaylar üzerine İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ancak sıkıyönetimin ilanı, olayların Ankara'ya sıçramasına engel olamamıştır. 29 Nisan 1960 Cuma günü Hukuk Fakültesi'nde başlayan olaylar Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne de sıçramıştır.

30 Nisan günü Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde, Ankara ve İstanbul Olaylarını görüşmek üzere Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, TBMM Başkanı Koraltan ve bakanların da bulunduğu bir yemek düzenlemiştir. Yemeğin konuğu İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden *Ali Fuat Başgil* olmuştur. Aynı zamanda hükümetin hukuk danışmanı da olan Başgil, Tahkikat Komisyonu'nun hukukî durumu ve son olaylar üzerinde görüşlerini açıkladıktan sonra hükümetin bazı uygulamalarını eleştirmiştir. Krizden çıkmanın yolunun "Menderes'in istifa ederek bir süre dinlenmesinde, hava yumuşadıktan sonra görevine geri dönmesinde" bulunduğunu

Menderes tarafından duyurulmuştur. 25 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir mitinginden sonra Anadolu Ajansı'na bir demeç veren Menderes Tahkikat Komisyonu'nun görevini tamamladığını açıklamıştır: "Bundan takriben bir ay evvel kurulmuş olan Meclis Tahkikat Komisyonu bugün vazifesini bitirmiş bulunuyor. Dosyalar üzerinde çalışarak raporunun tanzimi mesaisiyle meşgul olacaktır. Demek oluyor ki, Meclis dışındaki tahkikata müteallik çalışmaları sona ermiştir. Bilindiği gibi, bu Tahkikat Komisyonu'nun vazifesi, Meclis kararı ile üç ay olarak tespit edilmiş bulunmasına rağmen, bir ayda iş bitmiş oluyor. Bunu kaydetmekten maksadım, Tahkikat Komisyonu hakkında koparılmış olan gürültülerle, yapılmış olan asılsız ve esassız bunca menfi propagandaların hakikatle hiçbir alâkası bulunmadığı hususunu belirtmektir. Tahkikat Komisyonu'nun bir fevkalâde mahkeme vasıf ve salâhiyetini haiz olduğu, anayasaya aykırı bulunduğu, bunun kanunsuz bir baskı yapmak maksadıyla kurulmuş olduğu yolundaki tahripçi propagandaların ne derecelere kadar asılsız olduğu işte, şimdi meydana çıkmış bulunuyor. Komisyon üç ayda değil, bir ayda işini bitirdi. Bir mahkeme, fevkalâde bir mahkeme olmadığı hususu da işte şimdi apaçık bir hakikat olarak meydana çıkmıştır" (Kılçık, 1992-9:309; Zafer, 26 Mayıs 1960).

açıklamıştır. Menderes bu öneriyi desteklerken, Cumhurbaşkanı Bayar ise Menderes'in istifasının "bir zaaf alâmeti" olacağı kanaatinde olmuştur.

Demokrat Parti iktidarı bütün gelişmelere rağmen halk desteğinin arkasında olduğuna inanmıştır. Bu desteği gösterebilmek için de Ankara'da Kızılay Meydanı'nda 5 Mayıs 1960 günü saat 17.00'de bir miting düzenlemeye karar vermiştir. DP'liler mitingde CHP ve İnönü'yü halka şikâyet etmeyi; Tahkikat Komisyonu ve öğrenci olayları konularında kendisini savunmayı düşünmüştür. Ancak 5 Mayıs mitingi başta CHP olmak üzere DP'ye muhalif unsurların gösterisine dönüşmüş, Menderes konuşma bile yapamamıştır. 555K olarak adlandırılan⁹⁶ bu olaydan sonra olaya ilişkin haber ve fotoğrafları yayınlayan *Zafer* gazetesi kapatılmıştır⁹⁷. Ancak, 555K TBMM'de Demokrat Parti Grubuna yansımamıştır. Başta Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik, İstanbul ve Ankara Olaylarındaki gelişmeleri günü gününe ayrıntılarıyla grupta anlatırken 555K hakkında tek bir söz bile söylememişlerdir (Erer, 1963; Aydemir, 1983; Albayrak, 2004).

4.1.2. 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası

21 Mayıs 1960 tarihinde sıkıyönetime rağmen Ankara'da yapılan gösterilere Harp Okulu öğrencileri, okullarından yürüyüş nizamında çıkarak katılmıştır. 23 Mayıs ve 24 Mayıs'ta yapılan son DP Genel İdare Kurulu toplantıları Menderes'e yönelik eleştirilerle geçmiş, ancak hükümetin istifası, erken seçimlere gidilmesi gibi teklifler bir tarafa, birkaç bakanın değiştirilmesi gibi tekliflere bile Bayar ve Menderes şiddetle karşı çıkmıştır. 25 Mayıs 1960'da, Menderes'in son mitingi Eskişehir'de gerçekleşmiştir (Aydemir, 1984:398) Menderes bu son konuşmasında Tahkikat Komisyonu'nun görevini tamamladığını belirtmiş, "*yolumuz, seçim yoludur, serbest seçim yoludur*" sözleriyle de 1960 sonbaharında yapılacak erken seçimin sinyallerini vermiştir. Ancak

⁹⁶Sıkıyönetim gereği toplantı ve miting yapmak yasak olmasına rağmen DP, iktidarın verdiği güçle bu toplantıya karar vermiştir. Ancak mitingin duyulması üzerine başta CHP olmak üzere iktidara muhalif kesimler 555K parolası ile mitingi provoke etmeye karar vermişlerdir. 555K, Beşinci Ayın Beşinci Günü, Saat 5'de Kızılay'da buluşalım anlamına gelen bir parola olmuştur. 5 Mayıs günü saat 5 olmadan Kızılay hınca hınç dolmuş, protesto için gelen insanlar kadar, tanklar ve güvenlik güçlerinin sayısı da azımsanamayacak boyutta olmuştur (Aydemir, 1983: 414-415).

⁹⁷Olayı örtbas etmek isteyen DP iktidarı, haber ve fotoğraflara sinirlenerek *-kendi yayın organı olmasına rağmen-* Zafer gazetesinin 14 Mayıs 1960 tarihine kadar kapatıldığını açıklamıştır (Erer, 1963: 419).

bu konuşmadan 2 gün sonra 27 Mayıs 1960 tarihinde kendilerine *Milli Birlik Komitesi*⁹⁸ adını veren Türk Silâhlı Kuvvetlerine mensup 37 subay darbe yapmıştır.

27 Mayıs Darbesi sabaha karşı Ankara Radyosu'ndaki anonsla duyurulmuştur⁹⁹. Ancak darbe, emir-komuta zinciri içinde yapılmamıştır. Bu sebeple darbeciler daha ilk günden “cunta” görüntüsü vermeye başlamıştır. Milli Birlik Komitesi, kendisine lider olarak Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'i seçmiş; Gürsel, Devlet Başkanı, Millî Birlik Komitesi Başkanı, Başbakan ve Millî Savunma Bakanı unvanlarını almıştır. Dolayısıyla Cemal Gürsel, Atatürk'ün dahi sahip olmadığı yetkileri elde etmiştir (Enginertan, 2007a:15).

Millî Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960'da Geçici Anayasa'yı kabul etmiş, Geçici Anayasa ile Demokrat Parti mensuplarını yargılamak üzere, üyeleri Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Millî Birlik Komitesi (MBK) tarafından seçilecek olan *Yüksek Adalet Divanı* adlı bir olağanüstü mahkeme kurulması öngörülmüştür. Bu doğrultuda *Yüksek Adalet Divanı*'nın başkanı, 8 asıl, 6 yedek üyesi; başsavcısı ve 5 başsavcı yardımcısı 6 Ekim 1960'da MBK tarafından belirlenmiştir¹⁰⁰. Yargılamalar, Marmara Denizi'ndeki Yassıada'da¹⁰¹ yapılmıştır (YAD Kararları, 2007).

⁹⁸MBK şu isimlerden oluşmuştur: Ekrem Acuner, Refet Aksoylu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Suphi Karaman, Kadri Kaplan, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selâhattin Özgür, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Dündar Taşer, Numan Esin, Mustafa Kaplan, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu (Alparslan Türkeş ve sonraki 14 isim 13 Kasım 1960'da tasfiye edilmiştir).

⁹⁹27 Mayıs sabahı saat 04.36'da Ankara Radyosundan Alparslan Türkeş'in yaptığı anonsta; (...) *bugün demokrasinin içine düştüğü buhran ve en son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla, Türk Silâhlı Kuvvetleri, memleketin idaresini eline almıştır. ...en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yapılarak, idare hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazanana teslim edilecektir* denilmiştir.

¹⁰⁰Başsavcı Yardımcılarının sayısı daha sonra 10'a yükseltilmiştir.

¹⁰¹Yassıada'da duruşmaların başladığı 14 Ekim 1960'tan kararın açıklandığı 15 Eylül 1961'e kadar geçen 11 ay 1 gün içinde toplam 592 “sanık” hakkında 19 ayrı dava açılmış; başsavcı, bu davalarda 228 “sanık” hakkında idam cezası istemiştir. Toplam 202 oturum yapılmış, 1000'i aşkın tanık dinlenmiştir. Yassıada Davaları üç ana grupta toplanır: 1) Ağır Ceza Davaları: Cinayet, ayaklanmaya azmettirme ve bilerek mala ve cana zarar verme gibi suçları kapsayan üç dava, 2) Siyasî Davalar: Anayasayı ihlâl kapsamında değerlendirilen altı siyasî dava, 3) Yolsuzluk Davaları: Değişik yolsuzluk iddialarının ortaya atıldığı dokuz dava. Yargılamalar sonunda Yüksek Adalet Divanı, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı oybirliği ile 11 “sanığı” da oyçokluğu ile idam cezasına çarptırmıştır. Oyçokluğu ile idam cezasına çarptırılanlar, Refik Koraltan, Rüştü Erdelhun (Genelkurmay Eski Başkanı), Baha Akşit, Bahadır Dülger, Zekâi Erataman, Agâh Erozan, Emin Kalafat, Osman Kavrakoğlu, İbrahim Kirazoğlu, Nusret Kirişcioğlu ve Ahmet Hamdi Sancar'dı. Demokrat Parti'nin ileri gelenlerinden 31 “sanık” ömür boyu hapis cezasına çarptırılırken, 418 “sanık” da, 6 ayla 20 yıl arasında değişen çeşitli hapis cezaları almıştır. 123 “sanık” beraat ederken, 5 “sanık” hakkındaki dava düşmüştür. Celâl Bayar'ın cezası, yaşı 65 yaşını geçmiş olduğundan, idama mahkûm edilen diğer 11 “sanığın” cezaları da,

Öte yandan MBK Üyeleri arasında kısa süre içinde fikir ve görüş ayrılığı çıkmıştır. 37+1 kişiden oluşan MBK'da başlarını Alparslan Türkeş'in çektiği 14 kişilik bir grup erken seçim yapılmasını istememişlerdir. Onlara göre erken seçim yapmak, iktidarı bile bile CHP'ye devretmek anlamını taşıyacaktı. MBK'nın diğer 23 üyesinin ise 27 Mayıs'tan önceki dönemde de CHP'li olduğu bilinmekteydi. Türkeş darbeden 7 yıl sonra bir gazeteye (Yeni İstanbul, 9.6.1967) verdiği demeçte;

... bunlar daha 27 Mayıs günü gelmeden İnönü sempatisini olduklarını açıkça belli etmiş bulunuyorlardı. Davaları, iktidarı alır almaz İnönü'ye devretmekti

sözleriyle askeri cuntanın diğer kanadının seçimler için acele ettiğini vurgulamıştır¹⁰². Sonuçta MBK'daki bu anlaşmazlık, 14'lerin 13 Kasım 1960 tarihinde tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.

4.2. 1961 ANAYASASI

Türkiye'de anayasa tartışmaları genellikle önceki dönemin eleştirisi çerçevesinde olmaktadır. “*Tepki anayasaları*” kavramı da 1961 ve 1982 anayasaları için kullanılmış, önceki dönemle hesaplaşmaya anayasa maddeleri üzerinden başlanmış, önceki dönemin suçlusu ilan edilen anayasalarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklere 1961 ve 1982 anayasalarının yanı sıra 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra da rastlamak mümkündür.

Türk siyasal hayatında 1960 darbesinden sonra yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bizzat 1961 Anayasası ile getirilen düzenlemenin kendisi bile uygulamada kriz yükseltici bir rol oynamıştır. 1961 Anayasası döneminde yapılan 1961, 1966, 1973 ve 1980 cumhurbaşkanı seçimlerinde uygulanan sistem, ilk iki seçimde parlamento dışı güçlerin (Silahlı Kuvvetlerin) etkisiyle yaşanan sorunlar pek de demokrasiyle bağdaşmayan şekilde çözümlenmiş; 1973'te önce tıkanmaya yüz tutmuş, sonra iki büyük partinin işbirliğiyle güçlkle çalıştırılabilmiş, nihayet 1980'de de kilitlenmiştir (Özdemir, 1994:36).

MBK'da yapılan 13 Kasım tasfiyesinden sonra Prof. Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığında kurulan bir heyet, Kurucu Meclis Kanununu hazırlamıştır. Tasarı 13

haklarındaki kararlar “oyçokluğu” ile verildiğinden ömür boyu hapse dönüştürülmüştür. Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de, Adnan Menderes ise 17 Eylül günü Marmara Denizi'nin bir başka adası olan İmralı Adası'nda idam edilmiştir (YAD Kararları, 2007). Yassıada duruşmaları, Taha Akyol'un belirttiği gibi “*dünya hukuk tarihinin patolojik örneği*” olarak tanımlanabilir.

¹⁰²Türkeş, 12 Eylül 1980'den sonra *Mamak Sıkıyönetim Mahkemesi*'ndeki savunmasında da bu görüşünü tekrarlamıştır.

Aralık 1960 günü 157 sayı ile MBK tarafından kanunlaştırılmıştır. Kurucu Meclis (KM) 296 üyeden oluşmuştur.

1961 Anayasasının hazırlanırken Kurucu Mecliste hazırlanması aşamasında cumhurbaşkanının nitelikleri, görev süresi, halkoyuyla seçilmesi gibi konularda tartışmalar yaşanmıştır. *İstanbul Bilim Konseyi* tarafından hazırlanan tasarı ile kamuoyunda *SBF Tasarısı* olarak bilinen tasarıda cumhurbaşkanının yüksek tahsil yapması öngörülürken; Turan Güneş, Bahri Savcı, Sadık Aldoğan, Muin Küley ve Mümtaz Soysal'dan oluşan "*Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu - Yasama ve Yürütme Alt Komisyonu*"nun hazırladığı raporda yüksek öğrenim şartı aranmamaktaydı. Temsilciler Meclisi'ndeki tartışmalarda Emin Soysal, eğitimsiz birini cumhurbaşkanı olması halinde yaşanacak sorunlara değinmiş, devleti felakete sürüklememek için cumhurbaşkanlığına seçilecek kimseler için yüksek tahsil mecburiyeti konmasının gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, vatanın haritasını, memleketin tarihini ve geleceğini, dünya coğrafyasını ve dünya meselelerini bilmeyen, okuduğu kitapları anlamayan birinin cumhurbaşkanı seçilmesi halinde sonradan "anayasayı çiğnedi" diyerek şikayet etmeye kimsenin hakkı yoktu. İlk-orta lise tahsili olmayan biri, Fatih'in, Kanuni'nin, Atatürk'ün, İnönü'nün oturduğu köşeye oturursa devletin ve milletin başına felaket gelir; kendisiyle birlikte bir sürü masum da Yassıada'ya sürüklenirdi¹⁰³. Emin Soysal bu noktada Platon'un "*filozofların devlet adamı olması veya devlet adamlarının filozof olması*"na ilişkin görüşünün 2400 yıldır doğrulandığını söylemiştir (TMTD, 19.4.1961:480).

Emin Soysal'dan sonra söz alan Raif Aybar da konuşmasında "*devlet babanın başı*" olarak tanımladığı cumhurbaşkanının tarafsız olması zaruretime dikkat çekmiş ve siyasete bulaşmamış olanların bu makama gelmesinin uygun olacağını belirtmiştir.

Konuyla ilgili komisyon adına söz alan komisyon sözcüsü Turan Güneş, cumhurbaşkanını devletin ve milletin babası olarak görmediklerini belirterek başladığı konuşmasında, cumhurbaşkanının parlamento oyununun hakemi konumu bulunduğunu, demokratik bir parlamento oyununun içinde de, takımlar halinde çalışacak olan iktidar partileriyle muhalefet partileri olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Güneş'e göre bu oyunu yönetecek hakem, siyaset oyununun kurallarını bilmeliydi:

¹⁰³Konuşmanın yapıldığı sırada devam etmekte olan Yassıada Duruşmaları'nda yargılanan Celal Bayar'ı kastetmiştir.

içerden seçilsin, dışarıdan seçilsin üniversite rektörü veya Anayasa Mahkemesi Reisi yahut buna benzer, tarafsız şimdiye kadar siyasete hiç karışmamış güzide bir vatandaşımız bir siyaset oyununu idare edebilir mi? Arkadaşlarım; siyaset oyununu idare edebilmek ve hakem olabilmek için bu siyaset maçıyla ve kaideleriyle az çok yakinen meşgul olmuş bulunmak lazımdır (TMTD, 19.4.1961:485).

Turan Güneş'in, cumhurbaşkanında tahsil şartı aranmaması eleştirilerine cevabı ise yine Celâl Bayar eleştirisi üzerinden vermiştir:

Tahsil şartına geliyorum. Arkadaşlar, bir komiteciyi cumhurbaşkanı yapanların çoğu yüksek tahsilliydi. Bu komiteciyi seçenlerin yüzde sekseni yüksek tahsilliydi. Bu bir. Sonra, muhterem arkadaşlar; tahsil, yüksek tahsil şartının partizanlığı bertaraf etmediği ve faziletle pek fazla ilgili olmadığı demin, arkadaşlarımız tarafından arz ve izah edildi (TMTD, 19.4.1961:486).

Komisyon sözcüsü Turan Güneş, Emin Soysal'ın eleştirilerine ise şu şekilde cevap vermiştir:

Muhterem Emin Soysal, Platon'dan bahsetti. Fakat, bugün elime geçen bir kitap, Platon'un gayet kötü bir idareci olduğunu ve hangi adamları seçti ise o adamların o memleketi batırdığını söylüyor (Gülüşmeler). Binaenaleyh, yüksek tahsil şartının fazla bir şey getirmeyeceğini kabul etmemiz lazım gelir. Ama ne yapmış olacağız? Türkiye'de bir adama tecrübesiyle, feragatiyle, çalışmasıyla kendini yetiştirerek bir gün 'bu memlekette büyük bir' şahsiyet olmasına rağmen eğer peşinen bir tahsil yapmamışsa bütün bunların kapalı olduğunu kendisinin bütün say-ü gayretine, haysiyet ve karakterine rağmen bu memleketin en yüksek makamlarına çıkmasının memnu olduğunu gösterecek bir kanun koyacağız. Bu kırıcı bir şey oluyor, arkadaşlar.

... İlkokul diplomasına dahi sahip bulunmayan insanlardan siyasi basirete ve haysiyete sahip insanlar çıktığı gibi, yüksek mektep mezunları içinden de şeref ve haysiyet ve vatanseverliği zerrece taşımayan insanların çıktığını da gördük. Bu konulmak istenen hüküm sadece korkarım ki, şu manayı taşıyacaktır: Çocuklarımıza ilkökul tahsili vermede güçlük çekiyoruz. Bugün yüksek okul diploması alma çağını geçmiş ama kendi şahsi gayretiyle çalışarak bu memleketin yükselmesi imkânlarını araştırarak insanlara, sen ne yaparsan yap bu memleketin, devletin başı olan yere gelme imkânına sahip değilsin. Çünkü sen, hayatın bir çağında benim sahip olduğum talihe sahip olamamışsın bu imkânı elde edememişsin. Bu talihsizliğini Anayasa her zaman senin yüzüne vuracak demektir (TMTD, 19.4.1961:487).

Tartışmalar sonunda, sadece yüksek tahsillilerin seçildiği ikinci bir meclisi¹⁰⁴ oluşturan 1961 Anayasası, cumhurbaşkanının parlamento içinden, yüksek öğrenim görmüş kişiler arasından seçilebileceğini hükme bağlamıştır. Ayrıca cumhurbaşkanının siyasi etkilerden kurtulabilmesi, değişen parlamento yapısında (siyasi çoğunluk) devlet üst yönetiminde sürekliliğin sağlanması ve hakem konumunun sağlamaştırılması için 7 yıllık bir süre için seçilmesi benimsenmiştir.

Kurucu Meclisin hazırladığı anayasa 27 Mayıs 1961 tarihinde, oylamaya katılan 262 üyeden 260'ının oylarıyla kabul edilmiş; anayasa 9 Temmuz 1961 günü halkoyuna

¹⁰⁴1961 Anayasasının 70-73 maddelerinde yer alan Cumhuriyet Senatosu.

sunulmuştur. Aleyhine propaganda yapmanın fiilen yasak olduğu¹⁰⁵ 1961 Anayasası, referandumda %61.7 evet oyu ile kabul edilmiştir¹⁰⁶. Anayasanın kabul edilmesi üzerine MBK üyeleri yemin ederek¹⁰⁷, Anayasanın 70. maddesinin ikinci fıkrası ve 73. maddesinin birinci ve ikinci fıkraları gereğince tabîi üye sıfatıyla süresiz olarak Cumhuriyet Senatosu üyesi olmuştur¹⁰⁸.

1961 Anayasasının cumhurbaşkanı ile ilgili hükümlerine bakıldığında çelişkili bir durumla karşılaşılmaktadır. Bu çelişki 1961 Anayasası görüşmelerinde cumhurbaşkanının parlamento içinden seçilmesi için ısrar eden ve dışarıdan adaylık yoluna şiddetle karşı çıkan Temsilciler Meclisi üyelerinin, Cumhuriyet Senatosu'ndaki Kontenjan Senatörlüğü müessesesinin cumhurbaşkanı seçtirmek için araç olarak kullanılabileceğini düşünememesinden kaynaklanmıştır (Özdemir, 1994:49). Nitekim 1961 Anayasasıyla seçilen Cemal Gürsel askeri yönetimin lideridir, eski Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Oramiral Fahri Korutürk de önce “*Kontenjan Senatörü*” olmuşlar ve sonrasında da cumhurbaşkanı seçilmişlerdir. 1961 Anayasasıyla seçilen üç cumhurbaşkanının da parlamentoya gelmesinde sandık faktörü yoktur.

1961 Anayasası, cumhurbaşkanlığı seçiminde ilk iki turda 2/3 çoğunluğu aramış, bulunamaması halinde daha sonraki turlarda salt çoğunluk ile yetinmiştir. Parçalı parlamento yapılarında seçimde tıkanma ihtimalini düşünmeyen 1961 Anayasası, çözümü yalnızca demokratik uzlaşmaya bırakmıştır. Oysa 1973 yılında sinyalleri verilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinin kilitlenmesi riski, 1980 yılında risk olmaktan çıkarak devlet krizine dönüşecektir.

¹⁰⁵Kırmızı oy (ret oyu) propagandası yaptıkları söylenen kişiler tutuklanmış, başta Devlet Başkanı Cemal Gürsel olmak üzere tüm yetkililer, anayasaya ‘kırmızı oy’ vermenin vatana ihanet olduğunu ilân etmiştir.

¹⁰⁶1961 Anayasası referandumu, bu tezin yazıldığı 2012 yılının Haziranına kadar yapılan 6 referandumdan ilkidir.

¹⁰⁷Anayasaya göre yemin metni şu şekildedir: “*Bir karşılık beklemeden, ahlâk, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerinden başka bir sınırla bağlı olmaksızın kendimi adadım*” (Enginertan, 2007-1:16).

¹⁰⁸1961 Anayasasının cumhurbaşkanı seçme ve seçilme koşullarını düzenleyen 95. maddesi ile görev, yetki ve sorumluluklarını düzenleyen maddeler EK-8’de verilmiştir.

4.3. 1961 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

4.3.1. 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Seçimleri

1960 Darbesinden sonra, kısa süre içinde 20'nin üzerinde parti kurulmuştur. Yeni partilerin büyük çoğunluğu Demokrat Parti mirasına sahip olma amacını gütmüştür. Bu tür partilerin dışında, 27 Mayıs'ın mantığına uygun "27 Mayısçı" partilerle aşırı sol partiler de görülmüştür. Ancak, 1960-1963 döneminin siyasal parti enflasyonunda kurulan partilerden 19'u tanesi resmî başvuruyu yapmakla birlikte, tabela partisi olarak kalmış ve 1965 seçimlerine ulaşmadan siyaset sahnesinden silinmiştir¹⁰⁹. Ancak bu dönemde kurulan partilerden dördü uzun soluklu olmuştur: Türkiye İşçi Çiftçi Partisi¹¹⁰, Adalet Partisi (AP)¹¹¹, Yeni Türkiye Partisi¹¹², Türkiye İşçi Partisi¹¹³, Millet Partisi¹¹⁴ (Yücel, 2006:37).

¹⁰⁹Bu partiler; Sosyalist Parti, Memleketçi Serbest Parti, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Cumhuriyet Partisi, Musavat Partisi, Millete Hizmet Partisi, Cumhuriyetçi Parti, Güven Partisi, Muhafazakar Parti, Düstur Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Hür Sosyalist Parti, Devrim Partisi, Yeni Demokrat Parti, 946'lılar Millî Mücadele Partisi, Radikal Parti, Selâmet Partisi, Sosyal Demokrat Parti'dir (Yücel, 2006)

¹¹⁰30 Mart 1961 tarihinde kurulan TİÇP, 15 Ekim 1968 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır (Anayasa Mahkemesi, "siyasi parti kapatma"; Esas Sayısı: 1968/31, Karar Sayısı: 1968/44; Karar Günü: 15 Ekim 1968; Resmî Gazete, 30 Aralık 1968, 13088).

¹¹¹11 Şubat 1961 tarihinde Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığında, Mehmet Yorgancıoğlu, Necmi Öktem, Cevdet Perin, Şinasi Osmâ, Tahsin Demiray, Kamuran Evliyaoğlu, Ethem Menemencioglu, İhsan Ünal, Muhtar Yazır ve Emin Açar tarafından kurulmuştur (Akkaş, 1989).

¹¹²Ekrem Alican'ın başkanlığında 13 Şubat 1961 tarihinde kurulan partinin kurucuları arasında Prof.Cahit Talas, Prof. Aydın Yalçın, Hikmet Belbez, İrfan Aksu, Raif Aybar, Hasan Kangal, Sırrı Öktem ve Dr. Esat Eğilmez bulunuyordu. Demokrat Parti'nin 1957 yılında seçilemeyen bazı eski milletvekilleri ile isimleri Demokrat Parti'yle özdeşleşen Yüksel Menderes, Dr. Yusuf Azizoğlu, İhsan Hamit Tigrel, Fahreddin Kerim Gökay, Sadık Perinçek gibi kişiler de YTP'ye destek olmuştur (Yücel, 2006).

¹¹³13 Şubat 1961 tarihinde Avni Erakalın, İbrahim Güzelce, Şaban Yıldız, Kemal Nebioğlu, Kemal Türkler gibi 12 sendikacı tarafından kurulan TİP'in kurucu genel başkanlığını Avni Erakalın üstlenmiştir. Daha sonra parti genel başkanlığını, Mehmet Ali Aybar (Şubat 1962), Mehmet Ali Arslan (1969), Şaban Yıldız (1969) ve Behice Boran (1970) yapmıştır. Prof. Sadun Aren, Çetin Altan, Niyazi Ağırnaslı, Şaban Erik, Yahya Kanbolat, Sait Çiltaş, Yalçın Cerit, Adil Özkol, Turgut Kazan ve Can Açıkgöz gibi sosyalist düşüncenin birçok simge isminin yer aldığı TİP, 1965 seçimlerinde %3,1 oy oranıyla 14 milletvekilliği kazanmış, 1969 seçimlerinde oy oranını %2,7'ye milletvekili sayısını da 2'ye düşürmüştür. Sovyetler Birliği'nin 1968'de Çekoslovakya'yı işgaliyle başlayan görüş ayrılığı 1970 yılında partiyi bölünmeye götürmüştür. TİP, 20 Temmuz 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmış¹¹³, 30 Nisan 1975 tarihinde Behice Boran'ın başkanlığında aynı isimle yeniden faaliyete geçmiştir.

¹¹⁴1961 seçimlerinden sonra CKMP içinde ortaya çıkan anlaşmazlık, başlarını Osman Bölükbaşı'nın çektiği grubun partiden ayrılarak 14 Haziran 1962'de Millet Partisi'ni yeniden doğmasına yol açmıştır. Millet Partisi'nin yeni kurucuları arasında Ahmet Bilgin, Ömer Zekai Dorman, Ali Baran Numanoğlu, Halil Özmen, Hüseyin Ataman, İsmail Hakkı Akdoğan, İsmet Kapısız, Kamil İnal, Kemal Ataman, Oğuzdemir Tüzün ve Ömer Kart vardı. 1965 seçimlerinde %6,3 oy oranıyla 31 milletvekili çıkaran parti, 1969 yılında %3,2 oranına düştü ve 6 milletvekilliği kazanmıştır. MP, genel başkanlığına 1972 yılında Cemal Tural, 1975'te de Celâl Kargılı gelmiştir. Bu arada CKMP, isim değiştirerek MHP olmuş, genel başkanları Alparslan Türkeş'in önderliğinde hızlı büyüme ivmesi yakalamıştır. MHP'nin hızlı büyümesi Millet Partisi'ni olumsuz yönde etkilemiş ve parti 1973 seçimlerinde Türkiye genelinde aldığı 62.377

Arkası arkasına kurulan siyasi partiler çok farklı kulvarlarda olmalarına rağmen ortak bir yön taşımaktaydı: Milletvekili genel seçimlerinde uygulanan “çoğunluk sistemi” bütün siyasi partilerin ortak eleştirisi noktasıydı. Bu nedenle 1961 Anayasası seçim sistemindeki adaletsizliği gidermek için seçimlerin tek dereceli nispi temsil usulüne göre yapılmasını benimsemiştir. Milletvekillerinin görev süresini 4 yıl, sayısını da sabit olacak şekilde 450 olarak belirleyen anayasada, ayrıca ikinci bir meclise yer verilerek *Cumhuriyet Senatosu* kurulmuştur. Senatonun 150 seçilmiş üye¹¹⁵ ile 15 cumhurbaşkanı kontenjanı ve MBK üyeleri ile eski cumhurbaşkanlarından oluşması da benimsenmiştir (Yücel 2007-2:19-20).

1961 seçimleri 15 Ekim tarihinde yani İmralı’daki idamlardan 1 ay sonra yapılmıştır. Seçimlerde CHP birinci parti olmakla birlikte hem oran hem sayı açısından 1957 seçim sonuçlarının gerisine düşmüştür. 12.925.395 kayıtlı seçmenden 10.138.035’ünün geçerli oy kullandığı seçimlerde alınan sonuçlar Tablo-8’de verilmiştir.

Tablo 8: 1961 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
CHP	3.724.752	36.7	173
AP	3.527.435	34.8	158
CKMP	1.415.390	14.0	54
YTP	1.391.934	13.7	65
BAĞIMSIZLAR	81.732	0.8	-

15 Ekim 1961 tarihinde Cumhuriyet Senatosu’nun üyelerini belirlemek için de seçim yapılmış, bu seçimlerde seçim bölgesi “il” olarak kabul edilmiştir. Seçilecek senatör sayısı 150 ile sınırlı olduğundan çoğunluk sistemi geçerli olmuş, bu sistem de, partilerin aldıkları oy oranıyla adaletsiz sayılacak miktarda senatörlük kazanmalarına yol açmıştır. 1961 Cumhuriyet Senatosu seçiminin sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

oyla %0,6 oranında kalmıştır. 1973 seçimlerinden sonra yapılan seçimlere katılmayan parti 16 Ekim 1981 tarihinde 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun ile kapatılmıştır.

¹¹⁵Senato üyelerinin görev süresi 1/3’ü her iki yılda bir yenilenmek üzere 6 yıl olarak belirlenmiştir.

Tablo 9: 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
CHP	3.734.285	36.1	36
AP	3.560.675	34.5	71
YTP	1.401.637	13.0	27
CKMP	1.350.892	12.5	16
BAĞIMSIZLAR	390.558	3.9	

4.3.2. Ali Fuad Başgil'in Adaylıktan Vazgeçirilmesi

1961 yılında yapılan genel seçimler orduyu memnun etmemiştir, çünkü halk süngü ile iktidardan uzaklaştırılanların devamı olduğu izlenimini verenleri parlamentoya geri yollamıştır. Diğer taraftan CHP oylarının %36'da kalması darbecilerin lideri Cemal Gürsel'in en büyük rakibi olan İnönü'nün saf dışı olması anlamını taşımaktadır. Ancak 1961 Anayasasıyla Devlet Başkanı Gürsel'in durumu garantiye alınmadığından, seçimlerden bir hafta sonra¹¹⁶ Çankaya köşkünde parti liderleriyle zirve yapılmış, burada imzalattırılan taahhünameyle¹¹⁷ partilerin aday göstermeyeceği, liderlerin gruplarına Gürsel'e oy verilmesi için azami gayret göstereceği, ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde görev yapmalarının sağlanacağı kabul edilmiştir (Koçaş, 1977:1039-1040).

Çankaya Protokolüne rağmen AP, CKMP ve YTP'nin bazı milletvekili ve senatörleri, Adalet Partisi listesinden Samsun'dan bağımsız senatör seçilen Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'i ikna ederek cumhurbaşkanı adayı olmasını sağlamışlardır. Millî

¹¹⁶23 Ekim 1961 Pazartesi

¹¹⁷Çankaya'da imzalanan bu taahhüname *Çankaya Protokolü* olarak adlandırılmıştır. Protokolün metni şudur:

1- Af müessesesinin ortadan kaldırılması mahiyetinde istikbale matuf bir taahhütte bulunmak, milli hakimiyet ve hukuk prensiplerine ve anayasa esaslarına aykırıdır. Bununla beraber siyasi mülahazalarla yersiz ve zamansız olarak af müessesesinin kullanılmasına da aleyhtarız. Yassıada hükümlüleri hakkında şimdilik bir af kanunu çıkarılması yolunda partilerce alınmış herhangi bir karar olmadığı gibi, partilerde böyle bir temayül de mevcut değildir.

2- Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlarla alakalı her mevzuu bu çerçevede mütalaa etmekteyiz. Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz. 42 numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi, bu mevzuda kimseye verilmiş bir sözümüz de yoktur. Prensip olarak ordu içinde ihtilaf yapacak her türlü tasarrufun aleyhindeyiz.

3- Partiler cumhurbaşkanlığı için namzet göstermeyeceklerdir.

Birlik Komitesi Üyeleri ve Tabii Senatörler Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay, bu gelişmeyi duyunca Başgil'i başbakanlığa davet ederek adaylıktan vazgeçirmek için tehdit etmişlerdir.

Ali Fuad Başgil, Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay ile aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatır (Başgil, 1990:98-102):

- *Buyurunuz efendim, sizi dinliyorum.*

Sıtkı Ulay:

- *Haber aldık ki siz, cumhurreisliğine adaylığınızı koymuşsunuz. Bu haber doğru mudur?*

- *Doğrudur, efendim. Yalnız bir noktayı tavzih etmem lazım. Ben bu makama kendimi, kendim layık görmüş ve tâlib olmuş değilim. Esasen, vaktile, muvaffakiyetsizlikle biten bir tecrübeden sonra hayatım boyunca hiçbir makam ve memuriyete kendim talip olup arkasından koşmadım. Bulunduğum memuriyetlere hep çağıldım ve rica edildim. Bu defa da böyle oldu. Saat on üçten beri otelde grup grup ziyaretime gelen muhtelif partilerden milletvekilleri, bölgeleri halkının beni bu makamda görmek istediğini söylediler ve adaylığımı koymamı istediler. Bu umumi isteğe müsbet cevap vermeyi bir vazife bilerek adaylığımı koydum.*

- *Adaylığınızı geri almanız lazımdır. Gürsel Paşa'nın karşısında başka bir adaylığa asla müsaade edemeyiz.*

- *Yanlış yoldasınız, paşam. Dürüst bir seçimden sonra tutulacak yol bu değildir. Demokrasi hukuku emreder ki, seçimler her safhasında, serbest olsun, zorlanan bir seçimden hayır gelmez. Sözde seçim, dikta rejimlerinde görülen seçimdir. Sizler demokrasi yolunda yürüyeceğinizi söylediniz. İktidarı, seçimlerde kazanacaklara teslim edeceğinize söz verdiniz, hattâ yemin ettiniz. Ben buna inanarak Cenevre'den kalktım geldim. Sizlere yakışan verdiğiniz sözü tutmaktır. 15 Ekimde milletvekilleri seçilmiş, milli irade tecelli etmiştir. Müsaade ediniz., milletin vekilleri yarın toplansın, meclis açılsın. Herkes elini vicdanına koyarak serbestçe reyini kullansın. Ekseriyeti kim kazanırsa, makama o geçsin. Memleket için hayır bundadır. Ben çok ümit ederim ki, yine Gürsel Paşa kazanacaktır. Fakat bu, şerefli bir kazanç olacak ve efkâr tatmin edilecektir. Serbest bir seçimle mevki kazanmanın şerefi büyüktür. Zorlanan seçim, seçim değildir. Tekrar edeyim ki, demokrasinin gösterdiği tek yol budur. Padişahlıkla cumhuriyet arasındaki fark da buradadır. Padişahlıkta makamın sahibi önceden bellidir ve bu Veliahdı saltanattır. Cumhuriyette ise, makamın lâıykını yalnız halkın veya halk temsilcilerinin serbest reyleri tâyin eder.*

Fahri Özdilek:

- *Biz de demokrasi dedik durduk ve seçimlere öyle girdik. Seçimlerden çıkan netice bu mu olmalıydı?*

- *Ben seçimlerin neticesinde anormal bir şey görmüyorum. Bu, kabul ettiğimiz nisbî temsilin normal neticesidir. Bu usulde muayyen bir partinin, ekseriyet usulünde olduğu gibi kahir bir çoğunluk kazanmasını beklemek abestir. Bu sistemde reyler bölünür ve küçük büyük her parti kuvvetine göre mecliste yer kazanır. Nisbî temsilin hususiyeti budur. Ve bunun faydalanan olduğu gibi mahzurları da vardır. Faydalarından başlıcası, memleket idaresini bir ekseriyetin görüşüne terk etmemek ve azınlıkları da idareye iştirak ettirmektir. Sistemin mahzuru da reylerin bölünmesi ve meclisin bir partiler mozayığı haline gelmesidir. Hükümet teşkilinde zorluklar çıkması ve kuvvetli bir hükümet kurulamaması da sistemin diğer mahzurlarıdır.*

Sıtkı Paşa devamla:

- *Bizi anlamanız lâzımdır. Müşkül bir durumdayız. Son günlerde bizim, hükümet olarak, kuvvetimiz yoktur. Orduda yeni bir cunta kurulmuştur. Bize bu cunta dikte etmekte, talimat vermektedir. Biz bugün devlet radyosuna bile hâkim değiliz. Radyo da cuntanın emrindedir. Adaylığınızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu cuntadır. Biz size cuntadan aldığımız talimatı tebliğ ediyoruz. Kabul edip etmemek size aittir. **Kabul etmediğiniz takdirde, sizin hayatınızı garanti edemeyiz. Bunu açık***

*söyleyelim. Netice yalnız bundan da ibaret kalmayacaktır. Meclis açılmadan dağılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askeri idare devam ettirilecektir*¹¹⁸. Siz, bir hukuk profesörü olarak, memleketin böyle bir akıbeta düşmesine elbette razı olamazsınız.

Paşa bu sözleri soğukkanlılıkla söylüyor ve bende yaptığı tesiri dikkatle müşahedesi altında bulunduruyordu. Tehdit okları hedefine varmış, benim moralim altüst olmuştu. Ben tehdit ve terör altında iş görecektim ve muvaffakiyet arayacaklardan değilim. Sulh adamı, hak ve vazife âşığı, medenî bir insandım. Tekme ve tabanca ile iktidara gelmek benim işim değildi. Bu bakımdan paşa, karşısında tam adamını bulmuştu. Tehditler korkunçtu, gerçi ömrümün çok seneleri de geride bırakmıştım, önde kalan üç beş senenin hiç kıymeti yoktu. Fakat meclis dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak, askeri idare devam ettirilecek ve bütün bu felaketler benim yüzümden kopacaktı. Yani İnönü-Bayar düşmanlığı şimdi Gürsel-Başgil düşmanlığı şeklinde yeniden hortlayacaktı. Allah bunu bana göstermesindi. Memleketini seven bir insan sıfat ile ben elbette buna razı olamazdım.

Paşalara cevabım şu oldu:

- *Arz ettiğim gibi, ben cumhurreisliğine adaylığımı hotbehot koymuş değilim. Halkın arzusu ve Milletvekillerinin talebi üzerine koydum. Fakat buna söz verdim. Hatta, yalnız söz değil, yazılı bir beyanname imza ettim. Ben verdiği sözden dönen ve imzasını yalayan nâmertlerden değilim. Adaylığımı geri almama imkân yoktur. Fakat benim yüzümden memleketimin söylediğiniz akıbetlere sürüklenmesine de gönlüm razı olmaz. Bu vaziyet karşısında bana düşen bir iş kalmıştır; o da, yarın alessabah senatörlükten de istifa ederek evime dönmektir.*

- *Bunu da yapmayacaksınız, çünkü bunun da avakibi*¹¹⁹ *var.*

- *İstifa etmek, benim hakkımdır. Hakkımı kullanmak için kimseden müsaade almaya ihtiyacım yoktur. Kararım verilmiştir.*

Adaylıktan çekilmemesi için Başgil'e ısrar eden bazı parlamenterler olsa da Başgil, 'tehditlere blöf deyip geçmenin tecrübelerden ders almamış olmak' anlamını taşıyacağını düşünmüştür (Başgil, 1990:102).

Görüşmede geçen konuşmalar yıllar sonra Sıtkı Ulay tarafından da teyid edilmiştir (Özdemir, 2007:172):

Hoca reisicumhur olacağını zannediyordu. ...Dedim ki Hoca senin cipin hazır, koyacaklar seni cipe, yukarda bir yere götürecekler. Orada akıbetin meçhul, belki Etlik'te mezarını bile hazırlamışlardır.

Ali Fuad Başgil, tehdit edildikten sonra AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve CMKP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'yı ziyaret etmiştir. Ragıp Gümüşpala, partilerce imzalanan taahhünameyle partilerin aday göstermeyeceği, liderlerin gruplarına Gürsel'e oy verilmesi için azami gayret göstereceği, ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde görev yapmalarının sağlanacağını kabul ettiklerini; bu arada, meclisin açıldığı gün Başgil'in askerlere linç ettirileceğinin haberini aldığını anlatmıştır. Osman Bölükbaşı ise *Çankaya Taahhünamesi*'ni imzalamadıklarını buna rağmen havanın Ali Fuad Başgil aleyhinde bir fırtına halinde esmekte olduğunu, bu

¹¹⁸Bold vurgu tez sahibine aittir.

¹¹⁹Sonuçlar

vaziyet karşısında cumhurbaşkanlığı adaylığını geri almasını ve senatörlükte kalmasının doğru olacağını bildirmiştir (Başgil, 1990:102; Enginertan, 2007-1:18).

Sonuçta Ali Fuad Başgil, 26 Ekim 1961 günü senatörlükten istifa etmiştir (Özdemir, 2007:171). Dolayısıyla Temmuz ayında referandumla kabul edilen 1961 Anayasasında, “...millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti” olarak tanımlanan Türkiye Cumhuriyeti’nin cumhurbaşkanı adayı linç edilme tehdidi ile istifa ettirilmiştir (Enginertan, 2007-1:18).

Ali Fuad Başgil’in cumhurbaşkanı adaylığı sırasında basının tavrı büyük ölçüde cuntacılar paraleldir. Başgil’in adaylığını, sadece Hami Tezkan ve Gökhan Evliyaoğlu’nun yönetimindeki *Son Havadis* gazetesi ve *Düşünen Adam* dergisi desteklemiştir¹²⁰ (Enginertan, 2007-1:18).

Başgil, 1965 milletvekili genel seçimlerinde AP’den İstanbul milletvekili seçilmiş ve 17 Nisan 1967’de vefat etmiştir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Başgil’in ölümünden sonra bir armağan kitap yayımlamıştır¹²¹. Kitapta Başgil’in biyografik bilgisinde “1961 genel seçimlerinde Samsun Senatörlüğüne seçilen hocamız bu görevden istifa etmiş, 1965 seçimlerinde ise İstanbul milletvekilliğine seçilerek vefat tarihine kadar bu sıfatı muhafaza etmiştir” denilmiştir. Dolayısıyla olaydan yedi yıl geçmesine ve muhatap kişi ölmesine rağmen gerçekler akademik bir dergide dahi yazılamamıştır¹²² (Özdemir, 2007:175). Nurettin Topçu ise (2001:90) Başgil’den insanlık abidesi olarak bahsetmektedir:

İnsanlıkla siyasetin el ele vererek zafer kazanmaları tarihte hiç görülmediğinden Başgil, insanlığın tarihine bir insanlık abidesi ilave etmiş oldu. Siyasette kazansa idi kalbini feda etmiş olacaktı; bunu yapmadı. Kayser’in hakkı olan zulmü, Kayser’e bıraktı, kalbini kendine ayırdı. Allah’ın huzuruna o kalp ile gitti. Musallada bizden ona haklarımızın helâl edilmesi istendi. Halbuki bizim onda hiçbir şeyimiz yoktu. Onunsa 30 milyon Türk’ün üzerinde hakkı kalmıştır. Ondan nasıl ve nerede helâllik alacağız? Her Türk bu vebalin ağırlığını vicdanında duysa yerindedir. Onun gibi bir insanlık abidesini düşünürken siyasî şahsiyetten bahsediş utanç vericidir. Bu, bir büyük ruha şeytan elbisesi giydirmek gibidir; anlayışsızlıktır, nankörlüktür, hakarettir.

¹²⁰27 Mayıs 1960’dan sonra darbe aleyhinde ve Demokrat Parti paralelinde yazılar yazan gazeteci ve yazarların sayısı yok denecek kadar az olmuştur. Bunlar arasında Orhan Seyfi Orhon, Nurettin Topçu (Osman Asyalı müstear ismi ile), Gökhan Evliyaoğlu, Hami Tezkan, Peyami Safa, Turhan Dilligil, Mehmet Turgut, Cevdet Perin, M. Ali Yalçın, Atıf Sakar ve Selâhattin Şar sayılabilir. Kapatılma ve toplatılma riskine karşı cunta eleştirilerinin yapıldığı gazete ve dergiler de *Havadis*, *Son Havadis*, *Düşünen Adam*, *Tasvir*, *Kudret* ve *Yeni Sabah* olmuştur (Yücel, 2001:175).

¹²¹Başgil, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde uzun yıllar öğretim üyeliği ve dekanlık yapmıştır.

¹²²Enginertan’a göre (2007-1:18) gerçeklerin yıllar sonra dahi yazılamamış olması, basın ve üniversitenin *hukukun değil*, kudretlinin yanında yer aldığının göstergesidir.

Ali Fuad Başgil'in cumhurbaşkanı adaylığına yapılan eleştiriler yalnızca sol görüşlü veya darbe destekçisi yayın organlarıyla sınırlı kalmamıştır (Mıstak, 2007:28). Başgil, bir makalesinde

Biz Türkiye Türkleri muhtelif din, dil, tarih ve ırkta birçok millet elemanlarından asırlar içinde ve İslam kültürü kazanında kaynayıp hamur olmasından meydana gelmiş bir milletiz. ... Gerçi dil elemanlarımız bakımından Orta Asya ile yakın bir hasımlığımız var, fakat biz ne beden ne de ruh yapımız itibari ile Orta Asyalı değiliz, biz bilakis İslam çemberi ile çevrilmiş bir ülkede ırklar sentezi halinde, kendi başına yaşayan nevi şahsına münhasır bir milletiz (Havadis, 7 Ekim 1961)

sözleri yüzünden Hüseyin Nihal Atsız'ın eleştirilerine maruz kalmıştır. Atsız, eleştirilerinde “*Devlet Başkanı böyle mi olur? Başka adam mı bulamadınız*” gibi ifadelerle Başgil'in adaylığına tepki göstermiştir (Atsız, 1961:7; Mıstak, 2007:28).

4.3.3. 26 Ekim 1961 Cumhurbaşkanı Seçimi

1961 seçimlerinden sonra TBMM ilk birleşik toplantısını 25 Ekim 1961 günü gerçekleştirmiştir. Toplantı “*Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesi ve Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in açış söylevi*” ile başlamış, Millet Meclisi'nin en yaşlı üyesi İsmet İnönü'nün başkanlığında açılmıştır. Meclisin açılmasıyla tabii senatörlerden başlamak ve milletvekillerinde sona ermek üzere, bütün üyeler and içmiştir¹²³ (TBMMTD, 25.10.1961:3). Daha sonra Cumhuriyet Senatosu üyeliğinden çekilen Cemal Madanoğlu ve Ali Fuat Başgil'in çekilme dilekçeleri okunmuştur (TBMMTD, 25.10.1961:3-4).

26 Ekim 1961 günü Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi başkanlarını seçmek üzere ayrı ayrı toplanmıştır. Cumhuriyet Senatosu'nun geçici başkanlığını Ethem Menemencioğlu¹²⁴ yapmıştır (CSTD, 26.10.1961:2). Senato Başkanı seçimi için usûl tartışması yaşanmış, Senato Başkanı ile Başkanlık Divanının birlikte mi ayrı ayrı mı seçileceği tartışmalara yol açmıştır (CSTD, 26.10.1961:2-10).

¹²³Parlamento açıldığı ilk andan itibaren antidemokrasiye teslim olmuş, yemin töreni darbecilerle başlatılmıştır. Cumhuriyet Senatosu üyeliğinden çekilen Cemal Madanoğlu ve Ali Fuat Başgil ile çeşitli sebeplerle genel kurula katılamayan Hatay Milletvekili İnalet Mursaloğlu, Isparta Milletvekili İhsan Balım ve Zonguldak Milletvekili Remzi Karakaşoğlu yemin töreninde bulunmamıştır.

¹²⁴1934-1936 yılları arasında Galatasaray Kulübü Başkanlığında bulunan ve Adalet Partisi'nin 11 kurucusundan biri olan Devletler Hukuku Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu kürsüye gelince şu konuşmayı yapmıştır: *Sayın Üyeler; İkinci Cumhuriyetimizin Senatosunu açma şerefi, en yaşlı üye sıfatıyla bana teveccüh etti. Çünkü 84 yaşındayım. Benden sonra gelen en yaşlı üye ise 52 yaşındadır* (CSTD, 26.10.1961:2).

Millet Meclisi'nin en yaşlı üyesi olmasına ve bir gün önceki oturuma başkanlık etmesine rağmen İsmet İnönü rahatsızlığı gerekçesiyle Millet Meclisi'nin geçici başkanlığını yapmamış; İnönü'den sonra en yaşlı üye sıfatını taşıyan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun başkanlığında yapılan oturumda meclis başkanı için seçim yapılmıştır. Bu seçimlerde Yusuf Azizoğlu 140, Abdülhak Kemal Yörük 118 oy almış, 4 üye de çekimser kalmıştır. TBMM Başkanı seçilmesi için ilk turda 301 oya gereksinim duyulduğundan TBMM Başkanı;

(...) buna göre, malûmuâliniz olduğu üzere, ikinci tura geçmek lâzımgelir. Çünkü Başkanın seçilmesi için 301 rey alması lâzım geliyordu. Bunun temin edilememiş olması dolayısıyla ikinci tura geçiyoruz. Diğer taraftan saat 15 e yaklaşmaktadır. Dün Büyük Millet Meclisi; Devlet Reisi intihabı için saat 15 te toplanma yapılması kararı vermiştir. İkinci tura bu şerait içinde başlamaya imkân göremiyorum (Doğru sesleri). Bu sebeple Başkanlık seçiminin Devlet Reisi seçiminden sonraya bırakılmasını teklif ediyorum

diyerek başkan seçiminin cumhurbaşkanı seçiminden sonraya bırakılmasını istemiştir. Bu konuda yapılan usûl tartışmalarından sonra TBMM Başkanı seçimi cumhurbaşkanı seçiminden sonrasına bırakılmıştır (MMTD, 26.10.1961:12-14). Dolayısıyla cumhurbaşkanı seçimi yapılmadan Cumhuriyet Senatosu da, TBMM de başkanını seçememiştir.

Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi, yeni cumhurbaşkanını seçmek için 26 Ekim 1961 günü saat 15.12'de TBMM Birleşik Toplantısında bir araya gelmiştir (TBMMD, 26.10.1961:8).

Cumhurbaşkanı seçimi için tasnif heyeti oluşturulmuş¹²⁵ sonrasında seçimlere geçilmiştir. Cemal Gürsel, tek aday olarak girdiği bu seçimde kullanılan 607 oyun 434'ünü alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cemal Gürsel'in adaylığının teklif edildiği önergede “cumhurbaşkanı” yerine “Devlet Başkanı” ibaresinin yer alması dikkat çekicidir (TBMMD, 26.10.1961:9):

BAŞKAN — *Efendim, bir takrir var, okutuyorum:*
Türkiye Büyük Millet Meclisi Geçici Başkanlığına
Devlet Başkanlığına¹²⁶ *Sayın Cemal Gürsel'in adaylığını arz ve teklif ediyorum.*
Saygılarımla
Diyarbakır Milletvekili Hilmi Gündoğan
BAŞKAN — (...) *Yüksek Başkanlığa*

¹²⁵Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşuyordu: Etem Ağva (Antalya Milletvekili), Metanet Kesen (Kütahya Milletvekili), Osman Sabri Adal (İzmir Milletvekili), İbrahim Göker (Sivas Milletvekili), Cevat Kanpulat (Balıkesir Milletvekili), Neriman Ağaoğlu (Manisa Milletvekili), Nurettin Bulak (İstanbul Milletvekili), Raif Aybar (Ankara Milletvekili), Nazmi Özoğlu (Edirne Milletvekili).

¹²⁶Bold vurgu tez yazarına aittir.

Cumhurbaşkanı için yapılan seçime (607) üye katılmış ve neticede aşağıda adı yazılı Sayın Orgeneral Cemal Gürsel (434) oyla cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Arz olunur.

BAŞKAN — *Efendim, şimdi reisicumhurumuzu yemine davet etmek üzere gidiyorum, intizar etmenizi rica edeceğim* (Ayakta ve sürekli alkışlar arasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel salona gelerek and içti ve yine alkışlar arasında salonu terk etti).

Seçimden sonra “cumhurbaşkanını halk seçseydi yine ben seçilirdim” diyecek olan Cemal Gürsel, cumhurbaşkanı yeminini orgeneral üniformasıyla yapmıştır.

İhsan Ezherli (1998), Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’ndan oluşan TBMM’nin toplam üye sayısının 638, seçime katılan üye sayısının 607 olduğunu, Cemal Gürsel’in 434 oyla seçildiğini belirtmektedir. Bu durumda, 31 üye seçime katılmamış, seçime katılan 173 üye Cemal Gürsel’e oy vermemiştir (Enginertan, 2007-1:19). 1961 Cumhurbaşkanı Seçimi Sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: 1961 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları

Adaylar	Aldıkları Oy Sayısı
Cemal Gürsel	434

“Parlamento isterse cumhurbaşkanlığına adaylığınızı koyacak mısınız” sorusuna *“parlamento değil millet isterse koyarım”* diye cevap veren Gürsel’in rakipsiz kalması için yapılanlar, bu makamı çok daha öncesinden kafasına koyduğunu göstermektedir. Orgeneral Gürsel, sivil adayı Ankara dışına çıkarttıktan sonra parlamentoda yapılan tek adaylı bir seçim ile cumhurbaşkanı seçilebilmiştir. *Kim* dergisine göre (174, 3 Kasım 1961) Gürsel ilk turda gerekli olan 3’te 2 oyu alamaydı sonuç felaket olacaktı. Zira Özdemir’e göre (2007:181) *TSK, kendisi ile şaka edilecek bir kuvvet değildi.*

Cumhurbaşkanlığı seçimini İzmir’de izleyen Cemal Gürsel’in eşi Melahat Gürsel *Hürriyet* gazetesine verdiği demeçte şunları söylemiştir (Hürriyet, 28 Ekim 1961):

Cumhurbaşkanlığı gibi büyük memleket vazifesinin, aziz milletimizin temsilcileri tarafından da eşime verilmiş olması, hiç şüphesiz sevinilecek ve gurur duyulacak bir mevzudur. Ama Cemal Paşa, çok yorulmuştu. İstirahate ihtiyacı vardı. Bir an önce evine dönmeyi çok arzuluyordu. İstirahatini kendisi kadar, biz de istiyorduk. Yalnız, memleketin şartları karşısında aziz milletimiz, onun 1.5 yıldan beri deruhte ettiği Devlet Başkanlığına devam etmesini arzuladı. Pek tabi memleket vazifesinden kaçılmazdı. İşte bu şartlar karşısında cumhurbaşkanlığına getirilmesine her şeyden önce bir vatandaş olarak çok sevindim.

Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığına YTP ve CKMP'nin tepkisine gelince. Yeni Türkiye Partisi, Gürsel'in adaylığını desteklemiş, Çankaya Taahhünamesini imzalamayan CKMP ise Gürsel'in adaylığına karşı durmuştur. Bu tutumunu seçim sonrası da sürdüren CKMP lideri Bölükbaşı, Gürsel'i tebrik etmemiştir.

4.4. 1966 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

4.4.1. 1961-1966 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

Cemal Gürsel'in 1961 yılında cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından TSK, kurulacak hükümetin başında İnönü'nün olmasını istemiştir. Ancak Adalet Partililer parlamentoda en çok üyeye sahip olduklarından¹²⁷ hareketle hükümeti kendilerinin kurmaları gerektiğini savunmuşlardır (Kara, 2006:284-285). Hatta, AP Genel İdare Kurulu bir açıklama yaparak partilerinin başbakan adayının genel başkanları Ragıp Gümüşpala olduğunu kamuoyuna duyurmuştur (Kara, 2006:284).

CHP'liler de hükümeti kurma görevinin kendilerine verileceği düşüncesindedir. Onlara göre belirleyici olan milletvekili seçim sonuçlarıdır, dolayısıyla CHP'nin milletvekili sayısı daha fazla olduğu için hükümet kurma görevi kendilerine verilmelidir.

Hükümet kurmak için görev bekleyen gerek CHP gerekse AP grupları, cumhurbaşkanı seçiminden önce seçemedikleri Cumhuriyet Senatosu ve TBMM Başkanlarının partilerin ellerinde bulundurdıkları kuvvetlere göre seçilmesi konusunda mutabakata varmışlardır. *Centilmenler Anlaşması* adı verilen bu anlaşmaya göre Suat Hayri Ürgüplü CHP'nin desteğiyle 28 Ekim 1961'de Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına (Hürriyet, 29.10.1961), Fuat Sirmen de 1 Kasım 1961'de TBMM Başkanlığına seçilmiştir (Hürriyet, 02.11.1961).

Centilmenler Anlaşması, yeni hükümetin kurulmasının yolunu da açmış, başkanlık seçimlerinin ardından İsmet İnönü, Adalet Partisi'yle koalisyon kurarak 8. defa başbakanlık koltuğuna oturmuştur. 20 Kasım 1961'de güvenoyu alan bu hükümet döneminde Kara Harp Komutanı Talat Aydemir, 22 Şubat 1962 tarihinde darbe

¹²⁷Parlamentoda AP'nin 158 milletvekili, 70 senatör olmak üzere toplam 228 sandalyesi; CHP'nin ise 173 milletvekili 36 senatörle toplam 209 sandalyesi bulunuyordu.

girişiminde bulunmuş, ancak başarısız olunca hükümet tarafından affedilmiştir¹²⁸. Talat Aydemir'in CHP'lilerce ve özellikle İnönü tarafından affedilmesi üzerine koalisyon ortağı AP harekete geçmiş ve Demokrat Partililere af konusunu gündeme getirmiştir.

Ancak, idamların üzerinden henüz 6 ay geçmişken Demokrat Partililere af konusunun gündeme gelmesi askerleri ve CHP'yi çileden çıkarmış; AP ile daha uzun süre koalisyonda kalamayacağını anlayan İnönü 30 Mayıs 1962'de başbakanlıktan istifa etmiştir¹²⁹ (Hürriyet, 1 Haziran 1962).

İnönü'nün birinci koalisyon hükümetinin sona ermesinin ardından CHP; YTP ve CKMP ile yeni bir koalisyon kurmuştur¹³⁰. İnönü'nün bu ikinci koalisyon hükümeti göreve başladıktan kısa süre sonra Küba Krizi patlak vermiştir. 25 Haziran 1962'de Küba'da Sovyet füzelerinin varlığının keşfedilmesi ve ABD'nin füzelerin sökülmesi için Küba'yı denizden ablukaya alması sonucu Sovyetler Birliği'nin iki şilebi 1962 yılının Ekim ayında bölgeye doğru yola çıkmıştır (Kara, 2006:306). Bu gelişme üzerine ABD Başkanı Kennedy de, Türkiye'den kendilerine destek olmasını istemiştir. Türkiye Kennedy'nin talebini olumlu karşılamış, Başbakan İnönü'nün net tavrı ile Türkiye, ABD'ye ilk destek veren ülkelerden biri olmuştur. Ancak aynı tarihlerde ABD ve Sovyetler arasındaki gizli görüşmelerde ABD'nin Küba'daki füzelerin kaldırılması isteğine karşı Sovyetler de kendi güvenliği açısından Türkiye'deki füzelerin kaldırılmasını istemiştir (Erhan, 2009:683; Kara, 2006:307).

27 Mayıs Darbesinin etkileri geçtikçe AP'nin büyümesi hızlanmış, 1961 yılında yapılan genel seçimlerde DP'nin devamının AP mi, yoksa YTP mi olduğu konusundaki tereddütler gün geçtikçe AP'nin lehine ortadan kalkmıştır. Yassıada'da idam edilmekten son anda kurtulan ve Kayseri Cezaevi'nde yatmakta olan Celâl Bayar da kendisini ziyarete gelenlere siyasete AP'de devam etmeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Kamuoyunda Adalet Partisi'nin DP'nin devamı olduğuna dair inanç yerleşince AP

¹²⁸1963 yılının 21 Mayıs'ında Talat Aydemir "*Harbiyeli Aldanmaz*" parolasıyla yeni bir darbe teşebbüsünde bulunmuş, ancak bu teşebbüste de başarılı olamamış ve Talat Aydemir, Fethi Gürcan'la birlikte idam edilmiştir (Hürriyet, 28.06.1964; 06.07.1964).

¹²⁹AP lideri Gümüşpala hükümetin yıkılmasından kendisinin sorumlu tutulamayacağını açıklamasına karşın Cumhurbaşkanı Gürsel buhranın tek sorumlusu olarak AP'yi göstermiştir (Kara, 2006:302).

¹³⁰25 Haziran 1962 tarihinde kurulan, 2 Temmuz 1962'de güvenoyu alan ve 25 Aralık 1963 tarihine kadar görev yapan 9. İnönü Hükümetinde CHP'li 11, YTP'li 6 ve CKMP'li 4 bakan görev almıştır (Milliyet, 26.06.1962, 03.07.1962).

bunun meyvesini ilk kez 17 Kasım 1963 tarihinde yapılan yerel seçimlerde yemiştir¹³¹. Adalet Partisi'nin il genel meclisi seçimlerine göre yüzde 45.5 oy oranıyla birinci parti olduğu seçim sonuçları YTP ve CKMP'de tartışmalara yol açmış¹³², CHP ile girilen koalisyon hükümetinin kendilerini CHP'nin güdümünde gösterdiğini ve böylece oy kaybettirdiğini düşünen YTP ve CKMP koalisyondan çekilme kararı almıştır. Hükümet istifa edince de gözler 1963 yerel seçimlerinin galibi AP'ye çevrilmiştir. AP ise koalisyona girme eğiliminde olmamış, 1964 yılının Haziran ayında erken seçim yapılmasını istemiştir. Bu arada yeni hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından yeniden İnönü'ye verilmiş, İnönü görevi iade edince yeni hükümeti kurmakla AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala¹³³ görevlendirilmiştir (Hürriyet, 11.12.1963).

Ancak Gümüşpala da hükümeti kuramamış ve Gürsel tekrar İnönü'ye görev vermiştir. Bunun üzerine CKMP ile YTP'nin dışarıda kaldığı 10. İnönü Hükümeti CHP ile Bağımsızlar arasında 25 Aralık 1963 tarihinde kurulmuş ve 30 Aralık'ta da güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

10. İnönü Hükümetinin kurulmasından dört gün önce 21 Aralık 1963 tarihinde, tarihe "*Kanlı Noel*" olarak geçen katliam yaşanmıştır. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un Kıbrıs'ta 1960 Anayasasının hükümlerini uygulamak istememesi ve anayasayı tek taraflı değiştirme isteğine Türkiye olumlu yanıt vermemiştir (Erhan,

¹³¹CHP'nin katılmadığı 1955 yerel seçimlerini saymazsak, yarışma imkanının olduğu son yerel seçimler, 1950 yılında yapılmıştı. Bundan sonraki ilk yerel seçime 17 Kasım 1963'te yani 13 yıl sonra gidildi. Seçime altı siyasal parti katıldı. Bunlardan dördü (AP, MP, TİP, YTP) 1960 sonrasında, ikisi de (CHP, CKMP) 60 öncesi kurulmuş partilerdi. 1.030 belediye, 6.312 mahalle muhtarı, 35.782 köy muhtarı seçimi için oy kullanılan seçimlerde, belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde nispi temsil usulü, köy ihtiyar meclisi ve mahalle ihtiyar heyeti seçimlerinde çoğunluk usulü, belediye başkanı, köy muhtarı ve mahalle muhtarı seçimlerinde de yine çoğunluk usulü uygulandı. 1963 yerel seçimlerinde belediye başkanlığı seçimleri ilk kez tek dereceli olarak yapıldı. Seçim kampanyası tüm partiler arasında yerel özellikler ve konulardan çok, genel ve hükümet sorunu ile ilgili konular temelinde sürdürüldü. Seçim kampanyası süresince üç büyük kentin belediye başkan adayları, gecekondu sorununa ve hayat pahalılığına değindi. Öte yandan Adalet Partisi, seçimlere referandum havası verdi ve bunun meyvesini de yedi. Seçimleri AP'nin açık farkla kazanması üzerine koalisyon hükümeti istifa etti, bir süre hükmet bunalımı yaşandı. 1963 Seçimlerinin en ilginç olayı, AP'nin kazandığı İstanbul Belediye Başkanlığı seçiminin, "adayın, seçilme yeterliliği olmadığından" iptal edilerek, yerine CHP'li adayın getirilmesi idi: YSK, AP'li Nuri Eroğan'ın başkanlığını iptal etti, CHP adayı Haşim İşcan'ın başkan olduğunu ilan etti (Akbulut, 2012).

¹³²İl genel meclisi oylarına göre YTP %6.5 oy oranında kalırken, CKMP yalnızca %3.1 oy alabilmiştir.

¹³³Erik Jan Zürcher Modernleşen Türkiye'nin Tarihi adlı kitabında (1995:363), Gürsel'in hükümeti kurma görevini Gümüşpala'ya vermesini Cevdet Sunay'ın da desteklediğini bunun da çok önemli bir gelişme olduğunu belirtmiştir. Zürcher'e göre "*bu, ordunun artık AP'nin siyaset sahnesinin kabul edilebilir bir aktörü olduğunu onayladığını gösteriyordu*" (Kara, 2006:323).

2009:685). Bunun üzerine Makarios EOKA'yı¹³⁴ devreye sokarak Adadaki Türklere saldırtmıştır (Kara, 2006:326). Bu saldırılarda Türklerin evleri basılarak kadın, erkek, çocuk birçok kişi katledilmiştir¹³⁵.

13 Ocak 1964'te garantör ülkeler Türkiye, Yunanistan, İngiltere arasında Londra Konferansı başlatılmış, 16 Ocak'tan sonra toplantılara Kıbrıs Türk ve Rum temsilcileri de katılmıştır. Ancak konferanstan somut bir sonuç elde edilemeyince Türkiye görüşmelerden çekilmiştir (Kara, 2006:326). TBMM'nin 16 Mart 1964 tarihindeki gizli oturumunda hükümete Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma yetkisi verilmiş, hükümet bu yetkiye dayanarak 3 kez adaya müdahale teşebbüsünde bulunmuştur (Erhan, 2009:685). Fakat bunların üçü de çeşitli nedenlerle sonuçsuz kalmıştır.

Bunun üzerine hükümet, haziran başında adaya çıkarma yapma kararı almıştır. Ancak, ABD Başkanı Johnson'un mektubu¹³⁶ Türkiye'nin tüm planlarını altüst etmiş, çıkarma planı tam 10 yıl sonra uygulanabilmiştir (Erhan, 2009: 685).

4.4.1.1. Ragıp Gümüşpala'nın Ölümü ve Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanı Seçilmesi

Johnson Mektubunun 5 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İnönü'nün eline ulaştığı gece saat 01.30'da Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etmiş (Milliyet, 6 Haziran 1965), Gümüşpala'nın vefatından bir gün sonra da Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde, yenilenen 50 senatörün yanı sıra boşalan 1 senatörlük de doldurulmuştur. 1/3 yenileme seçimlerinin sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

¹³⁴EOKA (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston), Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini gerçekleştirmek için Kıbrıs'takurulan aşırı sağcı Yunan örgütüdür.

¹³⁵25 Aralıkta Türkiye'de yeni hükümet kurulduğu sırada Türk jetleri Kıbrıs'ın üzerinde alçak uçuş yapmıştır.

¹³⁶İnönü'nün meşhur “*dünya yeniden kurulur ve Türkiye kendine düşen yeri alır*” sözü Johnson Mektubu üzerine söylenmiştir. Türkiye ABD ilişkilerini sarsan ve Türkiye-SSCB yakınlaşmasına yol açan Johnson Mektubu'ndan sonra Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin 30 Ekim 1964'te Moskova'yı ziyaret etmiş, bu ziyarette Türkiye, NATO'dan çıkmayacağını fakat Sovyet Rusya'ya karşı bir saldırının asla bir sıçrama tahtası olmayacağını ve Türkiye'deki üslerden SSCB'ye saldırı yapılmayacağını garantisini vermiştir (Kara, 2006:329). Türk Dışişleri Bakanının SSCB ziyaretinden 100 gün sonra İnönü başbakanlıktan istifa etmiş, bir daha da başbakan olamamıştır.

Tablo 11: 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
AP	1.385.655	50.3	31
CHP	1.125.783	40.8	19
YTP	96.427	3.5	
CKMP	83.400	3.0	
BAĞIMSIZLAR	64.498	2.3	1

Genel başkansız girdiği seçimden zaferle çıkan Adalet Partisi yeni genel başkanını seçmek için 27-29 Kasım 1964 tarihleri arasında kongre toplamıştır¹³⁷ (Yücel, 2006:38). Kongreyi kazanan Süleyman Demirel'in¹³⁸ kongrede yaptığı konuşmada;

(...) Kahraman Türk ordusu ile Türk Halkını karşı karşıya getirmek isteyenlerin sonu hüsrana olacaktır. Adalet Partisi bunun teminatıdır. Bu oyuna gelinmeyecektir. Türk halkı asil ve kahraman ordusuna minnet ve şükranla sevgi ve muhabbetle bağlıdır

sözleri, AP'den endişe duyan TSK'yı rahatlatmaya yönelikti. Demirel uzun yıllar sürecek olan TSK ile ilişkilerini hep bu çerçeveye oturtmak istemiş, bunda da kısmen başarılı olmuştur.

Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkanı seçilmesinden sonra Onuncu İnönü Hükümeti 13 Şubat 1965'te istifa etmiştir¹³⁹. Gürsel'in meclis dışındaki Demirel'i kontenjan senatörlüğünden meclise sokma ve hükümeti kurma görevini ona verme yetkisi olmasına karşın Süleyman Demirel bunu istememiştir (Kara, 2006:333). Ancak hükümet krizi de yaşanmamış, 20 Şubat 1965'te Kayseri Bağımsız Senatörü Suat Hayri

¹³⁷Aslında siyasi partilerdeki hareketlilik 1963 yılından itibaren artmaya başlamıştır. MBK'dan tasfiye edilen 14'ler 1963 yılında yurda dönmelerinin ardından siyasetle ilgilenmeye başlamışlar (Kara, 2006:335), Dündar Taşer'le birlikte 22-23 Şubat 1964'te toplanan kongresinde CKMP'ye katılan Alparslan Türkeş, 1 Ağustos 1965'te de bu partinin genel başkanı seçilmiştir (Yücel, 2006:37). Yine 14'lerden Muzaffer Karan TİP'e katılmış, Orhan Erkanlı, İrfan Solmaz ve Orhan Kabibay 6 Mayıs 1965'te CHP'ye girmiştir. 14'lerden üç üyenin CHP'ye girmesi parti içinde rahatsızlığa ve kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Çünkü Kasım Gülek, Nihat Erim, Avni Doğan ve Turgut Göle 14'lerle ilişkileri olduğu gerekçesiyle 4 Aralık 1963'te CHP'den ihraç edilmişlerdi. Bundan kısa bir süre sonra 14'lerin üç üyesinin partiye kabul edilmesi 27 Mayıs'ın arkasında CHP ve İnönü'nün olduğu tezini güçlendirmiştir (Kara, 2006:335).

¹³⁸Süleyman Demirel Demokrat Parti iktidarı yıllarında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapmıştır. Siyasal yaşamına 1962 yılında, Adalet Partisi (AP) Genel İdare Kurulu üyeliği ve AP Teşkilat Başkanlığı ile başlayan Demirel, 24 Mart 1963'ta çıkan olaylarda AP Genel Merkezindeki odasını terk etmiş ve siyasetten de uzaklaşmıştır. Ragıp Gümüşpala'nın vefatından sonra siyasete dönmüştür.

¹³⁹Bu tarihte TBMM'de yapılan oylamada bütçe 197'ye karşı 225 oyla reddedilince İnönü istifasını vermiştir.

Ürgüplü'nün başbakanlığında CHP dışındaki partilerin oluşturduğu koalisyon hükümeti kurulmuş, bu hükümette Süleyman Demirel başbakan yardımcısı olarak görev almıştır.

4.4.1.2. 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimleri

Gerek 17 Kasım 1963 tarihinde yapılan yerel seçimlerde, gerekse genel başkansız girdiği 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde alınan sonuçlar yapılacak ilk genel seçimlerde AP'nin yapacağı patlamanın habercisi olmuştur.

Seçimlerden önce 306 sayılı Seçim Kanununun 32. maddesi değiştirilerek “Milli Bakiye Sistemi” kabul edilmiştir¹⁴⁰. 10 Ekim 1965 Seçimleri ile Demokrat Parti'nin oyları AP'de toplanmış ve AP %50.3 oranını yakalayarak salt çoğunluğu sağlamıştır. %50'yi aşan bu orana, 1965'ten tezin yazıldığı tarihe kadar hiçbir milletvekili seçimlerinde ulaşamamıştır.

1961 seçimlerinde %14 civarında oy alan CKMP ve YTP'nin oy oranları 1965 seçimlerinde %2-3'ler seviyesine inmiştir. Öte yandan 27 Mayıs Darbesi'nin ve DP önderlerinin idamlarının faturası CHP'ye kesilmiş; CHP, tarihinde bir milletvekili seçiminde ilk kez %30'un altına düşmüştür. Seçimlerin büyük sürprizlerinden biri de Türkiye İşçi Partisi'nin kazandığı 14 milletvekili olmuştur. Seçim sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
AP	4.921.235	52.9	240
CHP	2.675.785	28.7	134
MP	582.704	6.3	31
YTP	346.514	3.7	19
TİP	276.101	3.1	14
CKMP	208.696	2.2	11
BAĞIMSIZLAR	296.528	3.2	1

1965 Seçimlerinin ardından Cumhurbaşkanı Gürsel tüm parti liderleriyle görüşeceğini söylemiştir. Ancak hükümet kurma görevinin kime verileceği belli

¹⁴⁰Bu değişiklik sayesinde küçük partiler lehine bir meclis aritmetiği oluşmuştur.

olduğundan liderler cumhurbaşkanının davetine icabet etmemiştir (Kara, 2006:342). 22 Ekim’de TBMM’nin açılmasının ardından Başbakan Ürgüplü istifa dilekçesini Gürsel’e sunmuş, Gürsel de 23 Ekim’de hükümeti kurma görevini Demirel’e vermiştir.

4.4.2. 28 Mart 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi

27 Mayıs Darbesinden önce şeker hastalığı yüzünden birkaç kez sıkıntı yaşayan, cumhurbaşkanlığı döneminde de felç geçiren ancak kısa sürede toparlayan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, durumu yeniden ağırlaşınca 2 Şubat 1966 tarihinde ABD Başkanı Johnson’un özel uçağıyla ABD’ye gitmiştir¹⁴¹ (Enginertan, 2007-1:19).

Ancak ABD’deki tedaviye de cevap vermeyen Gürsel, 9 Şubat 1965 tarihinde beyin komasına girmiş; ABD’li doktorlar, Gürsel’in bilincini kaybettiğini ve felcin tüm vücudunu sardığını açıklamıştır. Gürsel’den gelen olumsuz haberler, yeni cumhurbaşkanı kim olacak tartışmalarını da başlatmıştır (Kara, 2006:350). Sunay’ın tüm partiler tarafından desteklendiği ve isminin öne çıktığı gazetelere yansımıştır (Hürriyet, 11.02.1966).

Gürsel, 26 Mart 1966 tarihinde tekrar yurda getirilmiş¹⁴² ve aynı tarihte toplanan Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanlığı’nda kendisini muayene eden 37 uzman hekimin hazırladığı raporla görev ve yetkilerini yerine getirebilecek bir durumda olmadığı belirtilmiştir. Bu rapor, 28 Mart 1966 tarihinde TBMM’de okunarak, Anayasanın 100. maddesi uyarınca yeni cumhurbaşkanını seçmek üzere oylamaya geçilmesine karar verilmiştir.

Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanlığı sağlık nedenleriyle sona erdirilince Silahlı Kuvvetler, hem hükümete hem de muhalefet partilerine kendi adaylarının Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay olduğunu yazılı olarak bildirmiştir. Yeni bir darbe korkusu taşıyan Adalet Partisi frenleyici bir güç olarak 27 Mayıs darbecilerinin içinde olmamakla birlikte sonradan onlara destek veren Sunay’ı “*başka kim olabilirdi ki*” derecesinde doğal karşılamış, CHP Sunay’a kendi adayı gözüyle baktığını, başka aday göstermeyeceğini ve bu konuda kararlı olduğunu kamuoyuna duyurmuştur. Öte yandan

¹⁴¹Gürsel’in Türkiye’den ayrılmasıyla Anayasa’nın 100. maddesi gereği yerine Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun vekalet etmiştir.

¹⁴²Gürsel’i ABD’den Türkiye’ye, Andrews Üssü’ne helikopterle gelen ABD Başkanı Johnson uğurlamıştır. (Kara, 2006:352).

Osman Bölükbaşı liderliğindeki Millet Partisi ile Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP ise Sunay'ın adaylığına karşı olmuşlardır. Ayrıca CKMP, Alparslan Türkeş'i cumhurbaşkanlığına aday göstermiştir.

Süleyman Demirel'in Cevdet Sunay'a cumhurbaşkanlığı teklifi Tayyar Şafak'ın Tercüman gazetesindeki köşesinde 6 Ekim 1989 tarihinde ayrıntılarıyla yer almıştır:

Demirel bir akşam Özel Kalem Müdürü Muammer Ekonom'u çağırdı:

- Muammer, ben çıkıyorum. Şöyle 9-10 adım yürüyeceğim. Arkamdan polis molis gelmesin.

Saat 7'yi geçiyordu. Demirel akşamın karanlığında tek başına Başbakanlıktan çıktı, aşağı Genelkurmay yönüne döndü, sonra tekrar sağa Devlet Mahallesi'ne saptı. Sağdaki sokaklardan birine girdi. Aradığı numarayı bulunca ikinci kata çıktı, zili çaldı. Kapıyı Cevdet Sunay açtı. Sirtında üniforması vardı:

-Buyurun Sayın Başbakan'ım.

O zaman Genelkurmay Başkanı'nın lojmanı, Namık Kemal Mahallesi'nde. Paşalar Sokak'ta mütevazı bir apartman dairesiydi. Sunay, Demirel'i evin küçük salonunda ağırladı.

Demirel kahveyi içerken konuyu açtı.

- Sayın Orgeneral'im, sizi cumhurbaşkanı yapmak istiyoruz. Bizim Türkiye'yi bütünleştirmek, birleştirmek, Türkiye'ye demokrasiyi yerleştirmek bakımından sıkıntılarımız var. Devlet başkanlığı görevini önemli bir görev sayıyoruz. Gerek yaşınız, gerek tecrübeniz, gerekse ülke sorunlarına olan vukufunuz dolayısıyla size talibiz. Bu görevi kabul ediniz.

Sunay, hissettiyse bile, cumhurbaşkanlığı meselesini o akşam resmen ilk kez duydu. Sevindi tabii. Ama tereddütleri vardı.

- Ben sadece Adalet Partisi'nin cumhurbaşkanı olmak istemem. Öteki partilerin de desteklemesi lâzım.

- Biz bunu tanzim edeceğiz. Diğer partilerden, Halk Partisi'yle istişarelerde bulunduk. Onlardan da müsbet hava aldık. Binaenaleyh sadece bizim cumhurbaşkanı-mız olacak değilsiniz. Türkiye'nin cumhurbaşkanı olacaksınız. Bu görevi kabul ediniz ve cumhurbaşkanlığını üstleniniz.

- Bana böyle şerefli bir görevi lâıyk gördüğünüz için size teşekkür ederim.

Demirel, konuyu Türkiye'nin şartlarına getirdi.

- Bizim orduyla falan bir meselemiz yoktur. Biliyorsunuz, bizim kütlemize karşı bir ihtilal yapılmıştır. Biz yaraları sarıp bütünleşmeyi gerçekleştirmeye çalışıyoruz. Biz ordusunu seven insanlarız. Yalnız, millet iradesini her türlü gücün üzerine çıkarmazsak, hukukun üstünlüğünü de sağlayamazsak Türkiye'de demokrasiyi gerçekleştiremeyiz.

Demirel, birkaç saniye sustu. Sunay dinliyordu.

- Sayın orgeneralim. Balkan faciasını bilirsiniz. Ordunun siyasete müdahalesi neler getirmiştir. Türkiye'yi neler kaybettirmiştir. Biz bu ızdırabı ortadan kaldırma ya çalışıyoruz. Bize yardımcı olun. Biz ordunun için; siyaset sokulmasına hep karşı olmuşuzdur.

Sunay Paşa tane tane konuştu.

- Merak etmeyin. Silahlı Kuvvetlerin huzur içinde olması gereken şanları biliyorum. Demokrasinin yerleşmesini sağlarız.

Ama Demirel'in şartları da vardı.

- Siz Genelkurmay Başkanlığı'nı bıraktıktan sonra sizin yerinize birisi geçecektir. Sizin yerinize geçecek olan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural ise onun hakkında bazı rezervlerimiz var.

Sunay, bunu beklemiyordu. Bunu biraz düşündü:

- Cemal Turan çok iyi bir askerdir. Ben Talat'ları sonraki Harp Okulu olayını onunla bastırdım. Ordu içerisindeki birçok cunta hareketini onunla bastırdım.

- Ama çok sert bir asker. Tabanda da kendisine karşı hoşnutsuzluklar var.

- Serttir, ama çok iyi bir askerdir. Dürüsttür... Merak etmeyin, ben onu idare etmesini bilirim. Herhangi bir problem olmaz.
- Ya olursa?
- Olursa söz veriyorum, birlikte hallederiz (Enginertan, 2007-1:19-20).

Demirel, Sunay'ın cumhurbaşkanlığına yeşil ışık yaktıktan sonra Cevdet Sunay, 14 Mart 1966 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı görevinden emekliliğini talep etmiştir. Ancak anayasaya göre parlamento dışından biri cumhurbaşkanı adayı olamayacağından bir kontenjan senatörünün istifa etmesi gerekmiş, Salih Ragıp Üner AP'lilerce ikna edilerek senatörlük görevini bırakmıştır (Şentop, 2007:47).

Bunun üzerine Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa ettiği gün, cumhurbaşkanlığına vekâlet eden Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun tarafından kontenjan senatörlüğüne seçilmiştir.

1961 Anayasası'nın 100'üncü maddesinde yer alan “(...)cumhurbaşkanı makamının boşalması” şeklinde ifade edilen durumun gerçekleşmesi üzerine cumhurbaşkanı seçimi 28 Mart 1966 tarihinde yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı için iki aday çıkmıştır. Bunlardan biri Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nin ezici çoğunluğunu oluşturan AP, CHP, TİP, YTP, MBG, CKG ve Bağımsızlar tarafından aday gösterilen Cumhuriyet Senatosu Üyesi Cevdet Sunay¹⁴³; diğeri ise 4 parlamenter tarafından aday gösterilen Alparslan Türkeş olmuştur¹⁴⁴. Daha sonra tasnif heyeti kura ile belirlenmiş¹⁴⁵ ve seçimlere geçilmiştir. 1966 Cumhurbaşkanı Seçimlerinde 532 oy kullanmış ve Cevdet Sunay 461 oy alarak Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı seçilmiştir (TBMMTD, 28.3.1966:35).

Ferruh Bozbeyleli'nin başkanlığında TBMM Birleşik Toplantısı aynı gün ikinci oturumunu yapmış ve bu toplantıda Sunay yemin etmiştir (TBMMTD, 28.3.1966:35):

¹⁴³Cumhuriyet Senatosu Üyesi Cevdet Sunay'ı aday gösteren önergede imzası bulunanlar şunlardır: AP Senato Grup Başkanı Dr. Fethi Tevetoğlu, AP Meclis Grubu Başkanvekilleri Muhiddin Güven ve Nizamettin Erkmen, CHP Senato Grup Başkanvekilleri Hıfzı Oğuz Bekata ve Ferid Melen, CHP Meclis Grubu Başkanvekilleri Turhan Feyzioğlu ve Nihat Erim, Millî Birlik Grubu Başkanı Fahri Özdilek, CKG Cumhurbaşkanlığı Kontenjanı Grubu Başkanı Âmil Artus, Bağımsız üyeler adına Ferit Alpiskender ve M. Ali Arsan, TİP Meclis Grubu Başkan Vekili Cemal Hakkı Selek ve Rıza Kuas, YTP Meclis Grubu Başkan Vekili Dr. İrfan Aksu

¹⁴⁴Ankara Milletvekili Alparslan Türkeş'i cumhurbaşkanlığı için aday gösteren parlamenterler şunlardır: Muş Milletvekili Kemal Aytaç, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Niğde Senatörü Kudret Bayhan, Mardin Milletvekili Rifat Baykal

¹⁴⁵Tasnif heyetine seçilen parlamenterler şunlardır: Ömer Ergün, Ekrem Alican, Hasan Tez, Kemal Aytaç, Hüseyin Kalpaklıoğlu, Enver Turgut, Nihat Doğan, Nadir Nadi, Ziya Şerefhanoglu (TBMMTD, 28.3.1966:34).

CUMHURBAŞKANI CEVDET SUNAY — *Cumhurbaşkanı sıfatıyla Türk Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağıma ve savunacağıma, insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağıma Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.*
(...)Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri; beni cumhurbaşkanlığına seçtiniz. Bütün kalbimle teşekkür ederim. Bu şerefli vazifeyi kabul ederken, sizin ve büyük milletimizin güvenine lâyık olmak için Allah'tan bana yardım etmesini dilerim¹⁴⁶.

Tablo 13: 28 Mart 1966 Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları

Adaylar	Aldıkları Oy Sayısı
Cevdet Sunay	461
Alpaslan Türkeş	11
Ali Fuat Başgil	1
İsmet İnönü	1
Celâl Ertuğ	1
Kasım Gülek	1
Sadettin Bilgiç	1
Turhan Dilligil	2
Osman Turan	1
Boş	47

Genelkurmay başkanlığından cumhurbaşkanlığına doğrudan geçiş yapan Cevdet Sunay, öğrencisi olan bir başka generali de¹⁴⁷ ordudan istifa ettirerek cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine getirmiştir. Dolayısıyla Çankaya Köşkü, 1966 yılında tamamen askeri nüfuz bölgesi haline gelmiştir.

¹⁴⁶Sunay'ın teşekkür konuşmasının sonunda yer alan “Allah'tan bana yardım etmesini dilerim” sözlerinin laiklik ilkesine aykırı olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca Sunay, hac farızasını eda eden ilk cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir (Enginertan, 2007c:56).

¹⁴⁷Cihat Alpan

4.5. 1973 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

4.5.1. 1966-1973 Dönemi Öğrenci Olayları ve Siyasal Partiler

Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı 1966-1973 yılları arasındaki 7 yıllık dönemin en önemli özelliği hiç şüphesiz öğrenci olayları olmuştur. 1965 milletvekili genel seçimlerinden sonra üniversitelerde öğrenci eylemleri başlamış, *68 Kuşağı* olarak adlandırılan kesimin önderlik ettiği bu olaylarda öğrencilerin istekleri başlangıçta hoşgörü ile karşılanmıştır. Ancak daha sonraları öğrencilerin talepleri yerini olaylara (işgal, adam kaçıрма, banka soygunu ve silahlı çatışma) bırakınca kamuoyu ve basın desteğinin ortadan kalktığı görülmektedir (Sümercan, 2009:95). Nitekim 12 Mart'ın ilk başta toplumsal taban bulmasında öğrenci olaylarının etkisi büyük olmuştur.

Bu dönemde işçiler de öğrenciler gibi 1961 Anayasasının sağladığı ortamda yaptıkları yürüyüş ve grevlerle kendilerini göstermişlerdir. Sonraki süreçte adını sıkça duyuracak olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 13 Şubat 1967'de kurulmuştur.

1966-1973 dönemi siyasal partiler açısından da hareketli geçmiştir. İsmet İnönü'nün yaşının ilerlemesi, dış dünyada yaşanan yumuşamaya rağmen tek parti ideolojisinden kopamaması ve her seçimde sürekli oy kaybına uğraması, sosyalist düşüncenin yaygınlaşması gibi sebepler CHP'yi yeni kimlik arayışına itmiştir. Bu arayış CHP'yi *Ortanın Solu* hareketiyle başlayan yenileşme hareketine itmiştir. Ortanın solu hareketine önderlik yapan Bülent Ecevit 18 Ekim 1966'da CHP Genel Sekreterliğine seçilmiş¹⁴⁸, hareketin karşıtlarından Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen, Orhan Öztrak gibi isimler Güven Partisi'ni, Kemal Satır da Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuştur¹⁴⁹ (Yücel, 2006:45).

1966-73 döneminde tek bölünme CHP'de olmamıştır. 1969 sonrasında Adalet Partisi'nde *Demokratik Parti* bölünmesi yaşanmış, aynı zamanda Millî Selâmet Partisi (MSP), AP tabanından oldukça yüklü miktarda oy çalmıştır. Adalet Partisi'ne mensup 72 milletvekilinin, 19 Ocak 1970 tarihinde Süleyman Demirel'e muhtıra vermesiyle başlayan süreç, 11 Şubat 1970'de bütçe oylamasında 41 AP'li milletvekilinin red oyu

¹⁴⁸Ecevit, 14 Mayıs 1972 tarihinde de CHP Genel Başkanı seçilecektir.

¹⁴⁹Bu iki parti 4 Mart 1973'te birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını almıştır (Yücel, 2006:42-45).

vermesiyle devam etmiş, bütçe oylamasıyla hükümet düşünce de AP Disiplin Kurulu 1970 yılı içinde birçok milletvekilini AP'den ihraç etmiştir. Bazı milletvekillerinin de istifa etmesiyle sayıları artan muhalifler, 18 Aralık 1970'de Demokratik Parti¹⁵⁰ isimli bir siyasal parti kurmuştur (Yücel, 2006:44-45).

Alparslan Türkeş'in genel başkanı olduğu Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi adını almış, Türkçülük akımının örgütlü siyasal gücü konumuna yükselmiştir. Diğer yandan 1965'te 54 ilde katıldığı seçimlerde TBMM'ye 14 milletvekili ile giren Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP), 1969'da milletvekili sayısı 2'ye düşmüş; parti, 20 Temmuz 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

1966-1973 döneminin önemli siyasi figürlerinden biri de Necmettin Erbakan olmuştur. 1969 seçimlerinde Adalet Partisi'nden milletvekili adayı olma isteği AP Genel Başkanı Süleyman Demirel tarafından kabul görmeyen Erbakan, Konya'dan bağımsız aday olmuş ve milletvekili seçilmiştir. Erbakan, 26 Ocak 1970'te Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuş, ancak bu parti 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. MNP'nin kapatılmasından sonra Erbakan 11 Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kurmuştur.

4.5.2. 1966-1973 Dönemi Seçimler

4.5.2.1. 1966 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri (1/3 Yenileme)

Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden iki ay sonra yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde, yenilenen 50 senatörün yanı sıra 1964 – 1966 döneminde boşalan 2 senatörlük için de seçim yapılmıştır. 5 Haziran 1966'da yapılan 1/3 yenileme seçimlerinin sonuçları Tablo 14'te verilmiştir¹⁵¹:

¹⁵⁰Genel Başkanlığını Yassıda Avukatlarından ve TBMM eski başkanlarından Ferruh Bozbeyli'nin yaptığı Demokratik Parti'nin kurucuları arasında Saadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Yüksel Menderes, Talât Asal, Nilüfer Gürsoy, Ata Bodur, Bahri Dağdaş, Hasan Değer, Rasim Cinisli, Kubilay İmer ve Mutlu Menderes bulunuyordu.

¹⁵¹Seçimlerden sonra CHP Genel Başkanı İsmet İnönü şu açıklamayı yapmıştır: “*Nurcular tahminimizden daha yaygındır ve canla başla iktidara yardım etmektedirler*” (Cumhuriyet, 7 Haziran 1966).

Tablo 14: 5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
AP	1.688.316	56.9	35
CHP	877.066	29.6	13
MP	157.115	5.3	1
TİP	116.375	3.9	1
YTP	70.043	2.4	1
CKMP	57.367	1.9	1
BAĞIMSIZLAR	980	0	

4.5.2.2. 2 Haziran 1968 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri (1/3 Yenileme)

1968 yılında, Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde, yenilenen 50 senatörün yanı sıra 1966 – 1968 döneminde boşalan 2 senatörlük için de seçim yapılmıştır. 1/3 yenileme seçimlerinin sonuçları Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15: 2 Haziran 1968 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
AP	1.656.802	49.9	38
CHP	899.444	27.1	13
CGP	284.234	8.6	1
MP	200.737	6.0	1
TİP	157.062	4.7	
CKMP	66.232	2.0	
BAĞIMSIZLAR	58.317	1.7	

4.5.2.3. 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimleri

12 Ekim 1969 tarihinde yapılan Milletvekili seçimlerinden önce *barajlı d'Hondt*¹⁵² yöntemi kabul edilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi, 6 Mayıs 1968 tarihinde baraj uygulamasını adil bulmayıp iptal edince seçimler “barajsız d'Hondt” sistemine göre yapılmıştır (Yücel, 2007-2:20-21). Seçimlere katılma oranının %64.3 gibi oldukça düşük bir seviyede kaldığı 1969 seçimlerinde oyların partilere göre dağılımı ve partilerin çıkardıkları milletvekilleri Tablo 16’da verilmiştir (Yücel, 2007-2:21):

Tablo 16: 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
AP	4.229.712	46.5	256
CHP	2.487.006	27.4	143
CGP	597.818	6.6	15
MP	292.961	3.2	6
MHP	275.091	3.0	1
TBP	254.695	2.8	8
TİP	243.631	2.7	2
YTP	197.929	2.2	6
BAĞ	511.023	5.6	13

4.5.3. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonrası

1969 milletvekili genel seçimlerinde AP’nin oyları 1965 seçimlerine göre miktar ve oran olarak azalmış; buna rağmen AP, seçim sistemi sayesinde milletvekili sayısını arttırmıştır. Ancak parlamentonun yapısı seçim sonuçlarının şekillendirdiği gibi kalmamış, Adalet Partisi’nde 1970 yılında yaşanan Demokratik Parti bölünmesiyle 41 milletvekili ile 8 senatörün yolları partileriyle ayrılmıştır. Böylece AP, TBMM’deki çoğunluğu kıl payıyla da olsa korurken, Cumhuriyet Senatosu’ndaki çoğunluğu

¹⁵²D’Hondt Yöntemi’nde önemli olan bir nisbilik dizisi kurmaya yarayacak bir büyüklük sıralaması elde etmektir. Her partinin aldığı oy miktarı (sayısı) sırasıyla 1’e, 2’ye, 3’e, ... bölünür ve bu işlem o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşınca kadar devam ettirilir. Ortaya çıkan rakamlar parti farkı gözetmeksizin büyükten küçüğe doğru sıralanır.

kaybetmiştir. Bütçe oylamasıyla başlayan krizden sonra 6 Mart 1970 tarihinde kurulan Üçüncü Demirel Hükümeti 15 Mart 1970'te TBMM'den güvenoyu alarak¹⁵³ göreve başlamıştır.

Üçüncü Demirel Hükümeti'nin kurulmasından üzerinden bir yıl geçtikten sonra, 12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına hükümete, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna yönelik hazırlanan *12 Mart Muhtırası* verilmiştir¹⁵⁴. Muhtırayı, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Cemal Eyicioğlu imzalamıştır. Muhtıra, meclisteki çoğunluğuna rağmen Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) iktidardan uzaklaşmasına yol açmıştır¹⁵⁵.

Cumhurbaşkanı *Cevdet Sunay*, 12 Mart Muhtırası nedeniyle istifa eden Başbakan *Süleyman Demirel*'in yerine hükümeti kurma görevini, Kocaeli Bağımsız Milletvekili *Nihat Erim*'e vermiştir¹⁵⁶. 8 ay süreyle başbakanlık yapan Erim, 3 Aralık 1971'de kabinedeki 11 bakanın ayrılması nedeniyle istifa etmiş, yeni hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı *Cevdet Sunay* tarafından yine *Nihat Erim*'e verilmiştir¹⁵⁷. Bunun üzerine kurulan İkinci Erim Hükümeti 22 Aralık 1971'de güvenoyu alarak¹⁵⁸ göreve başlamış ama Erim, bu kez sağlık nedeniyle istifa etmiştir.

17 Nisan 1972'de II. Erim Hükümeti'nin istifası etmesinden sonra hükümeti kurma görevi *Suat Hayri Ürgüplü*'ye verilmiş, ancak Ürgüplü'nün hazırladığı hükümet

¹⁵³Yapılan güven oylamasında kullanılan 404 oyun 232'si kabul, 172'si ret çıktı.

¹⁵⁴12 Mart Muhtırasının metni şu şekildedir:

1- *Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*

2- *Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.*

3- *Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kullanmak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa karardır.*

Bilgilerinize.

¹⁵⁵12 Mart'tan sonra istifa eden Süleyman Demirel'e göre birinci öncelik parlamentonun kapatılmaması olmuştur.

¹⁵⁶*Nihat Erim*'in kurduğu *partilerüstü hükümet*, 7 Nisan 1971'de yapılan güvenoylamasında kullanılan 370 oyun 321'i ile güvenoyu aldı.

¹⁵⁷*Nihat Erim*, 10 Ekim 1971'de milletvekilliğinden istifa etmiş ve 14 Ekim 1971'de Kontenjan Senatörlüğü'ne atanmıştı.

¹⁵⁸Güvenoylamasında kullanılan 349 oyun 301'i kabul, 45'i ret, 3'ü çekimser olmuş, 93 milletvekili oylamaya katılmamıştır.

listesi, Cumhurbaşkanı Sunay tarafından 12 Mart Muhtırası'na uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun üzerine hükümeti kurma görevi Cumhuriyet Senatosu Van Üyesi *Ferit Melen*'e verilmiştir¹⁵⁹. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri'ne gidilirken Melen Hükümeti işbaşında bulunmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi siyaset 1973'e; 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulan ara rejim hükümetleri ile girmiştir. 13 Mart 1973 tarihinde siyasi iklimin normalleşmediği bir ortamda cumhurbaşkanı seçimi yapılacak, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 28 Mart'ta görevini yeni cumhurbaşkanına devredecektir. Bu arada altı aydır Genelkurmay Başkanlığı görevini yürüten ve 12 Mart darbesinde sol grubun başı olarak belirtilen Orgeneral Faruk Gürler ısrarla cumhurbaşkanı olmak istemekteydi (Muradoğlu, 2006). Demirel'in, "*12 Mart Muhtırası bir kişiyi devletin başına geçirmek için verildi*" diyerek eleştirdiği Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i ilk başlarda *Ferit Melen* ile *Turhan Feyzioğlu* da desteklemiştir. Ayrıca ordu içinde güçlü bir grup Gürler'in cumhurbaşkanı olmasına taraftar olmuştur. Ancak Gürler, kendisinin Genelkurmay Başkanlığına geçmesinde başrolü oynayan Hava Kuvvetleri Komutanı *Muhsin Batur*'un desteğini alamamıştır. Buna rağmen, Gürler'in önünde *Cevdet Sunay* örneği bulunmaktaydı: 27 Mayıs darbesi sonrasında Genelkurmay Başkanı olarak "üzerine düşeni yapan" Sunay, önce senatör olarak atanmış ardından aday gösterilerek meclis oylaması sonucu cumhurbaşkanlığına seçilmişti.

Fakat işin 1966'daki gibi kolay olmayacağı 1973 cumhurbaşkanı seçimlerinin sıkıntılı geçeceğinin sinyalleri 1973'ün başlarında vermeye başlanmıştır. Bülent Ecevit, 14 Mayıs 1972 tarihinde CHP genel başkanlığına seçildikten sonra İsmet İnönü döneminden farklı bir politika izlemiştir. Zaten Ecevit'in genel başkanlığa gelmesindeki en önemli etken 12 Mart'a karşı duruşu olmuştur. Öte yandan AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı seçimleri ile ilgili açıklamaları, kendisini 12 Mart Muhtırasıyla başbakanlıktan uzaklaştıranlarla bir rövanş olarak gördüğünü açığa çıkarmıştır. Demirel, "*Türkiye'de yürürlükte olan bir Anayasa, bu Anayasa'nın belirlediği bir rejim ve kurallar bütünü mevcuttur. Meclis, kendi hür iradesi ile tercihini yapacak ve cumhurbaşkanını seçecektir*" sözleriyle 1973 cumhurbaşkanı seçimlerinin,

¹⁵⁹Melen AP, CHP ve MGP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurdu. 5 Haziran 1972'de yapılan güvenoylamasında kullanılan 290 oyun 262'si kabul, 4'ü ret, 24'ü çekimser çıktı. 151 milletvekili oylamaya katılmadı.

1966 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden daha çetin geçeceğini ortaya koymuştur. O tarihlerde Ecevit'in sağ kolu sayılan Prof. Dr. Turan Güneş de Yankı Dergisi'yle yaptığı röportajda *siyasetçilerin başına gelenlerin siyasi hayatın içine girmesi durumunda kaçınılmaz olarak askerin de başına geleceğini* ifade etmiştir. Güneş'e göre ordu *manevi bir değerdir*, yıpranması vahim sonuçlar doğuracaktır (Yankı, 18 Şubat 1973:5).

4.5.4. Cumhurbaşkanı Sunay'ın Liderlerle Görüşmesi ve Faruk Gürler

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine sayılı günler kala Cumhurbaşkanı Sunay, parlamentoda grubu bulunan siyasi parti liderleri ile görüşmelere başlamıştır. 28 Şubat - 2 Mart 1973 arasında yapılan bu görüşmelerin aslında toplu halde yapılması düşünülmüşken, Sunay'ın liderler ile ayrı ayrı görüşmesi tepkilere yol açmıştır.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, 14 Şubat 1973'te askerlerin düzenlediği bir toplantıda askerlerle cumhurbaşkanlığı konusunun görüşüldüğünü fakat cumhurbaşkanının kim olması gerektiği konusunda *“herhangi bir imada bile bulunmadığını”* söyledikten iki hafta sonra benzer sözleri Sunay'la görüştüktan sonra da tekrar etmiştir: *“müşavere kurallarına uyulursa, Cumhurbaşkanı'nın seçimi bir siyasal bunalım nedeni olmayacak ve Anayasanın sözüne de özüne de uygun bir Cumhurbaşkanlığı seçimi yapmak mümkün olacaktır”*. 14 Şubat 1973'teki askerlerin toplantısına katılmayan Demirel de, Cumhurbaşkanı Sunay ile yaptığı görüşmeden sonra tıpkı Ecevit gibi *“hiçbir şahıs meselesi üzerinde durulmamıştır, Cumhurbaşkanlığı TBMM'nin işidir”* demiştir (Okçu ve Aktel, 2001:236).

Öte yandan Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Cumhurbaşkanı Sunay'la yaptığı toplantıdan çıktıktan sonra yaptığı açıklamada, *“Gürler'in adı konmadı diyemem”* sözüyle Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in isminin geçtiğini ilan etmiştir. Ayrıca Bozbeyli, *“adı açıkça gündeme getirilmese bile İnönü gibi başka bazı isimler de herkesin en azından zihninden geçmektedir”* demiştir (Otyam, Cumhuriyet, 2 Mart 1973).

Gürler'in isminin bir siyasi lider tarafından ortaya atılması üzerine, dönüş olmayacağı düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Nitekim Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Fikret Otyam, *“Sonunda Demirel'in Deddiği Olacak”* başlıklı makalesinde, Demirel'in bu süreci değiştiremeyeceğini iddia etmiştir:

Böylelikle Sayın Bozbeyli kapıyı araladığı Sayın Gürler'in adını resmen ortaya koydu. Bu ana kadar fısıltı olarak söylenen Gürler adı gün yüzüne çıktı. Peki AP Genel Başkanı Demirel şimdi ne yapacak? Demirel, hiçbir şey yapmayacak tabii. Demişti ki, cumhurbaşkanı TBMM'den seçilir. Aksini iddia eden yok. Sayın Gürler parlamento üyesi olarak gelmeyecek. Bir üye istifa edecek Gürler Cumhuriyet Senatosuna girecek ve cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya gidecek (Otyam, 2 Mart 1973).

Cumhurbaşkanı Sunay, siyasi liderlerle yaptığı birebir görüşmeleri tamamlayınca önce kuvvet komutanları ile daha sonra da Gürler ve Başbakan Ferit Melen ile görüşmüştür. Böylelikle yol haritası ortaya çıkmıştır: Orgeneral Gürler cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörlüğüne getirilecek, 13 Mart günü de parlamento tarafından cumhurbaşkanlığına seçilecektir. Yani, Cumhurbaşkanı Sunay yedi yıl önce cumhurbaşkanı olurken kendisi için uygulanan yöntemin aynısını Gürler için uygulayacaktır.

4.5.5. Faruk Gürler'in Adaylığı ve Sonuçsuz Turlar

Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı seçtirme planı, seçimin ilk turundan bir hafta önce -5 Mart 1973- tarihinde uygulamaya konmuştur: Önce Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler emekliliğini istemiş, sonra Bakanlar Kurulu olağanüstü toplanarak emeklilik işlemlerinin derhal yapılmasını kararlaştırmıştır (Hürriyet, 6 Mart 1973). Gürler'in kontenjan senatörlüğüne atanması için bir senatörün istifa edip yer boşaltması sorunu da *Milli Savunma Bakanlığı* koltuğunda oturan Mehmet İzmen'in senatörlük görevinden istifa etmesi ile çözülmüştür (Hürriyet, 6 Mart 1973). Bu gelişme, seçim ile ilgili uzlaşmanın sağlandığı ve cumhurbaşkanının Gürler olması konusunda bir pürüzün kalmadığı¹⁶⁰ şeklinde algılanmıştır (Cumhuriyet, 6 Mart 1973).

Emekliye ayrılan Gürler'in kararnamesi 7 Martta cumhurbaşkanı tarafından imzalanmış ve Gürler, Kontenjan Senatörlüğü'ne atanarak yemin etmiştir. Ancak o gün CHP lideri Ecevit'in açıklaması Gürler'in seçilmesindeki zorluğu açıkça göstermiştir:

(...) şu anda, Genelkurmay Başkanlığı'nı yürüten bir komutan parlamentoda bir seçim mücadelesine girmeden önce, seçilebilme olanakları ciddi olarak araştırılmadan adaylığı kesinleştirilmeye çalışılmaktadır. Temenni ederim ki parlamento içinden uygun nitelikte bir kimsenin seçilmesi olanağı sonuna kadar denenmedikçe veya parlamento çoğunluğunun görüş birliği saptanmadıkça

¹⁶⁰ Baştan beri Gürler'in cumhurbaşkanlığına yeşil ışık yakan *Cumhuriyet* gazetesi 6 Mart 1973 tarihinde "Gürler'in başkan olması katileşti" manşeti ile çıkmıştır. "Gürler Ordudan Ayrıldı" manşetiyle çıkan *Hürriyet* gazetesi ise daha temkinli olmakla birlikte Gürler'in cumhurbaşkanlığı yolunun açıldığını düşünmüştür.

parlamento dışında bir değerli kimsenin adaylığı için harekete geçilmez (Hürriyet ve Cumhuriyet, 8 Mart 1973).

Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli de Ecevit gibi Gürler'e destek vermemiştir. Bozbeyli, parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin el ele vererek duruma sahip çıkmalarını istemiştir. Bozbeyli,

Meclis dışından bir zatın senatoya üye seçilmesi hukuki bir işlemdir. Meclisin aynı zatı cumhurbaşkanı seçmesi de hukuki bir işlemdir. Ancak bu gelişme tarzının vatandaş vicdanında bir eziklik yaratacağı ve demokratik teamüllerin yenildiği havası yayılabilir

sözleriyle açıkça Gürler'e çıkmıştır (Cumhuriyet, 8 Mart 1973).

Seçim yaklaştıkça Gürler'in seçilmesini isteyenler, Gürler'in aslında demokrasi ilkelerine ne kadar bağlı biri olduğunu kamuoyuna göstermeye çalışmıştır. Gürler'in ağzından yayımlanan demeçler bu doğrultuda olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi Gürler'den yana açıkça taraf olurken, *Hürriyet* gazetesi, manşetleri ile her şeyin yolunda olduğunu vurgulamıştır: “*Gürler Senatoda Yemin Etti*” (8 Mart 1973), “*Seçimler Bu Yıl Mutlaka Yapılacak*” (9 Mart 1973). Ayrıca *Hürriyet* gazetesi, 11 Mart 1973 günü de Fransa ve Arjantin'de yapılan seçimleri sürmanşetine taşımıştır. “*İki Ülkede Bugün Seçim Var*” sürmanşetinin hemen altında “*Yüksek Seçim Kurulu Seçim Gününü Tayin Etti*” manşeti ile Türkiye'de de her şeyin yolunda gittiği havası verilmiştir (11 Mart 1973).

12 Mart Muhtırasının ikinci yılının dolmasından bir gün sonra TBMM cumhurbaşkanını seçmek için toplandığında siyasal partilerin tavrı netleşmiştir: AP, 12 Mart'ın rövanşını almak için Silahlı Kuvvetler'in adayını seçmemek üzere şartlanmış, CHP ise oy kullanmanın anti-demokratik baskıları kabul anlamına geldiğini düşünerek oy kullanmama kararı almıştır¹⁶¹. Demokratik Parti de tavrını, askerin uzantısı olarak görünmemek için Gürler'e oy vermeme konusunda netleştirmiştir.

13 Mart 1973 Salı günü saat 15.00'de, Başkan Sabit Osman Avcı TBMM Birleşik toplantısını açmıştır. İlk gün cumhurbaşkanlığı için üç aday vardır: Genekurmay Eski Başkanı Emekli Orgeneral *Faruk Gürler*, Cumhuriyet Senatosu Başkanı *Tekin Arıburun* ve Demokratik Parti Genel Başkanı *Ferruh Bozbeyli*.

CHP'nin katılmadığı oylamada dinleyici locaları yüksek rütbeli general ve amirallerle dolmuştur. Gazetecilere göre 52 general dinleyiciler arasındadır. Ancak iki

¹⁶¹Bu karar, sert tartışmalar sonunda 46'ya karşı 48 oyla alınmıştır.

önemli komutanın dinleyici locasında olmaması¹⁶² TSK'nın kendi içinde de Gürler konusunda bir anlaşmazlığa düştüğünü açığa çıkarmıştır.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, partisinin katılmadığı cumhurbaşkanı seçimlerinin ilk turundaki atmosferi şöyle anlatmıştır:

(...) meclis askeri birliklerce sarılmıştı. Siviller içeriye alınmıyordu. Salonlar ve koridorlar ise tıklım tıklım çoğu üst rütbeli subaylarla doluydu. Koridorda hangimizi görseler, bazıları nezaketle bazıları ağır bir dille gerektiğinde tehdit ederek veya benim odama telefon ederek baskılarda bulunuyorlardı (Aköz, 2007).

Bu şartlarda yapılan seçimin birinci turunda Gürler 175, Arıburun 282, Bozbeyli de 45 oy almıştır. CHP'de oylamaya katılmama kararına rağmen başta Genel Sekreter *Kamil Kırıkoğlu* olmak üzere bir grup parlamenter oylarını Gürler yönünde kullanmıştır. Turlar devam ettikçe oy veren CHP'lilerin sayısı da artmıştır. İkinci turda Gürler 176, Arıburun 284, Bozbeyli 47 oy alırken üçüncü tur sonuçlarına göre Gürler 186, Arıburun 285, Bozbeyli 47 oy almıştır. Bir sonraki turda ise Arıburun'un oyları 276'ya düşerken, Gürler'in oyları ise 200'e yükselmiştir. Ancak seçim turları devam ederken baskılar da sürmüştür. Generaller Demokratik Parti ileri gelenlerini Deniz Kuvvetleri Komutanı Kemal Kayacan'ın konutuna çağırmıştır. Siyasetçiler Gürler'e oy vermeyeceklerini ısrarla söylediklerinde Kara Kuvvetleri Komutanı *Eşref Akıncı* bağırıp çağırmaya başlamış, Genelkurmay İkinci Başkanı *Turgut Sunalp*¹⁶³ ise açıkça tehdit etmiştir: “*Böyle giderse hepinizi toplarız*” (Muradoğlu, 2006).

Turlar birbirini takip edip sonuç alınamayınca ortam gerginleştiyse de Bülent Ecevit'in BBC'ye verdiği demeç ortamın yumuşamasını sağlamıştır:

... şartlar değişirse tutumumuzu yeniden gözden geçiririz, bizim Gürler'in şahsına hiçbir itirazımız yok fakat kendisi ile ilgili olaylar talihsiz bir şekilde gelişmiş ve demokratik olmayan bir hava yaratılmıştır.

Ayrıca Ecevit, bu krizden parlamentonun tüm itibarını koruyarak fakat ordunun da hissiyatına hürmet ederek çıkılması gerektiğini söylemiş, ancak askerin Gürler ısrarından vazgeçmesini de istemiştir: “*yaratılan talihsiz hava bu değerli şahsiyetin seçilmesini imkânsız kılmış gibidir. Şimdi yeni çıkar yollar aramak gerekiyor*”.

¹⁶²Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ile Kurmay Başkanı İrfan Özaydınlı

¹⁶³Sunalp, 1983 yılında başta Kenan Evren olmak üzere 12 Eylül yönetiminin desteğini alan Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) kurucu genel başkanı olacaktır.

4.5.6. Sunay'ın Görev Süresi'nin Uzatılması İçin Anayasa Değişikliği Teklifi

16 Mart 1973 tarihinde yapılan beşinci ve altıncı turda da tikanıklık aşılamayıp Gürler'in cumhurbaşkanı olamayacağı anlaşıncı Sunay'ın görev süresinin anayasada yapılacak bir değişiklik ile uzatılması ve cumhurbaşkanı seçimlerinin ertelenmesi önerisi, CHP ve AP'nin yetkili organlarında görüşülmeye başlanmıştır.

Cumhurbaşkanı seçimlerinin ertelenmesine Demokratik Parti çok sert tepki göstermiştir. Onlara göre AP'nin bu uzlaşma stratejisi *Arıburun Hareketi* 'nden başka bir şey değildir. Çünkü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolacağı gün olan 28 Mart'a kadar erteleme yönündeki anayasa değişikliğinin, hem meclis hem de senatodan geçmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla cumhurbaşkanlığı koltuğuna 28 Marttan sonra anayasa gereğince Senato Başkanı Tekin Arıburun oturacak, Arıburun'un bu vekâleti, süre ertelemesi reddedildikten sonra yeniden başlayacak olan oylamaların istenirse üçyüzüncü, beşyüzüncü turuna kadar devam edebilecekti. Böylelikle Arıburun, cumhurbaşkanlığı makamına oylamayla (*de jure*) olmasa bile fiilen (*de facto*) oturmuş olacaktı (Okçu ve Aktel, 2001:249).

Demokratik Parti'nin itirazlarına rağmen Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi uzlaşarak Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığı süresini uzatmak üzere, Süleyman Demirel ve 303 üyenin imzası ile anayasaya geçici 23. madde eklenmesine ilişkin teklifi TBMM'ye sunmuştur. Buna göre anayasaya aşağıda yer alan maddenin eklenmesi teklif edilmiştir¹⁶⁴:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 95. Maddesine göre yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı seçimi, 13 Mart 1975 tarihine ertelenmiştir. 28 Mart 1966 tarihinde seçilmiş olan Cumhurbaşkanının görevi 28 Mart 1975 tarihine kadar devam eder (MMTD, 22.03.1973:295 ve EK 5-6).

¹⁶⁴ Anayasa değişikliğinin gerekçesinde “Anayasamızın 95 nci maddesine göre Cumhurbaşkanını seçmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi, 13 ve 16 Mart tarihlerinde toplanmıştır. Seçim işlemi, usulüne uygun olarak yürütülmüş ve fakat yapılan 6 tur oylamada adaylardan hiç birisi Cumhurbaşkanı seçilebilmek için Anayasamızın öngördüğü yeterli oyu toplayamamıştır. Turların devamı halinde de olumlu bir sonuca ulaşılamayacağı anlaşılmıştır. Bu durum karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi, Devleti başsız bırakmamak için, konuya bir çözüm yolu getirmek görevi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Yasalarımıza göre Millet Meclisi Genel Seçimi ile Senato üçte bir yenileme ve kısmi seçimi bu yıl yapılacaktır. Seçimlerle Parlâmentonun adedi bütünlüğü sağlanacak ve seçmen temayülü yeniden ortaya çıkmış olacaktır. Bu sebeplerle Cumhurbaşkanlığı seçiminin genel seçimlerden sonraya ertelenmesinde zaruret vardır. Erteleme süresi iki yıl olarak tespit edilmiştir. Böylece 28. Mart 1966 tarihinde seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi 28 Mart 1975 tarihine kadar devam edecektir” denilmiştir (MMTD, 22.03.1973:EK 6).

20 Mart 1973 Salı günü Tekin Arıburun ve Faruk Gürler adaylıktan çekildiklerini açıklamıştır. Gürler gerekçe göstermezken, Arıburun TBMM'yi zor durumda bırakmamak için adaylıktan feragat ettiğini belirtmiştir (Milliyet, 21 Mart 1973).

Arıburun ve Gürler'in adaylıktan çekilmeleri AP ve CHP'nin gündeme getirdiği anayasa değişikliğinin gerekçelerini de ortadan kaldırmıştır. Gerçi Meclis Başkanı Avcı, *“Bozbeyli'nin adaylığı devam ettiği için seçimler de devam edecektir”* demiştir ama ortam aşırı gerilmiş, yaşanan gerginliğin yönü asker-sivil ekseninden, sivil-sivil eksenine doğru kaymaya başlamıştır. Anayasa Komisyonundaki görüşmeleri dinleyici olarak izlemeye gelen bazı Demokratik Partililer AP Genel Başkan Yardımcısı Sabri Keskin ve Komisyon Başkanı AP'li Cevdet Akçalı'yı hastanelik edecek kadar dövmüştür (Okçu ve Aktel, 2001:249). 21 Martta komisyon uzatma teklifini kabul etmiş, aynı gün tek adayla gerçekleşen cumhurbaşkanı seçiminde yine sonuç alınamamıştır.

226'sı milletvekili 77'si senatör toplam 303 parlamenterin imza verdiği ve komisyondan geçen anayasa değişikliği teklifi 22 Mart 1973 günü TBMM'ye gelmiştir. Mecliste teklifle ilgili CHP Grubu adına konuşan Bülent Ecevit değişikliği, şu ifadelerle savunmuştur:

(...) bu kadar elverişsiz, bu kadar sakıncalı ve milli iradenin bu kadar belirsiz olduğu bir dönem, her halde, 7 yıl için Devlet Başkanı seçmek bakımından çok uygun bir dönem sayılmaz. CHP işte bu nedenlerle, geçerli demokratik ve huzur getirici başka bir çözüm bulunamadıkça Anayasaya bir geçici madde eklenerek Cumhurbaşkanı seçiminin iki yıl ertelenmesini uygun görmektedir.

(...) yakın veya uzak geçmişte, demokrasiyi kurtarmak ve korumak uğrunda kendimizi tehlikeye attığımız çok olmuştur. Gerekirse o uğurda kendimizi, kişiler veya parti olarak, gene her türlü tehlikeye atarız. Fakat kişisel duygularla veya ince parti hesaplarıyla, demokrasiyi tehlikeye atan bir parti, demokrasi üzerine kumar oynayan bir parti hiçbir vakit olmadık ve olmayacağız.

Değerli arkadaşlarım, bu anlayışla ve bu düşüncelerle cumhurbaşkanı seçiminin, yaklaşan genel seçimlerden sonraya bırakılmasını, iki yıl ertelenmesini sağlayacak bir geçici maddenin Anayasaya eklenmesine oy vereceğiz. Saygılar sunarım (MMTD, 22.03.1973:315-316).

Ancak teklifin maddelerine geçilmesi anayasanın emrettiği üçte iki oranın karşılığı olan 300 oy yerine 299 oyda kaldığından 1 oyla¹⁶⁵ reddedilmiştir (MMTD, 22.03.1973:342). Oylama sonuçları Tablo 17'de verilmiştir.

¹⁶⁵Oylama yapılırken Meclis berberinde sakal traşı olan AP Mardin Milletvekili Abdürrahim Türk, (2000'li yılların sonlarında DTP Genel Başkanlığı yapan Ahmet Türk'ün ağabeyidir) Grup Sekreteri'nin kendisini üç kez çağırmasına rağmen, berberdeki işin bitmesini beklemiştir. Genel Kurula koşarak

Tablo 17: Sunay'ın Görev Süresini Uzatmak İçin Hazırlanan Anayasa Değişikliği Teklifinin Maddelerine Geçilmesine İlişkin Millet Meclisi'nde Yapılan Oylama

Üye Sayısı	450
Oy Verenler	380
Kabul Edenler	299
Reddedenler	81
Çekimser	-
Katılmayanlar	58
Açık Üyelikler	12

CHP ve AP liderleri Millet Meclisi'ndeki oylamadan sonra, teklifin senatoda kabul edilerek tekrar meclise döneceği inancını taşımışlardır. Ancak senatoda da İnönü faktörü devreye girmiş ve İsmet Paşa, yaptığı konuşmayla havayı terse çevirmiştir. Partilerin, anayasa değişikliği görüşmelerinde aldıkları tavırlar eleştirilirken ve tutumları parti içlerinde kargaşaya yol açarken¹⁶⁶ teklif, 25 Mart gecesi senatoda da reddedilmiştir. Senatonun tamsayısı olan 184 üyenin üçte ikisi olan gerekli 123 oy sağlanamamış kabul oyları 104'te kalmıştır. Bu oylamanın sonuçları Tablo 18'de verilmiştir (CSTD, 25.03.1973:456:458).

Tablo 18: Sunay'ın Görev Süresini Uzatmak İçin Hazırlanan Anayasa Değişikliği Teklifinin Cumhuriyet Senatosu'nda Yapılan Oylaması

Üye Sayısı	184
Oy Verenler	159
Kabul Edenler	104
Reddedenler	51
Çekimser	4
Katılmayanlar	22
Açık Üyelikler	3

geldiğinde ise Başkan Avcı, oylama işleminin bittiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Abdurrahim Türk oyunu kullanamamıştır. Bu gecikme teklifin kabulü için gerekli 300 oyun bir eksik kalmasına yol açmıştır.

¹⁶⁶Ecevit'in izlediği siyaset özellikle *Cumhuriyet* gazetesinde ciddi olarak eleştirilmiştir. Turhan Ilgaz'ın Ecevit'e '*CHP'nin kendisini feshederek AP'ye katılma*' önerisi buna örnektir. AP'de de oylama sonrasında Aydın Yalçın partiden ihraç edilirken oylamaya katılmayan 4 milletvekili Cahit Karakaş, Ali Rıza Septioğlu, Abdurrahim Türk, Hazım Dağlı kesin ihraç istemiyle Müsterek Haysiyet Divanına verilmiştir. Yine oylamaya katılmayan ama bu hareketleri ilk kez görülen Yavuz Acar, Kemal Kaçar ve Kâzım Uysal ise Grup Haysiyet Divanına sevk edilmiştir (Hürriyet, 23 Mart 1973).

Sunay'ın görev süresinin uzatılamaması üzerine Demirel ve Ecevit yeni aday tespiti için görüşmelere başlamıştır. 26 Mart'ta siyasi parti liderlerinin cumhurbaşkanı sorununa bir çözüm bulmak amacıyla bütün bir gün sürdürdükleri yoğun temaslardan sonra AP, CHP ve CGP, Anayasa Mahkemesi Başkanı *Muhittin Taylan*'ın adaylığı üzerinde birleşmiştir. Ancak Sunay; Demirel, Ecevit ve Feyzioğlu tarafından kendisine getirilen öneriyi uygun görmemiş, Taylan'ı Kontenjan Senatörü olarak atamamıştır.

4.5.7. 6 Nisan 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Muhittin Taylan formülü işlemeyince birkaç günlüğüne duran temaslara 2 Nisan 1973'te yeniden başlanmıştır. AP yöneticileri; CHP, CGP ve DP yetkilileriyle buluşup, partilerinin önerdiği üç alternatifi iletmıştır. Bu öneriler erken seçim, parlamento içinden bir aday ve cumhurbaşkanını halkın seçmesi olarak sıralanmıştır. Görüşmelerde söz konusu alternatiflerden “*meclis içinden bir aday önerisi*” ağırlık kazanınca yeni isimler gündeme gelmiş ve Adalet Partililer 3 isim önerisinde bulunmuştur: TBMM Başkanı *Sabit Osman Avcı*, Cumhuriyet Senatosu eski Başkanı *İbrahim Şevki Atasagun* ile Milli Eğitim eski Bakanı *Orhan Oğuz*. Son olarak Demirel-Ecevit görüşmesinde Demirel, cumhurbaşkanı adayı olarak Kontenjan Senatörü Fahri Korutürk, Ticaret Bakanı Naim Talu ve Milli Eğitim Bakanı Sabahattin Özbek'i önermiş, Ecevit bunlardan Talu ile Özbek'i reddedip, Korutürk üzerinde anlaşabileceğini bildirmiştir.

Aslında Emekli Oramiral Fahri Korutürk adı Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan ile ilgili formül ortaya atıldığında AP'lilerce önerilmiştir. Ancak CHP liderinin “tanımıyorum” sözüyle bu alternatif ortadan kalkmıştır. Korutürk'ün ismi 4 Nisan 1973 gecesi CHP'li bir milletvekilinin evinde yeniden gündeme gelmiş, Fahri Çoker¹⁶⁷ ile görüşen Ecevit ikna olunca Korutürk'e Cumhurbaşkanlığı yolu açılmıştır.

6 Nisan 1973 tarihinde Sabit Osman Avcı'nın başkanlığında toplanan TBMM Birleşik oturumunda AP ve CHP Parti Grupları ile CGP'li üyeler Fahri Korutürk'ü aday göstermiştir (TBMMTD, 06.04.1973:223). 9 kişilik tasnif heyetinin¹⁶⁸ kura ile

¹⁶⁷Fahri Korutürk'e çok yakın bir isim olan Emekli Tümamiral Çoker, Korutürk cumhurbaşkanı olduktan sonra Cumhurbaşkanlığı Müşavirliği'ne atanmış, 1978'de de Korutürk tarafından “kontenjan senatörü” seçilmiştir. 12 Eylül'den sonra MDP'ye katılan ve milletvekili adayı olan Çoker'in adaylığı, Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilince düşmüştür.

¹⁶⁸Sayma ve Ayırma (Tasnif) Komisyonu şu isimlerden oluşmuştur: İsmet Sezgin, Cihat Alpan, İbrahim Öztürk, Ahmet Çakmak, Sami Turan, Hasan Değer, Yılmaz Alpaslan, Ali Erbek, Orhan Kabibay

belirlenmesinden sonra cumhurbaşkanı seçiminin 15. tur oylaması yapılmış ve Kontenjan Senatörü Fahri Korutürk, oylamaya katılan 557 üyenin 365'ini alarak Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı seçilmiştir (TBMMTD, 6.4.1973:224):

Daha sonra meclis kürsüsüne gelen Fahri Korutürk, yemini müteakip birleşik toplantıdaki haziruna şu şekilde hitap etmiştir (TBMMTD, 06.04.1973:224-225):

CUMHURBAŞKANI FAHRİ KORUTÜRK — Cumhurbaşkanlığı sıfatıyla, Türk Devletin bağımsızlığına, vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağım; milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve anayasayı sayacağım ve savunacağım; insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağım; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini /koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığım ile çalışacağım namusum üzerine söz veririm.

Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Üyeleri;

Cumhuriyetimizin kurucusu büyük Atatürk'ün her türlü sorunun çözüm yeri olarak işaret buyurdukları yüce meclisin, naçiz şahsıma gösterdiği ilgi ve güvene şükranlarımı arz ederim.

Bana tevcih buyrulan bu yüksek görevi, biraz önce içtiğim anda sadık kalarak, başta yüce meclis olmak üzere, bütün milletimin ve devlet kuruluşlarımızın desteği ile gereği gibi yerine getirmeye çalışacağım. Bu konuda rehberim andım olacaktır. Yüce meclisin seçkin üyelerini saygı ile selâmlarım.

1973 cumhurbaşkanlığı seçimi sonuçları Tablo 19'da yer almaktadır¹⁶⁹ (TBMMTD, 12-12:147-224):

¹⁶⁹Seçim turları Toplantı 12, Cilt 12'de 4-16 Birleşimlerde, 13.3.1973-6.4.1973 tarihleri arasında ve 147-224 sayfaları arasında yer almaktadır.

Tablo 19: 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri (13 Mart 1973- 6 Nisan 1973)

Adaylar	Turlara Göre Adayların Aldıkları Oy Sayısı														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Fahri Korutürk															365
Tekin Arıburun	282	284	285	276	293	292							2		17
Faruk Gürler	175	176	186	200	149	165	11	20	51	57	81	69	64	52	87
Ferruh Bozbeyli	45	47	47	48	48	48	92	69	59	51	51	43	55	51	51
İsmet İnönü							2	5	2	6	7	6	4	7	3
Nihat Erim							2	2						1	
Osman Bölükbaşı							2	1							
İhsan Birincioglu								1	1		1				
Sabahattin Özbek									3						
Hilmi Biçer									2	2					
Turgut Gülez									1	4	4				
Mustafa Rona										5	17	7		4	
Mansur Ulusoy										2					
Refet Rendeci										2					
Nahit Altan												1	3		
A. Nusret Tuna														3	
Haydar Özalp														1	
Sabit Osman Avcı															2
Ali Naili Erdem															1
Rifat Öztürkçine															1
Muhtelif													6		
Boş	11	10	9	10	8	11	33	22	32	23	16	12	14	15	27
Geçersiz	4	1		1		2			1	5	1	2	1	2	3
Boş Zarf		1													

1973 cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçları siyasi partiler ve silahlı kuvvetler açısından şu şekilde özetlenebilir:

1- Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin asli belirleyici; Demokratik Parti, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve basın da ikincil önem taşıdığı 1973 cumhurbaşkanı seçimine asli aktörlerin parçalı yapıları damgasını vurmuştur. TSK içindeki Muhsin Batur dengesi, CHP'nin yeni lideri Ecevit'in İsmet İnönü'ye karşı rüşünü ispat etme çabası ve zorunluluğu, ayrıca Genel Sekreteri *Kamil Kırıkoğlu* ve bazı basın kuruluşlarının şahsına ağır saldırıları; Demirel'in 12 Mart'ta askere ve hemen sonrasında Demokratik Partililere mağlubiyeti süreci etkileyen faktörler olmuştur.

2- Demirel, 12 Mart Muhtırası'nın doğrudan muhatabı olarak "rövanşı alıyor" görüntüsünden taviz vermemiş ve sonuçta en az yarayla ayrılan kişi olmuştur.

3- CHP, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden çok yara alarak çıkmış gibi görünse de, seçimler Ecevit'in liderliğini tescillemesini sağlamıştır. Ecevit bir yandan *Kamil*

Kırıkoğlu'nu tasfiye ederken, öte yandan partinin sahibinin İnönü değil kendisi olduğunu ispat etmiştir. Ayrıca 1973 cumhurbaşkanlığı seçimleri yeni CHP'nin eskisinden farklı olduğunun ilanıdır.

4- Demokratik Parti, oynadığı ilk önemli rolde esnek davranamamış, kamuoyunda doğrucu, düzgün imajı olan Bozbeyli'nin siyasi manevralarda Demirel'le mukayese edilemeyecek kadar başarısız olduğu havası yayılmıştır.

5- Cumhuriyetçi Güven Partisi de solun Demokratik Partisidir. Turhan Feyzioğlu, daha en baştan Faruk Gürler'i desteklemiş, parlamentodaki sayısının azlığı yüzünden manevra yapamamış, dolayısıyla sadece CHP'nin tersini yapmak zorunda kalmıştır.

6- 1973 cumhurbaşkanı seçiminin mağlubu asker, galibi de eski bir asker olan Fahri Korutürk'tür. 1961 Anayasası parlamento içinden bir cumhurbaşkanını öngörse de bu anayasa döneminde seçilen 3. cumhurbaşkanı da halkın oyuyla parlamentoya giren biri olmamıştır. Halkın oyu ile değil, kontenjan senatörü olarak parlamenter olmuş eski bir kuvvet komutanının cumhurbaşkanı seçilmesi askerin siyaset üzerindeki etkisini göstermiş, bu müdahale kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Okçu ve Aktel, 2001:250-251).

4.6. 1980 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

4.6.1. 1973-1980 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı 1973-1980 arasındaki 7 yıllık dönem Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan kargaşa yaşadığı bir dönem olmuştur. 7 yıllık süre içinde 7 farklı hükümet görev yapmış, bu hükümetlerin ortalama görev süreleri bir yıla bile ulaşmamıştır. Anarşi ve terör, yüzde yüzü aşan enflasyon¹⁷⁰, temel ihtiyaç maddelerinin bulunmaması, karaborsa, döviz kıtlığı, işsizlik, milletvekili pazarları, çalışmayan meclis gibi olumsuz kavramlarla anılan bu dönem 12

¹⁷⁰1970'den sonra enflasyon, TL/dolar kuru, ithalat ve dış borç birdenbire artmıştır. Üstelik bu artış, petrol krizinden önce başlamıştır (Oran, 2009:661). 1973 yılında %20,5 düzeyinde olan enflasyon 1979'da %63,9'a, 1980'de de %107,2'ye yükselmiştir. 1973'te TL/\$ kuru 14,28 iken 1979'da 35,21'e, 1980'de 77,54'e yükselmiştir. İhracat 1973'te 1 milyar 317 milyon dolardan 1980'de 2 milyar 910 milyon dolara çıkmıştır. İthalat ise 1973'te 2 milyar 86 milyon dolar, 1980'de 7 milyar 909 milyon dolardır. Türkiye'nin dış borçları ise 1973'te 2 milyar 654 milyon dolardan 1980'de 15 milyar 709 milyon dolara fırlamıştır (Oran, 2009:662).

Eylül 1980 Darbesiyle sona ermiş gibi görülse de Türkiye'nin sonraki yıllarını da belirlemede önemli olmuştur.

4.6.1.1. 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimleri

Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra siyasi partiler ve medya Ekim ayında yapılacak milletvekili genel seçimleri ile senato üçte bir yenileme seçimlerine kilitlenmiş, yaz aylarının gündemini seçimler oluşturmuştur.

1969 sonrasında Adalet Partisi'nde yaşanan Demokratik Parti bölünmesi, Milli Selamet Partisi'nin hızlı büyümesi ve Alparslan Türkeş'in liderliğinde Milliyetçi Hareket Partisi'nin Kırşehir partisi olmaktan çıkarak Türkiye'nin her bölgesinden oy alabilen bir yapıya bürünmesi 1973 seçimlerinde AP oylarının %30'ların altına düşmesine yol açmıştır. Diğer taraftan 50 yaşındaki CHP, 1973 seçimlerinde 15 yıllık Atatürk, 35 yıllık İnönü dönemlerinden sonra üçüncü genel başkanları Bülent Ecevit ile %33.3 oy oranını yakalamış ve birinci parti olmuştur.

1973 Seçimlerinden önce seçimlerde mükerrer oy kullanılmaması için bazı önlemler alınmıştır. Öncelikle seçmen kütükleri yazılmış, ayrıca seçimlerde ilk kez *birleşik oy pusulası* kullanılmıştır.

16.798.164 kayıtlı seçmenden 11.223.843'ünün geçerli oy kullandığı 1973 Seçimlerinden¹⁷¹ 21. Kurultayında genel başkanlığına Bülent Ecevit'in seçildiği CHP birinci parti olarak çıkmıştır. 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinin sonuçları Tablo 20'de verilmiştir.

¹⁷¹1973 Seçimlerinde sloganlar önem kazanmış; CHP "Ak Günlere", "Karaoğlan Ecevit" gibi sloganlarla seçmen kitlesi üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. AP yaşadığı iç karışıklık ve parçalanmalara rağmen sağın birinci partisi olmayı başarmıştır. Bütün partiler, MSP'nin dini siyase alet ettiğini ve MSP'nin laiklik karşıtı bir parti olduğunu iddia etmiştir. Alparslan Türkeş'in liderliğindeki MHP'nin oy miktarı ve oranı yine düşük kalmıştır, ancak oylar eskisi gibi sadece Kırşehir'den değil, istikrarlı olarak her bölgeden gelmiştir. Demokratik Parti, gerek Celal Bayar, gerekse Adnan Menderes'in oğulları sayesinde AP tabanından ciddi miktarda oy çalmış ve üçüncü parti olmuştur. Ancak, hiçbir partinin tek başına iktidara gelememesi, 1977'ye kadar yine ara hükümetlerle koalisyonları zorunlu kılmış; MSP, amblemindeki anahtar gibi gerçekten de anahtar parti olmuştur.

Tablo 20: 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
CHP	3.570.583	33.3	185
AP	3.197.897	29.8	149
D.P	1.275.502	11.9	45
MSP	1.265.771	11.8	48
CGP	564.343	5.3	13
MHP	362.208	3.4	3
TBP	121.759	1.1	1
MP	62.377	0.6	
BAĞIMSIZLAR	303.218	2.8	6

Seçimlerden sonra CHP lideri Ecevit de, AP lideri Demirel de ilk etapta hükümet kuramamış; Naim Talu hükümeti 1973 seçimlerinden sonra 100 gün daha görev başında kalmıştır. Yeni hükümet 1974 yılının başında Bülent Ecevit tarafından kurulan CHP-MSP koalisyonu olmuş, bu arada 9 Aralık 1973'te yerel seçimler de yapılmıştır.

4.6.1.2. 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri (1/3 Yenileme)

1971 Müdahalesinden sonra ilk senato seçimi 14 Ekim 1973 tarihinde milletvekili genel seçimleri ile birlikte yapılmıştır. Bu seçimlerde yenilenen 50 senatörün yanı sıra 1968 - 1973 döneminde boşalan 2 senatörlük için de seçim yapılmıştır. 14 Ekim 1973 yılında yapılan senato yenileme seçimlerinin sonuçları Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21: 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları (1/3 Yenileme)

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
CHP	1.412.051	33.6	25
AP	1.300.801	31.0	22
MSP	516.822	12.3	3
D.P	438.276	10.4	
CGP	246.888	5.9	1
MHP	114.662	2.7	
TBP	89.824	2.1	
BAĞIMSIZLAR	82.233	2.0	1

4.6.1.3. 9 Aralık 1973 Yerel Yönetim Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu

14 Ekim Milletvekili genel seçimleri ile senato kısmi yenileme seçimlerinden 55 gün sonra 9 Aralık günü yerel seçimler yapılmış, sekiz partinin katıldığı seçimlerde il genel meclisi ve muhtar seçimlerinin yanı sıra 1.623 belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri de seçilmiştir¹⁷². Genel seçimler sonrası hükümetin kurulamaması, TBMM Başkanının 27. Turda seçilmesi, Arap-İsrail Savaşı'nın yeniden başlaması, dünya petrol krizinin patlak vermesi gibi hareketli ve yoğun bir dönemde yapılan 1973 yerel seçimlerinde büyük kentlerin belediye başkan adaylarının propaganda çalışmaları, partilerin propaganda çalışmalarının önüne geçerek basında daha fazla yer almıştır.

67 il, 554 ilçe, 1.002 bucak olmak üzere toplam 1.623 belediye başkanı, 1.723 il genel meclisi üyesi, 22.132 Belediye Meclisi üyesi, 43.289 köy ve mahalle muhtarının, toplamda ise 68.767 yerel yöneticinin seçildiği seçimlerde, 8.567.524 seçmenin 4.798.437'si oy kullanmıştır. Katılım oranının %56,0 oranında gerçekleştiği seçimler, çok partili siyasal hayatın en düşük katılımının olduğu seçimlerden birisi olmuştur.

9 Aralık 1973 yerel seçimleri, sanayi kentlerinde CHP'nin ezici üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. İl belediye başkanlığı seçimlerinde başta Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Eskişehir olmak üzere toplam 33 ilde CHP, 22 ilde AP, 3 ilde MSP, 1 ilde

¹⁷²1961 Anayasası ve anayasaya uyum yasalarıyla oluşturulan seçim mevzuatı ile belediye başkanlarının 4 yılda bir, tek dereceli çoğunluk usulü ile seçileceği hükme bağlanmıştır.

Demokratik Parti adayları kazanırken, 8 ilde de Bağımsız adaylar galip gelmiştir. İl genel meclisi oylarına göre CHP %37.2 oy oranıyla birinci parti olurken AP %32.3 oy oranıyla ikinci, Demokratik Parti de %10.8 oranla üçüncü olmuştur. Seçimlerde CGP %7.3, MSP %6.2, MHP %1.3, TBP %0.5 ve MP %0.2 oranında oy almıştır. Bağımsız adaylara da %8.9 oranında oy verilmiştir.

Yerel seçimlerden sonra hükümet krizi 1974 yılının ilk günlerinde çözülmüş, CHP-MSP Hükümeti göreve başlamıştır. Koalisyonun ilk icraatlarından biri de 12 Mart yönetiminin yasakladığı haşhaş ekimini 6 ilde serbest bırakmak olmuştur. Bu karar ABD-Türkiye ilişkilerinin gerilmesine neden olmuş; ABD'nin askeri yardımı keserek ambargo kararı almasına yol açmıştır.

CHP-MSP Koalisyon hükümetinde ilk önemli çatlak “1974 Affi” konusunda yaşanmıştır. MSP'liler önceden kabul etmelerine rağmen TBMM'deki oylamada affın TCK'nın 141 ve 142. maddelerinden hüküm giyenlere uygulanmasına engel olmuşlardır. Gerçi CHP Anayasa Mahkemesi'nde girişimde bulunarak affın 141 ve 142'den hüküm giyenlere de uygulanmasını sağlamıştır ama hükümet ilk ciddi yarayı bu olayla birlikte almıştır.

CHP-MSP Koalisyonu döneminde yaşanan en önemli gelişme ise hiç şüphesiz Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştur. 20 Temmuz 1974 tarihindeki Birinci Harekât ve 14 Ağustos'ta başlayan İkinci Harekât'tan sonra TSK, Kıbrıs'ın %38'lik kısmını kontrolü altına almıştır. Harekât'tan sonra gerek CHP, gerekse MSP kamuoyunda oluşan olumlu havayı lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda CHP'nin ısrarla erken seçim isteğini gündeme getirmiş, ancak diğer partiler buna yanaşmayınca erken seçim gerçekleşmemiştir.

CHP-MSP Koalisyonu Bülent Ecevit'in İskandinav ülkelerine yapmayı düşündüğü gezi yüzünden yıkılmıştır. Ecevit geziden önce kendisine vekil olarak CHP'li Eyüboğlu'nu seçince MSP lideri Erbakan başbakanlığa kendisinin vekâlet etmesi gerektiğini belirterek Ecevit'in gezi kararnamesini imzalamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine geziye çıkmaktan vazgeçen Ecevit 18 Eylül 1974'te istifasını vermiştir (Aksiyon, 10 Şubat 1996).

Hükümetin yıkılmasından sonra yeni hükümeti kurmakla tekrar görevlendirilen Ecevit erken genel seçimleri ön şart olarak ileri sürünce hükümeti kuramamış,

cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün hükümeti kurmakla görevlendirdiği Kontenjan Senatörü Sadi Irmak'ın kurduğu hükümet güvenoylamasında yalnızca 17 oy almıştır. 17 Kasım 1974'te kurulan ve güvenoyu alamayan bu hükümet 31 Mart 1975 tarihine kadar görevde kalmış, daha sonra Süleyman Demirel AP-MSP-MHP ve CGP'den oluşan I. MC¹⁷³ Hükümeti'ni kurmuştur.

4.6.1.4. 12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri (1/3 Yenileme)

Birinci MC Hükümetinin göreve gelmesinden altı ay sonra yapılan senato yenileme ve milletvekili ara seçimleri Adalet Partisi'nin 1973'te kaybettiği oyları yeniden kazanmaya başladığının habercisi olmuştur. 12 Ekim 1975 tarihinde Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde, yenilenen 50 senatörün yanı sıra bu dönemde boşalan 4 senatörlük için de seçim yapılmış, Adalet Partisi oransal olarak CHP'nin gerisinde kalmakla birlikte CHP'den 2 senatör fazla kazanmıştır. 1975 senato kısmi yenileme seçimi sonuçları Tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22: 12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
CHP	2.281.470	43.4	25
AP	2.147.026	40.8	27
MSP	465.731	8.9	2
MHP	170.357	3.2	
D.P	165.170	3.1	
TBP	28.283	0.5	
BAĞIMSIZLAR	2.851	0.1	

¹⁷³Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, CHP'nin iktidara gelmesine engel olmak ve komünizm tehlikesini savuşturmak amacıyla “sağ” partilerin bir araya gelerek oluşturdukları koalisyonudur. I. MC Hükümeti 31 Mart 1975-21 Haziran 1977 tarihleri arasında görev yapmış; bu hükümette AP 16, MSP 8, CGP 4 ve MHP 2 bakanlıkla temsil edilmiştir. Aşağıda değinildiği gibi 21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978 tarihleri arasında görev yapan II. MC'de ise AP 13, MSP 8 ve MHP 5 bakanlıkla temsil edilmiştir.

4.6.1.5. 12 Ekim 1975 Milletvekili Ara Seçimleri

12 Ekim 1975 tarihinde Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimleri ile birlikte boş bulunan 6 milletvekilliği için de ara seçim yapılmış; bu seçimlerde CHP yalnızca Amasya'yı kazanırken; Adalet Partisi Bursa, Eskişehir, Niğde, Urfa ve Zonguldak illerinde yapılan seçimlerin galibi olmuştur¹⁷⁴. Dolayısıyla Adalet Partisi, Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi'ndeki oylarını geri alma eğiliminde olduğunu 1975 ara seçimleriyle göstermiştir. 1975 milletvekili ara seçimi sonuçları Tablo 23'te verilmiştir.

Tablo 23: 12 Ekim 1975 Milletvekili Ara Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
AP	524.001	48.6	5
CHP	409.387	38.0	1
MSP	84.706	7.9	
D.P	30.654	2.8	
MHP	24.848	2.3	
TBP	3.014	0.3	
BAĞIMSIZLAR	1.211	0.1	

Ara seçimlerden sonra kamuoyunda sağ-sol çatışması olarak adlandırılan olaylar ivme kazanmıştır. 1976 ve 1977 yılının ilk ayları giderek artan terör olayları ile geçmiş, 5 Haziran 1977 milletvekili genel seçimlerinden bir ay önce 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamaları İstanbul Taksim'de bütün sol örgütlerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Ancak bu kutlamalar katliama dönüşmüş, çıkan olaylarda resmi rakamlara göre 40 kişi ölmüştür.

4.6.1.6. 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimleri

Türkiye 1 Mayıs Olaylarının şoku ve Ecevit'e bir mitingde suikast yapılacağı iddiaları altında 5 Haziran 1977 tarihinde milletvekili genel seçimlerine gitmiştir. Seçimlerde birçok sol fraksiyon CHP'yi desteklemiş, genç kesimlerin daha çok CHP'yi ve MHP'yi (kısmen de MSP'yi) desteklemesi seçim kampanyalarının ağırlıklı olarak

¹⁷⁴Seçim yapılan iller kazanan adaylar ve partileri: Amasya Orhan Kayıhan (CHP), Bursa Ali Elverdi (AP), Eskişehir M. İsmet Angı (AP), Niğde Hüseyin Avni Kavurmacıoğlu (AP), Urfa Halil Millî (AP), Zonguldak Sebati Ataman (AP) (Türk, 1981:27).

CHP–MHP arasında geçmesine yol açmıştır. CHP’de, “6 Haziran-Ecevit Başbakan” sloganı öne çıkarken, MHP sloganlarında milliyetçi vurguları tercih etmiştir. AP her zamanki gibi kırsal alan oylarına göz dikerken¹⁷⁵ MSP seçim kampanyasında dini motifleri işlemiştir. 1973 yılındaki gücünü korumadığının farkında olan Demokratik Parti, Demokrat Parti’nin mirasına sahip çıkmaya çalışmış, ancak genel başkanları Ferruh Bozbeyli bile parlamentoya girememiştir. CGP ise genel başkanları Turhan Feyzioğlu ile siyasi yelpazesinin tam ortasında Atatürkçü bir parti olduklarını ilan ederken, ağırlıklı olarak CHP’nin tabanını hedef almış ancak o da başarılı olamamıştır. TBP, genel başkanları Mustafa Timisi’yi bile parlamentoya sokamazken¹⁷⁶, TİP o sıralar tek kadın genel başkan olan Behice Boran’la 1965 ve 1969 yıllarındaki gücünden çok uzakta kalmıştır (Yücel, 2007c:22-23).

CHP’nin yine birinci parti olarak çıktığı 1973 seçimlerine göre gerek CHP’nin, gerekse AP’nin oyları artmış, ancak yine hiçbir parti parlamentoda çoğunluğu sağlayamamıştır. 5 Haziran 1977 seçim sonuçları Tablo 24’te verilmiştir.

Tablo 24: 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
CHP	6.136.171	41.4	213
AP	5.468.202	36.9	189
MSP	1.269.918	8.6	24
MHP	951.544	6.4	16
CGP	277.713	1.9	3
D.P	274.484	1.9	1
TBP	58.540	0.4	
TİP	20.565	0.1	
BAĞIMSIZLAR	370.035	2.5	4

¹⁷⁵ AP’nin sıklıkla kullandığı slogan yine *Çoban Sülü* olmuştur.

¹⁷⁶ TBP’nin oy kaybında, Alevilerin birçok yerde CHP’yi desteklemeleri etkili olmuştur. Zira TBP yapılanmasında genellikle Alevi unsurlara ağırlık vermişti ve hedef kitlesinin çoğunluğunu da Aleviler oluşturmaktaydı.

4.6.1.7. 5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri (1/3 Yenileme)

5 Haziran 1977 tarihinde gerçekleşen milletvekili genel seçimleri ile birlikte Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimleri de yapılmış, sonuçlar Tablo 25’te verilmiştir.

Tablo 25: 5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
CHP	2.037.875	42.4	28
AP	1.842.396	38.3	21
MSP	402.702	8.4	1
MHP	326.967	6.8	
D.P	107.278	2.2	
CGP	89.484	1.9	
BAĞIMSIZLAR	5.624	0.1	

4.6.1.8. 11 Aralık 1977 Yerel Yönetim Seçimleri, Güneş Motel Pazarlıkları ve Üçüncü Ecevit Hükümeti

5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra Süleyman Demirel, *İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti*’ni kurmuş, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş’in başbakan yardımcılığına getirildiği bu hükümet 21 Temmuz 1977 tarihinde güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

1977 genel seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP ise kazanılan 213 milletvekili ile sadece 13 eksikle hükümeti tek başına kuramamanın verdiği mağlubiyet hissinden çabuk kurtulmuş ve yıl sonunda yapılacak yerel seçimlere çalışmaya başlamışlardır.

11 Aralık 1977 tarihinde yapılan ve 1.710 belediyede gerçekleşen yerel yönetim seçimlerine onbir parti katılmıştır. Katılım oranının %56,8 gibi düşük bir seviyede kaldığı 11 Aralık yerel seçimleri, 1973 yerel seçimlerinde olduğu gibi yaşanan iktidar krizini çözmek için amacını aşarak bir genel seçim havasına dönüşmüştür (Yayman, 2012). Seçim kampanyalarında partiler daha çok terör ve şiddet, hayat pahalılığı, dış politika, komünizm tehlikesi genel sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. Seçim sonuçlarına

göre büyükşehirlerde CHP'nin açık ara üstünlüğü devam etmiştir¹⁷⁷. MHP pilot iller seçerek bu illerde başarılı olmuş¹⁷⁸, bağımsız adaylardan Mehdi Zana Diyarbakır'da, Hamit Fendoğlu da Malatya'da belediye başkanlıklarını kazanmıştır (Yayman, 2012). 1977 yerel seçimlerinde belediye başkanlıklarında CHP'nin başarısını göstermesi açısından 1968, 1973 ve 1977 yerel seçimlerinde siyasi partilerin kazandıkları belediye başkanlığı sayıları Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26: 1968-1973-1977 Yerel Seçimlerinde Siyasal Partilerin Kazandıkları İl Belediye Başkanlığı Sayıları

Partiler	1968	1973	1977
CHP	21	32	42
AP	39	22	15
MSP	-	3	3
MHP	-	-	5
D.P	-	1	-
CGP	1	-	-
BAĞIMSIZLAR	6	9	2
TOPLAM	67	67	67

¹⁷⁷CHP adaylarından Ankara'da Ali Dinçer, İstanbul'da Aytekin Kotil, İzmir'de İhsan Alyanak, Adana'da Selahattin Çolak, Mersin'de Kaya Mutlu belediye başkanı seçilmiştir. CHP ayrıca Aydın, Bursa, Sakarya gibi AP'nin kalesi sayılan yerlerde de seçimi kazanmıştır. Ancak İstanbul seçimleri oldukça zorlu geçmiştir. 1973 seçimlerinde %65'e varan oy oranıyla İstanbul'u kazanan CHP, 1977 seçimlerinde de İstanbul'dan benzer bir başarı beklese de, AP'nin İstanbul Belediye Başkan Adayı Aziz Gümüş'ün kamuoyundaki ağırlığı, MSP adayı Şevket Kazan'ın başarılı kampanyası CHP'nin oylarının düşmesine yol açmış, yine de İstanbul Belediye Başkanlığına CHP'li Aytekin Kotil seçilmiştir. 1977 Ankara yerel seçimleri de ilginçtir. AP'nin Ankara Belediye Başkan Adayı Dr. Vedat Ali Özkan seçimlere bir hafta kala 4 Aralık günü propaganda çalışmaları esnasında bir kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Bunun üzerine AP, YSK'ya yeni bir aday göstermek için başvuruda bulunmuştur. Ancak bu başvuru kabul edilmemiş, AP de Özkan'ın kazanması durumunda seçimlerin tekrarlanacağını hesap ederek Ankara'daki seçmenlerden Vedat Ali Özkan adına oy kullanmalarını istemiştir. AP, adaysız girdiği seçimleri kaybetmiştir (Yayman, 2012).

¹⁷⁸1977 yerel seçimlerinde çok fazla iddialı olmayan MHP; Yozgat, Çankırı, Elazığ, Erzincan ve Erzurum illerinin belediye başkanlığını kazanmak istemiş, bu beş ilde çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdürme kararı almıştır. MHP bu *pilot* illere o kadar yüklenmiştir ki, o tarihlerde en önemli propaganda aracı olan ve 6 gün süren radyo konuşmalarının iki gününde genel başkan Alparslan Türkeş konuşurken diğer dört günde ise Elazığ Belediye Başkan Adayı Behçet Susmaz, Erzincan Belediye Başkan Adayı Adnan Ercan, Yozgat Belediye Başkan Adayı Yaşar Erbaz ve Erzurum Belediye Başkan Adayı Yusuf Seyrek seçmenlere hitap etmiştir. MHP, bu beş ilden sadece Erzurum'u kaybederken, fazladan Bingöl'ü kazanmıştır (Yayman, 2012).

Yerel seçimlerin hemen ardından, Türk siyasal tarihinde etik açıdan yıllarca tartışılan *Güneş Motel Pazarlıkları*¹⁷⁹ İkinci MC Hükümetinin sonunu getirmiştir. 6 ay önce kurulan İkinci MC, verilen gensoru ile yıkılmış, yeni hükümet Bülent Ecevit'in başkanlığında CHP, 11'ler, CGP ve D.P'den oluşmuştur.

Ancak III. Ecevit Hükümeti döneminde de siyasal terör ve ekonomik kriz önlenememiş; anarşi, enflasyon, karaborsa, döviz kıtlığı, işsizlik gibi sorunlar giderek büyümüştür. Türkiye genelinde yokluk ve kıtlık baş göstermiş, başta elektrik, ampul, tüp, margarin, çay, sigara, benzin olmak üzere tüketim maddelerinin birçoğu bulunamaz hale gelmiştir.

1978 yılı toplumsal çatışmalarla siyasal cinayetlerin hızla arttığı ve Türkiye'nin hızla bir iç savaşa sürüklendiği dönem olmuştur. Adnan Menderes'in ortanca oğlu ve Adalet Partisi milletvekili Mutlu Menderes'in şüpheli bir trafik kazasında 1 Mart 1978'de ölmesi, 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'nde patlayan bomba sonucunda 7 öğrencinin ölmesi ve 100'ü aşkın öğrencinin yaralanması, 24 Mart 1978'de Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Doğan Öz'ün öldürülmesi, Malatya'da büyük bir destekle Bağımsız Belediye Başkanı seçilmiş olan Hamit Fendoğlu'yla birlikte evinde bulunan 3 akrabasının bombalı paketi açmaları sonucu 17 Nisan 1978'de öldürülmeleri III. Ecevit Hükümeti'nin ilk 3 ayındaki yüzlerce olaydan sadece birkaçı olmuştur (Fedayi, 2010:507). Olaylar sonraki süreçte de devam etmiş; başta Dev-Yol, Dev-Sol, Halkın Kurtuluşu gibi sol fraksiyonlara *Apocular* ismiyle 1978 yılında kurulan daha sonra PKK ismini alan örgüt de dahil olmuştur. Sol fraksiyonlar bir yandan kendi aralarında bir yandan da MHP'nin yan kuruluşu konumundaki ÜGD¹⁸⁰ ile silahlı çatışmaya girmiştir. 11 Temmuz 1978'de Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Bedrettin Cömert, 9 Ekim'de Ankara Bahçelievler'de TİP mensubu 7 kişi, 20 Ekim'de de İTÜ eski rektörü

¹⁷⁹Güneş Motel Pazarlıkları, II. MC Hükümeti sırasında CHP lideri Ecevit'in "*Kumar borcu olmayan 11 milletvekili arıyorum*" sözünden sonra AP'ye mensup bazı milletvekillerinin Güneş Motel'de yapılan pazarlıktan sonra bakan olma karşılığında AP'den istifa etmeleri ile sonuçlanan ve siyasi tarihe milletvekili pazarının en somut örneği olarak geçen olaydır. Ecevit 22 Aralık 1977'de Güneş Motel pazarlığından sonra AP'den istifa eden milletvekilleri Mete Tan, Hilmi İşgüzar, Tuncay Mataracı, Ali Rıza Septioğlu, Oğuz Atalay, Orhan Alp, Güneş Öngüt, Mustafa Kılıç, Şerafettin Elçi, Ahmet Karaaslan ve Enver Akova'nın desteğiyle 5 Ocak 1978 tarihinde tekrar başbakan olmuştur. Ancak bu 11 milletvekilinin desteğini kazanmak için verdiği tavizler ve bakan yaptığı 11 milletvekili hakkında çıkan yolsuzluk söylentileri Ecevit'in siyasi hayatının en büyük hatalarından biri olarak değerlendirilmiştir (Yaltrık, 2005).

¹⁸⁰Ülkücü Gençlik Derneği. Derneğin kapatılma riskine karşı 9 Mart 1980'de ÜYD (Ülkü Yolu Derneği) kurulmuştur.

Bedri Karafakioğlu öldürülmüştür. 22 Aralık 1978’de provokasyonla başlayıp katliama dönüşen ve tarihe *Maraş Olayları* olarak geçen olaylarda resmi rakamlara 105 kişi ölmüştür. Olaylar 1979’da da devam etmiş, 1 Şubat 1979’da Milliyet Gazetesi başyazarı Abdi İpekçi öldürülmüş, Türkiye’nin her tarafından günde 20’ye varan siyasal cinayet haberleri gelmeye başlamıştır.

12 Mayıs 1979 tarihinde TUSİAD gazete ilanlarıyla hükümete uyarıda bulunmuştur¹⁸¹. İlanlar birkaç gün sürmüş, sonraki yıllarda TUSİAD bu ilanlar yüzünden darbecilerle işbirliği yaptığı suçlamalarına maruz kalmış; Özal’dan Brzezinski’ye birçok kişi de bu ilanları vermekle suçlanmıştır (Uras, Milliyet 30 Nisan 2012):

Ecevit’in Brzezinski’nin talimatı ile yayımlandığı şüphesini taşıdığı TUSİAD’ın paralı gazete ilanlarının ilki 12 Mayıs 1979 tarihinde (görüşmeden 2 yıl sonra) yayımlandı. Bu ilanlarda partilerin politikacıların isimleri geçmiyordu, ilanlar sadece “ekonomik konularda kamuoyunu bilgilendirmeyi hedef almıştı”.

Yayımlanan dört ilanın özetleri şöyle idi:

1) Gerçek çıkış yolu

Dünyanın bugünkü ekonomik gidişinde bunalım geçiren tek ülke Türkiye değildir. Ama bunalım karşısında kendine yardım etmeyen tek ülke de Türkiye olmamalıdır.

2) Ulus bekliyor

Yokluğu paylaşmak değil, bolluğu yaratmak istiyoruz. Ve bunun önündeki sorunların hürriyet ve demokrasinin nimetleri içinde çözümlenmesinden vazgeçemeyiz.

3) Yokluğu paylaşmak mı? Bolluğu sağlamak mı?

Engel, kısa vadeli politik kaygılarla ekonomiye yanlış yönde müdahale eden aşırı yasakçı ve aşırı devletçi zihniyettir. Sorunlarımıza ancak hür, demokratik, parlamenter rejim içinde ve Anayasamız çerçevesinde çözüm bulunacağına inanıyoruz.

4) Refahın ve hürriyetlerin düşmanı: Enflasyon

Enflasyon yenilemeyecek bir düşman değildir. Parasal bir olaydır. Para ise, nihayet suni bir araçtır. Gerçek olan üretimdir. Türkiye, doğal kaynaklarıyla, büyük işgücü ve sanayi potansiyeliyle, enflasyonu yenecek bütün imkânlarla sahiptir. Yeter ki, doğru, cesur ve kararlı ekonomi politikaları uygulanabilsin.

4.6.1.9. 14 Ekim 1979 Milletvekili Ara Seçimleri ve Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimleri

Türkiye girdiği bu girdaptan çıkış noktası aramış, TBMM’de boşalan 5 milletvekili için 1979 yılının 14 Ekiminde yapılan ara seçimler, iktidar değişikliğine yol açmıştır. Manisa, Muğla, Edirne, Aydın ve Konya illerinde boş bulunan 5 milletvekilliği için yapılan seçimlerden önce AP “5-0” hedefini slogan haline getirmiş, seçimlerde bu

¹⁸¹İlk ilan “Gerçekçi Çıkış Yolu” başlığıyla yayınlanmıştır. Daha sonra *Ulus bekliyor, Yokluğu paylaşmak mı? Bolluğu sağlamak mı?* ve *Refahın ve hürriyetlerin düşmanı: Enflasyon* başlıklarıyla 3 farklı ilan daha yayınlanmıştır.

hedefi gerçekleştirerek 5 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır. 5 ilde 1.727.069 seemenden 1.252.427’sinin geçerli oy kullandığı seçimlerde alınan sonuçlar Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27: 1979 Milletvekili Ara Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
AP	676.900	54.0	5
CHP	367.317	29.3	
MSP	92.932	7.4	
MHP	67.154	5.4	
CGP	21.593	1.7	
SDP	7.677	0.6	
TİP	7.315	0.6	
TİSP	6.735	0.5	
TBP	4.290	0.3	
BAĞIMSIZLAR	297	0.0	

14 Ekim 1979 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinden, aynı gün yapılan ara seçimlerde olduğu gibi Adalet Partisi galip çıkmıştır. Seçim sonuçları Tablo 28’te verilmiştir.

Tablo 28: 1979 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
AP	2.215.053	46.8	33
CHP	1.378.224	29.1	12
MSP	459.040	9.7	4
MHP	312.241	6.6	1
CGP	117.749	2.5	
TSİP	62.105	1.3	
TBP	55.774	1.2	
TİP	33.720	0.7	
SDP	33.548	0.7	
BAĞIMSIZLAR	63.093	1.3	

4.6.1.10. Üçüncü Milliyetçi Cephe Hükümeti

Milletvekili ara seçimleriyle senato kısmi seçimlerinde alınan sonuçlar, CHP'nin TBMM'deki üstünlüğünü sona erdirmiş, 12 Eylül 1980 Darbesine kadar devam edecek MSP¹⁸² ve MHP'nin dışarıdan desteklediği AP Azınlık Hükümeti'nin (Üçüncü Milliyetçi Cephe) kurulmasını sağlamıştır. Ancak, III. MC iktidara geldikten sonra da olaylar bitmek bilmemiş, 19 Kasım 1979'da MHP'li İlhan Darendelioğlu, 20 Kasım'da İ.Ü.SBF Öğretim Üyesi Ümit Doğanay, 7 Aralık'ta bir başka öğretim üyesi Cavit Orhan Tütengil, 14 Aralık'ta İstanbul'da 4 ABD vatandaşı, 25 Aralık'ta da Tunceli Savcısı öldürülmüştür.

27 Aralık 1979'da Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, “*Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü*” başlıklı Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanının imzalarını taşıyan bir mektubu, cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e vermiştir¹⁸³. Korutürk de komutanların bu mektubunu Başbakan Süleyman Demirel ve ana muhalefet lideri Bülent Ecevit'e 2 Ocak 1980 günü vermiştir. Ancak Demirel bu sefer 12 Mart 1971'deki gibi istifa yolunu seçmemiş, hükümeti yeni kurduğunu, dolayısıyla mektubun asıl muhatabının kendisi olmadığını iddia etmiştir.

Demirel Hükümeti, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik önlemler paketini açmıştır. Tarihe 24 Ocak Kararları olarak geçen bu kararlar Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanmış, kararlar sonrasında küreselleşmenin ilk adımları atılırken, 12 Eylül darbesi, bu kararların yürürlüğe konması ve neoliberal hegemonya projesinin topluma nüfuz etmesi açısından elverişli bir ortam hazırlamıştır (Kömürcü, 2008:136).

Türkiye, böylesi bir ortamda görev süresi 6 Nisan 1980'de dolacak olan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni cumhurbaşkanını seçmek için seçim sürecine girmiştir.

¹⁸²MSP lideri Erbakan partisinin bu hükümeti “kerhen” desteklediğini ifade etmiştir.

¹⁸³Mektubun bir bölümünde şöyle deniliyordu: *Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet yasası ve kendisine verilen görev ve sorumluluğun idrakı içinde ülkemizin bugünkü hayatî sorunları karşısında siyasî partilerimizin bir an önce, millî menfaatlerimizi ön plana alarak, Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müşterek almalarını ve diğer anayasal kuruluşların da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir* (Enginertan, 2007-1: 25).

4.6.2. 1980 Cumhurbaşkanlığı Krizi ve Sonuçsuz Turlar

1980 cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilirken basında cumhurbaşkanı adayı olarak İhsan Sabri Çağlayangil, Cahit Karakaş, Sadi Irmak, Hilmi Fırat, Faik Türün, Zeyyat Baykara, Muhittin Taylan, Muhsin Batur'un isimleri geçmiştir. Süleyman Demirel'in gönlündeki adayın İhsan Sabri Çağlayangil, Ecevit'in ise Kemal Güven olduğu iddia edilmektedir (Hürriyet, 21 Mart 1980; Tercüman 19 Mart 1980; Cumhuriyet 22 Mart 1980).

22 Mart 1980'de başlaması gereken turlar aday olmaması nedeniyle 25 Mart tarihine ertelenmiş, aday çıkmayınca Mardin Bağımsız Milletvekili Nurettin Yılmaz aday olmuş, turların başlamasını sağlayarak, ilk iki turdan sonrada çekilmiştir.

Seçim ilk turlarda CHP grubunun desteklediği Muhsin Batur ile AP'lilerin destek olduğu Sadettin Bilgiç arasında geçmiştir. Muhsin Batur'un 17 Nisan 1980 tarihinde yapılan 41. turda ulaştığı 290 oy *Son Havadis* gazetesinde “*Batur 290 oyu nasıl aldı*” diye eleştirilmiş, oy kullananlarla sandıktan çıkan oyların sayısının birbirini tutmadığı iddia edilmiştir (Son Havadis, 18 Nisan 1980:1-5). Muhsin Batur'un çekilmesi sonrası tansiyon düşmüş, Muhsin Batur'un ikinci kez adaylığında da AP, Faik Türün'ü taktik aday olarak ortaya çıkarmıştır.

28 Nisan 1980 tarihinde yapılan 49. Tur öncesi Aydınlık Gazetesinde Doğu Perinçek imzasıyla yayımlanan “*Türkiye’de Parlamento Zamanını Doldurdu mu*” başlıklı makale tartışma yaratmıştır. Adalet Partisi Kırşehir Milletvekili Mustafa Eşrefoğlu konuyu TBMM’de gündeme getirmiştir (TBMMTD, 28.04.1980:354):

MUSTAFA EŞREFOĞLU (Kırşehir Milletvekili) — *Sayın Başkanım, müsaade ederseniz bir hususu arz edeceğim: Bugünkü Aydınlık Gazetesinde «Doğu Perinçek» imzasıyla «Türkiye’de Parlamento Zamanını Doldurdu mu?» başlığı altında bir yazı neşredilmiştir. Bu yazının başlangıcında «Bazı kişiler Parlamentoyu ahır ilan ederek» diyor ve altında şöyle devam ediyor: «Moskova'nın 5 nci kolu ile el ele veren bu teslimiyetçilik, iktidar yolunu, darbeler yaparak açmaya çalışacaktır.» Bu hususta Başkanlığınızın bir görüşü olacak mıdır? Bundan evvelki bazı gazetelerde de Parlamento aleyhine neşriyat yapılmaktadır. Başkanlığın tutumu nedir ve nasıl olmalıdır?*

Turlar sonuçsuz kaldıkça Muhsin Batur, Haziran başında senatörlük süresinin biteceğini düşünerek son bir hamle yapmak istemiştir. Batur, hamlesini adaylıktan çekilip, süresinin dolmasına 2-3 kala yeniden aday olmak şeklinde formülize etmiştir. Batur; 15 Mayıs 1980 tarihinde adaylıktan çekilmiş, 3 Haziran 1980 tarihinde tekrar aday olmuştur. İkinci kez aday olmasından sonra MSP'nin desteğini alabilmek için

Erbakan'la görüşmüş, ordu ile MSP'nin ilişkilerinin yumuşamasını sağlamada aracı olma sözü vermiştir. Daha önce MNP'nin kapatılması ve asker in MSP'ye soğuk bakması yüzünden rahatsızlığı olan Erbakan da Batur'a destek verme konusunda istekli görünmüştür. Bunun üzerine AP, Batur'un seçilmesini engellemek için MSP içindeki Nakşibendi oylarını bölmek istemiş ve Faik Türün adını ortaya atmıştır. AP Faik Türün taktiğinde başarılı olmuş, böylelikle 12 Mart'ın farklı cephedeki iki güçlü ismi karşı karşıya gelmiştir.

Muhsin Batur'un ikinci adaylığı sırasında parlamentoya ve basına yönelik tehditler yaşanmıştır. 1961'de Cemal Gürsel, 1973'te Faruk Gürler'i seçtirmek için yapılan baskılar 1960 ve 1971 askeri darbelerinden sonra gerçekleşmişti. 1980 Haziranı darbe sonrası etkilerini yaşamasa da darbecilerin yine devrede olduğunu göstermiştir. Batur'un cumhurbaşkanı seçilmesi için Batur'a rakip aday olarak ismi geçenlerin tümüne ilişkin karalama kampanyası başlatılmış, gazetelere ve köşe yazarlarına gönderilen mektupla İhsan Sabri Çağlayangil, Cahit Karakaş, Zeyyat Baykara, Fahri Çoker, Sefa Reisoğlu, Hilmi Fırat ve Hasan Esat Işık'ın "mason" olduğu iddia edilmiştir (Özdemir, 2007:307). Öte yandan 4 Haziran 1980 tarihinde CHP İstanbul Milletvekili ve Anayasa Profesörü Muammer Aksoy'un Mecliste özellikle MSP grubunun bulunduğu bölgede tehditlere varan bir bildiri dağıtması tartışmalara sebep olmuştur. Aksoy kendisinin mektup olarak adlandırdığı bildirisinin sonunda şunları söylemiştir¹⁸⁴:

Ya Batur'a oy verecek üye tam sayısı salt çoğunluğunu sağlayacak ve cumhurbaşkanı seçimini sonuçlandıracağız -ki CHP, MSP, MBG¹⁸⁵, Cumhurbaşkanı Kontenjan Senatörleri ve Bağımsız Milletvekillerinin oyları buna yeteceği gibi, demokratik düzenin ve ulusal birliğin kurtulmasına gerçekten önem veren bir kısım AP'li parlamenterlerin vereceği oy da bunu perçinleyecektir; Yahut da cumhurbaşkanının yeniden aylarca seçilememesinin doğuracağı sayısız toplumsal sakıncaların ve bu arada tırmanan terörün ve iç savaşa dönüşen gelişmelerin yaratacağı büyük felaketlerin memleketimiz ve halkımız üstüne çökmesinin ezici günah ve suçunu omuzlayacağız!
Üçüncü bir seçenek yoktur.
...Not: Bu yazımdan partinin ve Batur'un haberi yoktur.
Muammer Aksoy

Mektubun/bildirinin dağıtılması üzerine TBMM'de tartışma yaşanmıştır (TBMMD, 04.06.1980:456):

¹⁸⁴ Mektubun/bildirinin bir nüshası tez yazarının arşivinde bulunmaktadır.

¹⁸⁵ Milli Birlik Komitesi Üyeleri 1961 Anayasası ile tabii senatör unvanını almıştır. Bu üyeler 1964 yılında Cumhuriyet Senatosu'nda grup kurmuş ve bu gruba da Milli Birlik Grubu denmiştir. 12 Mart 1971 Darbesi sonrası etkinliği azalsa da MBG, genelde AP ile sık sık tartışma yaşamıştır (Kenaroğlu, 2006)

BAHRİ DAĞDAŞ (Kars Milletvekili) — *Sayın Başkan, bildiri dağıtıyorlar Mecliste* (AP sıralarından gürültüler).

BAŞKAN (Cahit Karakaş) — *Sayın üyeler, lütfen yerlerinize oturunuz* (Başkanın tokmağı vurması). *Sayın Dağdaş, bildiriye ben de muttali oldum, tetkik ettiriyorum, gereğini yerine getireceğim.*

YILMAZ ÖZER (Bursa Milletvekili) — *Tehdit altındayız Sayın Başkan, hayati tehlike.*

BAŞKAN (Cahit Karakaş) — *Sayın Turan Fırat...* (AP sıralarından gürültüler). *Sayın üyeler, bir dakikanızı rica edeceğim. Millet Meclisi Genel Kurulunda bir bildiri dağıtıldığı görülmüştür ve bu bildiri bana, Başkanlığa intikal ettirilmiştir. Bu şekildeki bildirilerle Parlamento Genel Kurulunu dalgalandırmaya hiç kimsenin hakkı yoktur* (AP sıralarından «Bravo», sesleri, alkışlar). *Seçimleri gölgelemeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Bundan böyle bu kabil şeylere dikkat edilmesini hassaten rica ediyorum* (AP sıralarından «Bravo» sesleri, alkışlar).

MUAMMER AKSOY (İstanbul Milletvekili) — *Ben bildiri dağıtmadım, herkese mektup gönderdim.*

BAŞKAN (Cahit Karakaş) — *Yerinize oturun Sayın Aksoy, lütfen.*

MUAMMER AKSOY (İstanbul Milletvekili) — *Bildiri değil efendim, mektup.*

BAŞKAN (Cahit Karakaş) — *Sizin bildiri dağıttığınızı bizzat gördüm; MSP Grubu içinde bildiri dağıtırken gördüm.*

MUAMMER AKSOY (İstanbul Milletvekili) — *Bildiri değil efendim, mektup. Herkese mektup verebilirim; bildiri değil, şahsi fikirlerim. Herkese mektup verebilirim.*

BAŞKAN (Cahit Karakaş) — *Bildiri elimdedir. Lütfen yerinize oturunuz efendim. Türkiye Parlamentosunda bugüne kadar olmayan bir şeydi bu. Onu da siz yapmış bulunuyorsunuz, lütfen yerinize oturunuz.*

Ancak Aksoy'un bildirisi işe yaramamış ve 6 Haziran'da kontenjan senatörlüğü süresi dolacak olan Batur 5 Haziran 1980'de yapılan 93. turda 303 oya ulaşmış, sonraki turlarda seçilmesi için gerekli 319 oyu alamayınca 6 Haziran günü yapılan 98. tur oylamadan sonra adaylıktan çekilmiştir (Hürriyet, 6 Haziran 1980; Tercüman, 8 Haziran 1980).

1980 cumhurbaşkanı seçimlerinde turlar devam ederken 14 Mayıs 1980 tarihinde Brüksel'deki NATO toplantısından dönen Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, cumhurbaşkanlığı için zamanın gelip geçtiğini söylemiş ve bu amaçla sağdaki ve soldaki partilerin bir araya gelmelerini istemiştir (Hürriyet, 15 Mayıs 1980).

Adalet Partililer, 22 Mayıs 1980'de, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine imkân sağlayan bir Anayasa değişikliği teklifini imzaya açmış, imzaların 2 Haziran 1980 tarihinde tamamlanmasından sonra anayasa değişikliği teklifi TBMM'ye sunulmuştur. Ancak önerge TBMM'de reddedilmiştir.

13 Haziran 1980 günlü 64. Birleşimden itibaren cumhurbaşkanlığı seçimi ciddiyetini yitirmiştir. Bu tarihten sonra yapılan 61 birleşimin 52'sinde çoğunluk sağlanamadığı için Meclis açılamamış, 7 Birleşimde ise Meclis açılmakla birlikte, gerekli oylama yapılacak çoğunluk sağlanamadığı için oy ayrımı yapılamamıştır. Bu

dönemde yalnızca iki oturumda çoğunluk sağlanabilmiştir. Adalet Partisi TBMM Grubu 18 Ağustos 1980 tarihinde bir önergeyle seçimlerin yenilenmesini istemiş ancak bu önerge de kabul edilmemiştir.

21 Ağustos 1980'den sonra parlamentonun cumhurbaşkanını seçebilmesine ilişkin umutlar ortadan kalkmıştır¹⁸⁶. Siyasi partiler bu tarihten sonra yeni aday gösterememiştir.

Öte yandan terör, 1980 yaz aylarında da artarak devam etmiş, 27 Mayıs 1980'de MHP Genel Başkan Yardımcısı ve Gümrük ve Tekel eski Bakanlarından Gün Sazak öldürülmüştür. Bu cinayetten 2 gün sonra *Çorum Olayları* patlak vermiş, bu olaylarda da 48 kişi öldürülmüştür¹⁸⁷. 15 Temmuz'da CHP Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu, 19 Temmuz'da 12 Mart döneminin başbakanı Nihat Erim, 22 Temmuz'da da DİSK kurucusu ve ilk genel başkanı Kemal Türkler öldürülmüştür.

Sağ-sol kavgası ve sol fraksiyonların kendi içinde kavgası devam ederken 12 Eylül Darbesinin en belirgin sinyali 30 Ağustos 1980 tarihinde başka bir siyasal akım üzerinden -MSP'den- verilmiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Genelkurmay karargâhında düzenlenen 30 Ağustos törenlerine MSP lideri Erbakan'ın katılmaması üzere basın mensuplarıyla yaptığı sohbette "*Necmettin Erbakan 30 Ağustos'a karşı mı değil mi? Bunu soruyorum*" demiş, basın mensuplarının bu soruyu iletmesi üzerine Erbakan "*Çok mühim bir din adamımızın cenaze törenine katılmak zorunda olduğum için 30 Ağustos'a katılmadım*" şeklinde cevap vermiştir.

12 Eylül'e giden yolda MSP yalnızca 30 Ağustos'ta yaşanan polemikle gündeme gelmemiştir. MSP verdiği gensoru ile 5 Eylül 1980'de Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in düşmesini sağlamış, 6 Eylül 1980'de de Konya'da düzenlenen "*Kudüs'ü Kurtarma Günü*" mitingine tüm üst yönetim kadrosu katılmıştır. Bu mitingde yeşil bayraklar açılmış ve şeriat istenmiştir. Miting sırasında bir grup "*Ezan sesi istiyoruz*" diyerek İstiklâl Marşı'nın okunmasını engellemeye çalışmış, İstiklâl Marşı söylendiği sırada bazı kimseler slogan atmaya devam etmiş, ayağa kalkmayarak yerde oturmuştur.

9 Eylül 1980'de Başbakan Süleyman Demirel, "Erken seçim tek çıkıştır" dese de 12 Eylül 1980 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanlığında

¹⁸⁶Sonuçsuz 115 turu ve turlar hakkındaki bilgiler bu tezin EK-10 bölümünde yer almaktadır.

¹⁸⁷Resmi rakamlara göre.

oluşan Millî Güvenlik Konseyi (MGK) emir komuta zinciri içinde ve emirle yönetime el koymuştur. Millî Güvenlik Konseyi'nin başında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren bulunmuş; Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun da konseyi oluşturan diğer üyeleri olmuştur. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine de Haydar Saltuk atanmıştır.

Dolayısıyla 23 Mart 1980'de başlayan ve 5 ay 19 gün süren cumhurbaşkanlığı seçim turları, böylece sonuçsuz kalmıştır (Tuncer, 2007).

4.6.3. 12 Eylül 1980 Darbesi

Ege Ordu Komutanı Orgeneral Kenan Evren, 30 Ağustos 1977 tarihinde, Süleyman Demirel hükümeti tarafından Kara Kuvvetleri Komutanlığına; 6 Mart 1978 tarihinde de Bülent Ecevit Hükümeti tarafından Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır (Enginertan, 2007-1:24). Kenan Evren önce Kara Kuvvetleri Komutanlığına sonra da Genelkurmay Başkanlığına atanmasının hikayesini yıllar sonra şu şekilde anlatmıştır (Baransel, 2006:196-197):

Doğrusunu söylemem gerekirse, Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanacağım aklımın ucundan bile geçmiyordu. Önümde benden kıdemli üç general vardı. Ben Ege Ordu Komutanlığında süremi tamamladıktan sonra emekli olacaktım. Hazırlıklarımı ona göre yapmıştım. İzmir'de bir ev almıştık. Eşimle birlikte evin eşyalarını yavaş yavaş yerleştirmeye başlamıştık. Hatta emir subayım Cevat Ertem de benimle birlikte olmaya karar vermişti. O da İzmir'de oturmak için ev arıyordu. 30 Ağustos 1977 günü öğleden sonra makam odamda çalışırken Cumhurbaşkanlığı Hukuk müşaviri Amiral Fahri Çöker telefonla Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanma kararnamemin imzalandığını söyleyince çok şaşırdım. Sürpriz oldu.

Genelkurmay Başkanı Sancar'ın görev süresi daha önce çıkarılan bir kanunla Bakanlar Kurulu tarafından iki yıl üst üste uzatılmıştı. Ecevit Hükümeti'nin sürenin bir yıl daha uzatılmasından yana olmadığı şeklinde basında haberler çıkıyordu. Beni o günlerde Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ziyaret etti. Genelkurmay Başkanı olarak Ecevit'in beni düşündüğü, ancak Sancar'ın görev süresinin bir yıl daha uzatılmamasının ordu içinde bir rahatsızlık yaratıp yaratmayacağı konusunda endişeleri olduğunu bildirdi. Ben de Hasan Esat Bey'e, 'Sayın Bakan siz hiç merak etmeyin, Koskoca Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanı'nın süresi bir yıl daha uzatılmıyor diye rahatsızlık duymaz. Böyle bir işleme tavır koyan Genelkurmay Başkanı'nın arkasından kimse gitmez' dedim. Sonra atamam gerçekleşti.

Kenan Evren, 12 Eylül Darbesinden sonra Genelkurmay Başkanı ve Millî Güvenlik Konseyi¹⁸⁸ Başkanı unvanlarını kullanmış ve kendisini “Devlet Başkanı”

¹⁸⁸ Millî Güvenlik Konseyi (MGK), Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz

olarak ilan etmiştir. Evren, 12 Eylül günü saat 13.00’te radyo ve televizyondan yayınlanan konuşmasında şunları söylemiştir (Evren, 1990:5 51-552):

... uzun zamandan beri fevkalade üzücü olayları yakından takip eden Türk Silahlı Kuvvetleri hatırlayacağınız gibi milletin kendisine verdiği yetkileri kullanamayan ve bu korkunç gidişi acz içinde seyreden anayasal kuruluşların tümünü cumhurbaşkanımız aracılığıyla uyararak, alınması gereken tedbirlere de yer vermek suretiyle büyük Türk Milletine karşı yüklendiği sorumluluğu dile getirmiştir. Aradan geçen 8 aylık süre içerisinde yaptığımız sayısız uyarmalara rağmen hemen hemen bu tedbirlerin hiçbirine yasama ve yürütme organları ile diğer anayasal kuruluşlardan yeterli bir cevap alınamamış ve bu konuda müspet faaliyetleri de izlenememiştir. Bu uyarı mektubundan sonra bir kısım yasaları etkisiz hale getirerek çıkaran Meclislerimiz 22 Mart 1980 tarihinden beri siyasî çıkar hesapları ile çıkmaza sürüklenen cumhurbaşkanlığı seçiminden dolayı içinde bulunduğumuz buhran ile mücadelede en kıymetli unsur olan zamanı fütursuzca harcamışlardır. Dünyanın hiçbir ülkesinde cumhurbaşkanlığı makamı ve seçimi bu kadar hafife alınmamış ve bu kadar zaman boşa harcanmamıştır.

12 Eylül 1980 kendisinden önceki 1960 Darbesinden farklıdır. 27 Mayıs 1960 tarihinde 10 yıllık Demokrat Parti iktidarını Silahlı Kuvvetler içinden bir cunta uzaklaştırmışken, 12 Eylül 1980 Darbesi’ni gerçekleştiren Millî Güvenlik Konseyi darbeyi “*emir ve komuta zinciri içinde ve emirle*” yaptığını ilan etmiştir¹⁸⁹. Dolayısıyla 12 Eylül 1980’de TSK, genelkurmay başkanının ve kuvvet komutanlarının yönetiminde, yani kendi hiyerarşisi içinde yönetime el koymuştur (Gözler, 2010: 190).

Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun’dan oluşuyordu.

¹⁸⁹ Millî Güvenlik Konseyi’nin 1 Numaralı bildirisinde “*Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur*” denilmekteydi.

5. 1982 ANAYASASI DÖNEMİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

5.1. 1982 ANAYASASI ve KENAN EVREN'İN CUMHURBAŞKANI OLMASI

12 Eylül Darbesinin yaşandığı gün AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit *zorunlu ikamet* için eşleriyle birlikte Hamzaköy'e götürülmüştür. Millet, 12 Eylül günü de, diğer darbelerde olduğu gibi sessiz kalmayı tercih etmiştir. Darbe gerek iç, gerekse dış basında desteklenmiş, TSK'nın başka çaresi kalmadığı yorumları yapılmıştır. İngiliz BBC televizyonu 13 Eylül 1980 tarihinde ilk haber olarak verdiği darbeden bahsederken “*durumdan herkes memnundur. Türkiye ve Türk Ordusu, Güney Amerika kalıbına konulmamalıdır*” demiştir (Enginertan, 2007-1:26).

Darbeden 9 gün sonra 21 Eylül 1980 tarihinde Bülent Ulusu Hükümeti kurulmuş, darbenin başarıya ulaştığı anlaşıncı da 10 Ekim 1980'de Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit Hamzaköy'den Ankara'ya getirilmiştir¹⁹⁰ (Enginertan, 2007-1:26). Bu arada MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş 11 Ekim¹⁹¹; MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan da 15 Ekim 1980 tarihinde tutuklanmıştır¹⁹².

Darbeden kısa süre sonra Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşü konusu gündeme gelmiştir. Melek Fırat'ın bu konudaki değerlendirmesi şu şekilde olmuştur (Enginertan, 2007-1:26):

NATO'nun ABD'li yeni Komutanı General Rogers, Devlet Başkanı Orgeneral Evren'le görüşmelerde kendi adıyla anılacak planı kabul ettirdi. Buna göre, Türkiye, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşü konusunda şimdiye kadar uyguladığı vetoyu hemen kaldıracak ve Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşünden sonra da, Ege'deki komuta kontrol alanı iki devlet arasında yapılacak görüşmelerle çözüme kavuşacaktı. 20 Ekim 1980'de Devlet Başkanı Evren'in Rogers'in 'asker sözüne' güvenerek planı onaylamasıyla birlikte, Yunanistan'ın en büyük sıkıntısı karşılıksız olarak kaldırılmış ve Türkiye Yunanistan'a karşı elinde bulundurduğu en önemli kozu kaybetmiş oldu.

¹⁹⁰Bülent Ecevit, Ankara'ya döndükten sonra 30 Ekim 1980 tarihinde CHP genel başkanlığından istifa ettiğini açıklamıştır. Siyasi partilerin her türlü faaliyeti askıya alındığından bu istifaya anlam verilememiş, üzerinde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır (Tercüman, 31 Ekim 1980; Hürriyet, 1 Kasım 1980).

¹⁹¹Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Askerî Mahkemesince tutuklanan MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve arkadaşları, “*halkı birbirine karşı silahlandırarak toplu kıyım sevk etmek*”le suçlanmıştır.

¹⁹²Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 No'lu Askerî Mahkemesince tutuklanan MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ve arkadaşları “*laikliğe aykırı olarak devletin temel nizamlarını dinî inançlara uydurmak için faaliyette bulunmak*”la suçlanmıştır.

12 Eylül Darbesinden 45 gün sonra Millî Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı “*Anayasa Düzeni Hakkında Kanun*” yasama yetkisini Millî Güvenlik Konseyine verirken, cumhurbaşkanlığına ait yetkileri aynı zamanda “Devlet Başkanlığı” görevini üstlenmiş olan Millî Güvenlik Konseyi Başkanı yani Orgeneral Kenan Evren’e vermiştir (Gözler, 2010:191).

Yeni anayasa 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı “*Kurucu Meclis Hakkında Kanun*”un kabulünden sonra hazırlanmaya başlanmıştır. Adı geçen kanunla yeni anayasayı hazırlamakla görevli bir *Kurucu Meclis* kurulmuştur. Kurucu Meclis, Millî Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi’nden oluşturulmuştur. *Danışma Meclisi*, 40’ı doğrudan doğruya Millî Güvenlik Konseyince seçilen, 120’si ise, her ilin valisi tarafından tespit ve teklif ettiği adaylar arasından yine Millî Güvenlik Konseyince seçilen toplam 160 üyeden teşkil ettirilmiştir¹⁹³. Danışma Meclisi 23 Ekim 1981 tarihinde açılmış; asli görevi yeni anayasayı hazırlamak olan Kurucu Meclisin ayrıca Siyasî Partiler Kanunu ve Seçim Kanununu da yapması gerekmiştir (Gözler, 2010:191).

Anayasa teklifinin Danışma Meclisinde görüşülmesine 4 Ağustos 1982 tarihinde başlanmıştır. Yeni anayasa, Danışma Meclisinin kendi üyeleri arasından seçtiği ve başkanlığını da Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı’nın yaptığı 15 üyeden oluşan “*Anayasa Komisyonu*” tarafından hazırlanmıştır.

1982 Anayasasının en ilginç maddelerinden biri cumhurbaşkanının seçim şeklini anlatan madde olmuştur. 1982 Anayasasının geçici birinci maddesinde belirtilen

(...) halkoylaması tarihindeki Millî Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak yedi yıllık bir dönem için Anayasa ile Cumhurbaşkanıya tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır

hükümünün Danışma Meclisi’nde görüşülmesi sırasında tartışmalar çıkmıştır. Danışma Meclisi Üyelerinden Cahit Tutum,

Sayın Başkanım; Çok kısa üç soru yöneltmek istiyorum saygıdeğer komisyonumuza. Bir kez, Sayın Devlet Başkanımızın seçimiyle anayasanın halkoyuna sunulması işlemini nasıl özdeşleştirdiklerini öğrenmek istiyorum. Komisyonumuz, acaba Sayın Devlet Başkanımızın Anayasa ile özdeşleştirilmesinden nasıl bir siyasal yarar beklenmiştir? İkinci sorum; komisyonumuzun bu hükmü, Anayasanın demokratik temel esprisiyle ne ölçüde bağdaştığı kanısındadır? Üçüncü sorum; bu tür bir özdeşleştirme ve bu tür bir düzenleme, acaba gelecekte Devlet Başkanlığımızın saygınlığı açısından siyasal tartışmaları azaltıcı mı, yoksa artırıcı mı etkileri ve sonuçları olacaktır? Bu konuda ne düşünüyorlar? Saygılar sunarım (DMTD, 18 Eylül 1982:496).

¹⁹³13 Ağustos 1981 tarihinde yapılan açıklamaya göre Danışma Meclisi’nin 120 sandalyesi için 11.125 kişi müracaat etmiştir.

sözleriyle maddeyi eleştirmiş, Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı da cevabî konuşmasında maddeyi hukuki açıdan savunamasa da madde aynen geçmiştir:

... aslında bizim, bu meclisin ve Türk Milletinin Millî Güvenlik Konseyine şükran borcu vardır. Bizi 12 Eylül öncesinden çekip kurtaran onlardır ve onların getirdiği düzen içerisinde burada toplanmış ve serbestçe bir anayasa tartışması içine girmiş bulunuyoruz. O kadar serbestiz ki, Anayasa Komisyonu üyeleri de karşı çıkabiliyorlar, üye arkadaşlarımız da karşı görüşlerini açıklayabiliyorlar.

... Anayasa tasarısı bir tumdür. Bu tasarı içerisinde belirli bölümleri birbirinden ayırmak yanlışır. Anayasa, komisyonu bir bütün halinde bir tasarı hazırlamış ve bu tasarı içerisinde geçici maddelerinde yeni cumhurbaşkanının seçimini ve yeni cumhurbaşkanı ile birlikte kendisine bu olağanüstü devrede en büyük yardımları sağlamış ve varlıklarını memleket hizmetine koymuş olanların statüsünü tespit etmek istemiştir ve bunu halka sunmak; meclisiniz evvela, sonra Millî Güvenlik Konseyi aracılığıyla halka sunmak istemiştir. Bu bir bütündür, bu bir ayrılmaz parça teşkil eder, bu noktaları değerlendirirken, millet oyunu şuna verir, buna vermez, şu noktada verir, vermez tartışmasına girersek; Anayasa Mahkemesini beğendiği için anayasaya oy verir, sosyal hakları beğendiği için anayasaya oy verir yahut da basın hürriyetini beğenmediği için anayasaya oy vermez tartışması içine gireriz. Yapılan oylama, demokratik düzende «evet» veyahut «hayır» şeklinde anayasanın tümüne karşı açıklanan bir irade olacaktır, bir millî irade olacaktır. Bundan dolayıdır ki, Sayın Tutum arkadaşımızın sözlerinin de bir kısmını bu şekilde cevaplandırmış oluyorum.

Tutulan yolun, bir referandum sisteminin anayasa yahut da Anayasa Hukukunda yahut Esas Teşkilât Hukukunda -daha gerçekçi bir deyimle- yeri nedir? Onun tartışmasını burada yapmak uzundur ve güçtür; ama bir referandumla, bir 'plebisit'i de birbirine karıştırmamak lazımdır ve plebisit referandumdan daima çok daha tehlikeli olan bir yoldur.

Biz, referandum yolunu tercih ettik (DMTD, 18 Eylül 1982:496).

Bu konuyla ilgili olarak Kenan Evren, sonraki yıllarda yaptığı birçok konuşmada cumhurbaşkanı seçimi ile anayasanın halkoyuna sunulmasının ayrı ayrı oylanmasını istediğini, fakat arkadaşlarının buna itiraz ettiklerini söylemiştir. Ancak, gerek Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisinden gerekse Danışma Meclisi Tutanak Dergisi'nden bu maddenin görüşülmesi sırasında Cahit Tutum'dan başka herhangi bir itirazın olmadığı anlaşılmaktadır.

İlgili maddeye itiraz Danışma Meclisi dışından gelmiştir. O tarihlerde 100 yaşına ulaşmış bulunan 3. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Devlet Başkanı Kenan Evren'e yazdığı mektupta şunları söylemiştir:

(...) Cumhurbaşkanının anayasanın halk oylaması sonucunda kabul edilmesiyle birlikte seçilmiş olması acaba ne kadar isabetlidir?

(...) Paşa Hazretleri, siz namzet olsanız seçilecek kudrettesiniz (Nilüfer Gürsoy, Görüşme, 1992).

Danışma Meclisi'nde 23 Eylül 1982 tarihinde kabul edilen Anayasa, 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve %91.3 “Evet” oyuyla kabul edilmiştir¹⁹⁴.

1982 Anayasası, her ne kadar parlamentarizme bağlı kalsa da, bu makamı adeta yarı başkanlık sistemi yetkileriyle donatmıştır. Cumhurbaşkanlığı ile ilgili yönetmelik konusu olabilecek konuların bile 1982 Anayasasında yer aldığı görülmektedir (Özdemir, 1994: 49). 1982 Anayasası, 1961-1980 arasındaki her türlü sıkıntıyı - özellikle 1980 Nisanından 12 Eylül darbesine kadar cumhurbaşkanı seçilememesini 1961 Anayasasına bağlamış bu nedenle yürütme organını ve özellikle cumhurbaşkanını parlamenter sistemlerde görülmeyecek şekilde güçlendirmiştir (Özbudun, 2002:30-42). 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına tepkisini dört tur sonunda cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde meclis seçimlerinin yenilenmesi hükmünü getirerek de göstermiştir¹⁹⁵.

1982 Anayasasında 1961 Anayasasından farklı olarak dışarıdan adaylık yolu açılmış, ancak meclis dışından aday olmak için meclisin 1/5 üyesinin teklifinin zorunluluğu hüküm altına alınarak aday enflasyonu da önlenmiştir.

1982 Anayasasındaki cumhurbaşkanı her ne kadar sorumsuzluğuyla parlamenter sistemin cumhurbaşkanı olarak tarif edilse de görev ve yetkileri bakımından son derece kuvvetli hale getirilmiştir. Öncelikle cumhurbaşkanına belli şartlarda Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimlerini yenileme yetkisi verilmiştir (m.116). Bu yolla, belli süre içinde hükümetin kurulamamış olması nedeniyle ortaya çıkan kriz çözülebilecektir.

Görüldüğü gibi cumhurbaşkanı ile ilgili hükümler ve konular 1961 Anayasasına oranla 1982 Anayasasında çok daha fazla yer tutmaktadır. Bu hükümler ve konular, 1982 Anayasanın “geçici” maddelerinde de yer almıştır. Devlet Başkanı Kenan

¹⁹⁴Referandumun kabul edilmesiyle 10 yıl süreyle siyasi yasaklı olan Demirel, 24 Kasım 1982’de gazeteci Hasan Cemal’e “*Referandumda yenildik. Halka mesaj iletemedik. Ama ben örgütümü korudum. Pilavdan dönenin kaşığı kırılın. Hürriyet, cumhuriyet ve demokrasi mücadelesi devam edecek. Yüzde 92 aldılar. Yüzde 99 da alsalar, ben o yüzde 1’in içinde olurum*” demiştir (Cemal, 2010:137).

¹⁹⁵1961 Anayasası döneminde cumhurbaşkanı seçiminde ortaya çıkan tikanıkları yeniden yaşamamak için 1982 Anayasasının 102’nci maddesinde; “(...)üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır. Bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir” hükmü getirilmiş ve olası tikanıklıklar anayasanın tehditkar bir maddesiyle önlenmek istenmiştir.

Evren'in cumhurbaşkanlığına seçilmesi, Milli Güvenlik Konseyinin “*Cumhurbaşkanlığı Konseyi*”ne dönüştürülmesi gibi hükümler geçici maddelerde bulunmaktadır¹⁹⁶.

18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak ettiği yeminin cumhurbaşkanlığı yemini yerine geçtiği anayasada belirtilen ve ayrıca cumhurbaşkanlığı yemini etmeyen Kenan Evren'in seçmenlerin anayasa taslağı için kullandıkları evet oyları, aynı zamanda kendisine verilmiş sayıldığından, %92'lik bir oranla ve doğrudan halk tarafından cumhurbaşkanlığına getirildiği/atandığı kabul edilebilir. Dolayısıyla 1982 cumhurbaşkanı seçimi -adına seçim denmese bile- cumhurbaşkanının ilk kez parlamento dışı bir şekilde başa geçmesi anlamını taşımaktadır.

5.2. 1989 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

5.2.1. 1983-1989 Dönemi Gelişmeler ve Seçimler

5.2.1.1. 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimleri

12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra MGK, faaliyetlerini askıya aldığı siyasi partilerin tamamını 16 Ekim 1981'de kapatmıştır. 1983 yılının Mayıs ayından itibaren yeni partiler kurulmaya başlanmış, ancak 12 Eylül yönetimi seçimlere sınırlı sayıda partinin katılmasını uygun gördüğünden parti kurucusu olmak isteyen 416 kişi ile milletvekili aday olmak isteyen 672 kişiyi veto etmiştir. 6 Kasım 1983'te üç partinin katılımıyla yapılan seçimlerde alınan sonuçlar Tablo 29'da verilmiştir.

¹⁹⁶1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı seçimi ile Cumhurbaşkanının görev yetki ve sorumsuzluk halini düzenleyen maddeler EK-11'de, cumhurbaşkanı ile ilgili geçici maddeler de EK-12'de verilmiştir.

Tablo 29: 1983 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı ¹⁹⁷
ANAP	7.833.148	45.1	211
HP	5.285.804	30.5	117
MDP	4.036.970	23.3	71
BAĞIMSIZLAR	195.588	1.1	
TOPLAM	17.351.510	100.0	399

1983 Seçimlerinde ANAP'ın seçim kampanyası, Türkiye'de siyasal reklamın bir sektör olarak doğmasına yol açmıştır. 1983 Seçimlerinin en önemli özelliği Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in açıkça MDP'yi desteklemesine rağmen ANAP'ın büyük bir çoğunluğu almasıdır. Ayrıca bu seçimlerden önce TRT'de yayınlanan ve ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'la HP Genel Başkanı Necdet Calp arasında geçen “Boğaz Köprüsünü sattırmam” tartışması belleklerde yer etmiştir (Yücel, 2007-2:24).

5.2.1.2. 25 Mart 1984 Yerel Yönetim Seçimleri

12 Eylül 1980 tarihinde yapılan darbeden sonra 25 Eylül 1980 tarih ve 2303-2304 sayılı Kanunlarla¹⁹⁸ belediye başkanları görevlerinden alınmış; il genel meclisleri ile belediye meclisleri de feshedilmiştir. Ardından yeni belediye başkanları atama yoluyla getirilmiş, böylelikle belediyeler 25 Mart 1984 tarihinde yapılacak yerel yönetim seçimlerine kadar Bülent Ulusu Hükümeti tarafından atanan başkanlar tarafından yönetilmiştir.

Yerel yönetim seçimleri yapılmadan önce bazı düzenlemeler gidilmiş, 1982 Anayasası ile seçimlerin beş yılda bir yapılması hükmü konmuştur. Ayrıca çıkarılan “*Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*” ile Büyükşehir Belediyeleri (BŞB) kurulmuştur.

¹⁹⁷1982 Anayasasının ilk şekline göre milletvekili sayısı 400 olarak belirlenmişti. Siyasi partiler 400 kişilik listelerini hazırladıktan sonra MGK'nın onayına sunuyor, liste MGK tarafından onaylanırsa adaylık kesinleşiyordu. MGK'nın veto ettiği adayların yerine partiler yeniden aday gösterebiliyordu. Ancak ANAP Bingöl ilinde adayının veto edilmesi üzerine yeni aday bulamamış, seçimde Bingöl'deki milletvekillerinin tümünü kazanmasına rağmen 1 milletvekili eksik çıkarmıştır. Dolayısıyla 1983 TBMM'si 1 eksik açılmıştır.

¹⁹⁸Resmî Gazete 29 Eylül 1980-17120

25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel yönetim seçimlerine 6 siyasi parti katılmıştır: Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Refah Partisi (RP). Seçimler, iktidardaki Anavatan Partisi'nin zaferiyle sonuçlanmış; ANAP üç Büyükşehir de dahil olmak üzere, toplam 54 ilde Belediye Başkanlığını kazanmıştır. Seçimlerden ikinci parti olarak çıkan SODEP 8 ilde¹⁹⁹, MDP²⁰⁰ ve RP de²⁰¹ ikişer ilde belediye başkanlığının sahibi olmuştur²⁰². 25 Mart yerel seçimlerinde il genel meclisi oyları Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30: 25 Mart 1984 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %
ANAP	7.355.796	41.5
SODEP	4.136.976	23.4
DYP	2.346.543	13.3
HP	1.552.186	8.8
MDP	1.255.817	7.1
RP	780.342	4.4
BAĞIMSIZ	288.621	1.6

1984 yerel seçimlerinden sonra iktidar değişmemiş ama muhalefet boşluğu yeni partiler tarafından doldurulmuştur. Genel seçimlere girmesine izin verilmeyen partilerden SODEP ve DYP, yerel seçimlerde aldıkları oylarla hem HP'nin hem de MDP'nin yok olma sürecini başlatmıştır.

5.2.1.3. 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri

Bir yandan SHP diğer yandan DYP'nin güçlendiği 1985-1986 yıllarından sonra boş bulunan 11 milletvekilliği için²⁰³ 28 Eylül 1986 Pazar günü ara seçimler yapılmıştır.

¹⁹⁹ Artvin, Bitlis, Burdur, Kırklareli, Muğla, Kars, Ordu, Tunceli

²⁰⁰ Adıyaman ve Niğde

²⁰¹ Urfa ve Van

²⁰² Sonuçlar ilk açıklandığında MDP'de görünen Ağrı belediye başkanlığı, yapılan itiraz üzerinde sonucunda iptal edilmiş ve tekrarlanmasına karar verilmiştir.

²⁰³ Ara seçimler, Ankara (2 No'lu), Bingöl, Burdur, Gaziantep, İstanbul (6 No'lu), İzmir (2 No'lu), Manisa (1 ve 2 No'lu), Niğde, Samsun (2 No'lu) ve Zonguldak (2 No'lu) seçim çevrelerinde yapılmıştır.

Türkiye’de biri sağ, diğeri sol iki partinin ilk iki sırayı almaları kuralı bu seçimlerle bozulmuştur²⁰⁴. 1986 ara seçim sonuçları Tablo 31’de verilmiştir²⁰⁵:

Tablo 31: 1986 Milletvekili Ara Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
ANAP	805.267	32.1	6
DYP	590.069	23.5	4
SHP	570.055	22.7	1
DSP	213.168	8.5	
RP	137.485	5.5	
MÇP	55.144	2.2	
HDP	34.317	1.4	
BVP	32.303	1.3	
VAP	25.814	1.0	
IDP	15.729	0.6	
BANAP	13.497	0.6	
BP	9.058	0.4	
BAĞIMSIZLAR	5.306	0.2	

5.2.1.4. 1987 Siyasi Yasaklar Halkoylaması

1986 milletvekili ara seçimlerinde siyasi yasaklı liderlerin kurulmasına destek olduğu partilerden DYP, DSP, RP ve MÇP’nin %40 oranında oya ulaşması siyasi yasaklar konusunu gündeme getirmiştir. Özellikle DYP’nin oy oranının %23.5’e

²⁰⁴Bu kural daha sonra genel seçimlerde de bozulmuş, 1991’de iki sağ parti ilk iki sırada yer alırken, 1995’te ilk üç sıra sağ partilerden oluşmuştur.

²⁰⁵1986 Ara Seçimleri meclis aritmetiğinde önemli bir değişikliğe yol açmamıştır. Ancak seçimlere katılan partiler ve seçim kampanyaları bakımından oldukça hareketli olmuştur. 1983 Seçimlerine katılan 3 partiden ikisi henüz üç yıl bile dolmadan yok olmuşlar, siyasi yasaklı olan eski Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurdurulan DYP ise 1986 Seçimlerinden ikinci parti olarak çıkmıştır. Demirel, 1986 Ara Seçimlerinden önce DYP’ye destek olması için birkaç partinin daha kurulmasını sağlamıştır. Demirel’e yakın kişilerin kurduğu partiler, seçimlere girmekle birlikte, TV programları dahil her yerde DYP’ye destek olunmasını istemiştir. Bu partiler Mithat Ceylan’ın Genel Başkanı olduğu Bizim Parti, Tayyar Şafak’ın Genel Başkanlığı’nı yaptığı ve kurucuları arasında Gazeteci Nazlı Ilıcak’ın da bulunduğu Büyük Vatan Partisi ile amblemi “*davul delen jaguar*” olan BANAP’tı. BANAP, Büyük Anadolu Partisi’nin kısaltılmış ismiydi ve bu isim tabii ki ANAP’ı çağırıyordu. BANAP’ın amblemindeki davul delen jaguar ise Başbakan Turgut Özal’ın baterist damadı Asım Ekren’e Jaguar marka araba hediye edilmesini hicvediyordu. Öte yandan işadamı Mehmet Yazar tarafından kurulan ve hem ANAP’a hem de DYP’ye alternatif olarak gösterilen Hür Demokrat Parti (HDP) daha ilk seçimlerinde sandıktan çıkamamıştır (Yücel, 2006)

yükselmesi ve AP'nin klasik oy tabanının bulunduğu, Manisa Samsun gibi illerde seçimi kazanması dönemin bir "geçiş süreci"ni andırdığı siyasi yasaklar bitince 12 Eylülün son ürünü ANAP'ın da MDP ve HP gibi dağılıp yok olacağı (Cumhuriyet 29 Eylül 1986; Tercüman 30 Eylül 1986) yorumları yapılmıştır. Siyasi atmosferin kendi lehine döndüğünü hisseden Demirel, siyasi yasakların anayasada belirtilen seyahat özgürlüğünü kısıtlayamayacağını belirtmiş ve yurt gezilerine çıkmıştır. "Yasaklı Demirel", gezi güzergahlarında organize DYP teşkilatları tarafından sevgi gösterileriyle karşılanıp uğurlanmış, bu da ANAP'ın korkulu rüyası haline gelmesine yol açmıştır. Ancak Özal'ın bu kadar erken pes etmek gibi bir niyeti olmamıştır. Ve Özal 1987 yılının yazında yaptığı hamle ile başta Demirel olmak üzere eski siyasi liderleri köşeye sıkıştırmayı hedeflemiş, 1982 Anayasasına göre 10 yıl süreyle siyasi yasaklı olan Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş gibi liderlerin siyasi yasaklarının kalkıp kalkmaması konusunu referanduma taşımıştır. Referandum kararı alındıktan sonra yasakların ezici bir çoğunlukla kalkacağı yorumları yapılmış ve Özal'ın aldığı bu riskin kendi siyasi hayatının sonu olacağı iddia edilmiştir.

1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi ile getirilen 10 ve 5 yıllık siyasal yasakların kalkıp kalkmaması konusunda düzenlenen referandum, Türkiye tarihinin üçüncü halkoylaması olmuş, referandumdan önce ANAP hariç bütün siyasal partiler siyasi yasakların kaldırılmasını isterken ANAP tek başına "Hayır" kampanyası yürütmüştür. 6 Eylül 1987'de yapılan halkoylamasına 24 milyon 436 bin 821 seçmen katılmış, geçerli 23 milyon 347 bin 856 seçmenden 11 milyon 711 bin 461'i (%50.16) evet, 11 milyon 636 bin 395'i (%49.86) hayır oyu kullanmıştır. Böylece, geçici 4. madde çok az bir farkla yürürlükten kalkmıştır.

5.2.1.5. 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri

Siyasi yasaklarla ilgili referandum oy verme işlemi bittikten sonra Başbakan Özal basın toplantısı düzenlemiştir. Özal, henüz sandıkların açılmadığını, sonucun ne olacağını kimsenin bilmediğini ifade etmiş ve "kimse sonuçları gördü de sandığa gitti demesin diye şimdi açıklıyorum: 1 Kasım 1987 Pazar günü erken genel seçime gidiyoruz" diyerek, bir yıl sonra yapılması gereken seçimleri erkene çekmiş ve muhalefeti hazırlıksız yakalamıştır. Referandumda Evet-Hayır oyları birbirine çok yakın olunca Özal'ın hamlesi tutmuştur.

Ancak YSK, seçimleri 1 Kasım tarihine yetiştirememiş ve 1987 seçimleri, 1983-1987 yılları arasında tam 11 kez değişiklik yapılan 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’na göre 29 Kasım 1987 tarihinde yapılmıştır²⁰⁶ (Yücel, 2006-2:25-26). Seçim sonuçları Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32: 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
ANAP	8.704.335	36.3	292
SHP	5.931.000	24.8	99
DYP	4.587.062	19.1	59
DSP	2.044.576	8.5	
RP	1.717.425	7.2	
MÇP	701.538	2.9	
IDP	196.272	0.8	
BAĞIMSIZLAR	89.421	0.4	

5.2.1.6. 1988 Yerel Seçimler İçin Halkoylaması

1987 seçimlerinde oy oranını düşürmesine rağmen milletvekili sayısını arttıran ANAP, Özal’ın başbakanlığında yeni hükümeti kurmuştur. 18 Haziran 1988’de toplanan Anavatan Partisi İkinci Büyük Kongresi’nde Kartal Demirağ’ın silahlı saldırısından kurtulan Özal, yeni bir hamleyle yeni bir referanduma gitmiştir: Yerel seçimlerin 1 yıl erkene alınıp alınmaması konusunda düzenlenen halkoylaması, 25 Eylül 1988’de gerçekleştirilmiş, seçmenlerin yüzde 65’i (hayır), yüzde 35’i (evet) oyu kullanmıştır. Böylece Özal’ın taktiği bu kez tutmamış, yerel seçimlerin erkene alınması için anayasanın 127. maddesindeki değişiklik kabul edilmeyince 13 Kasım 1988 olarak öngörülen erken yerel seçimler yapılmamıştır.

²⁰⁶ *Gırgır* isimli mizah dergisinin kapak karikatürlerinden esinlenen SHP, 1987 Seçimlerinde, “beş yıl daha limon gibi sıkılmak istiyor musunuz?” sloganını kullanmıştır. ANAP, Genel Başkan Turgut Özal’ın ekran hakimiyeti ve rahatlığı sayesinde TV’yi en iyi kullanan parti olurken, yasakları yeni kalkmış liderler Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş 1977 genel seçimlerinden 10 yıl sonra yine halktan oy istemiştir (Yücel, 2006-2:26).

5.2.1.7. 26 Mart 1989 Yerel Yönetim Seçimleri

Referandum sonucuna göre yerel seçimlerin zamanında yapılması kararı çıkınca gözler 26 Mart 1989 tarihine çevrilmiştir. Seçimlerden önce ANAP'ın yenilgisi durumunda erken genel seçime gitme olasılığının yüksek olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle propaganda döneminde yerel sorunlardan çok enflasyon gibi ortak sorunlar üzerinde durulmuştur. 7 partinin katıldığı²⁰⁷ 1989 yerel seçimlerinden önce ANAP, gazetelere verdiği ilanlarla²⁰⁸ muhalefetin kazandığı belediye başkanlıklarına yardım etmeyeceğini açıkça ifade etmiştir.

SHP'nin üstünlüğüyle sonuçlanan 26 Mart 1989 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi oyları Tablo 33'te verilmiştir²⁰⁹:

Tablo 33: 26 Mart 1989 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %
SHP	6.354.252	28.7
DYP	5.565.776	25.1
ANAP	4.828.164	21.8
RP	2.170.431	9.8
DSP	1.998.819	9.0
MÇP	916.405	4.1
IDP	208.725	0.9
BAĞIMSIZ	103.755	0.5

Seçim öncesinde “muhalefete düşerseniz ne olur?” sorusuna “ben muhalefet olmam. Ben siyasetçi değilim. Eğer seçim neticeleri işleri rahat götüremeyeceğimiz

²⁰⁷ Anavatan Partisi (ANAP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Doğru Yol Partisi (DYP), Demokratik Sol Parti (DSP), Refah Partisi (RP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP).

²⁰⁸ ANAP'ın ilanında kötü bir sandalyeye oturmuş birinin kalın bir iple bağlandığını gösteren büyük bir resmin altında “Eli kolu bağlı bir belediye başkanı ister miydiniz?” sorusu bulunuyordu. İlan muhalefetin tepkisini çekmiştir. SHP, “şantaj” yaptığı gerekçesiyle ANAP hakkında suç duyurusunda bulunmuş, DYP Genel Başkanı Demirel ise “Eğer oylarınızdan dolayı kılınıza dokunurlarsa gök kubbeyi başlarına çalarım” diyerek ANAP'ın restini görmüştür.

²⁰⁹ Seçimlerin ertesi günü Hürriyet, “Özal yamyası”, Tercüman ise “ANAP Göçtü” manşetlerini atmıştır. Özal şaşkınlığını, “millet uyardı ama kantarın topuzu kaçtı” şeklinde dile getirirken, Oltan Sungurlu, “üstümüzden silindir geçti” sözleriyle yenilgiyi kabul etmiştir (Hürriyet, 27 Mart 1989; Tercüman 27 Mart 1989).

noktaya gelirse, yüzde 1 ihtimal de olsa bu netice çıkarsa, ne haliniz varsa görün derim” şeklinde cevap veren Başbakan Turgut Özal, seçim sonrasında “1992’ye kadar işbaşındayız. Erken seçim yok. Cumhurbaşkanını ANAP grubu seçer. Kalıyorum” demiştir (Enginertan, 2007-1:28).

5.2.2. 31 Ekim 1989 Cumhurbaşkanı Seçimi

Aslında Başbakan Turgut Özal, köşke çıkma kararını çok önceden vermiş, 1989 yerel seçim sonuçları bu yolda giderken uğradığı bir yol kazası olmuştur. Özal, 1987 genel seçimlerinden hemen sonra “*Cumhurbaşkanının halkın oyuyla seçilmesi sağlanmalı. Ben aday olabilirim veya olmayabilirim de*” sözleriyle cumhurbaşkanlığına aday olacağını sinyallerini vermiştir (Enginertan, 2007-1:28). Üstelik Özal, daha 24 Temmuz 1987 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına Necdet Ürüg’den sonra gelecek olan Necdet Öztoran’u ekarte etmiş ve bu göreve Necip Torumtay’ı getirmiştir. Elbette bu manevranın yalnızca 1989 cumhurbaşkanı seçimine yönelik olduğunu söylemek güçtür, ancak yine de Özal, cumhurbaşkanlığına giden yolda önemli bir adım atmıştır (Hürriyet, 25 Temmuz 1987).

Öte yandan Cumhurbaşkanı Kenan Evren de görev süresinin uzatılmasını istemiştir. 18 Ekim 1988 tarihinde *Cumhurbaşkanlığı Köşkü*’nden yapılan bir açıklamada, Kenan Evren’in adaylığının söz konusu olabilmesi için anayasa değişikliğinin zorunlu olduğu belirtilmiş ve “*referanduma gidilirse takdir yüce milletindir*” denilmiştir (Enginertan, 2007-1:28). Bu açıklamadan bir gün sonra DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel de, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini teklif etmiştir.

1989 Yerel Seçim hezimetinin etkisini üzerinden erken atan Özal, 17 Temmuz 1989’da “*aday olursam seçilirim*” sözleriyle cumhurbaşkanlığı için ilk mesajını vermiştir. Ancak muhalefet Özal’a tepkilidir. SHP Genel Sekreteri Deniz Baykal, “*cumhurbaşkanlığı, yıpranmış başbakanların dinleneceği bir istirahatgâh değildir*” derken, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, “*muhalefet partilerinden hiçbirinin katılmadığı bir seçimde seçilmiş cumhurbaşkanı, Türkiye’de görev yapamaz*” sözleriyle Özal’ın aday olması durumunda cumhurbaşkanı seçimini boykot edeceklerini ilan etmiştir (Enginertan, 2007-1:29).

Ancak Özal bu tepkileri dikkate almamış ve 17 Ekim 1989’da cumhurbaşkanlığı adaylığını ANAP grubunda resmen açıklamıştır. 7 ayrı dilekçe ile 248 ANAP milletvekili Turgut Özal’ı cumhurbaşkanı adaylığına teklif etmiş; ayrıca, Turgut Özal ve Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş da²¹⁰ kendileri aday olmuştur (Enginertan, 2007-1:29).

20 Ekim 1989’da birinci tur oylamanın, 24 Ekim 1989’da ikinci tur oylamanın ve 31 Ekim 1989’da da üçüncü tur oylamanın yapıldığı cumhurbaşkanı seçimleri sonucunda Turgut Özal, Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı seçilmiştir (TBMMTD, 31.10.1989:128).

Tablo 34: 1989 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Sonuçları

Adaylar	1. Tur (20.10.1989)	2. Tur (24.10.1989)	3.Tur (31.10.1989)
Turgut Özal	247	256	263
Fethi Çelikbaş	18	17	14
Boş	17	9	8
Geçersiz	3	2	
Toplam	285	284	285

Seçimlerde partisinin tamamının oyunu alamayan Turgut Özal aynı gün teşekkür konuşması yapmış (TBMMTD, 31.10.1989:128), 9 Kasım 1989 tarihinde de cumhurbaşkanlığı görevine başlaması dolayısıyla yemin ederek TBMM’ye hitap etmiştir²¹¹ (TBMMTD, 09.11.1989:302-306).

5.3. 1993 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

5.3.1. 1989-1993 Dönemi Gelişmeler ve 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri

Turgut Özal cumhurbaşkanı seçilmeden önce “yüzde 21,75 ile Çankaya’da oturulmaz” diye eleştirdiği Özal’ı cumhurbaşkanı seçildikten sonra da eleştirmeye

²¹⁰Çelikbaş adaylık dilekçesinde “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 102’nci maddesine göre gizli oyla seçileceği belirtilen cumhurbaşkanlığına adaylığımı koyuyorum” demiştir.

²¹¹Özal’ın teşekkür konuşması EK-13’de; yemini ve cumhurbaşkanlığı görevine başlaması dolayısıyla yaptığı konuşma EK-14’te verilmiştir.

devam eden Süleyman Demirel, “er veya geç Özal’ı Çankaya’dan indireceğini” söylemiştir.

Ancak Özal göreve gelir gelmez, ANAP’ın kongresini beklemeden 9 Kasım 1989’da TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut’u hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Bu görevlendirme cumhurbaşkanının ANAP’a ilk günden müdahale ettiği yorumlarına yol açmış, Özal’ın cumhurbaşkanlığının çok tartışmalı geçeceği iddia edilmiştir. 10 Kasım’da Anıtkabir’de Atatürk’ün ölüm yıldönümünde de, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın katıldığı devlet törenine MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’ten başka katılan olmamış, SHP ve DYP heyetleri anma törenini ayrıca yapmıştır (Enginertan, 2007-1:30).

Cumhurbaşkanı Özal ile muhalefet arasındaki gerginlik 1990 yılı boyunca devam etmiş, İnönü ve Demirel, Özal’a milletin alışmadığını ve köşkten er veya geç indirileceğini söylerlerken Özal, gerek davranışlarıyla gerekse demeçleriyle alışlageldik cumhurbaşkanı tavırlarının dışına çıkmıştır. Özal’ın bu tavırları Genelkurmay Başkanlığına kendisinin getirdiği Orgeneral Necip Torumtay’ın 3 Aralık 1990 tarihinde istifa etmesine yol açmıştır²¹².

1990 yılının Ağustosunda Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesiyle başlayan Körfez Savaşı 28 Şubat 1991’de Irak birliklerinin Kuveyt’ten çekilmeye başlaması ile sona ermiştir. Savaştan sonra Özal, Iraklı Kürt liderlerle Ankara’da gizli görüşmeler yapmıştır²¹³.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın cumhurbaşkanlığındaki farklı tutumu eşi Semra Özal’a da yansımış ve *first lady Semra Özal*, 28 Nisan 1991 toplanan ANAP İstanbul İl Kongresinde il başkanlığına seçilmiştir. ANAP’taki hareket 15 Haziran 1991 tarihinde yapılan kongre ile devam etmiş, Dışişleri eski Bakanı ve ANAP’ın kurucularından Mesut Yılmaz ANAP Genel Başkanı seçilmiştir. Böylelikle bir parti kongresinin delegeleri kendi partilerine bir genel başkan seçmenin yanı sıra ülkeye başbakan seçmiştir²¹⁴.

²¹²Torumtay istifa mektubunda, “(...) inandığım prensiplerle ve devlet anlayışında hizmete devamı mümkün görmediğim için istifa ediyorum” demiş, Cumhurbaşkanı Özal ise Torumtay’ın istifasının büyütülecek bir şey olmadığını, istifanın ‘normal ve demokratik’ olduğunu söylemiştir.

²¹³Özal, Celal Talabani’nin 11 Martta Ankara’ya geldiğini, Barzani’nin de temsilcisini gönderdiğini görüşmelerin Dışişleri ve MİT yetkililerince yapıldığını belirtmiştir. Ancak bu açıklama kaygı ve şüphe yaratınca Dışişleri, Talabani’ye herhangi bir güvence verilmediğini açıklamak zorunda kalmıştır (Enginertan, 2007-1:31).

²¹⁴Seçimi kaybeden Yıldırım Akbulut, Cumhurbaşkanı Özal’ı ağır bir dille suçlamıştır. Akbulut “*Madem parti işlerini bu kadar seviyordun, niye bırakıp cumhurbaşkanı oldun? Madem cumhurbaşkanısın, otur oturduğun yerde*” demiş, Özal’ın Çankaya’da kendisini garantiye almaya çalıştığını ileri sürerek, Mesut Yılmaz’ı kullanmak niyetinde olduğunu iddia etmiştir. Akbulut ve kendisini destekleyen 91 milletvekili,

Yılmaz, başbakanlık koltuğuna oturur oturmaz önemli bir konuk ağırlamış, 20 Temmuz 1991 tarihinde ABD Başkanı George Bush Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bush; Özal ve Yılmaz’ın yanı sıra, DYP Genel Başkanı Demirel ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü’yle de görüşmüştür (Enginertan, 2007-1:31).

Bush’un ziyaretinden sonra Mesut Yılmaz, genel başkanlığının ve başbakanlığının henüz ikinci ayında milletvekili erken genel seçimlerinin 20 Ekim 1991’de yapılması için TBMM’nin olağanüstü toplanmasını sağlamış ve bu yönde karar çıkarmıştır. 8 yıllık iktidar yorgunluğunu, ayrıca 1989 yılında yapılan ve ANAP’ın %21.8 oyla üçüncü parti olduğu yerel seçimleri dikkate alan Yılmaz, muhalefeti hazırlıksız yakalamak için erken seçime gitmiştir (Yücel, 2007/2:26-27).

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan erken genel seçimlerden önce 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nda yine değişikliklere gidilmiştir²¹⁵. 1991 Seçimlerinin önemli bir özelliği, %10’luk ülke barajını aşmak için kurulan ittifaklar olmuştur. RP, MÇP ve IDP ile ittifak yapmış; Doğu ve Güneydoğu’da güçlü görünen HEP ise SHP çatısı altında seçimlere girmiştir. RP, MÇP, IDP ve HEP bu ittifaklar sayesinde TBMM’ye girerken, SHP, özellikle büyük şehirlerde ciddi oy kaybına uğramış ve muhaliflerince PKK’yı meclise taşıyan parti olarak eleştirilmiştir²¹⁶ (Yücel, 2007-2:26).

30 milyona yaklaşan toplam seçmenin 24.416.666’sının oyunun geçerli sayıldığı 20 Ekim 1991 seçimlerinin sonuçları Tablo 36’da verilmiştir.

“bizim cumhurbaşkanıyla konuşacağımız bir şey yok” diyerek Cumhurbaşkanı Özal’ın davetine rağmen Çankaya’ya gitmemiştir. Bunun üzerine Özal da, *“böyle giderse erken seçime giderek hepsini tasfiye ederim”* demiştir (Enginertan, 2007-1:31).

²¹⁵Yapılan değişikliklerin en önemlisi getirilen tercih sistemi olmuştur. Siyasal partiler, bir seçim çevresinde kontenjan milletvekili varsa o çıktıktan sonra, yoksa o seçim çevresindeki toplam milletvekili sayısının 2 katı sayıda aday gösterecekler, seçmenler oy verdikleri partinin adayları arasında isterlerse birini tercih edebileceklerdi. Ayrıca ülke barajı %10’da kalırken, bölge barajı oranında da değişikliğe gidilmiştir: 2, 3 ve 4 milletvekili seçilecek bölgelerde baraj %25 olarak, 5 milletvekili seçilecek bölgelerde de baraj %20 olarak belirlenmiştir (Yücel, 2007-1:26).

²¹⁶Tercihli oy olarak TBMM’ye girmeyi düşünen adaylar sayesinde seçim kampanyaları oldukça hareketli geçmiştir. Türkiye’ye yeni giren özel televizyonlar, seçmen tercihlerini etkilemede başarılı olmuştur.

Tablo 35: 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
DYP	6.600.726	27.0	178
ANAP	5.826.623	24.0	115
SHP	5.066.571	20.8	88
RP	4.121.355	16.9	62
DSP	2.624.301	10.8	7
SP	108.369	0.4	
BAĞIMSIZLAR	32.721	0.1	

20 Ekim 1991 Seçimlerinden sonra 6 Kasım 1991’de TBMM’nin açılışında, Halkın Emek Partisi kökenli SHP milletvekillerinin yemin törenine ceket üst ceplerinde Kürt millî renkleri olan sarı-kırmızı-yeşil mendillerle katılması ve Kürtçe slogan atması mecliste karışıklığa yol açmıştır. Bu karışıklığa rağmen DYP-SHP koalisyon hükümeti için mutabakata varmışlar, Demirel’in başkanlığında kurulan hükümet TBMM’den 168 ret oyuna karşılık 280 kabul oyu ile güvenoyu almıştır (Enginertan, 2007-1:32).

Ancak bir süre sonra Cumhurbaşkanı Özal, köşkün rutin yapısından sıkılmış, başbakanlıktaki icracı günlerini aramaya başlamıştır. Özal, 14 Ekim 1992 tarihinde Türkiye Genç İşadamları Derneği (TÜGİAD) tarafından düzenlenen toplantıda yaptığı konuşmada, memleketin kendisine ihtiyacı olduğu takdirde her türlü rizikoyu göze alarak aktif politikaya dönebileceğini açıklamıştır. Özal’ın, “*karar verirsem hiç durmam. Boğanın kırmızıyı gördüğü gibi dönerim*” sözlerini değerlendiren Başbakan Demirel “*çekilin boğa geliyor*” demiş, Özal’ın devleti sıkıntıya soktuğunu, yerini, görevini, yetkisini kabullenmediğini ifade etmiştir. Bu arada Cumhurbaşkanı Özal’ın eşi Semra Özal’ın desteğiyle ANAP’ın başına geçen Mesut Yılmaz’la Özalların arası açılmıştır²¹⁷. 30 Kasım 1992 tarihinde toplanan ANAP’ın 2. Olağanüstü Kongresinde Genel Başkan Mesut Yılmaz, kongrede genel başkan seçimi yapılmasına engel olmuş ve partiye hakim olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine 1 Aralık 1992’de Mehmet Keçeciler ve Özal’a yakın 15 milletvekili ANAP’tan istifa etmiştir. Keçeciler, “*Sayın Özal bizim liderimizdir. Siyasete*

²¹⁷Cumhurbaşkanı Özal’ın eşi ve ANAP eski İstanbul İl Başkanı Semra Özal, “*hayatım boyunca aldığım her kararın sorumluluğunu taşıdım. Her şeyi ölçüp biçip yaptım. Hayatımda sonradan pişman olduğum tek karar Mesut Yılmaz’ı desteklemek oldu*” demiştir.

dönmeye karar verirse başımızın üstünde yeri var” demiş; Cumhurbaşkanı Özal’ın da, köşke çıkan Keçeciler ve arkadaşlarına yeni parti için güvence vererek “partiyi kurun, ben geliyorum” dediği iddia edilmiştir (Enginertan, 2007-1:32).

1993 yılının başlarında faili meçhul cinayetler ve şüpheli ölümler gündemin ilk maddesini oluşturmuştur. 24 Ocak 1993’te Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu’nun evinin önünde aracına konulan bomba ile öldürülmesi, eski Maliye Bakanı ve ANAP’ın potansiyel lider adaylarından Adnan Kahveci’nin 5 Şubat 1993’te Gerede yakınlarında şüpheli bir trafik kazası sonucu ölümü, 17 Şubat 1993’te Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis’in içinde bulunduğu helikopterin Ankara Yenimahalle’de yere çakılması sonucu Bitlis’in ölmesi bunların başlıcalarıdır.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal da, destek olmayı düşündüğü ‘yeni parti’nin kurulmasını göremeden 17 Nisan 1993’te vefat etmiştir²¹⁸.

5.3.2. 16 Mayıs 1993 Cumhurbaşkanı Seçimi

Turgut Özal’ın ani ölümüyle 1 ay gibi kısa bir süreye sıkışan ve Süleyman Demirel’in 9. Cumhurbaşkanı olarak seçildiği cumhurbaşkanı seçimleri cumhuriyet tarihimizde belki de gerilimin en az olduğu seçimler olmuştur.

İlk başta Demirel’in cumhurbaşkanlığına SHP Grubu sıcak bakmamış, Demirel’in DYP Grubunda cumhurbaşkanlığı adaylığını ima etmesi SHP’de tepkiye neden olmuştur. Cumhurbaşkanlığı için Erdal İnönü, Necmettin Karaduman, Yekta Güngör Özden, Nevzat Ayaz, İlter Türkmen ve Mümtaz Soysal adları basın tarafından telaffuz edilse de Süleyman Demirel cumhurbaşkanı olmayı düşünmekteydi ve SHP kendisine destek olmazsa koalisyonu bozup, ANAP’la koalisyona gitmeyi B planı olarak ajandasına kaydetmişti.

Koalisyonun bozulmasından endişe eden SHP, DYP milletvekillerinin Demirel için imza toplamaya başladıktan sonra aday olması durumunda Demirel’in desteklenmesi kararını almıştır²¹⁹.

²¹⁸Özal’ın ölümüyle ilgili iddialar bu tezin hazırlanma aşamasında tartışılmaya devam etmekteydi.

²¹⁹Aralarında Mümtaz Soysal’ın da olduğu 10 milletvekili SHP Grubunun Demirel’i destekleme kararına karşı çıkmıştır.

1989 cumhurbaşkanı seçimleri öncesi Özal'ın elindeki parlamento hakimiyetiyle cumhurbaşkanlığı fırsatını kaçırmayacağını iddia eden Demirel, Özal'ın ölümüyle boşalan cumhurbaşkanlığı makamına arkasında partisinin seçimi tek başına kazandıracak sayısal gücü olmamasına rağmen koalisyon ortağı SHP'nin oylarıyla seçilmiştir. Dolayısıyla 1993 cumhurbaşkanı seçimi bir sivilin hem de *-bir siyasi partinin lideri olan bir sivilin-* en azından iki partinin oylarıyla uzlaşma sonucu seçildiği seçim olmuştur.

Cumhurbaşkanlığı için birinci tur oylama 8 Mayıs 1993'te, ikinci tur oylama 12 Mayıs 1993'te ve üçüncü tur oylama 16 Mayıs 1993 tarihinde yapılmıştır. Üçüncü tur oylamada Isparta Milletvekili Süleyman Demirel, Bitlis Milletvekili Kâmrân İnan, İstanbul Milletvekili İsmail Cem, Gümüşhane Milletvekili Lütfi Doğan aday olmuş, 5 kişilik tasnif komisyonu da kura ile belirlenmiştir²²⁰. Üçüncü turda 244 oy alan Süleyman Demirel, Türkiye'nin 9. cumhurbaşkanı seçilmiştir²²¹. 1993 Cumhurbaşkanı Seçimi sonuçları Tablo 36'da verilmiştir.

²²⁰Tasnif komisyonu şu isimlerden oluşmuştur: Tekirdağ Milletvekili Fethiye Özver, İstanbul Milletvekili Gürol Soylu, Balıkesir Milletvekili Hüseyin Balyalı, Antalya Milletvekili Hasan Çakır, Eskişehir Milletvekili İbrahim Yaşar Dedelek.

²²¹Süleyman Demirel, 1924 yılında Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy'de doğmuştur. İlköğrenimini doğduğu köyde, ortaokul ve liseyi Isparta ve Afyon'da bitirmiş, Şubat 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde göreve başlamıştır. Önce 1949-1950, daha sonra 1954-1955 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde barajlar, sulama ve elektrifikasyon konularında ihtisas yapmıştır. 1954 yılında Barajlar Dairesi Başkanı, 1955 yılında da Devlet Su İşleri Genel Müdürü olmuştur. 1962 yılında AP Genel İdare Kurulu Üyeliği'ne seçilmiş ve Teşkilat Başkanı olmuştur. Ancak AP Genel Merkezi'ne yapılan saldırıdan sonra bu görevinden istifa ederek 1964 yılına kadar serbest müşavir-mühendis olarak çalışmıştır. Aynı yıllarda Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde su mühendisliği konusunda dersler vermiştir. 28 Kasım 1964 tarihinde Adalet Partisi genel başkanı seçilmesinin ardından, kurulmasını sağladığı ve Şubat-Ekim 1965 tarihleri arasında görev yapan koalisyon hükümetinde Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır. 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde başında bulunduğu AP, yüzde 53 oy alarak tek başına iktidar olmuş, bu seçimlerde Isparta Milletvekili olarak parlamentoya girmiş ve Türkiye'nin 12. Başbakanı olarak hükümeti kurmuştur. Bu hükümet 4 yıl sürmüş, 12 Ekim 1969 tarihindeki genel seçimlerde de Adalet Partisi yine tek başına iktidar olmuş ve Demirel 31. T.C. Hükümetini kurmuştur. Daha sonra, parti içi bir kriz nedeniyle 32. T.C. Hükümetini kurmak zorunda kalmıştır. 12 Mart 1971 muhtırası üzerine, başbakanlık görevini bırakmış, 1971 ile 1980 arasında, 1975- 1977 ve 1979'da 3 defa daha hükümet kurmuştur. 12 Eylül 1980 Darbesi üzerine görevini bırakan ve 7 sene yasaklı olarak siyaset dışı kalan Demirel, 6 Eylül 1987'de yapılan halkoylaması ile yasaklar kaldırılması üzerine 24 Eylül 1987 tarihinde Doğru Yol Partisi Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. 29 Kasım 1987'de yapılan genel seçimlerde Isparta Milletvekili olarak tekrar TBMM'ye girmiştir. 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında başında bulunduğu DYP'nin birinci parti olması üzerine Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile bir araya gelerek 49. T.C. Hükümetini kurmuştur. 30 yaşında genel müdür, 41 yaşında başbakan olmuş; 12 yıl süreyle İsmet İnönü'den sonra en uzun başbakanlık yapmış kişi unvanını almıştır (2012 Mayıs itibarıyla). 6 dönem Isparta Milletvekilliği yapmış, 7 sene yasaklı kalmış, 6 defa hükümetten gitmiş, 7 defa hükümet kurmuştur. 16 Mayıs 1993 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin 9. cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, bu görevi 16 Mayıs 2000 tarihine kadar sürdürmüştür.

Tablo 36: 1993 Cumhurbaşkanı Seçimi Sonuçları

Adaylar	1. Tur (08.05.1993)	2. Tur (12.05.1993)	3. Tur (16.05.1993)
Süleyman Demirel	234	235	244
Kamran İnan	95	95	94
Lütfi Doğan	46	49	47
İsmail Cem	25	25	27
Boş	19	24	19
Geçersiz	3	1	-
Toplam	422	429	431

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 16 Mayıs 1993 tarihinde cumhurbaşkanlığı görevine başlaması dolayısıyla yemin etmiş ve TBMM'ye hitaben bir konuşma yapmıştır²²² (TBMMD, 16.05.1993:508-513).

5.4. 2000 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

5.4.1. 1993-2000 Dönemi Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

5.4.1.1. 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri

Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 13 Haziran tarihinde yapılan DYP Olağanüstü Büyük Kongresinde genel başkanlığa seçilen Tansu Çiller, ertesi gün yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Hürriyet, 14-15 Haziran 1993). Çiller SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ile görüşmüş, iki genel başkan koalisyona devam kararı vermiştir. Demirel Hükümetinde yer alan 16 bakanın bulunmadığı ve ilk kadın başbakanın oluşturduğu 50. Hükümet, 5 Temmuz 1993'te TBMM'den güvenoyu almıştır (TBMMD, 05.07.1993:10).

Hükümet henüz güvenoyu almadan 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta *Pir Sultan Abdal Kültür Derneği*'nin organize ettiği *Pir Sultan Abdal Şenlikleri* sırasında kent merkezinde bulunan *Madımak Oteli* yakılmış, olaylarda 37 kişi yanarak ya da dumandan boğularak ölmüştür. Hükümet göreve başlar başlamaz 1993 yılında yaşanan faili meçhulleri çözmenin yanı sıra yükselen PKK terörü ve Sivas Katliamını da önünde bulmuştur.

²²²Demirel'in ettiği yemin ve teşekkür konuşması EK-15'te verilmiştir.

Tansu Çiller'in başbakan olmasından sonra SHP Genel Başkanı Erdal İnönü yeni kurultayda aday olmayacağını açıklamış ve 11 Eylül 1993 tarihinde toplanan SHP 4. Olağan Büyük Kurultayında Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın SHP Genel Başkanlığına seçilmiştir.

Çiller hükümeti henüz birinci yılını doldurmadan 27 Mart 1994 tarihinde yerel seçimler yapılmıştır. Bu seçimler, partilerden çok adayların, seçmen tercihlerinden çok medyanın tercihlerinin öne çıktığı ve sonuçları itibariyle de uzun süre konuşulan seçimler olarak tarihe geçmiştir. 1989 yerel seçimlerinden galip çıkan SHP'nin, 1991 Genel seçimlerinde HEP ile ittifak yapması, ayrıca belediyelerde ortaya atılan yolsuzluk iddiaları, CHP'nin yeniden açılması gibi etkenler, 1994 yerel seçimleri öncesinde SHP'yi sıkıntıya sokmuştur. Bu nedenle ANAP, 1989'da verdiği belediyeleri geri almak için fırsat doğduğu inancıyla flaş isimler transfer etmiş ve seçim kampanyasına ilk başlayan parti olmuştur²²³. Öte yandan ilçe ve beldelerde gösterdiği başarıyı illerde, özellikle BŞB'lerde göstermeyen DYP açısından da 1994 yerel seçimlerinin önemi büyük olmuştur. Tansu Çiller'in ilk seçim sınavını vereceği seçimlerde Çiller, "kongre başbakanı" eleştirilerinden kurtularak özellikle 1968 yılından beri seçim kazanamadığı İstanbul'da başarılı olmak istemiştir²²⁴. SHP ise bütün olumsuzluklara rağmen yerel yönetimlerdeki etkinliğini bırakmak istememiş; 1992'de yeniden açılan CHP ise aday belirlemede titiz davranarak kamuoyunca sevilen kişilerin aday yapılması için çaba sarfetmiştir²²⁵.

Partiler, özellikle büyükşehir belediyelerinde gösterdikleri adaylar sayesinde seçimlerden galip çıkacaklarını ummuşlardır²²⁶. Ancak, yarışta Refah Partisi'ni göz ardı

²²³İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için İlhan Kesici, Şişli için Gülay Atığ ANAP saflarına katılırken; Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığına şehirciliğin sembol isimlerinden Rüştü Yüce, İzmir'e de Işın Çelebi aday olmuştur.

²²⁴DYP, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için Bedrettin Dalan'ı aday göstermiş, Kadıköy'de de Barış Manço DYP adayı olmuştur (Barış Manço, listeler kesinleşmeden adaylıktan çekilmiştir). DYP'nin İzmir adayı ise Burhan Özfatura olmuştur. Yani DYP, 1984-1989 döneminde ANAP'tan belediye başkanlığı yapmış, 1989'da da yine ANAP'tan aday olmuş iki ismi, İstanbul ve İzmir'den aday yapmıştır.

²²⁵SHP, İstanbul'da sanatçı ve yazar Zülfü Livaneli'yi, Ankara'da Korel Göymen'i ve İzmir'de de Yüksel Çakmur'u aday göstermiştir. CHP Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı için 1970'li yılların unutulmaz belediye başkanı Ali Dinçer'i aday göstermiş, Dinçer partinin en önemli adayı olmuştur.

²²⁶Partiler adaylara çok önem vermiştir ama, yerel seçimler belediye başkanlığı seçimlerinden ibaret değildir. İl genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri ayrıca muhtarlık seçimleri de yerel seçimlere dahildir. RP, 1989'dan itibaren mahalle mahalle, ev ev dolaşmış, sistemli bir şekilde örgütlenmişti. Her mahallede bir komisyon kurmuş, her sandık ve her bina için sorumlu kişi belirlemişti. Bu nedenle RP diğer partilerin pek önemsemediği muhtarlık seçimlerine verdiği önem sayesinde büyükşehirlerin nabzını elinde tutmuştur.

etmişler; ANAP, DYP, SHP ve kısmen CHP'nin güçlü adaylarla seçime gitmesi, seçimlerde oyların bölünmesine yol açmıştır. Bu da oyların yüzde yirmibeş kadarını alan adayın seçimden galip ayrılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla “kemik oyu” olan Refah Partisi öne çıkmıştır. Refah Partisi, 1994 il genel meclisi seçimi oylarında da 5.4 milyon oyla, %19 oy oranını yakalamış ve üçüncü parti olmuştur. RP, kazandığı 327 belediye başkanlığı ile yine üçüncü sırada kalmıştır ama özellikle büyükşehir belediye başkanlıklarında sağladığı başarıyla günlerce konuşulmuştur²²⁷.

1994 il genel meclisi seçimlerinde %0.4 oy oranı farkı ile DYP birinci, ANAP ikinci olmuştur. 5.9 milyon seçmenin oyunu alan ANAP, büyükşehirlerde üç başkanlık almış, kasaba belediyelerindeki ağırlığı ise DYP'ye kaptırmıştır²²⁸. SHP için ise 1994 yerel seçim sonuçları hezimet olmuştur. Özellikle, 1989 yerel seçimleri ile kıyaslandığında SHP, %28'den %13,6'ya gerileyen bir parti durumuna düşmüştür. Milliyetçi Hareket Partisi, il genel meclisi sonuçlarına göre, 2 milyon 250 bin oyla %8.0 oy oranını yakalamış, ancak MHP'nin oy oranındaki bu artış RP'nin zaferi nedeniyle gözlerden kaçmıştır.

Bu sonuçlara göre, hem büyükşehir belediyelerinin hem de il ve ilçelerin belediye başkanları önemli ölçüde değişmiştir. 1989 seçimlerinde 8 büyükşehir belediyesinden 6'sını kazanan SHP; 1994 seçimlerinde büyükşehir belediyelerinin sayısı 15'e çıkmasına rağmen bunlardan ancak 2'sini alabilmiştir.

1994 yerel seçimlerinde belediyelerde iktidar artık RP'nin olmuştur. 27 Mart 1994 tarihinde yapılan mahalli idareler seçimlerinde il genel meclisi seçim sonuçları Tablo 37'de verilmiştir.

²²⁷RP, 6 büyükşehir belediye başkanlığı kazanmış, illerde de 22 belediye başkanlığı alarak büyük bir başarıya imza atmıştır. İl belediye başkanlıklarında ilk sıraya yerleşmiş olan RP, ilçe merkezi belediyeleri ile kasaba belediyelerinde ise ancak dördüncü olabilmiştir.

²²⁸Ancak ANAP, ilçe ve il merkezi belediyelerde DYP'den daha fazla başkanlık kazanmıştır. İl genel meclisi seçimlerinde 6 milyon oy alan ve en başarılı olduğu belediye kademesi kasaba belediyeleri olan DYP; ilçe belediyelerinde birinciliği ANAP'a kaptırmış, il belediyelerinde de RP ve ANAP'tan sonra üçüncü sıraya yerleşmiştir.

Tablo 37: 27 Mart 1994 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %
DYP	6.027.095	21.5
ANAP	5.937.031	21.1
RP	5.388.195	19.1
SHP	3.807.921	13.4
DSP	2.463.853	8.7
MHP	2.239.117	8.0
CHP	1.297.371	4.6
BBP	355.271	1.3
DP	148.719	0.5
MP	126.118	0.5
YDP	104.285	0.4
SBP	80.714	0.3
İP	79.588	0.3
BAĞIMSIZ	96.913	0.3

5.4.1.2. 5 Nisan Kararları ve Gümrük Birliği

Yerel seçimlerden on gün bile geçmeden 5 Nisan Kararları açıklanmıştır. Aslında ekonomi aylar öncesinden tehlike sinyalleri vermiş, ancak Çiller başbakan olmasıyla giderek bozulan ekonomi için bir tedbir almayarak yerel seçimleri beklemiştir. Bu arada cari açık giderek yükselmiş, seçim ekonomisi uygulayan hükümet, döviz kurunu sabit tutabilmek için piyasaya döviz sürmüştür. Bu durum da ekonominin bozulmasına ve yerel seçimler sonrasında patlamasına yol açmıştır. Yerel seçimlerden sonra maaşları bile ödeyebilecek bir durumda olmayan ekonominin düzeltilmesi için alınan önlemler paketi 5 Nisan 1994'te açıklanmış, paket tarihe “5 Nisan Kararları” olarak geçmiştir.

5 Nisan Kararlarıyla reel sektör canlandırılmaya çalışılmış, döviz ilk etapta %39 düzeyinde devalüe edilmiş, sonradan bu oran %100'leri bulmuştur. Çalışan kesim için çok ağır kemer sıkma politikaları uygulanmaya başlanmış; kamuya yeni personel alımları durdurulurken, ücretler dondurulmuş, emeklilik yaşının artırılması için çalışma başlatılmıştır. Memurun aylık vergi iadesi alması uygulamasına da son verilmiştir. Hububat, şekerpancarı ve tütün dışındaki tarımsal ürünlerde sübvansiyon kaldırılmış; lüks taşıt sahiplerinden, birden fazla konutu olanlardan ilave vergi alınmıştır. Başta çay,

şeker, akaryakıt, sigara ve içki olmak üzere temel ihtiyaç maddeleri ile KİT ürünlerine çok yüksek oranda zam gelmiş, zarar eden KİT'lerin bir kısmının kapatılması diğerlerinin derhal özelleştirilmesi için faaliyete başlanmıştır. Ayrıca bütün şirketlerden, gelir ve kurumlar vergisi ödeyen tüm vergi mükelleflerinden de bir defaya mahsus "*Net Aktif Vergisi*" adı altında vergi alınmıştır²²⁹.

Ekonomide hareketlilik devam ederken RP, yerel seçim zaferini kutlamaya uzun süre devam etmiştir. 13 Nisan 1994 günü partisinin grup toplantısında konuşan RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, adil düzene mutlaka gidileceğini savunarak, "*şimdi sorun şu: Bu geçiş kanlı mı olacak, tatlı mı? Sert mi, yumuşak mı?*" diye sormuş, bu açıklama tartışma yaratmıştır (Hürriyet, 14 Nisan 1994). Tartışma bitmeden bu kez Cumhurbaşkanı Demirel, "*ülke iki üç ayda bu hale geldi*" sözleriyle Başbakan Tansu Çiller'i eleştirmiştir (Hürriyet, 17 Nisan 1994).

Hükümet ekonomide kaybettiği prestiji terörle mücadelede ve dış politikada yeniden kazanmak istemiş, 6 Mart 1995 tarihinde Gümrük Birliği Antlaşması, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın tarafından imzalanmıştır. Bu arada Çiller RP aleyhine demeçler vermeye başlamıştır. 25 Nisan 1995'te Amerikalı gazetecilerin yönelttiği²³⁰ "*Refah Partisi iş başına gelir mi?*" sorusuna "*Refah Partisi tek başına iktidara gelirse ordu müdahale eder*" cevabını veren Çiller, DYP'nin İstanbul İl Kongresinde yaptığı konuşmada da "*ellerinde harita, PKK gibi Türkiye'yi Müslüman ve Müslüman olmayan diye bölmüşler. Böyle giderse iki elimle yakalarına yapışacağım. RP'nin ihtiyar yöneticileriyle bazı sorunları var. RP, PKK gibi bir parti*" demiştir (Hürriyet, 10 Ağustos 1995).

1995 yılının yaz aylarında Gümrük Birliği tartışmaları sürmüş, Cumhurbaşkanı Demirel 11 Mayıs 1995 tarihinde "*Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği için referanduma gidilmeli. Çünkü, Türkiye'de halkın tamamı Gümrük Birliği'ne taraftar değildir*" demesine rağmen TBMM, 23 Temmuz 1995'de 1982 Anayasasının Başlangıç kısmı ile 33, 52, 53, 67, 68, 69, 75, 84, 85, 93, 127, 135, 149 ve 171. maddelerini değiştirmiştir. Başbakan Çiller bu değişiklikleri, "*Türk milleti ve demokrasi için büyük bir zafer*" olarak

²²⁹Yeni vergiler ihdası ile bazı vergi kanunlarında değişiklik yapılması hakkındaki 3986 sayılı Kanun 4 Mayıs 1994 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanun ile Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine *Ekonomik Denge Vergisi* ve *Net Aktif Vergisi* isimli ilave mali yükümlülükler getirilmiştir.

²³⁰Başbakan Çiller, 15 Nisan 1995 tarihinde ABD'ye gitmiştir.

nitelerken, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, “ANAP’ın katkısı olmasaydı bu sonuç alınmazdı” demiştir (Enginertan, 2007-1:34).

Diğer taraftan 1994 yerel seçimlerinde sol partilerin aldığı başarısız sonuç üzerine dağınık solun birleşmesi başta medya olmak üzere değişik kesimler tarafından istenmiştir. Bu baskılar sonuç vermiş ve 14 Şubat 1995’te SHP’yle CHP, CHP çatısı altında birleşmiştir. Geçiş dönemi Genel Başkanı Hikmet Çetin olmuş; CHP, bu dönemde SHP’nin DYP ile kurduğu koalisyonu devam ettirmiştir. Birleşmeden sonraki ilk büyük kurultay 9 Eylül 1995 tarihinde toplanmış, genel başkanlık için Deniz Baykal ile Murat Karayalçın yarışmıştır. Kurultayı, delegede belirgin üstünlüğü olan Baykal kazanmış²³¹, Parti Meclisi’ne de Baykal’a yakın isimler girmiştir. Böylelikle SHP, CHP ile birleşmesinden yedi ay sonra CHP içinde eritilmiştir (Yücel, 2006:100).

Deniz Baykal, CHP genel başkanı seçildikten sonra 3 yıl 10 aydır devam eden DYP-SHP (sonradan DYP-CHP) koalisyonunu sona erdirmiş; hükümeti kurmakla yeniden görevlendirilen Çiller, koalisyon hükümeti kurma imkanı bulamayınca 5 Ekim 1995 tarihinde azınlık hükümeti kurmuştur. Ancak bu hükümet 191 kabul oyuna karşılık 230 ret oyu ile güvenoyu alamamıştır. Çiller Hükümeti güvenoyu alamayınca Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini yeniden Çiller’e vermiş, görevin kendisine verilmemesine sinirlenen ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz “*bana göre Çankaya 9 Kasım 1996’da boşalır. Demirel’in görevi sona erer ve Çankaya’dan iner. İnmezse meclis gereğini yapar*” sözleriyle Demirel’in görev süresinin Özal’ın süresini tamamlandığında biteceğini ifade etmiştir. Ayrıca Yılmaz, “*Demirel teamüllerin değil eski partisnin cumhurbaşkanı olduğunu gösterdi. Hükümet, Çankaya destekli Bizans hükümeti olacak*” demiştir (Bila, Milliyet, 21 Ekim 1995:16). Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Mesut Yılmaz’ın eleştirilerine “*sayısal açıdan hükümeti kurabileceğini söyleseydi görevi verirdim. ANAP Genel Başkanının 35 yıldır siyasî hayatta bulunan bana, ‘şimdi benden korksun’ şeklindeki beyanını esefle karşıladım*” sözleriyle cevap vermiştir.

Hükümet krizi, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın erken seçim şartıyla koalisyona evet demesiyle sona ermiş ve 52. Cumhuriyet Hükümeti (3. Çiller Hükümeti) 30 Ekim 1995 tarihinde kurulmuştur. Hükümet 5 Kasım 1995’te 172 hayır oyuna karşılık 243 oyla güvenoyu almıştır.

²³¹Kurultayda Deniz Baykal 681, Murat Karayalçın 309 oy almıştır (Hürriyet, 10 Eylül 1995).

5.4.1.3. 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimleri

Erken seçim, kış şartlarının yoğun olarak yaşandığı 24 Aralık 1995 tarihinde yapılmıştır. Seçimlerden önce her zamanki gibi anayasada ve Milletvekili Seçimi Kanunu’nda değişikliklere gidilmiş; kontenjan milletvekilliği, seçim çevresi barajı ve tercih sistemi kalkmıştır. Ancak seçimlerde partilerin Türkiye genelinde aldığı oy oranına göre seçilecek ilave 100 milletvekili Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı bulunup iptal edilmiş, *Türkiye Milletvekilliği* uygulaması iptal edilince milletvekili sayısı 550’ye çıkmıştır. Seçimin başlangıç tarihinden önce kamuoyu araştırmalarının yayınlanması ve bir parti ile adayının lehinde veya aleyhinde yayın yapılması da yasaklanmıştır. Seçim sonuçlarına göre bir ilk yaşanmış, 1946’dan itibaren liberal sağ ile sosyal demokrat çizgideki iki parti arasında gidip gelen birinci parti olma yarışından bu kez *Milli Görüş* geleneğinden gelen “İslamcı sağ” %21.4 oyla galip çıkmıştır. ANAP’la DYP hem oy oranları hem de kazandıkları milletvekilleri sayıları bakımından birbirine çok yakın sonuç almışlar, DYP o güne kadar klasikleşen “*taşra siyasetçisi*” ağırlıklı yapısını Doğan Güreş, Hayri Kozakçıoğlu, Mehmet Ağar, Necdet Menzir ve Ünal Erkan gibi isimlerle²³² güvenlik bürokratlarına bırakmıştır. CHP, SHP ile birleşmesine rağmen %10’luk Türkiye barajını ancak geçebilmiş, DSP seçimlerden dördüncü parti olarak çıkmasına rağmen solun birinci partisi konumuna yükselmiştir. MHP ise %8.2 oy oranıyla barajın altında kalarak parlamentoya temsilci gönderememiştir. 34.155.981 seçmenden 28.126.993’ünün geçerli oy kullandığı 24 Aralık 1995 Seçimlerinde alınan sonuçlar Tablo 38’de verilmiştir (Yücel, 2007b:27).

²³²Bu isimler medyada “*A Takımı*” olarak anılmıştır.

Tablo 38: 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
RP	6.012.450	21.4	158
ANAP	5.527.288	19.6	132
DYP	5.396.009	19.2	135
DSP	4.118.025	14.6	76
CHP	3.011.076	10.7	49
MHP	2.301.343	8.2	
HADEP	1.171.623	4.2	
YDH	133.889	0.5	
MP	127.630	0.5	
YDP	95.484	0.3	
İP	61.428	0.2	
YP	36.853	0.1	
BAĞIMSIZLAR	133.895	0.5	

5.4.1.4. ANAYOL ve Refah-Yol Hükümetleri, 28 Şubat Darbesi

24 Aralık 1995 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükümeti kurma görevini RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a vermiş ancak Erbakan hükümeti kuramamıştır. Bunun üzerine 6 Mart 1996 tarihinde Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında DYP ve ANAP hükümeti kurulmuş²³³, Tansu Çiller hükümette görev almamıştır. Ancak bu hükümet de, kısa süre içinde Tansu Çiller hakkında verilen TEDAŞ ihalesi konusunda Meclis Soruşturması açılmasına dair RP önergesi Meclis Genel Kurulunda ANAP'lı milletvekillerinin desteğiyle 140 ret oyuna karşılık 373 oyla kabul edilince çatırdamaya başlamıştır. TEDAŞ'tan sonra TOFAŞ için de Çiller hakkında Meclis soruşturması açılması 376 oyla kabul edilince DYP Genel İdare Kurulu, hükümetten çekilme kararı vermiştir. Hükümetin devrileceğini anlayan Başbakan Mesut Yılmaz da başbakanlığının henüz 3. ayında istifa etmiştir.

²³³Kamuoyunda ANAYOL Hükümeti olarak adlandırılmıştır.

Yılmaz'ın istifası üzerine Cumhurbaşkanı Demirel, RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a hükümeti kurma görevini vermiş, Erbakan da RP-DYP koalisyonunu kurmuştur²³⁴.

Refah-Yol Hükümeti, 8 Temmuz 1996'da 265 ret oyuna karşılık, 278 kabul oyuyla güvenoyu almıştır. Henüz 10 ay öncesinde RP'yi PKK'ya benzeten Çiller Refah-Yol Koalisyonundan dolayı gerek basın, gerek muhalefet ve gerekse kendi partisinin içinden eleştirilere maruz kalmıştır. Başta Genelkurmay eski Başkanı Doğan Güreş olmak üzere Refah Partisi ile kurulacak koalisyona muhalif olacağını ilan eden DYP'liler hükümetin kurulmasıyla bir süre sessiz kalsalar da Başbakan Erbakan'ın önce İran'a daha sonra da Mısır-Libya-Nijerya gezisine çıkmasıyla tartışmalar yeniden alevlenmiştir. Bu gezilerle ilgili tartışmalar sürerken 11 Ocak 1997 tarihinde Başbakan Erbakan, bazı din adamı ve ilahiyatçılara Başbakanlık konutunda iftar yemeği vermiş, bu iftar birçok basın organında tepkiyle karşılanmıştır²³⁵. Medya bu dönemde Aczimendilere ilişkin haberler, Fadime Şahin, Ali Kalkancı, Emire Ersoy (Kalkancı) gibi gündemler yaratmış ve Türkiye'nin adım adım şeriata gittiği izlenimini vermiştir.

11 Ocakta başbakanlıkta verilen iftarın tartışması bitmeden bu kez 30 Ocak 1997'de Ankara'nın Sincan ilçesinde Refah Partili belediyenin Kudüs Gecesi adıyla düzenlediği etkinlik gündeme gelmiştir. Geceye İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri de katılarak bir konuşma yapmıştır. Gecede, "intifada" hareketini canlandıran bir oyun sergilenmiş ve gösterinin yapıldığı çadıra Hizbullah ve Hamas örgütlerinin liderlerinin posterleri asılmıştır. Türkiye'de şeriatın geleceğine dair estirilen panik havası Sincan olayıyla zirveye çıkmış, olaydan sonra Sincan'a gelen *Star* muhabiri Işın Gürel'in tartaklanması günlerce TV'lerde verilmiştir.

Refah-Yol için sonun başlangıcı 4 Şubat 1997 günü Sincan'da 20 tank ve 15 zırhlı aracın ilçenin içinde yaptıkları geçit olmuştur. Genelkurmay 2'inci Başkanı

²³⁴Kamuoyunda Refah-Yol Hükümeti olarak adlandırılmıştır.

²³⁵Örnek olarak *Sabah* gazetesi haberi "Başbakan Erbakan'ın, tarikatların İslamiyete ve laikliğe bakış açılarının sorgulandığı bir dönemde 51 tarikat ve cemaat liderini iftara çağırması tepki yarattı. Aczimendiler olayı ile birlikte Türkiye'de tarikatlara yönelik tepkiler sürerken, Başbakan Necmettin Erbakan'ın 51 tarikat ve cemaat liderini bu akşam Başbakanlık Konutu'nda özel iftara davet etmesi Ankara'da rahatsız yarattı. Askeri ve yargı çevreleri tarikatların İslamiyete ve laikliğe bakış açılarının sorgulandığı bir dönemde yapılan çağrıyı yanlış bulduklarını belirttiler. Olayı duyan DYP'li bazı bakanlar da davetten huzursuz olduklarını dile getirdiler" şeklinde vermiştir (Sabah, 11 Ocak 1997).

Orgeneral Çevik Bir, gösteriyi “*demokrasiye balans ayarı yaptık*” sözleriyle değerlendirmiştir²³⁶.

Bütün bu gelişmelerin sonunda 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarihe 28 Şubat Kararları olarak geçen basın bildirisini yayınlamıştır (Enginertan, 2007a:36-37). Ayrıca 28 Şubat Kararlarına ek olarak hazırlanan “*rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler*” de 18 madde halinde sıralanmıştır²³⁷.

5.4.1.5. 18 Nisan 1999 Seçimleri

28 Şubat’tan sonra Refah-Yol Hükümeti’nin dağılma süreci hızlanmış, DYP milletvekilleri bir bir partilerinden istifa ederek hükümetin TBMM’deki çoğunluğunu kaybetmesine yol açmıştır. 22 Mayıs 1997’de Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş, “*ülkeyi iç savaşa sürüklediği*” iddiasıyla RP’nin kapatılması için dava açmış²³⁸, 18 Haziran 1997’de Başbakan Erbakan Cumhurbaşkanı Demirel’e istifasını sunmuştur. Yeni hükümet ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz tarafından ANAP-DSP ve DTP’nin katılımıyla kurulmuştur²³⁹.

ANASOL-D Hükümeti döneminde, 28 Şubat Kararları tavizsiz uygulanmıştır. Üstelik bu uygulama yalnızca hükümet tarafından değil, “bağımsız mahkemelerce” de desteklenmiştir: 24 Nisan 1998 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türk Ceza Kanunu’nun 312. maddesi uyarınca, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından 10 ay hapse mahkûm edilmiş, 5 Kasım 1998 tarihinde de Danıştay 10. Dairesi, 10 aylık mahkûmiyeti kesinleşen İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı başkanlıktan düşürmüştür²⁴⁰. Ancak ANASOL-D Hükümeti, *Türkbank ihalesi* gerekçesiyle Başbakan Mesut Yılmaz hakkında verilen gensoru

²³⁶Çevik Bir bu açıklamayı ABD’nin başkenti Washington kentinden yapmıştır.

²³⁷28 Şubat Kararları EK-16’da, 28 Şubat Kararlarının *mütemmim cüzü* “*rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler*” de EK-17’de verilmiştir.

²³⁸Anayasa Mahkemesi 16 Ocak 1998 tarihinde Refah Partisi’ni kapatmıştır (Anayasa Mahkemesi, “siyasi parti kapatma”; Esas S.: 1997/1; Karar S.: 1998/1; Karar Günü: 16.01.1998, Resmî Gazete, 22 Şubat 1998, 23266)

²³⁹Kamuoyunda ANASOL-D olarak adlandırılan bu hükümet 30 Haziran 1997-11 Ocak 1999 tarihleri arasında görev yapmıştır.

²⁴⁰Erdoğan 12 Aralık 1997 tarihinde Siirt’te yaptığı konuşmada okuduğu bir şiir sebebiyle yargılanmış, Türk Ceza Kanunu’nun 312. maddesinin 2. fıkrasına göre mahkûm olmuştur. Daha sonra değişikliğe uğrayan maddenin o tarihlerdeki şekli şöyleydi: “*Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik eden kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis ve üçbin liradan onikibin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu tahrik umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapıldığı takdirde faile verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır*”.

önergesinin 314 oyla kabul edilmesi sonucunda düşmüştür. Uzun süre hükümet kurulamamış, 1995 seçimlerinden 4. parti olarak çıkan ve %14.6 oyla 76 milletvekili kazanan DSP'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit'in başbakanlığında azınlık hükümeti kurulmuştur.

Ecevit Hükümetinin göreve gelmesinden kısa süre sonra 15 Şubat 1999'da terör örgütü PKK'nın elebaşı Abdullah Öcalan Kenya'nın başkenti Nairobi'de Türk yetkililerine teslim edilmiş, sabaha karşı saat 03.00'te Türkiye'ye getirilmiştir. Dolayısıyla Ecevit, 1999 seçimlerine Öcalan'ın yakalanmasından elde ettiği primle gitmiştir.

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan seçimler hem milletvekili genel hem de yerel yönetim seçimleri olduğu için oldukça hareketli geçmiştir. 21 siyasal partinin katıldığı seçimlerde merkez sağdan kaçmakta olan seçmenin bir kısmı milliyetçi vurgularıyla dikkat çeken MHP'ye oy vermiş; CHP barajın altında kalarak, katıldığı bir genel seçimde ilk kez parlamentoya temsilci sokamamıştır. 1977 yılından beri milletvekili genel seçimlerini kazanamayan sol, Ecevit'in liderliğindeki DSP ile 22 yıl sonra birinci sırayı almıştır. Dolayısıyla Bülent Ecevit, 1973'te ve 1977'de CHP'yi birinci parti yapmakta gösterdiği başarıyı 1999'da 75 yaşında tekrarlamıştır.

18 Nisan 1999 seçimlerinde alınan sonuçlar Tablo 39 ve Tablo 40'da verilmiştir.

**Tablo 39-40: 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri İl Genel Meclisi
Seçimleri Sonuçları**

Partiler	Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları			İl Genel Meclisi Seçimi Sonuçları	
	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı	Oy Miktarı	Oy Oranı %
DSP	6.919.670	22.2	136	5.885.132	18.7
MHP	5.606.583	18.0	129	5.401.597	17.2
FP	4.805.381	15.4	111	5.185.831	16.5
ANAP	4.122.929	13.2	86	4.730.711	15.0
DYP	3.745.417	12.0	85	4.157.262	13.2
CHP	2.176.094	8.7		3.487.483	11.1
HADEP	1.482.196	4.7		1.094.761	3.5
BBP	456.353	1.5		540.239	1.7
ÖDP	248.553	0.8		263.814	0.8
DTP	179.871	0.6		292.224	0.9
LDP	127.174	0.4		30.314	0.1
DP	92.093	0.3		41.947	0.1
MP	79.370	0.3		86.481	0.3
BP	78.922	0.2		67.448	0.2
İP	57.607	0.2		66.175	0.2
EMEP	51.756	0.2		29.499	0.1
YDP	44.787	0.1		17.335	0.1
SİP	37.680	0.1		22.825	0.1
DEPAR	37.175	0.1		3.143	0.01
DBH	24.620	0.1		6.593	0.02
BAĞIMSIZLAR	270.265	0.9	3	56.879	0.2

Seçimlerden sonra CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, partisinin barajı geçememesi sebebiyle genel başkanlıktan istifa etmiştir. Siyasette asıl deprem, 2 Mayıs 1999 tarihinde TBMM’de yapılan yemin töreninde yaşanmıştır. FP milletvekili Merve Kavakçı’nın başörtüsüyle katılmak istemesi mecliste kargaşaya neden olmuş, 7 Mayıs

1999’da Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, Fazilet Partisi hakkında kapatma davası açmıştır.

Yeni hükümet 28 Mayıs 1999 tarihinde Bülent Ecevit’in başbakanlığında kurulmuştur. Bülent Ecevit’in eşi Rahşan Ecevit ile MHP’li yöneticiler arasında kısa süreli polemik yaşansa da DSP, MHP ve ANAP arasında kurulan koalisyon 9 Haziran 1999 tarihinde 354 kabul oyuyla güvenoyu almıştır. Hükümetin göreve başlamasından 100 gün sonra meydana gelen ve resmi rakamlara göre 17 bin kişinin hayatını kaybettiği Marmara Depremi toplumu kenetlemiş olsa da 2000 yılının eşiğinde ekonomi tehlike sinyallerini vermeye başlamıştır.

Öte yandan Abdullah Öcalan’ın idamı konusunda da koalisyon ortakları anlaşmazlığa düşmüştür. İdam krizi 12 Ocak 2000’de koalisyon partilerinin genel başkanlarının Abdullah Öcalan’ın idamı hakkındaki dosyanın TBMM’ye gönderilmemesine ve başbakanlıkta bekletilmesine karar verilmesi ile aşılmıştır (Enginertan, 2007a:39).

5.4.2. 2000 Cumhurbaşkanı Seçimleri Öncesinde Siyasal Gelişmeler ve Basın

2000 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçimleri, cumhurbaşkanlığı seçim süreçleri arasında medyanın en fazla devrede olduğu ve yönlendirme yaptığı seçimler olmuş, tartışmalar bir yıl öncesinden -18 Nisan 1999 seçimlerinden hemen sonra hareketlenmiştir.

Aslında 2000 yılında yapılacak cumhurbaşkanı seçimi için “*yarı-başkanlık sistemi*”nin tartışmaya açılması 28 Şubat yüzünden sekteye uğramıştır. 20 Şubat 1997’de Hasan Cemal, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’la görüşmesini “*Demirel’e tam güvenmiyor komutanlar. ...Bu arada Demirel’in de kendi oyunu var gibi. Bütün olup bitenden istifade ederek Fransa’dakine benzer bir yarı-başkanlık sistemine gitmek gibi*” sözleriyle anlatmıştır (Cemal, 2010:236).

Cumhurbaşkanı seçiminin basındaki startı 13 Haziran 1999 tarihinde *Sabah* gazetesinden verilmiştir. *Sabah*, “*Bu da Babanın Islahat Fermanı*” başlıklı haberiyle Süleyman Demirel’in Devlet Denetleme Kuruluna hazırlattığı bir rapordan söz etmiş (13.06.1999:22); 28 Haziran’da da Şakir Süter, *Akşam* gazetesindeki köşesinde “*Cumhurbaşkanlığı Hesabı*” yazısıyla Demirel’in sürece dâhil olacağını iddia etmiştir (28.06.1999:9). Temmuz başlarında *Hürriyet*’te yayımlanan röportajında Demirel

(06.07.1999:26) “*Devirler Değişir Ben Yine Çıkarım Orta Yere*” sözleriyle emekli Demirel’den değil, aktif Demirel’den bahsetmiştir. Öte yandan İsmet Berkan *Radikal*’de “*Demirel Emekli mi Olacak*” (20.07.1999:1-3) diye sormuştur.

Süleyman Demirel’in görev süresinin uzaması konusu ise ilk kez 1 Ağustos 1999 tarihinde Derya Sazak tarafından tartışmaya açılmıştır (Milliyet, 01.08.1999:16). Sazak “*Babaya Müjde*” başlıklı makalesinde Saraybosna’da bulunan IMF Başkanının Demirel’e hitaben “*ikinci cumhurbaşkanlığını kutlamaya geleceğim*” sözlerini kamuoyuna duyurmuştur. Ancak ilk başlarda Demirel’in görev süresinin uzamasına taraftar olmayan *Radikal* gazetesi 15 Ağustos 1999 tarihinde “*Baba ve Çocukları*” manşetiyle çıkmıştır (15.08.1999:1). Haberde Demirel’in “*aile fotoğrafı*” yer almış, işadamları Kamuran Çörtük, Cavit Çağlar ve Ali Şener fotoğraf karesine giren kişiler olmuştur. “Aile fotoğrafı” konusu Türkiye’nin gündemine düşmüş, ancak iki gün sonra 17 Ağustos depremi yaşanınca arka plana atılmıştır.

Demirel’in görev süresinin uzaması ve aile fotoğrafından sonra “*Başkanlık Sistemi*” tartışma konusu olmuştur. *Zaman* gazetesi, ATO Başkanı Sinan Aygün’ün, Cumhurbaşkanı Demirel’e başkanlık önerisinde bulunduğunun haberini vermiştir. Haberde Aygün’ün “*Türkiye acilen başkanlık sistemine geçmeli, Türkiye’nin başına da devleti bilen tecrübeli, bu ülkenin tozunu-toprağını yutmuş birisi gelmelidir*” önerisinde bulunduğu, bunun üzerine Demirel’in, altı yıldır, devletin daha işler bir hale getirebilmesi için bir dizi reformun acilen yapılması gerektiğini söylemesi anlatılmıştır. Ayrıca haberde Demirel’in

(...) bir göz attım 1991 seçimlerinden önce seçim bildirgesinde de bu reformların gerekliliği üzerinde durmuşum. Bazı şeyler Türkiye’de konuşulsun. Tepeden inme olmasın. Umuyorum ki bu tartışma önümüzdeki günlerde devam edecek ve müspet netice verecek. Kamuoyunun bu ilgisi devam ettiği sürece bunların yapılmaması için bir neden yok

sözlerine de yer verilmiştir (Zaman, 03.09.1999:10).

6 Eylül 1999’da Yeni Şafak gazetesi, *Radikal* gazetesinin 15 Ağustosta gündeme getirdiği ancak depremle unutulmuş “Aile Fotoğrafı”nı basmış ve “*Bu Aileye Dikkat*” manşetine yer vermiştir (06.09.1999:1-10). Yine aynı gazetenin köşe yazarlarından Nazlı Ilıcak, Yargıtay Başkanı Sami Selçuk’un adli yıl açış konuşmasına yer verdiği makalesini “*Cumhurbaşkanı Sami Selçuk*” başlığıyla yayımlamıştır (Yeni Şafak, 08.09.1999:10).

Demirel'in görev süresinin uzamasına engel olacak haberlere 16 Eylül 1999'da bir yenisi eklenmiş ve Cumhurbaşkanlığı İdari ve Mali İşler Daire Başkanının tutuklanması haberi "*Köşkte Yolsuzluk*" başlığıyla verilmiştir (Hürriyet, 16 Eylül 1999:3). *Yeni Şafak* 20 Eylül'de Mesut Yılmaz'ın ABD ve Rusya gezilerinin cumhurbaşkanı adaylığı için imaj hareketi olduğunu iddia etmiş (20 Eylül 1999:1-10) ve "*Yılmaz'ın Köşk Hesabı*" manşetiyle çıkmıştır. Ancak Demirel'in görev süresinin uzamasını isteyenler de manşetlerini bu doğrultuda düzenlemeye devam etmiştir. 21 Eylül'de *Radikal* Erbakan'ın Demirel'in görev süresinin uzamasını istemesini "*Demirel'e Yeşil Işık*" manşetiyle vermiş (21 Eylül 1999:1-3), yine 21 Eylül'de *Türkiye* gazetesinden Sebahattin Önkibar, "*Demirel'le Bir Dönem Daha*" başlıklı haber-yorum yazmıştır (21 Eylül 1999:1-15). Doğan Heper de *Milliyet* gazetesindeki köşesinde "*Demirel'den Sonra Demirel*" başlığıyla yazdığı makalesinde görev süresinin uzaması konusuna değinmiştir (22 Eylül 1999:12).

2000 yılında yapılacak cumhurbaşkanı seçimi tartışmalarına 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren de dahil olmuş, bir gazetecinin "*Sayın Demirel'in görev süresinin uzatılması tartışılıyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*" sorusuna, "*bu meclisin görevidir. Eğer uzatılırsa memnun olurum*" cevabını vermiştir. Evren, cumhurbaşkanı seçim şekliyle ilgili olarak da "*...ben anayasa hazırlarken cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gerektiğini savunmuştum. Ama çoğunluk bugünkü şekli uygun buldu. Ben bugün de halk tarafından seçilmesine taraftarım*" demiştir (Sabah, 23 Eylül 1999).

1999 yılının sonbaharında, 2000 yılında yapılacak cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili tartışmalar Demirel'in görev süresi ile sınırlı kalmıştır. Demirel 1 Ekim 1999'da TBMM'nin yeni yasama döneminin açılışında "*yarı başkanlık sisteminin cumhurbaşkanı*" gibi konuşmuş, *Radikal* gazetesi de konuşmayı "*Demirel Reform İstedi*" manşetiyle duyurmuştur (2 Ekim 1999:1-6). Ancak Demirel'in yakın çevresiyle ilgili sıkıntıları devam etmiş, 16 Kasım 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in kardeşi işadamı Hacı Ali Demirel hakkında çıkarılan yakalama kararı gazetelerde yer almıştır (Milliyet, 11 Kasım 1999:11).

29 Kasım 1999 gecesı yöneticiliğini Fenerbahçe kulübünün eski başkanlarından Ali Şen'in yaptığı *Rumelili İşadamları Derneği* bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantıda Çevik Bir'in verdiği konferans NTV tarafından canlı olarak yayınlanmıştır. Çevik Bir

konferansta cumhurbaşkanlığına aday olduğunu ilan etmiş, soru cevap kısmına geçildiğinde kendisine soru soran gazeteci Murat Birsel'i azarlamıştır:

Murat Birsel: *Tarihi bir akşam yaşıyoruz. Cumhurbaşkanlığı adaylığı çok önemli. Halkoyu ile olursa daha da önemli. Zaten en güvenilen kurumdaki geldiğiniz için şansınız da epey yüksek. Şöyle bir şey sormak istiyorum. Tabii tutalım ki oldu. O zaman biz gazetecilik yapacağız. Madem adaysınız. Biz de diyelim ki başkan da oldunuz. Diyelim ki başkanlık sistemi ve başkansınız. En önemli, ilk 100 gün içindeki en önemli 3 icraatınız ne olacak? 100 gün hesabında bize ne söyleyeceksiniz?*

Çevik Bir: *Murat, Murat sen bizi politik arenaya atmış oluyorsun. Müsaade edersen, bunu ikili görüşmelerimizde konuşuruz oldu mu?*

Murat Birsel: *Memnuniyetle. Yalnız şunu söyleyeyim. Kabahat bende değil. Siz kendi kendinize attınız.*

Çevik Bir: *Kıymetli kardeşim. Konuyu bu şekilde ele alırsanız baştan bana dirsek atıyorsunuz anlamını çıkarırım. Benim sizden, eğer bu ülkeyi düşünüyorsanız bizler, ben değil başka bir kişi de oluyorsa lütfen baştan dirsek atmayın. Baştan konuyu bu şekilde bir yerde istismar edecek konulardan lütfen kaçının. Bir büyüğünüz olarak size onu söylüyorum. Çok önemli... Yanlış yapıyorsunuz o şekilde hareket etmekle. Ondan sonra da kimseyi suçlamayın.*

Bir'in adaylığı basında geniş yankı bulmuş, ancak Faruk Gürler benzetmeleri ve 28 Şubat eleştirileri öne çıkmıştır. *Hürriyet* gazetesi *Çevik Bir Sürprizi* (30 Aralık 1999:1-23) manşetiyle verdiği haberde Bir'in "*Halk seçerse aday olurum*" sözlerine yer vermiş, *Milliyet* gazetesi de Çevik Bir'in "*Arkamda Halk Var*" sözlerini manşete taşımıştır (1 Aralık 1999:14). *Sabah* gazetesi "*Paşaların Gözü Köşkte*" manşetiyle çıkmış, Çevik Bir'in yanı sıra Doğan Güreş'in de cumhurbaşkanlığına aday olduğunun haberini vermiştir (1 Aralık 1999:1-20-21). *Yeni Şafak* gazetesi ve DYP'ye yakınlığıyla bilinen *Öncü* gazetesi ise Bir'in adaylığını "*Ali Şen Başkan Çevik Bir Şampiyon-Alkışçılarını Azarladi*", "*Çadır Tiyatrosunda Paşa Dayı*" manşetleriyle ağır dille eleştirmiştir (Yeni Şafak, 1 Aralık.1999:1-11; Öncü 1 Aralık 1999:1-7).

Bir'in adaylığına tepkiler köşe yazarlarından da gelmiş; Serdar Turgut, "*Çevik Amca Hoşgeldin*" (*Hürriyet* 1 Aralık 1999), Umur Talu "*Bir varmış bir yokmuş!*" (*Milliyet*, 1 Aralık 1999), Nazlı Ilıcak "*Çevik Bir'in adaylığı*" (*Yeni Şafak*, 2 Aralık 1999), Oktay Ekşi "*Adaylık ve Çevik Bir*" (*Hürriyet*, 2 Aralık 1999), Fehmi Kuru "*Kavram Çarpıtmak*" ve "*Çevik Bir'in kadrosu*"²⁴¹ (*Yeni Şafak*, 2 Aralık 1999) makalelerinin tümünde Çevik Bir eleştirisi yapılmıştır.

Çevik Bir'le ilgili yazılan makalelerden biri de Cüneyt Ülsever tarafından kaleme alınan "*Çevik Bir'e teşekkür ediyorum*" başlıklı yazı olmuştur. Ülsever yazısında;

²⁴¹Koru, bu makalesini Taha Kıvanç mahlasıyla yazmıştır.

(...) 28 Şubat sürecine yeşil ışık yakan karşı yeşilci (!) dış güçler, sonradan yan çizdiler. Demir tam kıvamında dövülecekken ABD, bayram değil seyrân değil, bir günde “Biz ancak demokrat bir Türkiye ile müttefik oluruz” deyiverdi. Aynı güçler şimdi de demokratikleşmeden, Türkiye'nin İslam dünyasına örnek olmasından dem vuruyorlar

sözleriyle geride kalan sürecin Çevik Bir'in aleyhine işlediğini iddia etmiştir (Hürriyet, 2 Aralık 1999).

Demirel'in görev süresinin uzaması tartışmaları yerini Bir'in adaylığına bırakınca Genelkurmay eski başkanı ve DYP Kilis milletvekili Doğan Güreş; “*Meclis, bir cumhurbaşkanı adayı çıkaramıyor mu? Burada yetenekli insanlar yok mu da dışarıdan gazel okunuyor. 547 milletvekili eşek mi?*” diye konuşmuştur. Güreş, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in iki yıldır cumhurbaşkanını halkın seçmesi gerektiğini söylediğini anımsatmış ve “*dışarıdan aday aranması Atatürk'e saygısızlıktır*” demiştir (Sabah, 8 Aralık 1999).

Başbakan Yardımcısı ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise hakkında çıkan cumhurbaşkanı adaylığı iddialarını yalanlamış (Zaman, 20 Ocak 2000:12), sonrasında MHP Demirel'in görev süresinin uzamasına destek vereceğini açıklamıştır (Sabah, *MHP Demirel'e Döndü*, 23 Ocak 2000; Radikal, *MHP'den Demirel'e 3 Yıl*, 24 Ocak 2000; Hürriyet, *MHP Kerhen Demirel*, 24 Ocak 2000). Ancak buna rağmen *Yeni Şafak* gazetesi 26 Ocak'ta “*Bahçeli: Demirel Seçilemez*” manşetiyle çıkmıştır (26 Ocak 2000:1-10). Aynı gün *Zaman* gazetesi “*Yılmaz'ın Hesabı Var*” başlığıyla verdiği haberde Mesut Yılmaz'ın adaylık için umudunu sürdürdüğünü yazmıştır (26 Ocak 2000:13).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hükümet krizine yol açmaması için koalisyon hükümetini oluşturan DSP, MHP ve ANAP genel başkanları 30 Ocak 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 5 yıllığına yeniden seçilmesi konusunda anlaşmıştır. Bu değişikliğe DYP de destek vermiş, dolayısıyla Demirel, FP dışında TBMM'de grubu bulunan partilerin tümünden destek almıştır (Radikal, *Köşk Pazarlığı Tamam*, 2 Şubat 2000:1-6; Sabah, *Köşk Krizini Aliyev Çözdü*, 2 Şubat 2000:1-17). Ancak CHP, Demirel'i Sunay'a benzetmiş ve görev süresinin uzatılmasında Sunay gibi başarısız olunacağını iddia etmiştir (Cumhuriyet, 2 Şubat 2000:5). *Yeni Şafak*'a göre de Yılmaz, “*Demirel'e Gürler oyunu*” oynamaya hazırlanmaktadır (7 Şubat 2000:1-11).

Demirel'in görev süresinin uzatılmasına TBMM içinden tek muhalif siyasal parti konumunda olan Fazilet Partisi de teklife şartlı destek verebileceğini açıklamıştır. *Yeni Binyıl* gazetesinin “*FP, baklayı ağzından çıkardı, Hocayı affedin Baba'yı seçelim*” başlıklı haberine göre FP, Erbakan'ın siyasi yasağının kalkması karşılığında Demirel'e destek veremeye hazır olduğunu ilan etmiştir (18 Şubat 2000:1-12).

Ancak anayasa değişiklik teklifi için iktidar partileri ve DYP'den 407 imza verilmesine ve 103 milletvekiline sahip FP'den başka teklife muhalif siyasal parti bulunmamasına rağmen, TBMM'deki oylamada ret sayısı 202 olarak çıkmıştır. Gerekli asgari oy alan 330'a ikinci oylamada da ulaşamayınca hükümet anayasa değişikliğinin Anayasa Komisyonunca geri alınması için verilen kararı uygun görmüş ve Demirel'in görev süresinin uzatılması gündemden çıkmıştır.

Demirel'in devreden çıkmasından sonra cumhurbaşkanlığı için yeni isimler telaffuz edilirken, 14 Nisan 2000 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı bir açıklama yapmış ve “*cumhurbaşkanı olacak zat hakkında değerlendirmemiz mevcuttur. Bunu ilgili zeminlerde dile getiriyoruz*” sözleriyle her zamanki gibi sürece müdahil olduklarını ilan etmiştir.

Koalisyon ortakları 22 Nisan 2000 tarihinde cumhurbaşkanı adayını belirlemek için toplanmıştır. Zirvede Başbakan Ecevit TBMM içinden Dışişleri Bakanı İsmail Cem'i, dışarıdan Başkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Haberal'ı, Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli TBMM içinden Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu'nu, dışarıdan Prof. Dr. Kâmil Turan'ı teklif etmiştir. ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz ise aday göstermemiştir. Ancak bu isimlerin hiçbirinde mutabakat sağlanamamış, koalisyon ortakları 24 Nisan'da yaptıkları 9 saatlik zirvenin ardından Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanı adayı olması konusunda anlaştıklarını açıklamışlardır.

Başbakan Ecevit, Ahmet Necdet Sezer'in ismi şekillenirken Genelkurmay Başkanlığına danışılmadığını açıklamış; Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanı adaylığı için hazırlanan teklif DSP Genel Başkanı Ecevit, MHP Genel Başkanı Bahçeli, ANAP Genel Başkanı Yılmaz, FP Genel Başkanı Kutun ve DYP Genel Başkanı Tansu Çiller

tarafından imzalanmıştır²⁴². Böylelikle TBMM'de temsil edilen iktidar ve muhalefet partileri ilk defa bir aday üzerinde birleşmiştir.

Basında, farklı sebeplerle sadece *Vakit* gazetesi ve *Aydınlık* dergisi Sezer'e itiraz etmiştir. Ancak medyanın tamamına yakın kısmı Sezer'e destek olmuş, Sezer'e destek yazılarından bazı örnekler aşağıda verilmiştir (Enginertan, 2007a:39):

Sezer, Demirel'in aksine statükoyu değil, değişimi temsil ediyor. Çıkar ilişkilerinden uzak, şaibesiz bir cumhurbaşkanı olacağını düşünüyoruz (İlcak, 25 Nisan 2000).

Sezer'i Yerköy'deki hâkimliğinden tanırım. Büyük hukuk kitaplarında 'hâkim' nasıl tarif edilirse aynen öyledir. Vakur, gani, fevkalade namuslu... İnsanlarla senli-benli olmayan, hukukun üstünlüğüne inanmış bir hukuk adamı. ... FP'li Cemil Çiçek'e sordum 'böyle bir ismin önerilmesini bekliyorduk. Recai Kutan Bey'le de konuşmuş-tuk, saygın ve demokrat bir hukukçudur' diyerek pozitif işaret verdi. Artık Söz Meclis'in (Akyol, 25 Nisan 2000).

Sezer'in seçilmesi, hem Çankaya'ya büyük çoğunluğun saygısına sahip bir kesimin çıkması anlamına gelir, hem de yine büyük çoğunluğun paylaştığı hukuksuzluğun son bulup, hukuk devletinin hâkim olması talebinin en yüksek makama taşınması demek olur (Alpay, 25 Nisan 2000).

Burada hem bir hukuk adamı, hem bir karakter adamı portresi vardır. Onun için birleştirici isim oldu (Akyol, 26 Nisan 2000).

5.4.3. 5 Mayıs 2000 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Türkiye'nin 10. cumhurbaşkanını seçmek üzere ilk tur oylama 27 Nisan 2000 günü yapılmıştır. İlk başta 13 aday müracaat etmiş, seçim günü adaylardan 3'ü çekilince 10 aday seçimlerin ilk turuna katılmıştır. Oylamaya geçilmeden önce İstanbul Bağımsız Milletvekili Aydın Menderes²⁴³ Sezer'in adaylığını usul yönünden eleştirmiştir (TBMMTD, 27.04.2000:63-64):

BAŞKAN - Sayın milletvekilleri, bu duruma göre, cumhurbaşkanlığı için 10 aday bulunmaktadır. Sayın adayların adlarını soyadlarının alfabetik sırasına göre okuyorum: Sayın Yıldırım Akbulut, Sayın Oğuz Aygün, Sayın Mehmet Mail Büyükerman, Sayın Ağâh Oktay Güner, Sayın Doğan Güreş, Sayın Ahmet İyimaya, Sayın Ahmet Necdet Sezer, Sayın Sadi Somuncuoğlu, Sayın Nevzat Yalçıntaş, Sayın Rasim Zaimoğlu.

(...) Sayın Menderes, Divana vaki, çok kısa bir açıklamanız olacağı yolunda bir talebiniz var. Buyurun efendim, sizi dinliyorum.

AYDIN MENDERES (İstanbul) - Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; Anayasa Mahkemesi Başkanının Cumhurbaşkanı adayı olduğunu kamuoyunda işitiyorduk, burada da resmen öğrenmiş olduk. Aslolan, bir seçim olduğu vakit, kamu görevlilerinin, uhdelerindeki kamu görevinden istifa etmeleridir. Sayın Anayasa Mahkemesi Başkanı, şu ana kadar istifa etmemiştir. Bu durum, Anayasanın eşitlik ilkesine de; bu durum, Anayasanın hukuk devleti ilkesine de; bu durum, Anayasanın 76'ncı maddesine de; bu durum, genel uygulamaya da; bu durum, hukukun evrensel ilkelerine de; bu durum, hukukun özüne de aykırıdır.

²⁴² Teklifin imzalanması televizyonlardan canlı yayında verilmiştir.

²⁴³ 1999 seçimlerinde Fazilet Partisi'nden parlamentoya giren Aydın Menderes, daha sonra partisinden istifa ederek bağımsız kalmıştır.

DEVLET BAKANI MUSTAFA YILMAZ (Gaziantep) - Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi bu tür konuşmalar yapılamaz; seçimi etkilemeye yönelik konuşuyorsunuz.

AYDIN MENDERES (İstanbul) - Müsaade edin biraz; sabrınız olsun canım!.. Hep sizi dinleyecek değil ki millet!..

BAŞKAN - Sayın Menderes, çok kısa ifadenizi alacağımı söylemiştim. Buyurun efendim tamamlayın.

AYDIN MENDERES (İstanbul) - Sayın Başkan, bundan dolayı, adaylığının işleme konulmaması gerekir. Eğer, Başkanlığınız, adaylığını işleme koyacaksa, İçtüzüğümüzün 63 üncü maddesine göre mutlaka usul tartışması açınız. Açmazsanız, Anayasa aykırı bir uygulamanın içine de girmiş olursunuz. Nasıl olsa bu sayfa burada kapanmaz, ebediyete kadar açık kalır; uygulamanızın, takdirinizin ne olacağını bilmiyorum; saygıyla karşılarım. İnanıyorum ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi de, zaten, üstüne düşen görevi yerine getirecektir.

BAŞKAN - Teşekkür ediyorum efendim. Efendim, Anayasamızın 101 ve 102'nci maddelerinde Cumhurbaşkanlığına aday olacak kişilerin görevlerinden istifa etmesi şartı öngörülmemiştir. Başkanlığımız bu görüştedir; dolayısıyla bir usul tartışması açmaya da gerek görmüyorum. Kaldığımız yerden devam ediyoruz efendim.

1 Mayıs 2000 tarihinde yapılan ikinci tur oylamadan da sonuç alınamamış, 5 Mayıs 2000 tarihlerinde seçime katılan 533 milletvekilinden 330'unun oyunu alan Ahmet Necdet Sezer, cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sezer, göreve başlayacağı gün olan 16 Mayıs 2000 tarihinde yemin etmiş ve TBMM Genel Kuruluna hitaben bir konuşma yapmıştır²⁴⁴ (TBMMTD, 16.05.2000:506-509). 2000 yılında cumhurbaşkanı seçiminin sonuçları Tablo 41'de verilmiştir.

Tablo 41: 2000 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Sonuçları

Adaylar	1. Tur (27.04.2000)	2. Tur (01.05.2000)	3. Tur (05.05.2000)
Ahmet Necdet Sezer	281	314	330
Nevzat Yalçıntaş	61	66	113
Sadi Somuncuoğlu	58	32	43
Rasim Zaimoğlu	7	3	24
Mehmet Mail Büyükerman	3	2	7
Yıldırım Akbulut	56	88	
Doğan Güreş	35	22	
Ahmet İyimaya	10		
Agah Oktay Güner	5		
Oğuz Aygün	4		
Boş	2	3	8
Geçersiz	8	2	8
Toplam	530	532	533

²⁴⁴Sezer'in yemini ve konuşması EK-18'de verilmiştir.

5.5. 2007 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

5.5.1. 2001 Krizi, 11 Eylül Saldırıları

Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa süre sonra köşkle hükümet arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. İlk anlaşmazlık irticayla mücadele paketinde yer almasına karşın TBMM'den geçirilemeyen “*irticai ve bölücü faaliyetlere karışan kamu görevlilerinin işten çıkarılmasını kolaylaştıran*” düzenlemenin KHK biçiminde uygulamaya konulması isteğinin yol açtığı kriz olmuş, daha sonra Cumhurbaşkanı Sezer hükümetin özellikle DSP kanadıyla ters düşmüştür (Enginertan, 2007b:27).

Köşk-Hükümet krizi 19 Şubat 2001 tarihinde toplanan MGK'da ülke krizi haline dönüşmüştür. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Başbakan Ecevit'e anayasa kitapçığı fırlatmış; Ecevit'in sağ kolu ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan da Sezer'e ‘*nankör kedi*’ diyerek zaten bozulmuş olan ekonominin krize girmesine sebep olmuştur²⁴⁵. 2000 yılı boyunca %7.4 genişleyen GSYİH, 2001'in ilk çeyreğinden

²⁴⁵“Anayasa kitapçığı fırlatma” olayının ertesi günü basın daha çok Ecevit'i hedef almıştır. Özellikle Akit, Milli Gazete ve Yeni Şafak'ın Sezer'e destek verdiği görülmektedir. Bazı gazetelerin 20 Şubat 2001 günlü manşetleri ve haber spotları şu şekildedir:

Hürriyet, İşte Kavga İşte Fatura: Kavga ülkeye pahalıya patladı. Birkaç saat içinde Merkez Bankası'ndan yaklaşık 5 milyar dolar çekildi. Borsa çöktü. Faizler fırladı.

Milliyet, Buna hakkınız yoktur: Sezer ile Ecevit MGK'da kavga etti. Borsa çakıldı, faiz fırladı, ekonomi sarsıldı. Yani bu 'tuhaf' kriz, sürekli kemer sıkın vatandaşı ezdi.

Sabah, İpler Koptu: Cumhuriyet tarihinde eşi görülmemiş kriz. İşte zirvedeki büyük kavga: Sezer, Anayasa'yı Ecevit'e fırlattı. Özkan, “Nankör!...” diye bağırdı.

Radikal, Türkiye sizinle gurur duyuyor: Sezer, Ecevit'i 'yolsuzluklara karşı pasif kalmak'la eleştirdi; Özkan, Sezer'e 'Bu ihanettir' dedi; Başbakan MGK'yı terk etti, işte sonuç: Ekonomik ve siyasi kriz.

Cumhuriyet, Ülkeyi soydurtmayız: Devlette kriz; yolsuzluklar MGK'de Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ı karşı karşıya getirdi. Eleştiriler üzerine Ecevit toplantıyı terketti. Sezer , MGK toplantısını askerlerle sürdürdü.

Star, İşte O Tartışma: Cumhurbaşkanı Sezer, Başbakan Ecevit'i yolsuzluk soruşturmalarını frenlemekle suçladı. Ecevit kapalı kapılar ardındaki krizi kamuoyuna taşıdı.

Yeni Şafak, Hortum Patladı: Hükümetin yolsuzlukların denetimi konusunda Köşk'le çatışması MGK toplantısında 'devlet krizi' çıkardı. Toplantıya 15 dakika geç gelen Ecevit, Cumhurbaşkanı Sezer'in hükümeti yolsuzluk ve hukuka saygısızlıkla suçlaması üzerine Bakanlar'la birlikte 15 dakika sonra Çankaya Köşkü'nü terketti.

Zaman, Krizin iki faturası: Fatura 1: Devletin zirvesinde MGK toplantısında patlak veren kriz zaten bıçak sırtında olan ekonomiye büyük bir darbe vurdu. Para piyasalarında panik başladı. Fatura 2: Cumhurbaşkanı ile hükümet arasındaki kriz nedeniyle yapılamayan Milli Güvenlik Kurulu'nun gündemi, Katılım Ortaklığı Belgesi'ne cevap niteliğindeki Ulusal Program'dı.

Akit, Terbiyesiz Kim?: Kamuoyu MGK'daki Sezer-Ecevit kavgası ile şoka uğradı... Sezer'in 'hukuka saygılı olun' dediği Ecevit, devlet geleneğinde görülmeeyen bir tavır sergileyerek toplantıyı terketti ve 3 defa TV kameraları önüne geçti.

Milli Gazete, Ne yaptığını bilmiyor...: Başbakan Ecevit'in Milli Güvenlik Kurulu'ndaki gerginliği kamuoyuna şok bir şekilde açıklaması piyasaları göçertti. Merkez Bankası'ndan döviz talebi 5 milyar dolara ulaştı, gecelik faiz oranları yüzde 760'a fırladı. Borsa 8 bin 500'e kadar düştü.

itibaren negatif büyüme hızlarına sürüklenmiştir. GSYİH üzerine yapılan harcamalar açısından sabit sermaye yatırımlarında %41.5 ve %50.2'lik gerilemelerle 2001'in ikinci yarısında derin çöküntü yaşanmıştır. Yatırımlar 2001'de %31.5 düzeyinde gerilemiş, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) faizleri olağanüstü yükselmiştir²⁴⁶ (Yeldan, 2004:2-3). Kriz sonrasında işsizlik oranı yüzde 8'lerden yüzde 11'lere çıkmış, kentsel alanda eğitimli genç işsiz oranı da yüzde 30'lara yükselmiştir. 2000 yılında 1.452.000 olan işsiz sayısı, 2001'de 1.902.000'e; 2002'de ise 2.412.000'e fırlamıştır (Yeni Şafak, 19 Şubat 2007).

Ekonomik kriz üzerine, Dünya Bankası Başkan Yardımcılarından Kemal Derviş Türkiye'ye davet edilmiş; Derviş de 3 Mart 2001 tarihinde Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevini üstlenmiştir (Hürriyet, 4 Mart 2001).

Derviş döneminde temel ekonomik verilerde düzelme görülse de hükümet, siyasal desteğini giderek kaybetmiştir. Bu arada Anayasa Mahkemesi 22 Haziran 2001 günü Fazilet Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir²⁴⁷. Fazilet Partisi kapatıldıktan sonra, parti teşkilatlarının ve milletvekillerinin tutunacakları tavır merak konusu olmuştur. RP kapatıldıktan sonra RP'liler fire vermeden FP'ye geçmiş; ancak FP'nin kapanması, geleneksel MSP çizgisini bölmüştür. FP içinde başlarını İstanbul Büyükşehir Belediyesi eski Başkanlarından Recep Tayyip Erdoğan'ın çektiği "yenilikçiler" adlı grup daha FP kapatılmadan partiden ayrılma sinyallerini vermiş, Necmettin Erbakan'ın siyasal yasağının bulunması ve Recai Kutan'ın da tabanda Erbakan kadar etkilili olamaması FP'nin kapanmasından sonra bölünmeyi getirmiştir: Geleneksel MSP çizgisinin 20 Temmuz 2001 tarihinde kurduğu Saadet Partisi'nde "yenilikçiler" yer almamıştır. FP içinde "yenilikçiler" olarak adlandırılan grup 14 Ağustos 2001 tarihinde 124 kurucu üye ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) isimli yeni bir parti kurmuştur (Yücel, 2006:147-153; Hürriyet, 15 Ağustos 2001).

Dünya, AK Parti'nin kuruluşundan 1 ay sonra "11 Eylül Saldırıları" ile sarsılmıştır. 11 Eylül ile "Soğuk Savaş" dönemi kesin olarak bitmiş, dünya yeni bir döneme girmiştir. Dolayısıyla AK Parti soğuk savaş dönemine ait olmayan, yeni

Ortadoğu, Beceriksizler Acizler!: MGK'da Sezer, Başbakan Ecevit'i padişahın sadrazımını azarladığı gibi azarladı. Hükümeti acizlikle suçlayan Sezer, "Sizinle çalışmam" dedi.

²⁴⁶DİBS reel faizleri 2001'in ilk çeyreğinde ortalama %117.5'lik bir düzeye sıçramıştır (Yeldan, 2004:2).

²⁴⁷Anayasa Mahkemesi, "siyasi parti kapatma"; Esas S.: 1999/2; Karar S.: 2001/2; Karar Günü: 22.06.2001; Resmî Gazete, 5 Ocak 2002/Mükerrer-24631:173-6)

şartların ortaya çıkardığı bir partidir. Nitekim, bir terör saldırısı olarak ilan edilen 11 Eylül saldırıları farklı değerlendirmelere tabii olmuştur:

11 Eylül çok korkunç bir bedeli de olsa tarihten gelen müthiş bir hediyedir. (...) 9/11'in hemen ardından Amerika, Batı olarak bilinen güvenlik toplumunu genişletmek amacıyla stratejik çevreyi yeniden düzenlemek gibi eşsiz ve tarihi bir görevle karşı karşıya kalmıştır. (...) 11 Eylül ayrıca 21. yüzyılda asimetrik savaşın ne olacağı konusunda gerçek bir bilgi vermiştir. Asimetrik savaş... tehdit küreselleşmeden mahrum bırakılmış ya da küreselleşme gelişmesinden kopuk kalmış devletlerden geleceğinden, 11 Eylül Amerikan İmparatorluğu'ndan koparma peşinde olanları sisteme entegre etme imkanını vermiştir²⁴⁸.

5.5.2. 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri

2002 yılının Mayıs ayında Başbakan Bülent Ecevit'in sağlık durumu iyice bozulmuştur. “Çekil” çağrılarına kulak asmayan Ecevit'e parti içinden tepki, sağ kolu Hüsamettin Özkan'dan gelmiş, Özkan, 8 Temmuz 2002'de Başbakan Yardımcılığı'ndan ve DSP'den istifa etmiştir. Bu istifa DSP'de dağılma sürecini başlatmış ve iki hafta içinde 7'si bakan, 63 milletvekili DSP'den ayrılmıştır. İstifacılar Dışişleri Eski Bakanı İsmail Cem'in önderliğinde “*Yeni Türkiye*” isimli yeni bir parti kurmuştur. Ancak bu parti sol seçmeni toplamakta yetersiz kalmış, Kemal Derviş'in CHP'ye katılması da YTP'yi iyice sıkıntıya sokmuştur.

DSP'deki dağılma erken seçimi gündeme getirmiş ve 2004 yılının Nisanında yapılması gereken seçimlerin 18 ay geriye alınarak 3 Kasım 2002'de yapılmasına karar verilmiştir.

Seçim öncesinde yazılı ve görsel medyanın başlıca hedefi AKP olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan'ın değişmediği, bu zihniyetteki birinin değişemeyeceği iddia edilmiş, bu arada Erdoğan'ın, çoğu 1994 yılından önce yaptığı konuşmalara ait birçok video kaset arkası arkasına TV'lerde yayınlanmıştır. Buna rağmen Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz, DSP-MHP-ANAP Koalisyonuna duyulan tepki, medyanın Erdoğan'a aşırı yüklenişiyse birleşince, çıkış noktası arayan halk, Tayyip Erdoğan'a yakınlaşmıştır. Ancak seçimlere 40 gün kala AKP İstanbul 2. Bölge birinci sıra milletvekili adayı Tayyip Erdoğan'ın adaylığı iptal edilmiştir.

²⁴⁸2001 yılında yayımlanan *Jeopolitik* isimli kitabının ikinci baskısını “*Küreselleşmenin Jeopolitiği*” adıyla yeniden yayımlayacak olan sevgili dostum M. Murat Taşar'a kitap yayımlanmadan alıntı yapma izni verdiği için teşekkür ederim.

Öte yandan CHP, medyanın ve sermayenin desteğiyle sol oylarda etkili olmaya başlamıştır. Medya seçimlerin iki parti arasında geçmesi için çabalamış BBP lideri Muhsin Yazıcıoğlu'nun deyişiyle “*birini döve döve, öbürünü seve seve*” yükseltmiştir.

Merkez sağıın iki büyük partisi ANAP ve DYP, genel başkanları yüzünden toplumla bağ kuramamış; ANAP'ın Süleymancılarla işbirliği yapması, DYP'nin de ATP ve DTP ile seçim ittifakında anlaşması seçmen bazında hiçbir şey ifade etmemiştir. Bu arada seçimlere 3 ay gibi kısa bir süre kala kurulan Cem Uzan'ın Genel Başkanlığı'nı yaptığı Genç Parti'nin mitingleri seçim yaklaştıkça “*konser ve bedava yemek dağıtımı*” toplantılarından “*miting*” havasına dönmeye başlamıştır. Para harcamakla siyaset yapılmayacağı, başarılı olsaydı Cem Boyner'le Ali Haydar Veziroğlu'nun para gücüyle başarılı olacağı; Genç Parti'nin adeta bir “Televole Partisi” olduğu iddia edilmiş, fiesta kültür olarak adlandırılan tabana hitap ettiği öne sürülmüştür. Ancak Genç Parti, AKP'ye gitmeyen tepki oylarını almaya aday bir parti olarak, günden güne büyümüş, DYP'yi ve MHP'yi baraj altına çekmiştir (Yücel, 2006:161).

3 Kasım 2002 erken genel seçimleri YTP, ANAP ve SP'nin erteleme çabaları boşa çıkınca yapılmış, seçimlere katılma hakkı bulunan 23 siyasal partinin 18'i iştirak etmiştir.

Adaylığı iptal edildiği için milletvekili seçilemeyen Recep Tayyip Erdoğan, partisini tek başına iktidara taşıırken; CHP bir dönem sonra parlamentoya geri dönmüş, 1946 seçimlerinden sonra ilk kez iki partili meclis oluşmuştur (Yücel, 2007b:29). 3 Kasım 2002 seçimlerinin sonuçları Tablo 42'de verilmiştir.

Tablo 42: 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
AK PARTİ	10.808.229	34.3	363
CHP	6.113.362	19.4	178
DYP	3.008.942	9.5	
MHP	2.635.787	8.4	
GP	2.285.598	7.3	
DEHAP	1.960.660	6.2	
ANAP	1.618.465	5.1	
SP	785.489	2.5	
DSP	384.009	1.2	
YT	363.869	1.2	
BBP	322.093	1.0	
Y.P	294.909	0.9	
İP	159.843	0.5	
BTP	150.482	0.5	
ÖDP	106.023	0.3	
LDP	89.331	0.3	
MP	68.271	0.2	
TKP	59.180	0.2	
BAĞIMSIZLAR	314.251	1.0	9

Baraj altında kalan partilerden ANAP-DYP ve MHP'nin genel başkanları seçim yenilgisinden kendilerini sorumlu tutmuş ve çekileceklerini açıklamıştır. DYP ve ANAP'ta bu değişiklikler gerçekleşmiş; Mehmet Ağar DYP'nin, Ali Talip Özdemir de ANAP'ın genel başkanı olmuştur. Ancak Bahçeli “*tabandan gelen yoğun istek üzerine*” görevine devam etmiştir.

Bu arada Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili olmamasından dolayı hükümeti kurmakla AK Parti Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ü görevlendirmiş, Gül'ün kurduğu 58. TC Hükümeti TBMM'de güvenoyu alırken; AK Parti Manisa Milletvekili Bülent Arınç da TBMM Başkanı seçilmiştir.

Abdullah Gül'ün başbakanlığı çok uzun sürmemiş, Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilmesi için hemen harekete geçilmiştir. 2 Aralık 2002'de Yüksek Seçim Kurulu, AKP'nin “*seçim işlemlerinde noksanlık*” itirazını yerinde bulmuş ve Siirt'te 3 Kasım günü yapılan seçimleri iptal etmiştir. Ayrıca YSK, Siirt seçimlerinde %10 ülke barajının uygulanmasına karar vermiş; 3 Kasım seçimleriyle parlamentoya giren CHP'li Ekrem Bilek, AKP'li Mervan Gül ile bağımsız Fadıl Akgündüz'ün mazbatalarını iptal etmiştir.

Erdoğan'ın milletvekili seçilmesine engel olan anayasa maddesinde de değişikliğe gidilmiş, CHP'nin de destek verdiği değişikle göre Anayasa'nın 76. maddesindeki, ‘*ideolojik veya anarşik eylemlere*’ katılanların milletvekili seçilememesine ilişkin hükmü, ‘*terör eylemlerine katılanlar*’ olarak değiştirilmiştir. Ayrıca bir ilin veya seçim çevresinin TBMM'de üyesinin kalmaması durumunda, boşalmayı izleyen 90 günden sonraki ilk pazar günü ara seçim yapılması öngörülmüştür. Bu değişiklikten sonra Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanununun Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilmesine engel maddeleri 2 Ocak 2003 tarihinde değiştirilmiş, kanunlardaki değişikliklere, CHP milletvekilleri de kabul oyu vermiştir.

9 Mart 2003 tarihinde yenilenen Siirt seçimlerinde AKP %84.8 oy oranıyla 3 milletvekilinin de sahibi olmuş, böylelikle AKP'nin milletvekili sayısı 365'e yükselmiştir.

5.5.3. 1 Mart Tezkeresi

11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan ve Irak'a saldırı ve işgal kararları alan ABD, Irak'ta başarılı olabilmenin yolunun Türkiye'den geçtiğini düşünmüş ve Türkiye topraklarını kullanarak Irak'a saldırmak için izin istemiştir. ABD bunun karşılığında Türkiye'ye Kuzey Irak'ta asker bulundurma sözü vermiştir.

Irak'a asker gönderilmesine birçok kesim muhalif olmuş, DSP lideri Ecevit “*Irak bizim bölgemizde sorunlara yol açmıştır. Ama bizimle hiçbir sorunu olmamıştır. Öteden beri iyi ilişkilerimiz bulunan bir devlete karşı, başka bir devletle bir askeri harekatta bulunmamız mantık dışıdır. Hükümetin bu görüşte olacağını umuyorum*” sözleriyle itirazını dile getirmiştir (Zaman, 17 Ocak 2003). Ancak hükümet aynı görüşte

olmamıştır. ABD ile kamuoyu arasında sıkışan AKP, tercihini ABD paralelinde davranmak yönünde kullanmıştır.

4 Şubat 2003'te Başbakan Abdullah Gül, AKP Merkez Yürütme Kurulunda yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesi gerektiğini belirterek *“Bu stratejik açıdan bizim için önemli Kuzey Irak'ta konuşlanacak Türk askerî ABD askerlerinden fazla olacak”* demiş, iki gün sonra da Irak konusunda milletvekillerini bilgilendirmek amacıyla düzenlediği toplantıda, milletvekillerinden yetki tezkeresine destek istemiştir. Başbakan Gül, Türkiye'nin bölgesinde bir savaş istemediğini ve barış konusunda kararlı olduklarını belirtmiştir. Hükümet 1 Mart tarihinde tezkereyi TBMM'ye sunmuş²⁴⁹, gizli oturumda yapılan görüşmeler sonunda, 533 milletvekilinin katıldığı oylamada 264 milletvekili evet, 250 milletvekili hayır oyu kullanmıştır. 19 milletvekili de çekimser kalmıştır. Böylelikle *“1 Mart Tezkeresi”* reddedilmiştir²⁵⁰.

Tezkerenin reddedilmesi farklı değerlendirmelere yol açmış, hükümetin tezkereyi çok kararlı bir şekilde savunmadığı iddia edilmiştir. Özipek'e göre *“dışta ABD ile içte bürokratik oligarşi arasında sıkışmış görünen hükümet tezkereyi savunuyordu ama bunun kararlı bir savunusu olduğunu mümkün değildi”*. Çünkü hükümet, mutlaka geçmesini istediği kanunlar için başvurduğu grup kararı ile milletvekillerini evet oyu vermeye zorlamamış, bu da tezkereyi kararlı bir şekilde savunmadığının göstergesi olmuştur (Özipek, 2010:677).

²⁴⁹Başbakan Abdullah Gül'ün, TBMM'ye sunduğu Başbakanlık tezkeresi şöyledi:

1- Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı, ülkelere gönderilmesine ve bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına,

2- Uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde, en fazla 62.000 askerî personelin ve hava unsurları olarak 255 uçak ve 65 helikopteri aşmamak kaydıyla yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının, hükümetin tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırmak üzere 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına; bu amaçla Türkiye'ye gelecek yabancı kara kuvvetlerinden destek unsurları dışındaki muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasına üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına; bu yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye gelişyle ilgili hazırlıkların yürütülmesi Türkiye ülkesindeki tabi olacakları statü ve Türk Silahlı Kuvvetleriyle işbirliğiyle esas ve usullerine ilişkin düzenlemelerin hükümetin belirleyeceği esaslar çerçevesinde yapılmasına, Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesini arz ederim.

²⁵⁰İlk açıklamada evet oylarının hayır oylarından fazla olması sebebiyle tezkerenin kabul edildiği açıklanmış, CHP'liler oylamaya katılan 533 kişinin yarısından 1 fazla olan 267 kabul oyu sağlanamadığı gerekçesiyle oylamaya itiraz etmiştir. İtirazlar sonucunda TBMM Başkanı Bülent Arınç oturumu kapatmayarak 10 dakikalık bir aradan sonra oylamayı tekrar değerlendirmiş; *“TBMM Toplantı ve Karar Yeter Sayısı”* başlıklı 96. maddesindeki *“Anayasa'da başkaca hüküm yoksa, TBMM üye tam sayısının en az üçte biriyle toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir”* hükmüne dayanarak tezkerenin reddedildiğini açıklamıştır (Enginertan, 2007b:40).

5.5.4. 28 Mart 2004 Yerel Yönetim Seçimleri

AK Parti iktidarının 16. ayında -28 Mart 2004 tarihinde- yapılan yerel seçimlere 19 siyasal parti katılmıştır. DEHAP, EMEP, ÖDP, Özgür Parti ve SDP ise genel başkanlığını Murat Karayalçın'ın yaptığı Sosyaldemokrat Halk Partisi (SHP) ile ittifak yaparak girmiştir²⁵¹. Seçim sonuçlarına göre AKP 12'si büyükşehir olmak üzere toplam 57 ilde, CHP 2'si büyükşehir olmak üzere toplam 9 ilde, SHP biri büyükşehir olmak üzere toplam 5 ilde, MHP 4 ilde, DSP biri büyükşehir olmak üzere toplam 3 ilde, DYP, SP ve bağımsızlar da birer ilde belediye başkanlıklarını kazanmıştır.

28 Mart 2004 seçimlerinde AKP oylarını 3 Kasım 2002 seçimlerine göre oylarını hem miktar, hem de oran olarak arttırmış ve AK Parti, seçmenlerin gözünde MNP-MSP-RP-FP geleneğini aşarak DP-AP-(ANAP/DYP) geleneğinin devamı olan parti konumuna gelmiştir.

28 Mart 2004 yerel yönetim seçimlerinde il genel meclisi oylarının partilere dağılımı Tablo 43'te verilmiştir.

²⁵¹ Bu seçim ittifakı *Demokratik Güçbirliği* olarak adlandırılmıştır.

Tablo 43: Mart 2004 İl Genel Meclisi Seçimi Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %
AK PARTİ	13.448.587	41.7
CHP	5.883.696	18.2
MHP	3.372.732	10.5
DYP	3.216.737	10.0
SHP	1.662.280	5.2
SP	1.297.736	4.0
GP	839.897	2.6
ANAP	807.842	2.5
DSP	683.782	2.1
BBP	374.125	1.2
BTP	154.519	0.5
TKP	85.188	0.3
İP	79.774	0.3
YTP	79.584	0.3
EMEP	18.695	0.1
ÖDP	12.406	
MP	8.711	
DP	7.837	
ATP	3.872	
BAĞIMSIZLAR	234.443	0.7

2004 yerel seçimleri sonrasında AKP hükümetini devirmek için birbirinden farklı darbe planlarının olduğu; Sarıkız, Ayışığı, Yakamoz ve Eldiven gibi isimlerle kodlanan bu darbe girişimlerinin “*Ergenekon*” isimli gizli bir örgüt tarafından tasarlandığı iddia edilmiştir²⁵² (Nokta, 29 Mart 2007; Taraf, 8 Temmuz 2008). Diğer taraftan Türkiye’nin yıllardır alışıktığı provokatif olaylar AK Parti iktidarında da yaşanmış, AKP’nin 2002 yılında iktidara geldiği günlerde Necip Hablemitoğlu suikastı ile başlayan bu tür olaylara, 2006 yılında Danıştay Baskını (Mustafa Yücel Özbilgin’in öldürülmesi), Malatya’da misyonerlerin katledilmesi, Cumhuriyet gazetesine atılan bomba gibi bir takım olaylar eklenmiştir (Özipek, 2010:678).

5.5.5. 2007 Yılına Girerken Türkiye ve 367 Sorunu

2007 yılı Türkiye’nin gelecek yıllarının şekillendiği önemli bir yıl olmuştur. Aslında 2007’nin önemi öncesinden anlaşılmış, Nisan ayında yapılacak cumhurbaşkanı seçimleri ve normal zamanında yapılırsa Kasım ayında gerçekleşecek milletvekili genel

²⁵²Konuyla ilgili açılan davalar, tezin kaleme alındığı günlerde henüz kesin hükümle sonuçlanmamış olduğundan detaya girilmemiştir.

seçimleri gündemi aylar öncesinden meşgul etmeye başlamıştır. 2007 yılına bir ay kala *Hudson Enstitüsü*’nden Zeyno Baran’ın imzasıyla *Newsweek* dergisinde “*The Coming Coup d’Etat*”²⁵³ başlıklı bir yazı kaleme alınmış, yazıda şu görüşlere yer verilmiştir:

Askerler 10 yıl önce dönemin başbakanı Necmettin Erbakan’ı iktidardan uzaklaştırdı. O darbeyi yaratan koşullar bugün yeniden ortaya çıkıyor. Bir kez daha iktidarda bir İşlamcı var. Bir kez daha generaller, hükümetin laik devleti nasıl zedelediğini öfke ile fısıldıyorlar. Bana göre Türkiye’de 2007 yılında bir askerî darbe olması şansı yüzde 50. Çoğu Türk, Başbakan Erdoğan’ın Erbakan’dan daha ılımlı olduğunu düşünmesine karşın, Erdoğan yine de bir İşlamcı. Son haftalarda Türkiye’nin en üst düzey subayları ile konuştum. Hepsi demokrasiye ara verilmesini arzulamadıklarını ancak askerlerin yakında laikliği -ki o olmadan çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede demokrasi olamaz- korumak için harekete geçmek zorunda kalabileceklerini açık bir biçimde dile getirdiler (Enginertan, 2007b:49).

Baran ayrıca, Türk subaylarının, AB süreciyle birlikte ordunun sivillerin kontrolüne girmesinin kaçınılmaz olarak ‘*İşlamcı bir Türkiye*’ üreteceğini düşündüğünü vurgulamıştır. Baran, 28 şubat benzeri bir darbenin antidemokrasi anlamına gelmeyeceğini savunmuş, hatta bunun Türkiye’nin mevcut ‘*İşlami deneyimini*’ sonlandıracağı ve muhafazak r, laik, fakat yine de demokratik bir hükümetin yolunu açabileceğini iddia etmiştir. Baran, “*belki böyle bir Türkiye daha iyi bir AB adayı olabilir*” demiştir (Enginertan, 2007b:49).

2007’nin arifesinde basın Başbakan Erdoğan’ın köşke çıkma arzusunda olduğu iddialarına da yer vermeye başlamıştır. Bu iddiaları değerlendiren MGK eski Genel Sekreteri emekli Orgeneral Tuncer Kılınç “*Tayyip Bey eşinin başını açıp gider oraya oturursa, başımla beraber otursun*” sözleriyle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Köşk’e çıkabilmesi için eşi Emine Erdoğan’ın başını aması gerektiğini söylemiştir. Kılınç’ın bu sözlerine önce Erdoğan sonra da TBMM Başkanı Bülent Arınç sert bir dille yanıt vermiştir.

Cumhurbaşkanı eşinin başörtülü olup olamayacağı tartışmaları bitmeden Yargıtay Onursal Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu’nun, yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri hakkındaki “*AKP Tek Başına Seemez*” başlıklı makalesi, yeni bir tartışma başlatmıştır (Enginertan, 2007/b:50-51). Kanadoğlu, *meşruiyeti tartışmasız mevcut TBMM’nin cumhurbaşkanı seçimi yapabileceğini* belirttikten sonra, şunları yazmıştır (Cumhuriyet, 26 Aralık 2006):

(...) Anayasanın 96/1. maddesinde genel olarak, toplantı ve karar yetersayıları belirlenirken ‘Anayasada başka bir hüküm yoksa  ye tam sayısının en az üçte biri ile

²⁵³Darbenin Ayak Sesleri.

toplanacağı ve katılanların salt çoğunluğu ile karar verileceği, ancak karar yeter-sayısının hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamayacağı' vurgulanmıştır.

... I- Anayasanın 102. maddesi uyarınca, 'cumhurbaşkanı TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilecektir. En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu ile sağlanamazsa, üçüncü oylamaya geçilecektir.

II- Bu iki tur oylamada yoklama istenemeyeceğine, görüşme yapılamayacağına ve özel gündem de sadece 'cumhurbaşkanı seçimi' yer alacağına göre 102. maddede, 175/2. maddede yer alan istisnanın da bulunmadığı gözetilerek karar için aranan nitelikli çoğunluk üzerindeki katılımın, aynı zamanda toplantı yetersayısı olduğunda kuşku yoktur. Başka bir deyişle, seçim sandığına, en az Meclis'in üçte ikisini oluşturan 367'nin üzerinde oy atılması gereklidir. Bu oylardan, en az 367'sinin bir aday üzerinde birleşmemesi halinde, birinci oylamada sonuç alınmamış sayılacaktır.

III- Bu koşulun doğal sonucu, birinci oylamaya en az 367'nin üzerindeki TBMM üyesinin katılmadığının anlaşılması halinde, ikinci oylamaya geçilmeyecektir. Birinci oylama yapılmamış sayılacaktır. Birinci oylamadan ikinci oylamaya geçilememesi, aynı zamanda salt çoğunluğun yeterli olacağı üçüncü ve gerekirse en çok oy alan iki aday arasında yapılacak dördüncü oylamaların da yapılamaması demektir.

... bugün itibarıyla AKP'nin milletvekili sayısı 354'tür. 354 sayısı, Cumhurbaşkanı seçiminin ilk oylamasında gerekli oy sayısına ulaşamamaktadır. O halde gerek ana muhalefet partisinin ve gerekse grubu bulunan veya bulunmayan siyasi partilerin ve bu partiler üyesi milletvekillerinin bugüne değin var olan söylemlerine uygun biçimde hareket etmeleri halinde, Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçlanması olanaklı değildir ve sonucunda TBMM seçimlerinin yenilenmesi ve cumhurbaşkanının oluşacak yeni Meclis tarafından seçilmesi kaçınılmazdır.

... kuşkusuz akla şu soru gelecektir: Siyasi iktidar her şeye rağmen TBMM'deki çoğunluğuna dayanarak, ilk oylamada 367'nin üzerinde katılım olmamasına rağmen, üçte iki çoğunluğun sağlanamadığından bahisle, önce aynı biçimde ikinci oylamayı gerçekleştirir ve izleyen üçüncü oylamada salt çoğunluğun sağlandığını ileri sürerek cumhurbaşkanının seçildiğini kabul ve ilan ederse ne olacaktır?

TBMM'nin bu biçimdeki saptaması bir TBMM kararı niteliğindedir. TBMM kararları genel olarak, Anayasa Mahkemesi'nin denetlemesi dışında olmasına rağmen bu karar anayasa hukuku kapsamında, içtüzükte hüküm bulunmadığından 'içtüzük ihdası' niteliği taşır ve denetime bağlıdır. Anayasaya aykırı biçimde yapılan böyle bir seçimin iptali zorunlu olacaktır. Örneğin Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan hükümetin güvenoyu aldığına ve olağanüstü halin uzatılmasına ilişkin TBMM kararları, Anayasa Mahkemesi tarafından aynı gerekçeyle iptal edilmiştir. Bu nedenle uzlaşmaya yanaşmayan ve anayasada yer alan tanımlara uygun bulunmayan bir kişinin adaylığında direnen siyasal iktidarın, amacına ulaşmasını hukuk yoluyla önlemek olanaklıdır.

Yeter ki, erken seçim isteyen ve sine-i millet çağrısında bulunan siyasi partiler ciddi, samimi ve dürüst olsunlar. Onları Türk milleti önünde büyük sınav beklemektedir.

Makalenin yayımlanmasıyla birlikte aylarca sürecektir 367 tartışması başlamıştır²⁵⁴. 27 Aralık 2006'da CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Tayyip Erdoğan'ın aday olması durumunda oylamaya katılmayacaklarını açıklamıştır (Hürriyet, 28 Aralık 2006). TV kanallarına telefonla bağlanan Anayasa Mahkemesi emekli Başkanı Yekta

²⁵⁴ Aslında 367 sorunu ilk kez 2006 yılının son günlerinde gündeme gelmemiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turuna TBMM tamsayısının üçte ikisi oranında milletvekilinin katılması gerektiği görüşü ilk kez 1989 cumhurbaşkanı seçimleri öncesinde Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan tarafından dile getirilmiştir. Ancak o dönem RP parlamentoda olmadığından bu iddia dikkate alınmamış, Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkisini elinde bulunduran ana muhalefet partisi SHP de böyle bir başvuru yapmamıştır.

Güngör Özden, Anayasa Mahkemesi emekli üyesi Prof. Dr. Fazıl Sağlam, Anayasa Hukukçularından Bahçeşehir Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Süheyl Batum, YÖK eski başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç, Prof. Dr. Mümtaz Soysal, Prof. Dr. Aydın Aybay ve Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu Sabih Kanadoğlu'nun görüşlerine katıldıklarını ifade etmişlerdir (Enginertan, 2007/b:50-51). Öte yandan bazı anayasa hukukçuları ise Sabih Kanadoğlu'nun görüşlerine katılmadıklarını açıklamıştır. Prof. Dr. Ergun Özbudun;

Kanadoğlu, tamamen farklı iki kavram olan '*karar yeter sayısı*' ile '*toplantı yeter sayısı*'nı karıştırıyor. Anayasanın 96. maddesine göre, toplantı yeter sayısı, üye tam sayısının üçte biridir. 96. madde, Anayasada '*başkaca bir hüküm yoksa*' demektir. Ne anayasanın ne de TBMM İçtüzüğü'nün herhangi bir maddesinde toplantı yeter sayısı ile ilgili başkaca bir hüküm vardır. Anayasanın çeşitli maddelerinde karar yeter sayısı ile ilgili özel hükümler bulunduğu halde toplantı yeter sayısı ile ilgili olarak 96. maddenin değindiği yönünden başka hiçbir hükmü yoktur. Kanadoğlu, 102. maddedeki karar yeter sayısının aynı zamanda toplantı yeter sayısı da olduğunu iddia etmektedir. Oysa bu ikisi tamamen farklı kavramlardır ve karar yeter sayısı başlığı altında ayrı ayrı düzenlenmektedir. Böyle bir kararın Anayasa Mahkemesince içtüzük düzenlemesi niteliğinde görülerek iptal edilebileceği iddiasında da isabet yoktur (Enginertan, 2007b:51)

derken, Ecevit Hükümetinin Adalet Bakanı Prof. Dr. Hikmet Sami Türk de 367'yi saçmalık olarak nitelemiştir:

Kanadoğlu'nun yaptığı yorumun hukuki ve yasal dayanağı yoktur. Anayasada, meclisin karar yeter sayısı ve toplantı yeter sayısı ile ilgili farklı düzenlemeler yer alıyor. Anayasanın 96. maddesinde meclisin '*toplantı yeter sayısı*' gösterilmiştir. Üçte bir oy aranır ve bu 184'tür. Birleşim 184 milletvekilinin katılımı ile açılır. 367 oy gerektiği doğru değildir. Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin 101 ve 102. maddelerde zaten '*toplantı yeter sayısı*' yoktur. Orada bahsedilen '*karar yeter sayısı*'dır. Kanadoğlu'nun görüşü esas alınırsa cumhurbaşkanı seçmek imkânsız olur. Bu saçmalığa giden bir yorumdur (Enginertan, 2007b:51).

Hükümet ve AK Parti de, 367 tartışmalarına ilk günden dahil olmuştur. 27 Aralık tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Adalet Bakanı ve hükümet sözcüsü Cemil Çiçek,

Açıklamaları bugün ben de bazı basın yayın organlarından okudum. Zannediyorum dün de bir gazetemizde çıkmıştı. Tabiatıyla her görüşe saygı duyarız, ancak bu değerlendirmelerin anayasa ve iç tüzük açısından çok da hukuki olmadığını, postmodern ve ideolojik bir yorum olduğu kanaatini taşıyorum. Çünkü bunun geçmişteki uygulamaları, Meclis'in bugüne kadar işleyiş tarzı, içtüzükteki çok açık hükümler karşısında söylediğim gibi hukuki bir yorumdan ziyade postmodern bir yorum gibi geldi bana (Enginertan, 2007b:51)

sözleriyle 367'ye karşı çıkmıştır. Aynı gün NTV'de katıldığı bir programda Yargıtay eksi Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun 367 iddialarını değerlendiren TBMM Başkanı Bülent Arınç ise şunları söylemiştir:

Hayret ettim. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Türkiye'de çok önemli bir makamdır. Bu düşünceler çok yanlış. Hukuka, anayasal hukuka ve Meclis

İçtüzüğü'ne çok aykırı. Böyle bir ekstrem düşünce, nasıl olur da Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı yapmış bir insanın kaleminden çıkar?

... Kanadoğlu'na göre, bu meclis cumhurbaşkanı seçmemelidir. Ve bu cumhurbaşkanı, kesinlikle AKP içinden, hele Sayın Başbakan olmamalıdır. Böyle bir kabulde yola çıktığı için buna argüman bulmak zorunda hissediyor kendisini. Hiç akla gelmeyecek bir iddiayla ortaya çıkıyor. Argümanlar tek tek tükeniyor. Şimdi yeni şeyler bulmak lazım.

... Cumhurbaşkanı seçimi çok açık. İki kere iki dört. Buna beş, altı diyenler çok yanlış yaparlar. Meclisin toplanarak çalışmaya başlayabilmesi için anayasanın 96. maddesi üçte biri, yani 184 kişinin mevcudiyetini şart koşmuş. Ben başkanlık yapıyorum, diyelim ki cumhurbaşkanı seçimine başlayacağız. Bakacağım; 184 kişi varsa toplantıyı açacağım. 184'le başlayacağız, iki defa 367'yi arayacağız, iki defa da 276 arayacağız. Kimse o kişi, cumhurbaşkanı seçilecek, ilan edilecek ve görevine başlayacak. Bu iş de bitecek.

Böyle bir seçim yapıldığı takdirde Anayasa Mahkemesi'ne gitmek ve bunu iptal ettirmek de mümkün değildir, içeriye kim girer, kim girmez bizi ilgilendirmez. 'İçerideki hangi partiden' diye ben buna bakmam. Oylamaya geçerim, oylama sonucunda bu rakamlar çıkarsa, o kişi cumhurbaşkanı seçilir. 'Ben girmedim, protesto ettim' diyenler, bu sözlerini isterlerse ömür boyu söylesinler. Hiçbir önemi yok. Anayasa bakımından bir gram kıymeti yok.

... Kanadoğlu ve Sayın Teziç'in mutabakattan anladıkları şey, 'siz güçlü bir iktidar partisi olabilirsiniz ama siz defolunuz, sizin içinizden bir cumhurbaşkanı çıkmasın. Bizim gösterdiğimiz birisi cumhurbaşkanı olsun' anlayışıdır. Bu parti boşuna mı iktidar oldu, boşuna mı 11.5 milyon oy aldı, boşuna mı 354 milletvekili var?

... Bu konuda ne düşündüğümü, 16 Nisan'da aday olup olmayacağımı açıklayacağım (Enginertan, 2007b:51).

Anayasa Hukuku profesörü TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı ve AK Parti

Milletvekili Prof. Dr. Burhan Kuzu da;

Bilim adamı olarak söylüyorum. Bu gidiş hukuku patlatır. Bu görüşlerin tutar tarafları yok, dünyada böyle bir yorum da yok... Dünyanın hiçbir yerinde hukuku bu kadar zorlayıcı yorumlar yapılmıyor. Bunlar hep, '*Nasıl yapalım da Tayyip Bey'in önünü keselim*' anlayışıdır. Anayasada toplantı ve karar yeter sayıları net bir şekilde ifade ediliyor. Temel prensip, Meclisin 184 milletvekiliyle toplanacağı, 138 milletvekiliyle de karar alacağıdır.

sözleriyle Kanadoğlu'nu eleştirmiştir (Enginertan, 2007b:51).

Muhalefet 367 tartışmalarına süratle adapte olmuş, CHP Genel Başkanı Baykal, Başbakan Erdoğan cumhurbaşkanlığına aday olursa ilk turun ardından içtüzük ihlali gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine gideceklerini söylemiştir. Baykal, "*Arınç, 184'le meclisi toplama yaklaşımını uygularsa 10 dakikada başvururuz*" sözleriyle cumhurbaşkanı seçimlerinde 367 taktiği uygulayacaklarını ilan etmiştir (Hürriyet, 30 Aralık 2006).

5.5.6. 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesinde Siyasal Atmosfer

Siyasal partiler 367 konusundaki tavırlarını belirledikten sonra konu cumhurbaşkanı seçimlerine kadar ertelenmiştir²⁵⁵. Ancak bu kez de gündeme yıllarca konuşulacak başka bir olay girmiştir: 19 Ocak 2007 tarihinde *Agos* gazetesi genel yayın yönetmeni Hrant Dink, İstanbul'da gazete binasının önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür (Milliyet, 20 Ocak 2007).

Dink cinayetinden 15 gün sonra *Milliyet* gazetesi yazarı Yasemin Çongar “*ABD’nin ibresi hâlâ AKP’den yana*” başlıklı bir yazı kaleme almıştır (5 Şubat 2007).

Çongar yazısını şu sözlerle tamamlamıştır:

Türkiye, cumhurbaşkanlığı ve genel seçim sathı mailine girerken, Washington'ın ibresi hâlâ AKP'den yana. Bu durum, hem AB yanlısı tutumu ve hayata geçirdiği reformlar, hem de ‘demokrat ve Müslüman’ kimliğinin verdiği küresel mesaj nedeniyle AKP'nin, mevcutlar arasında ‘tercihe şayan’ görüldüğüyle açıklanabilir. Ya da, ‘mevcutlar arasında’ ibaresinin altını çizebilir, ABD'nin, MHP ve CHP'nin siyasi çizgisinden çok daha fazla çekindiğini kayda geçirebilir ve siyasi alternatifsizlik ortamında, AKP'yi ‘ehveni şer’ saydığını söyleyebiliriz.

Yasemin Çongar 6 Şubat 2007’de bu kez *CNN Turk* Televizyonunda ABD’nin Avrupa ve Avrasya’dan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Daniel Fried’ı konuk etmiş, programda Fried beş konunun üzerinde durmuştur (Haberturk, 2007):

- 1) Yüce bir halk olan Türklerin 301 gibi yasa maddelerine ihtiyacı olmaz. Ben, Gül dahil, 301'in değişmesi zamanı geldiğini söyleyen Türklerle hemfikirim. Türkiye bir demokrasi. Bu yasa bile anakronizm (tarih yanlılığı) gibi görünüyor. Başka bir zamanda başka bir ülkeye uygunmuş gibi görünüyor.
- 2) ‘Hepimiz Hrant Dink’iz, Hepimiz Ermeniyiz’ sloganı Türklüğe hakaret değil.
- 3) Güçlü ve büyük bir ülke olan Türkiye, Ermenistan’a el uzatmalı. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin bu aşamada normalleşmesi bence hem mümkün, hem de şart. Türkiye büyük bir ülke ve Ermenistan’dan çok daha büyük ve güçlü bir ülke. Bence onlara el uzatmalısınız.
- 4) Ankara, kendi iyiliği için, tarihini dikkatli şekilde incelemeli. Türkiye’nin ABD Kongresi istediği için, yabancılar için değil ama, kendi iyiliği için, kendi içine iyice bakması ve kendi tarihi konusunda dürüst olması gerekiyor ve Ermenistan’a el uzatıp ileriye dönük bir yol önermesi gerekiyor. Türkiye, bu konuda liderlik gösterebilir ve göstereceğini umuyorum.
- 5) Türkiye’nin Irak’a girmesinin ciddi riskleri var. Umarım bunu önleriz. Ayrıca Türkiye’nin Mahmur’dakilerin geri dönmesini sağlamak için yapabileceği şeyler var. PKK’ya değil ama, Kürt nüfusa el uzatma unsurunu içermelidir. Kürt nüfusu derken, Türkiye’dekileri ve Irak Kürt Bölgesel Hükümeti’ni kastediyorum. Bu ciddi strateji gerektiriyor.

Fried’ın üzerinde durduğu konulardan biri olan Kuzey Irak hakkında Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül 17 Şubat 2007’de bir açıklama yapmış,

²⁵⁵2007’nin başlarında TBMM’de grubu olan 3 parti bulunmaktadır. Bunlardan iktidar partisi AK Parti 354, Ana muhalefet partisi CHP 151 milletvekiline sahiptir. Anavatan Partisi 20 milletvekili ile grubu olan diğer partidir. DYP ise parlamentoda 4 milletvekili ile temsil edilmektedir.

bu açıklamada *Türkiye'nin Irak'taki gelişmelere gözünü kapayamayacağını yüz yüze görüşme gerektiğini* bildirmiştir (Hürriyet, 18 Şubat 2007).

2007 yılının Mart ayından itibaren cumhurbaşkanı seçimleriyle ilgili basında çıkan haber ve yorumlarda Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül ismi de telaffuz edilmeye başlanmıştır. Bunların en çarpıcı olanı The Economist'in haberini sütunlarına taşıyan Vatan gazetesinin haberi olmuştur. Vatan gazetesi, “*Gül, Erdoğan'dan daha iyi cumhurbaşkanı olur*” başlıklı haberinde “*Financcal Times*” gazetesinden sonra “*The Economist*” dergisinin de köşk yorumu yaptığını; derginin Erdoğan'a cumhurbaşkanı olmaması için çağrıda bulunup, köşke Abdullah Gül'ün çıkmasının daha iyi olacağını yazdığını ifade etmiştir (Vatan, 31 Mart 2007).

Cumhurbaşkanı seçimlerinin birinci turuna sayılı günler kala Başbakan Erdoğan, muhalefetin erken seçim istemesini sert bir dille eleştirmiştir. Ekonominin iyi gittiğine dikkati çeken Erdoğan “*seçim demek huzura çomak sokmaktır. Böyle bir zamanda erken seçim talebinde bulunmak, bu ülkenin şu mutluluk, huzur tablosuna çomak sokmaktır. Bana göre ihanettir. Böyle bir yaklaşımda lütfen bulunmayınız*” demiştir (Sabah, 2 Nisan 2007).

2 Nisan 2007 tarihinde Yasemin Çongar, *Milliyet* gazetesindeki köşesinde ABD yönetiminin düşünceleri hakkında yeni bilgiler vermiş, “*TSK ile ABD farklı telden...*” başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

Washington'da, bir tür *Türkiye Haftası* yaşadık. Bir dizi toplantı, siyaset, iş dünyası, diplomasi, ordu ve medya mensuplarını Amerikan başkentine taşıdı. Türkiye'den farklı kesimleri buluşturan ortamlarda kendisini hep hissettiren devlet-hükümet, sivil-asker ayrılığı yine belirgindi. Benim dikkatimi en çok çeken ise, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile ABD arasında, yeni olmasa da giderek sanki daha vurgulu hale gelen ayrışmaydı. Amerikan Türk Konseyi (ATC) Yönetim Kurulu Başkanı emekli general Brent Scowcroft'un²⁵⁶ ‘*1 Mart aşıldı; uyum artıyor*’, ABD Genelkurmay Başkan Yardımcısı Amiral Edmund Giambastiani'nin²⁵⁷ ‘*temel sağlam; farklarımız daha ziyade taktiksel*’ demesine karşın, ABD ile TSK'nın önemli konularda farklı düşündüğü aşikârdı. Bu farkları, ... başlıklar bazında ve öncelik sırası gözetmeden özetliyorum.

Avrupa Birliği: ATC'de konuşan Genelkurmay ikinci Başkanı Org. Ergin Saygun, AB'yi, özellikle PKK ve Kürt sorunu bağlamında sert eleştirdi; Avrupa parlamenterleri Joost Lagendijk'i adını vermeden hedef aldı. Saygun'u dinleyen bir ABD'li yetkili, ‘*TSK'nın komuta kademesinden AB yanlısı mesaj işittiğimiz gün, Türkiye'nin*

²⁵⁶1925 doğumlu olan Brent Scowcroft, Amerika Birleşik Devletleri Başkanlarından Gerald Ford ve George H. W. Bush dönemlerinde ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapmıştır. Amerikan-Türk Konseyi'nin Onursal Başkanıdır, 87 yaşına gelmesine rağmen günümüzde ABD Başkanı Barack Obama'ya danışmanlık yapmaktadır.

²⁵⁷1948 doğumlu Amiral Edmund Giambastiani 2005-2007 yılları arasında ABD Genelkurmay Başkan Yardımcılığı yapmış, 37 yıllık ordu hizmetinde sonra emekli olmuştur.

geleceğinin parlak olduğuna inancımız artacak diyordu. Aynı yetkiliye göre, ABD, TSK'nın AB'ye bakışını, en iyi olasılıkla 'serin', en kötü olasılıkla 'şiddetli muhalif' sayıyor. Buna karşın, AB üyelik hedefinin desteklenmesi, ABD'nin Türkiye politikasının önceliklerinden. AKP'nin Washington'daki kredisi, büyük ölçüde, AB sürecine sahip çıkmasından kaynaklı.

Afganistan: TSK'nın Afganistan'daki rolü, Türk-Amerikan işbirliğini örneklemek adına, iki tarafça da her fırsatta dile getiriliyor. Arka planda ise ciddi anlaşmazlık var. Amiral Giambastiani, ATC'de, '*NATO, Afganistan'daki kuvvetlerinizi ihtiyacına göre kullanamıyor*' diyerek, Türk askeri üzerindeki görev kısıtlamalarının gevşetilmesini istedi. ABD'lilere göre, '*Afganistan'daki rolünü sınırlandırarak, NATO operasyonunun başarısını riske atan*' tek ülke Türkiye değil. Ama bu konudaki kararı, parlamento yerine ordunun aldığı tek NATO ülkesi Türkiye olunca, Washington'ın tepkisi de TSK'ya yöneliyor.

36. Paralel: Ankara'nın Birinci Körfez Savaşı ve sonrasında Kuzey Irak'a sağladığı destek, ABD'liler gözünde, Türk-Amerikan dayanışmasının en önemli örneklerinden. Org. Büyükanıt'ın, Harp Akademileri konuşmasında, 1991'de 36. paralelin çizilip, K. Irak'a destek verilmesinden 'hata' diye söz etmiş olması, Washington'da *çok olumsuz* karşılandı.

Kürt bölgesi: Irak Kürdistanı'nın siyasi varlığı (ve PKK'nın burada barınması) ABD ile TSK arasında ciddi bir pürüz. ABD Savunma Bakanı Robert Gates'in, ATC'de, *Türkiye'nin, Kürt bölgesi ile sınırından* söz etmesi de bu pürüzü açığa vurdu. TSK yetkilileri, *bizim sınırimız Irak'la* diye tepki gösterirken, ABD'lilere göre Gates, *Türk konukların hassasiyetini gözetip 'Kürdistan' yerine 'Kürt bölgesi'* demişti. Ayrışmanın temelinde, Irak Anayasası'nın *Kürdistan bölgesi* diye adlandırdığı federal oluşumu Washington'ın resmen tanıyıp Ankara'nın fiilen tanımaması var.

Kürt liderler: Irak'taki Kürt bölgesini ve liderlerini tanımama durumu, bizde sadece TSK'ya özgü değil. Ancak TSK ile hükümet, Iraklı Kürt liderlerle temas konusunda farklı düşünüyor. ABD, bu konuda AKP'nin tavrını destekliyor. Org. Büyükanıt'ın, Washington'daki açıklamalarıyla *Kürdistan Bölgesinin Başbakanı* sıfatına sahip Neçirvan Barzani'nin Türk yetkilileriyle buluşmasının önüne set çekmesi, ABD'yi rahatsız etti.

Ermenistan: ABD, Ankara-Erivan ilişkilerinin normalleşmesi, sınırın açılması çağrısını sürdürüyor. Org. Saygun ise ATC'deki konuşmasında, Ermeni resmi belgeleri değişmedikçe, normalleşmeye de, sınırın açılmasına da karşı çıktı. Org. Saygun'un Surp Haç Kilisesi'nin '*Akdamar Anıt Müzesi*' adıyla açılışının arifesinde, *Ermeniler, Akdamar Adası'nı bile atayurdu sayıyor* demesi, gerek ima ettiği tehdit, gerek zamanlaması bakımından Washington'da yadırgandı.

Kıbrıs: Ankara'nın ve KKTC halkının Annan Planı'na desteği, Türkleri Kıbrıs'ta oldum olası *çözüm karşıtı* sayan uluslararası bakışı değiştirdi. AKP, referandum sürecinde oynadığı rolle, ABD'de puan topladı. TSK'nın *Annan Planı'na karşı, Rauf Denktaş çizgisine sadık* mesajları ise 2004'te olduğu gibi, bugün de Washington'da tepki çekiyor. Annan Planı'nın az kalsın *darbe vesilesi* yapılacağı, *Nokta* dergisinin yayınıyla bir kez daha gündeme gelirken, Org. Saygun da ATC'de, Kıbrıs konusunda ABD'yi ve AB'yi eleştiriyor, Türk askerinin adada kalmaya kararlı olduğunu duyuruyordu (Çongar, Milliyet, 2 Nisan 2007).

Çongar'ın yazısında belirttiği gibi uluslararası ilişkilerde bambaşka gündem konuları varken, içi siyasetin ve özellikle askerin önceliği cumhurbaşkanının kim olacağı ile sınırlıydı: Cumhurbaşkanı seçimi yaklaşıncı 367 tartışmaları tekrar gündeme gelmiş, YÖK Başkanı Prof. Erdoğan Teziç'in başkanlığında toplanan Rektörler Komitesi, *cumhurbaşkanlığı seçimi ilk turu için TBMM Genel Kurulu'nda 367 milletvekilinin bulunmasının zorunlu olduğuna dair Kanadoğlu'nun görüşüne destek vermiştir* (Sabah, 6 Nisan 2007). Hatta Rektörler Komitesi, 367'yi bile yeterli

görmemiş, TBMM'nin yeni cumhurbaşkanını seçebilmesi için 367+1 milletvekiline ihtiyacı olduğunu belirtmiştir (Şahin, Radikal, 06.04.2007). CHP de 367 konusunu tekrar gündeme getirmiş, CHP Grup Başkanvekili Halûk Koç, dayatmayla yapılacak bir cumhurbaşkanı seçiminin, *sivil darbe girişimiyle eş anlamlı* olduğunu savunmuştur. Koç “367’yi *tamamlayabilmek için siyasi ikbal dağıtma ve siyasette ara transfer girişimlerine başlayacak gibi gözüküyorlar. Hiçbir siyasi parti ve milletvekili, 367’yi tamamlama senaryosunda yer alarak AKP’ye ve Başbakanı siyasi payandalık yapmamalı*” sözleriyle transfer dedikodularına dikkat çekmiştir. Parlamentoda 4 milletvekili temsil edilen DYP’nin Genel Başkanı Mehmet Ağar ise “367 *hukuku zorlama olarak görüyoruz. 184’ün yeterli olduğunu düşünüyoruz*” sözleriyle 367 tartışmalarına katılmıştır (Sabah, 10 Nisan 2007). 1989 yılında Özal’ın cumhurbaşkanı seçilmesi sırasında 2/3’ün yani 300 milletvekilinin²⁵⁸ gerektiğini söyleyen kapatılan RP’nin siyasi yasaklı lideri Necmettin Erbakan ise bu görüşünde ısrar etmiştir. SP’li kurmaylarıyla bir araya gelerek cumhurbaşkanlığı seçiminde 367 şartına ilişkin görüşleri değerlendiren Erbakan, SP’li yöneticilerin büyük çoğunluğunun karşı çıktığı 367 şartıyla ilgili olarak ‘*yabana atılmaması gereken bir görüş*’ ifadesini kullanmıştır (Hürriyet, 11 Nisan 2007).

367 konusunda görüş belirtmeyen TSK ise 12 Nisan 2007 tarihinde cumhurbaşkanı seçimi tartışmalarına dahil olmuştur. Düzenlediği basın toplantısıyla görüşlerini açıklayan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, birçok televizyon kanalında canlı yayınlanan konuşmasında şunları söylemiştir:

Şimdiye kadar bu konuda hiçbir şekilde, hiçbir zeminde, hiç kimseyle konuşmadım. Bir hususu belirtmek istiyorum: Türk Silahlı Kuvvetlerini yalnız basın mensupları değil Türk milleti de yakından tanıyor. Bizim temel düşünce yapımızı, inandığımız temel değerleri, cumhuriyet ilkelerine, laiklik ilkesine bağlılığımızı bilmeyen kimse yoktur herhalde. Olamaz... Bu konulardaki hassasiyetimizi Türk milleti biliyor. Onun için bunları tek tek saymaya gerek yok. Bu değerler manzumesine sahibiz. Bir diğer önemli husus, seçilecek cumhurbaşkanı aynı zamanda TSK’nın başkomutanıdır. Bu yönüyle TSK’yı yakından ilgilendirmektedir. Biz hem cumhurbaşkanımızın hem de aynı zamanda başkomutanımızın Silahlı Kuvvetler ve Türk milletinin sahip olduğu cumhuriyetin temel değerlerine, anayasamızda ifadesini bulan laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti idealine, devletin üniter yapısına bağlı ama sözde değil özde, bunu davranışlarına yansıtabilecek şekilde bir cumhurbaşkanının oraya seçileceğine olan inancımı belirtmek istiyorum. Tabii ki yasal mevzuatı, anayasayı, hukuku, cumhurbaşkanı nasıl seçiliyor, bunların hepsini biliyoruz. Hem vatandaş hem TSK’nın bir personeli olarak cumhuriyetin temel değerlerine sözde değil özde sahip olan bir kişinin cumhurbaşkanı seçilecek

²⁵⁸1987 seçimlerinde TBMM 450 üyeden oluştuğundan 2/3 oranı 367 değil, 300 milletvekiline karşılık geliyordu.

olmasını umut ediyoruz. Bunu biz bilemeyiz. Karar meclisin kararıdır. Cumhurbaşkanlığı konusunda zaten bundan başka da bir şey söyleme durumunda değilim. Hukuken de hakka sahip değilim (Vatan, 13 Nisan 2007).

Büyükanıt'ın konuşmasından bir gün sonra *Nokta* dergisinin binasına genelkurmayın isteği, askeri savcının başvurusu, adli mercilerin onayıyla bir baskın düzenlenmiştir (Hürriyet, 14 Nisan 2007). 29 Mart 2007'de darbe planlarını, 5 Nisan 2007'de de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sivil toplum kuruluşlarını psikolojik savaş aracı olarak gördüğüne dair belgeler yayınlayan *Nokta* dergisinin bilgisayarlarına el konulmuştur.

5.5.7. Abdullah Gül'ün Adaylığı

Nokta dergisi genel yayın yönetmeni Alper Görmüş'ün “*bugün, doğrudan bir darbe tehlikesi içinde değiliz, fakat 14 Nisan'daki Anıtkabir'e yürüyüş dahil, örgütlenen kitlesel sivil hareketlerin tümüyle sivil olduğunu düşünmek de saflık olacaktır*” şeklinde değerlendirdiği (Nokta, 5 Nisan 2007) yürüyüş 14 Nisan 2007 tarihinde “Cumhuriyeti'ne Sahip Çık” adıyla yapılmıştır (Hürriyet, 15 Nisan 2007). ADD'ye göre 1 milyon Ankara emniyetine göre 583 bin kişinin katıldığı mitinge CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, DSP Genel Başkanı Zeki Sezer, birçok üniversite rektörü ve fakültelerin dekanları katılmıştır. Miting düzenleme komitesinden Tuncay Özkan'ın sahibi olduğu *Kanaltürk* televizyonu mitingi canlı yayında verirken, birçok TV kanalı sık sık bağlantı yapmıştır.

Tandoğan Mitingi'nden sonra Erdoğan, Cumhuriyet Mitingi'ne katılanların sayısının 1 milyon olduğuna dair iddiaları “*Aman yarabbi, milyonlar falan. Bizim 6 sıfır attığımız banknotlar gibi. Biz bu işin kompetanınız. Rakam uçuk*” diyerek eleştirmiştir.

Başbakan Tayyip Erdoğan, 17 Nisan 2007 günü DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar'ı ve Anavatan Genel Başkanı Erkan Mumcu'yu ziyaret etmiş ve cumhurbaşkanı seçimleri ile ilgili görüşmüştür. Bu görüşmelerde cumhurbaşkanı seçiminin demokratik kurallar çerçevesinde ve anayasaya uygun yapılması gerektiğinin gündeme geldiği, aday ismi telaffuz edilmediği ve cumhurbaşkanı seçimleriyle ilgili konuşulanların oldukça yüzeysel olduğu ifade edilmiştir (DYP Basın Açıklaması, 17 Nisan 2007).

Cumhurbaşkanı seçiminin ilk turuna sayılı günler kala Türkiye yine bir cinayet haberiyle sarsılmıştır. 18 Nisan 2007'de, Malatya'daki *Zirve* kitabevine yapılan baskında

biri Alman²⁵⁹ ikisi Türk²⁶⁰ üç Hristiyan boğazları kesilerek öldürülmüştür (Hürriyet, 19 Nisan 2007).

22 Nisan günü cumhurbaşkanı seçimi ili ilgili tartışmalara Aydın Menderes de dahil olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesinden Leyla Tavşanoğlu'nun sorularını cevaplayan Menderes, AKP'ye ağır bir dille saldırmış ve “*bunlar İslami faşist*” demiştir:

Bu iktidarı Türkiye'nin dörtte biri seçmiştir. Üstelik şimdi de bu iktidar, cumhurbaşkanı seçmek üzere. Bundan şikâyetçiyiz; ama beş yıldır bunu ortadan kaldırmadık. Muhalefet ısrarla bunun kaldırılmasını istemeli, bunun için mitingler yapılmalıydı. *Yasayı değiştir ve seçime git* baskısı kurulmalıydı hükümetin üzerine. Bu seçim kanunu, Türkiye için bir Rus ruletidir.

... AKP uzlaşma kültürü çok gelişmemiş bir topluluktur. Ben 1998'de Kızılcahamam'da -o zaman FP'ydi- ne uzlaşıyorsunuz ne bunu beceriyorsunuz, ne diretiyorsunuz ne bunu becerebiliyorsunuz demiştim.

... Yargıtay Onursal Başkanı Sabih Kanadoğlu, cumhurbaşkanlığı seçiminin TBMM'de 367 üye olmadan yapılamayacağını söyledi. Bu konuda epeyce de tartışmalar oldu. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde Ekim 1989'da Erbakan, o zamanki 450 üyeli TBMM'nin üçte iki çoğunluk olmadan toplanamayacağına ısrar etmişti. Erbakan'ın o dönemde hukuk danışmanı bugünkü TBMM Başkanı Bülent Arınç'tı. Bugün Arınç, 367'ye ne gerek var. 184'ü buldum mu meclisi toplanıyor diyor. Bu nasıl bir U dönüşüdür? Amiyane tabiriyle bu kadar da nalıncı keserliği yapılır mı?

Bu kesinlikle yanlış ve yakışsız bir durumdur. Seçimin anlamını da yıpratıcı bir yönü var. Muhalefet tamamen ayrı, iktidar tamamen ayrı bir dünya olursa o zaman neye göre oy vereceğiz? Sistem neye göre çalışacak? Çok büyük bir arızadır. 367'yi dinlemeyiz. 184 yeterlidir diyorlar, ama kendilerine de tam tatmin olmuş değiller. Başbakan bir taraftan öbür muhalefet partilerini dolaşarak *şu 367'yi sağlarsanız muhalefet partileri olarak dileyin benden ne dilerseniz* gibi bir tavır içinde.

... Bugün TBMM'de AKP milletvekili olmayan kim varsa hiçbir gerekçeyle ilk iki tur TBMM toplantı salonuna girmemeleri gerektiği kanısındayım (Cumhuriyet, 22 Nisan 2007).

TBMM, açılışının 87. yıldönümü ve *Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı* nedeniyle 23 Nisan 2007 günü özel gündemle toplanmıştır. Toplantıda CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın konuşması gerginliğe yol açmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili görüşlerini açıklayan Baykal,

talimat verecek olan, cumhurbaşkanı adayının millet tarafından bilinip değerlendirilmesini istemiyor. Milletten, milletvekillerinden, TBMM'den kaçırılan bir cumhurbaşkanlığı seçimi. Böyle bir cumhurbaşkanlığı seçiminin anayasa ile demokrasi ile millete ve cumhurbaşkanlığına saygı anlayışıyla hiçbir ilişkisi yoktur. Bu şekliyle cumhurbaşkanlığı seçimi, AKP mutfağının değil aile mutfağının bir işi haline dönüşmektedir. Milletten, milletvekillerinden, AKP milletvekillerinden bile kaçırılan bir cumhurbaşkanlığı seçimi. Bu bir seçim değil tebligattır. Tek parti dikta rejimlerinde bile böyle bir uygulama olmamıştır. Böyle bir tablo ne 23 Nisan ruhuna, ne meclisimizin onuruna, ne de millet meclisi iradesinin üstünlüğüne yakıştırılmaz. Bu yöntemle 72 milyonluk Türkiye'ye saygın ve onurlu bir cumhurbaşkanı değil, bir aileye kapıkulu seçilir. Böyle bir seçim TBMM'nin şerefine ve onuruna yakışmaz

²⁵⁹Tilman Ekkehart Geske

²⁶⁰Necati Aydın ve Uğur Yüksel

demiş, AKP milletvekilleri Baykal'ın bu sözlerine masalara vurarak tepki göstermiştir (Hürriyet, 24 Nisan 2007).

Cumhurbaşkanı adayının kim olacağına ilişkin açıklama 24 Nisan 2007 günü AKP Grup toplantısında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılmıştır. Erdoğan,

...netice olarak 11'inci Cumhurbaşkanı adaylığı için yaptığım son değerlendirmeler, bütün bu araştırmalar neticesinde bir ismi ortaya çıkarmıştır. O da değerli, bugüne kadar bu yolda olduğumuz, bu hareketi beraber kurduğumuz Abdullah Gül kardeşimdir. Değerli arkadaşlar, şüphesiz ki nihai karar yüce meclisimize ait olacaktır. Meclisimizin kararı da milletimizin kararı olacaktır. Bu seçim ve bu karar inşallah ülkemiz için, milletimiz için 7'den 70'e her bir vatandaşımız için hayırla sonuçlanacaktır, doğru bir karar olacaktır. Anayasamızın amir hükümleri çerçevesinde meclisimizin seçeceği cumhurbaşkanı, inanıyorum ki tam bir tarafsızlık içinde adalet terazisini hakkaniyetle tutan, cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün koyduğu çağdaşlaşma hedeflerine inanmış, milletimizin iradesine ve cumhuriyetimizin değerlerine sadakatle bağlı, liyakat sahibi bir cumhurbaşkanı olacaktır. Tekrar vurguluyorum meclisimizin kararı milletimizin kararı olacaktır. Sözlerime son verirken seçilecek cumhurbaşkanımızın ülkemiz ve devletimizin için, milletimiz için cumhuriyet ve demokrasimiz için hayırlı olmasını Allah'tan temenni ediyorum (Hürriyet, 25 Nisan 2007:1-17)

sözleriyle resmen Abdullah Gül'ü ilan etmiştir.

Abdullah Gül'ün Erdoğan tarafından cumhurbaşkanı adayı olarak açıklanmasıyla salonda bulunan AKP'liler Gül'ün adaylığını, “*vur vur inlesin Deniz Baykal dinlesin*”, “*Cumhurbaşkanı Abdullah Gül*”, “*kıskananlar çatlasın*” sloganlarıyla karşılamıştır. Cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül adaylığı ile ilgili ilk değerlendirmesinde “*arkadaşlara, genel başkana teşekkür ediyorum. Genel başkan kendi iradesiyle böyle bir görevden ve makamdan kendisi uzak durdu. Bugünkü makamını tercih etti. Demokrasinin işlediğini herkes görecektir*” demiş, TBMM Başkanı Bülent Arınç ise “*şu andan itibaren artık aday değilim*” değerlendirmesinde bulunmuştur (Sabah, 25 Nisan 2007).

Başbakan Erdoğan, Gül'ün adaylığını ilan ettikten sonra yaptığı açıklamada 367 için “*bu sistemle dalga geçmektir; gayri ciddi bir yaklaşımdır. Akli selime ihtiyaç var*” derken, kendisinin aday olmama nedeni olarak da “*doğrusu ailem bana, Çankaya'yı tavsiye etmedi; Emine Hanım da, çocuklarım da*” cevabını vermiştir (Akşam, 26 Nisan 2007).

Hukuki açıdan bütün argümanlara rağmen muhalefetin 367 tavrı devam edince AKP'liler cumhurbaşkanı seçiminde 367 tartışmalarını bitirmenin en kolay yolunun 367'yi sağlamaktan geçtiğine inanmıştır. Abdullah Gül ve AKP kurmayları CHP'nin

cumhurbaşkanlığı oylamasını Anayasa Mahkemesine götürmesini engellemek için, eksik olan 14 oyu bulup 367'ye ulaşabilmek için adam adama markaja başlamıştır (Hürriyet, 26 Nisan 2007).

Bu arada cumhurbaşkanı seçim tartışmalarına Irak da dahil olmuş; Irak Devlet Başkanı Celâl Talabani'nin lideri olduğu Kürdistan Yurtsever Birliği'nin internet sitesinde yer alan “AKP'ye bu ay sorun çıkarmak istemiyoruz” başlıklı haberde;

Talabani, Bağdat'tan özel uçakla Süleymaniye'ye geldi. Süleymaniye Havaalanı'na inişinde basın açıklaması yapan Talabani, özellikle bu ay içinde AKP'ye sorun çıkartmak istemiyoruz diye konuştu. Kerkük konusuna da değinen Irak Devlet Başkanı Talabani, Irak Başbakanı Dr. Nuri Maliki'nin, Kerkük'teki anayasal sürecin önündeki engellerin kaldırıldığını söyledi

denilmiştir (Enginertan, 2007c:58).

5.5.8. 27 Nisan 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Birinci Tur

27 Nisan 2007 günü cumhurbaşkanı seçiminin birinci turu yapılmıştır. Gül ve AKP'liler 367'yi bulmak için yoğun çaba harcamış, ancak eksigi kapatamamıştır (Vatan, 27 Nisan 2007). Kulislerde cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda 367 milletvekili bulunmazsa, CHP'nin seçimi Anayasa Mahkemesi'ne götüreceği, Anayasa Mahkemesi'nin kararının da 9'a 2 veya 7'ye 4 AKP aleyhine çıkacağı konuşulmuştur (Hürriyet, 27 Nisan 2007).

TBMM'nin cumhurbaşkanı seçimi gündemli 27 Nisan 2007 toplantısı saat 15.00'te başlamış, TBMM Başkanı Bülent Arınç, AKP Ankara milletvekili Ersönmez Yarbay'ın cumhurbaşkanlığı adaylığından çekildiğini açıklamıştır²⁶¹. Böylelikle Abdullah Gül tek aday olarak kalmıştır.

Oylamaya katılmayacağını günler öncesinden ilan eden CHP adına Grup Başkanvekili Kemal Anadol, genel kurula girerek, 367 itirazını kayıtlara geçirmek istemiştir. Daha sonra kura çekme yöntemiyle 5 kişilik tasnif komisyonu belirlenmiş²⁶² ve oylamaya geçilmiştir²⁶³ (TBMMTD, 27.04.2007:76).

²⁶¹Yarbay, adaylıktan çekilme dilekçesinde “*muhalefet, seçime katılmayarak iki adayı karşı karşıya getirmek istiyor. Bu oyunu bozmak için adaylıktan çekiliyorum*” demiştir.

²⁶²Tasnif Komisyonuna seçilen üyeler şunlardı: Ali Temür (Giresun), Mehmet Kılıç (Konya), Hasan Aydın (Giresun), Ayhan Sefer Üstün (Sakarya), Mehmet Ali Bulut (Kahramanmaraş).

²⁶³Anavatan ve Doğru Yol Partisi cumhurbaşkanlığı seçiminin 1. tur oylamasına katılmama kararı almış, ancak Anavatan Partisi'nden Miraç Akdoğan ve Hasan Özyar, 4 milletvekili bulunan DYP'den ise Ümmet Kandoğan ve Mehmet Eraslan partilerinin kararlarına rağmen oylamaya katılmıştır.

Oylama sonunda TBMM Başkanı Bülent Arınç CHP'li 7 milletvekilinin de genel kurula katıldığını tespit ettiğini açıklamış, böylece oy kullanılması için çağrılan milletvekili sayısının 368'i bulduğu iddia edilmiştir (TBMMTD, 27.04.2007:79):

BAŞKAN: ... Cumhuriyet Halk Partisi Sayın Milletvekili Esat Canan ve salonda bulunduklarını tespit ettiğim bir kısım milletvekillerinden Cumhuriyet Halk Partisi sayın milletvekilleri Ahmet Küçük, Sayın Yaşar Tüzün, Sayın Haşim Oral, Sayın Şevket Arz, Sayın Rasim Çakır, Sayın Erdoğan Yetenç ve görüşlerini ifade ettikten sonra Genel Kuruldan ayrıldığını bildiğim Sayın Kemal Anadol da oy kullanma haklarını kullanabilirler. O yüzden bir müddet kendilerini bekleyeceğim (Alkışlar).

367 tartışmalarının gölgesinde yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinin birinci turunda Abdullah Gül, kullanılan 361 oyun 357'sini almıştır (TBMMTD, 27.04.2007:80).

BAŞKAN - Sayın milletvekilleri, Tasnif Komisyonu tutanağı gelmiştir, okutuyorum:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan birinci oylamada 361 milletvekili oy kullanmış, neticede aşağıdaki adı yazılı sayın aday, karşısında gösterilen oyu almıştır. Saygıyla arz olunur. Tasnif Komisyonu Hasan Aydın (Giresun) - Mehmet Kılıç (Konya) - Mehmet Ali Bulut (Kahramanmaraş) - Ayhan Sefer Üstün (Sakarya) - Ali Temür (Giresun)

Abdullah Gül : 357 (AK Parti sıralarından alkışlar)

İptal : 3

Boş : 1

Toplam : 361

BAŞKAN - Bu sonuca göre, cumhurbaşkanı seçimi için anayasanın 102'nci maddesinde öngörülen üçte 2 çoğunluğu sağlanamamıştır.

Alınan karar gereğince, cumhurbaşkanı seçiminin ikinci oylamasını yapmak için 2 Mayıs 2007 Çarşamba günü saat 15.00'te toplanmak üzere birleşimi kapatıyorum (AK Parti sıralarından alkışlar). Kapanma Saati: 17.53

27 Nisan 2007 tarihinde yapılan cumhurbaşkanı seçiminin birinci tur oylamasının sonuçları Tablo 44'te verilmiştir.

Tablo 44 : Nisan 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Sonuçları

Adaylar	1. Tur (27 Nisan 2007)
Abdullah Gül	357
İptal	3
Boş	1
Toplam	361

Cumhurbaşkanı seçiminin birinci turundan sonra CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Anayasa Mahkemesine yapılacak başvuru dilekçesini imzalamış ve cumhurbaşkanı seçiminin ilk turunun sonucunu bekleyeceklerini, daha sonra Anayasa Mahkemesine başvurularını yapacaklarını söylemiştir (Sabah, 28 Nisan 2007).

5.5.9. 27 Nisan 2007 Genelkurmay Başkanlığı Basın Açıklaması (e-Muhtıra)

Cumhurbaşkanı seçiminin ilk turu tamamlandıktan sonra gözler TSK'ya çevrilmiştir. TSK'nın alacağı tavır, sürece bundan sonra müdahil olup olmayacağı tartışılırken seçimin yapıldığı gece saat 23.25 sıralarında, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde Türk Silahlı Kuvvetleri adına bir bildiri yayınlanmıştır²⁶⁴.

Bildirinin (e-Muhtıra) yayınlanmasının ertesi günü 15.00'te Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek çok sert bir açıklama yapmış ve hükümetin geri adım atmayacağını ifade etmiştir. Çiçek “Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez” dedikten sonra Türkiye'nin her sorunu hukuk kuralları ve demokrasi içinde çözeceğini ifade etmiştir. Çiçek açıklamasını “güven ve istikrarı zedeleyenler, ülkemizin ve milletimizin ali menfaatleri bakımından doğuracağı olumsuz sonuçların sorumluluğunu da yükleneceklerini bilmelidirler” cümlesiyle bitirmiştir²⁶⁵.

27 Nisan Bildirisi'ne hükümetin verdiği cevaptan sonra gözler Anayasa Mahkemesi'ne çevrilmiştir (Sabah, 29 Nisan 2007). Bu arada Cumhuriyet Mitingleri'nin ikincisi İstanbul Çağlayan'da 29 Nisan 2007 günü yapılmıştır. Miting Düzenleme Komitesi Başkanı Prof. Dr. Necla Arat miting öncesi;

Laik, demokrat, sosyal hukuk devleti için, irticaya, dinci ve ırkçı faşizme 'dur' demek için, emperyalizme karşı tam bağımsız Türkiye için, ülkemizin ve ulusumuzun bölünmez bütünlüğü için, çağdaş, laik, demokratik, parasız bilimsel eğitim için, onurlu yaşam ve emeğimize sahip çıkmak için, cumhuriyet devriminin kazanımlarına ve kurumlarına sahip çıkmak için 29 Nisan Pazar günü saat 13.00'te Çağlayan alanında buluşalım (Milliyet, 25 Nisan 2007)

sözleriyle çağrıda bulunmuş, mitingin ana teması AKP'nin cumhurbaşkanı seçimindeki tutumunu eleştirmek olmuştur.

Ancak başta CHP olmak üzere muhalefet partileri; medya, üniversiteler ve ADD gibi sürece dahil olmuş sivil toplum örgütleri, 27 Nisan Bildirisi'ni demokrasi açısından değerlendirmemiş, e-Muhtıra'ya eleştiri sadece AKP taraftarı olan kesimlerden gelmiştir.

²⁶⁴Bildirinin tam metni EK-19'da verilmiştir. Ayrıca bildiriye uzun süre Genelkurmay Başkanlığının web sitesindeki arşiv bölümünden ulaşılabilmiş, 29 Ağustos 2011'de arşivden de kaldırılmıştır. Bildirinin dört boyunca yer aldığı adres şuydu:

http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html

²⁶⁵Cemil Çiçek'in basın açıklaması EK-20'de verilmiştir.

“Demokrasilerde askerin yeri” konusunda hatırlatma, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat tarihlerinde devrede olan bazı dış ülkelerden gelmiştir (Enginertan, 2007c:62). ABD, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla yaptığı değerlendirmede, Türkiye’nin cumhurbaşkanlığı seçimini *demokratik, laik, anayasal süreç* kapsamında tamamlamasını istemiştir. ABD Dışişlerinin açıklamasında “ABD, Türkiye’nin *demokratik, laik, anayasal düzenini desteklemektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin herhangi bir mesele konusunda, Anayasa Mahkemesi, Türkiye’nin anayasası ve yasaları çerçevesinde karar vermek durumundadır*” denilmiştir. AB’nin görüşü ise AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn tarafından açıklanmıştır. Rehn, 27 Nisan Bildirisi’nin zamanlamasının şaşırtıcı ve garip olduğunu belirterek

Türk ordusu siyaseti seçilmişlere bırakmalı ve politikadan uzak durmalı. Türkiye’de politik bir kargaşa yaşıyor. Türkiye’de yaşananlar Türk Silahlı Kuvvetleri’nin demokrasiye, sivil-asker ilişkilerindeki demokratik düzenlemeye olan saygısı test edecek bir gelişmedir. Türk ordusunun AB üyesi olmak isteyen bir ülkede demokratik işleyişe müdahale etmemesi gerektiğini bilmesi gerekiyor

ifadelerine yer vermiştir (Hürriyet, 1 Mayıs 2007).

Anayasa Mahkemesi CHP’nin başvurusu üzerine 367 ile ilgili kararını 1 Mayıs tarihinde vermiştir (Hürriyet, 2 Mayıs 2007). Mahkeme, ilk turda meclisin 367 milletvekili ile toplanması gerektiğine 2’ya karşı 9 oyla karar vermiş ve yürürlüğü durdurmuştur (AYM, 1 Mayıs 2007, E:2007/45 K:2007b1):

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olan 27.4.2007 günlü, 96. birleşiminde alınan 11. Cumhurbaşkanı’nın seçiminde gözetilmesi gereken toplantı yeter sayısı ile ilgili kararının Anayasa’ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, Haşim KILIÇ ile Sacit ADALI’nın karşıoyları ve OYÇOKLUĞUYLA, 1.5.2007 gününde karar verildi.

Anayasa Mahkemesi’nin “*yürürlüğü durdurma*” kararında da

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olan 27.4.2007 günlü, birleşiminde alınan 11. Cumhurbaşkanı’nın seçiminde gözetilmesi gereken toplantı yeter sayısı ile ilgili kararı 1.5.2007 günlü, E. 2007/45, K. 2007/54 sayılı kararla iptal edildiğinden, bu kararın, uygulanmasından doğacak sonradan giderilmesi güç veya olanaksız durum ve zararların önlenmesi ve iptal kararının sonuçsuz kalmaması için kararın Resmi Gazete’de yayımlanacağı güne kadar yürürlüğünün durdurulmasına, 1.5.2007 gününde oybirliğiyle karar verildi

denmiştir²⁶⁶ (Enginertan, 2007c:62-63).

İptal kararından sonra milletvekili genel seçimlerinin 22 Temmuz’da yapılmasına karar verilmiş, 4 Mayıs’ta da Başbakan Erdoğan ile Genelkurmay Başkanı

²⁶⁶Gerekçeli karar Resmi Gazete’nin 27 Haziran Çarşamba günlü 26565 sayılı nüshasında yayımlanmıştır. E: 2007/45, K: 2007/54, Karar Günü: 1/5/2007.

Yaşar Büyükanıt Dolmabahçe’de bir araya gelerek bir süre görüşmüştür. Görüşmenin içeriği hakkında bilgi verilmemiş, bu da muhalefetin uzun zaman sürecek eleştirilerine yol açmıştır (Radikal, *Bahçeli: Dolmabahçe Görüşmesi Şaibeli*, 18 Nisan 2012).

6 Mayıs 2007 günü cumhurbaşkanı seçiminin birinci turu tekrarlanmış, yine 367 sayısına ulaşamamıştır (TBMMTD, 06.05.2007:258):

BAŞKAN: Sayın milletvekilleri, birinci yoklamada 356, ikinci yoklamada 358 sayın milletvekili bulunmaktadır. Bu yoklamada da Cumhurbaşkanı seçimi için Anayasa Mahkemesi kararında öngörülen toplantı yeter sayısı, yani, 367 bulunamadığından, bugünkü gündemin “Seçim” kısmında yer alan Cumhurbaşkanı seçimini yapamayacağız. Cumhurbaşkanı seçimi oylamalarına 9 Mayıs 2007 Çarşamba günü devam edilecektir.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin tekrarlanan birinci turundan sonra *nafile turlar meclisin onurunu zedeler* diyen Abdullah Gül adaylıktan çekilmiştir. 9 Mayıs’ta yapılması gereken cumhurbaşkanı seçimi de aday olmadığından yapılmamıştır (TBMMTD, 09.05.2007:9-10):

BAŞKAN: Kayseri Milletvekili Sayın Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı adaylığından çekildiğine dair önergesi vardır, okutuyorum:
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na
Türkiye Cumhuriyeti’nin 11. Cumhurbaşkanlığı Adaylığımdan çekiliyorum.
Gereğini saygılarımla arz ederim.
Abdullah Gül
Kayseri
BAŞKAN: Sayın milletvekilleri, Cumhurbaşkanı adayı kalmadığından, cumhurbaşkanı seçimine ilişkin oylamaların yapılma imkânı kalmamıştır. Bu nedenle, cumhurbaşkanı seçimi için daha önce yapılması kararlaştırılan oylamalar iptal edilmiştir. Bilgilerinize sunulur.

5.5.10. 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri

27 Nisan Bildirisi ve 367 tartışmalarının gölgesinde cumhurbaşkanı seçiminin kilitlenmesiyle milletvekili seçimlerine gidilmesine ilişkin karar alınmıştı. Bu karardan sonra -22 Mayıs 2007’de-, Ankara Ulus’taki Anafartalar Çarşısı önündeki otobüs durağına bırakılan bombanın patlaması üzerine 6 kişi ölmüş, siyasal partiler seçim çalışmalarına bu vahşetin ardından başlamıştır.

Öte yandan bazı medya organlarının ve seçmenlerin, AKP’ye karşı birleşmelerini istediği siyasal partiler bu çağrıya olumlu cevap vermiş, DSP seçimlerde CHP ile ittifak yaparken, DYP ile Anavatan Demokrat Parti ismi altında birleşme kararı

almıştır²⁶⁷. Diğer taraftan %10'luk ülke barajını aşmak için bazı partiler ve bazı güçlü kişiler bağımsız adaylık yolunu tercih etmiştir²⁶⁸.

22 Temmuz seçimleri AK Parti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır (Hürriyet, 23 Temmuz 2007). Seçim sonuçları Tablo 45'te verilmektedir:

Tablo 45 : 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
AK PARTİ	16.327.291	46.6	341
CHP	7.317.808	20.9	112
MHP	5.001.869	14.3	71
DP	1.898.873	5.4	
GP	1.064.871	3.0	
SP	820.299	2.3	
BTP	183.895	0.5	
HYP	174.872	0.5	
İP	124.526	0.4	
ATP	114.029	0.3	
TKP	79.254	0.2	
ÖDP	52.145	0.2	
LDP	35.364	0.1	
EMEP	26.292	0.1	
BAĞIMSIZLAR	1.864.971	5.3	26

5.5.11. 28 Ağustos 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi

22 Temmuz 2007 seçimlerinde sadece siyasal partiler ve siyasal liderler değil, aynı zamanda 27 Nisan e-Muhtırası'nın ve dolayısıyla Abdullah Gül'ün de oylandığı iddia edilmiş, AK Parti'nin bu seçimlerdeki başarısı Abdullah Gül'e köşkün kapılarını sonuna kadar açmıştır.

²⁶⁷27 Mayıs 2007 tarihinde DYP topladığı kongre ile Demokrat Parti ismini almış, Anavatan da DYP ile DP çatısı altında birleşeceğini ilan etmiştir. Ancak iki parti aday listeleri hazırlanırken anlaşmazlığa düşmüş, birleşme de gerçekleşmemiştir.

²⁶⁸DTP, ÖDP, EMEP ve SDP'nin "Bin Umud Adayları" adıyla birçok ilde gösterdiği adaylardan 22'si parlamentoya girerken, Mesut Yılmaz, Muhsin Yazıcıoğlu, Kamer Genç ve Seyit Eyyüpoğlu gibi isimler de bağımsız milletvekili seçilmişlerdir.

Ana muhalefet partisi konumundaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin katılmadığı Ağustos 2007 cumhurbaşkanı seçimlerinin ilk turu 20 Ağustos 2007 günü yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı için 3 adayın yarıştığı²⁶⁹ seçim için 5 kişilik bir tasnif komisyonu²⁷⁰ oluşturulmuş ve seçimlere geçilmiştir (TBMMTD, 20.08.2007:60-62):

BAŞKAN – (...) Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan birinci tur oylamaya 448 üye katılmış ve neticede aşağıda adı yazılı adaylar karşılarında gösterilen oyları almışlardır...

Sabahattin Çakmakoglu	: 70 (MHP sıralarından alkışlar)
Abdullah Gül	: 341 (AK Parti sıralarından alkışlar)
Hüseyin Tayfun İçli	: 13 (Bağımsızlar sıralarından alkışlar)
Boş	: 23
Geçersiz	: 1
Toplam	: 448

BAŞKAN - Bu sonuca göre, cumhurbaşkanlığı seçimi için Anayasa'nın 102'nci maddesinde öngörülen üçte 2 çoğunluk sağlanamamıştır.

Cumhurbaşkanı seçimlerinin ikinci turu 24 Ağustos 2007 günü yapılmış, seçim için 5 kişilik bir tasnif komisyonu²⁷¹ oluşturulmuş ve seçimlere geçilmiştir (TBMMTD, 24.08.2007:68-69):

BAŞKAN – (...) Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 2 nci oylamaya 446 üye katılmış ve neticede aşağıda adı yazılı adaylar karşılarında gösterilen oyları almışlardır...

Sabahattin Çakmakoglu	: 71 (MHP sıralarından alkışlar)
Abdullah Gül	: 337 (AK Parti sıralarından alkışlar)
Hüseyin Tayfun İçli	: 14 (Bağımsızlar sıralarından alkışlar)
Boş	: 24
Geçersiz	: -
Toplam	: 446

BAŞKAN - Sayın milletvekilleri, bu duruma göre, ikinci oylamada da Cumhurbaşkanı seçimi için Anayasa'nın 102'nci maddesinde öngörülen üçte 2 oy çoğunluğu sağlanamamıştır. Bu nedenle, alman karar gereğince, Cumhurbaşkanı seçiminin üçüncü oylamasını yapmak için 28 Ağustos 2007 Sah günü saat 15.00'te toplanmak üzere birleşimi kapatıyorum.

Cumhurbaşkanı seçimlerinin üçüncü turu 28 Ağustos 2007 günü yapılmış, seçim için 5 kişilik bir tasnif komisyonu²⁷² oluşturulmuş ve seçimlere geçilmiştir. 1982 Anayasası döneminde yapılan diğer cumhurbaşkanı seçimlerinde olduğu gibi Özal, Demirel ve Sezer'den sonra Abdullah Gül de 3. turda seçilmiştir (TBMMTD, 28.08.2007:75-76):

²⁶⁹Sabahattin Çakmakoglu, Abdullah Gül, Hüseyin Tayfun İçli.

²⁷⁰Tasnif Komisyonu şu isimlerden oluşmuştur: Yusuf Coşkun (Bingöl), Mustafa Kemal Cengiz (Çanakkale), Yılmaz Tankut (Adana), Fahrettin Poyraz (Bilecik), Pervin Buldan (İğdır)

²⁷¹Tasnif Komisyonu şu isimlerden oluşmuştur: Mehmet Günel (Antalya), Ahmet Gökhan Sarıçam(Kırklareli), Vahit Kirişçi (Adana), Cemal Kaya (Ağrı), Özlem Müftüoğlu (Gaziantep)

²⁷²Tasnif Komisyonu şu isimlerden oluşmuştur: Beşir Atalay (Ankara), Dilek Yüksel (Tokat), Ahmet Erdal Feralan (Nevşehir), Ahmet Yeni (Samsun), Atilla Koç (Aydın).

BAŞKAN – (...) Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan üçüncü oylamaya 448 üye katılmış ve neticede aşağıda adı yazılı adaylar karşılarında gösterilen oyları almışlardır...

Sabahattin Çakmakoglu : 70

Abdullah Gül : 339 (AK Parti ve Bakanlar Kurulu sıralarından ayakta alkışlar)

Hüseyin Tayfun İçli : 13

Boş : 24

Geçersiz : 2

Toplam : 448 (AK Parti sıralarından alkışlar)

BAŞKAN - Sayın milletvekilleri, bu sonuca göre, Kayseri Milletvekili Sayın Abdullah Gül, Anayasa'nın 102'nci maddesinde üçüncü tur oylama için öngörülen üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlamış ve 339 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 11'inci Cumhurbaşkanı seçilmiş bulunmaktadır.

2007 yılının Ağustos ayında yapılan cumhurbaşkanı seçimi sonuçları Tablo 46'da verilmektedir:

Tablo 46 : Ağustos 2007 Cumhurbaşkanı Seçimleri Sonuçları

Adaylar	1. Tur (20 Ağustos 2007)	2. Tur (24 Ağustos 2007)	3. Tur (28 Ağustos 2007)
Abdullah Gül	341	337	339
Sabahattin Çakmakoglu	70	71	70
Tayfun İçli	13	14	13
Boş	23	24	24
Geçersiz	1	0	2
Katılım	448	446	448

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 28 Ağustos 2007 tarihinde cumhurbaşkanlığı görevine başlaması dolayısıyla yemin etmiş ve TBMM'ye hitaben bir konuşma yapmıştır²⁷³ (TBMMTD, 28.08.2007:77-81).

²⁷³ Abdullah Gül'ün ettiği yemin ve yaptığı konuşma EK-21'de verilmiştir.

6. 2007 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ REFERANDUMU

Türkiye’de, bu tezin hazırlandığı 2012 yılına kadar, cumhurbaşkanı seçimleri ilki 1923’te, sonuncusu 2007 yılında olmak üzere toplam 19 kez yaşanmış; bu seçimlerin 18’inde seçim parlamento tarafından gerçekleştirilirken, 1982 Cumhurbaşkanı seçiminde Kenan Evren, 1982 Anayasasına konulan bir madde ile cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak, 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandumda kabul edilen anayasa değişikliğine göre bundan böyle cumhurbaşkanları halk tarafından seçilecektir²⁷⁴.

2007 yılının 21 Ekim tarihinde yapılan referandumda o güne kadar 5 yılda bir yapılan TBMM seçimlerinin 4 yılda bir yapılıp yapılmaması; yukarıda 2007 cumhurbaşkanı seçimleri konusu anlatılırken üzerinde durulan ‘367 sorunu’nu aşmak için TBMM’nin toplantı yeter ve karar sayılarının değiştirilmesi gibi maddelerin yanı sıra cumhurbaşkanının halk tarafından seçilip seçilmeyeceği de sorulmuştur.

Referandum sonucuna göre²⁷⁵ 1982 Anayasasının cumhurbaşkanının “nitelikleri ve tarafsızlığı” başlığını taşıyan 101. maddesi ile “seçimi” başlığını taşıyan 102. maddesi aşağıdaki şekilde değişmiştir:

A. NİTELİKLERİ VE TARAFSIZLIĞI

Madde 101- Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir.

Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir.

Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

B. SEÇİMİ

Madde 102- Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır.

Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

²⁷⁴Türkiye’de yapılan cumhurbaşkanı seçimleri ve bu seçimlerde cumhurbaşkanlarının aldıkları oylar EK-22’de verilmiştir.

²⁷⁵Referandum, EVET 19.422.714 (%68.95), HAYIR 8.744.947 (%31.05) şeklinde sonuçlanmıştır.

İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usûl ve esaslar kanunla düzenlenir.

Referandumun kabulünden 4 yıl geçtikten sonra 2011 yılının sonlarında cumhurbaşkanının görev süresi siyasetin tartışma konularından biri olmuş, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresinin 5 yılla sınırlı olduğunu savunanların yanı sıra TBMM'nin iradesini 7 yıl için koyduğunu söyleyenler de olmuştur. Sonuçta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresini de geçici madde ile 7 yıl olarak belirleyen 24 maddelik Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu Tasarısı, TBMM Genel Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir (Yeni Şafak, 20 Ocak 2012:1-7). Buna göre 12. Cumhurbaşkanı, halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olacak; şartlarda değişiklik olmazsa 2014 yılının yazında görevine başlayacaktır.

7. SONUÇ

Türkiye’de cumhuriyetin ilanıyla birlikte başlayan cumhurbaşkanı seçimlerinde sırasıyla Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü dörder kez, Celâl Bayar üç kez bu makama gelirken; Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk, Kenan Evren, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül ise birer kez cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Türkiye’de 1923 ile 2007 yılları arasında 19 cumhurbaşkanı seçimi yapılmış ve bunların 18’inde seçim, parlamento tarafından gerçekleştirilmiştir. Parlamantonun seçmediği tek cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, 1982 Anayasasına konulan bir madde ile cumhurbaşkanlığına gelmiştir.

Aslında cumhurbaşkanlığı makamı parlamenter sistemlerde yetkisiz ve sorumsuz, hukuk kurallarına göre temsil makamından öteye gitmeyen bir makamdır. Ancak, Türkiye’de cumhurbaşkanlığı makamının önemi öylesine büyüktür ki, bu önemi sadece “*başkomutanlık*”, “*Atatürk’ün koltuğu*” gibi başlıklarla açıklamak mümkün değildir. Belki de, cumhurbaşkanlığı makamına parlamenter sistemlerde izah edilemeyecek bir önem atfedilmesi, devlet geleneği ve kurumsal reflekslerden kaynaklanmaktadır. Atatürk’ün, Bayar’a başbakanlık görevini verirken söylediği “*valileri ben atarım, büyükelçileri ben atarım, komutanları ben seçerim. Sen de diğer işleri yaparsın, hizmet götürürsün*” sözü Türkiye’de cumhurbaşkanlığı algısının tarifidir.

Evet, Türkiye’de cumhurbaşkanlığı makamına ait algı, çok farklı kaynaklardan beslenmiştir. Bunu anlamak için Osmanlı Devletine gitmeye gerek bile yoktur: Cumhurbaşkanlığı makamı Atatürk döneminden itibaren görev, yetki ve sorumluluklarıyla izah edilemeyen, adı konmamış bir gücü barındırmıştır.

Tarih boyunca anlam erozyonuna ve yorum enflasyonuna uğrayan demokrasi ve cumhuriyet kavramı, cumhuriyetimizin ilk yıllarında “*militer cumhuriyet*” görünümü vermekle birlikte yeni devletin bürokrasisi sistemli bir şekilde oluşturulmuştur: Ekonomi ve maliye bürokrasisini kurmakla Celâl Bayar görevlendirilmiş, dışişleri

bürokrasisini Tevfik Rüştü Aras ve Numan Menemencioğlu oluşturmuştur. İçişleri bürokrasisinin kurulmasından da Şükrü Kaya sorumlu tutulmuştur. Fevzi Çakmak'a verilen görev ise mevcut askerî bürokrasiyi kontrol etmekten ibaret olmuştur. Dolayısıyla Mustafa Kemal, cumhuriyetin ilânında yalnızlığı oynayan askerî bürokrasinin yanına iktisat, dışişleri ve içişleri bürokrasilerini de eklemiş; içişleri, dışişleri ve milli savunmanın patronu kendisi olurken, sağlıktan ulaştırmaya, bayındırlıktan milli eğitime kadar diğer görevleri başbakana bırakmıştır. Adalet ve iktisat konularında da her ne kadar başbakan öne çıksa da ipler köşkün elinde kalmıştır.

Son söz; cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçildiği ülkelerde iktidar-muhalefet ilişkileri seçim sürecini belirleyen ana unsur olmasına rağmen, Türkiye'deki cumhurbaşkanı seçimlerinde silahlı kuvvetler, basın, yargı bürokrasisi, sermaye gibi diğer birçok dış etmen sürece müdahil olmuştur. Kuşkusuz uluslararası ilişkiler ve konjonktürün ciddi etkilerini de burada saymak gerekir.

Türk siyasal hayatının son 90 yılı, başrolünü cumhurbaşkanı seçimlerinin oynadığı bir tiyatroyu andırmaktadır.

Kaynaklar

1- Belgeler

Anayasa Mahkemesi Kararları

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), 23.04.1923-25.05.1960

Başlangıç: Devre: 1, İçtima Senesi:1, Cild: 1, Birinci İçtima, 23.4.1336 Cuma

Bitiş: Devre: 11, Cild: 13, İçtima: 3, 69'uncu İnikat, 25.05.1960 Çarşamba

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), 25.10.1961-07.12.2011

Başlangıç: Dönem: 1 Cilt: 1, Toplantı: 1 Birinci Birleşim, 25 Ekim 1961 Çarşamba

Bitiş: Dönem: 24, Cilt: 6, Yasama Yılı:2, 30'uncu Birleşim, 7 Aralık 2011 Çarşamba

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), 25.10.1961-11.09.1980

Başlangıç: Dönem: 1, Cilt: 1, İçtima: 1, Birinci Birleşim, 26.10.1961 Perşembe

Bitiş: Dönem: 5, Cilt: 16, Toplantı: 3, 133'üncü Birleşim, 11.09.1980 Perşembe

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), 25.10.1961-11.09.1980

Başlangıç: Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birinci Birleşim, 26.10.1961 Perşembe

Bitiş: Cilt: 47, Toplantı: 19, 63'üncü Birleşim, 19.08.1980 Salı

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi (KMTD), 06.01.1961-04.09.1961

Başlangıç: Cilt:1, Birinci Birleşim, 6 Ocak 1961 Cuma

Bitiş: Cilt: 2, Yirmialtıncı Birleşim, 4 Eylül 1961 Pazartesi

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (TMTD), 06.01.1961-03.09.1961

Başlangıç: Cilt:1, Birinci Birleşim, 06.01.1961 Cuma

Bitiş: Cilt: 7, Yüzonuncu Birleşim, 03.09.1961 Pazar

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DMTD), 23.10.1981- 01.12.1983

Başlangıç: Toplantı: 1981/1, Cilt: 1, 1'inci Birleşim, 23 Ekim 1981 Cuma (Başlangıç)

Bitiş: Cilt: 23, Yasama Yılı: 2, 179'uncu Birleşim, 1 Aralık 1983 Perşembe (Bitiş)

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi (MGKTD), 19.09.1980-06.12.1983

Başlangıç: Cilt:1, Birinci Birleşim, 19 Eylül 1980 Cuma

Bitiş: Cilt: 11, 189'uncu Birleşim, 6 Aralık 1983 Salı

2- Görüşmeler

Ahmet İhsan Gürsoy, *Celâl Bayar Köşkü, Kavaklıdere Ankara*, 15 Aralık 1992

Aydın Menderes, *Kaptanpaşa Sokak, GOP Ankara*, 31 Temmuz 1995

Aydın Menderes, *Çakırbey Villaları, Çayyolu Ankara*, 17 Kasım 2006

Ferruh Bozbeyli, *Mutluköy, Ümitköy Ankara*, 22 Ocak 2001

Hayrettin Erkmen, *Arifi Paşa Korusu, Beşiktaş İstanbul*, 6 Ocak 1993

Nilüfer Gürsoy, *Celâl Bayar Köşkü, Kavaklıdere Ankara*, 30 Kasım 1992

Rıfki Salim Burçak, *Demokratlar Kulübü, Kavaklıdere Ankara*, 18 Ekim 1992

Rıfki Salim Burçak, *Boğaz Sokak, GOP Ankara*, 16 Haziran 1996

3- Kitaplar

Ahmad, F., (1976), *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınları, Ankara.

Akın, R., (2001), *TBMM Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akyol, T., (1983), *Tarihten Geleceğe*, Ocak Yayınları, Ankara.

Albayrak, M., (2004), *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*; Phonix Yayınevi, İstanbul.

Arcayürek, C., (1985), *Çankaya’ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Arcayürek, C., (1989), *Namı 864 Rakımlı Tepe Çankaya*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Arcayürek, C., (1999) *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Armaoğlu, F., (2010), *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınları, On Yedinci Baskı, İstanbul.

Atsız, H.N., (1961), *Ordinaryus’un Fahiş Yanlışları (Ali Fuad Başgil’e Cevap)*, Küçükaydın Matbaası, İstanbul

Aydemir, Ş.S., (1983), *İkinci Adam III. Cilt*, Remzi Kitabevi, Dördüncü Baskı, İstanbul.

Aydemir, Ş.S., (1984), *Menderes’in Dramı*; Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.

- Aydemir, Ş.S., (1985), *İkinci Adam* II. Cilt, Remzi Kitabevi, İkinci Basım, İstanbul.
- Baransel, A., (2006), *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Başgil, A.F., (1990), *Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul
- Beriş, H.E., (2003), *Ordu ve Siyaset*, (Ed.) M. Türköne, *Siyaset içinde*, Lotus yayınları, Ankara.
- Berkes, N., (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- Burçak, R.S., (1979), *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*; Olgaç Matbaası, Ankara.
- Burçak, R.S., (1988), *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara.
- Burçak, R.S., (1998), *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara.
- Cemal, H., (2010), *Türkiye'nin Asker Sorunu Ey Asker Siyasete Karışma*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul.
- Çelik, M. (Hazırlayan), (1996), *Hüseyin Avni Ulaş*, Dergâh Yayınları, Erzurum Kitaplığı-3, İstanbul.
- Duverger, M., (1993), *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, Dördüncü Basım, Ankara.
- Erer, T., (1963), *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.
- Erhan, Ç., (2009), *ABD ve NATO'yla İlişkiler*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980 Cilt:1* içinde, İletişim Yayınları 758, 15. Baskı, İstanbul, ss.522-574.
- Eroğul, C., (1990), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*; İmge Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara.
- Evren, K., (1990), *Kenan Evren'in Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Ezherli, İ., (1998), *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusum (1877-1920)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.
- Fersoy, O.C., (1971), *Bir Devre Adını Veren Başbakan: Adnan Menderes*, Maytaş Yayınları, İstanbul.
- Fırat, M., (2009), *Yunanistan'la İlişkiler*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980 Cilt:1* içinde, İletişim Yayınları 758, 15. Baskı, İstanbul, ss.576-614.

- Göka, E., A. Topçuoğlu ve Y. Aktay, (1995), *Önce Söz Vardı*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Gözler, K., (2010), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basın Yayım Dağıtım, 16. baskı, Bursa.
- İlgar, İ. (Der), (1973), *Asım Gündüz Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- İnan, A.A., (1988), *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karpat, K., (1967), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul.
- Kılçık, H. (yayına hazırlayan), (1992), *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, (9 Cilt), Demokratlar Kulübü Yayınları No:3, Ankara.
- Koçaş, S., (1977), *Atatürk'ten 12 Mart'a*, III. Cilt, Doğu Matbaası, İstanbul
- Mangırcı, F., (1999), *Çankaya Savaşları*, (Yazarın kendi yayını), Ankara.
- Mete, O., (1947), *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi*, Ticaret Dünyası Matbaası, İstanbul.
- Minkari, A.E., (1992), *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*, Demokratlar Kulübü Yayınları:6, Ankara.
- Muallimoğlu, N., (1998), *Hitabet*, Avcıol Basım Yayın, Beşinci Baskı, İstanbul.
- Özbudun, E., (1992), *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E., (2002), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Yedinci Baskı, Ankara.
- Özdemir, H., (1994), *Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Ordunun Olağandışı Rolü*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Özdemir, H., (2007), *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tanör, B., (1995), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, Der Yayınları, İstanbul.
- Timur, T., (1971), *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)*, Doğan Yayınları, Ankara.
- Topçu, N., (2001), *Millet Mistikleri*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Z., (1952), *Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952)*, (3 cilt), Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

Tunçay, M., (1989), *Siyasal Tarih 1950-1960, Türkiye Tarihi-4 içinde*; Cem Yayınevi; İstanbul.

Tunçay, M., (1992), *TC'inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991, (1994), TBMM Genel Sekreterliği Yayınları:1, Ankara

Türköne, M., (2003), *Siyaset*, Lotus yayınları, Ankara.

Uyar, H., (2012), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

YAD Kararları (2007), *Yüksek Adalet Divanı Kararları- İstanbul-Yassıada 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961*, Kabalcı Yayınevi Birinci Basım, İstanbul

Yaltırık, Ü., (2005), *11'ler Olayı*, İleri Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, M. (Der.), (2005), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları, Ankara.

Yücel, M.S., (1997), *Demokrat Parti Kongreleri*, Emek Gazete ve Matbaacılık, Ankara.

Yücel, M.S., (2001), *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, No:10, İstanbul.

Yücel, M.S., (2006), *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

4- Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri

Özgen, İ.F., (2007), *Cumhuriyet Dönemi'nde Celâl Bayar'ın Siyasî ve İktisadî Faaliyetleri (1923-27 Mayıs 1960)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul

Kara, F., (2006), *Türk Siyasal Yaşamında Cemal Gürsel*, Ankara Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Kenaroğlu, B., (2006), *Cumhuriyet Senatosu'nda Milli Birlik Grubu*, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE AİİT Bölümü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kodaz, Y., (1998), *1950-1960 Yılları Arasında Demokrat Parti Döneminde Türk-Amerikan İlişkilerinin İç Politikaya Yansıması*, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Kömürcü, D., (2008), *1980 Sonrası Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Fırsatlar, Stratejiler ve Kriz (SODEP ve SHP Deneyimleri)*, Marmara Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul

Mıstak, R., (2007), *Ali Fuad Başgil Hayatı ve Siyasi Fikirleri*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tokat

Sümercan, E.U., 2009, *I. Dönem Demirel Hükümeti'nin Siyasi Faaliyetleri 1965-1969*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

5- Makaleler

Burçak, R.S., (1988), “Orgeneral Rüştü Erdelhun’un Bana Anlattıkları”, *Parlamento dergisi*, Nisan 1988; s. 44.

Enginertan, T., (2007a), “Cumhurbaşkanlığı Seçimleri”, *Ülke dergisi*, Nisan 2007, s.4-41

Enginertan, T., (2007b), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Cumhurbaşkanlığı seçimleri II”, *Ülke dergisi*, Mayıs 2007, s.27-53.

Enginertan, T., (2007c), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Cumhurbaşkanlığı seçimleri III”, *Ülke dergisi*, Mayıs 2007, s.50-80.

Gözler, K., (2007), “Cumhurbaşkanlarının Seçimi: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *Terazi: Aylık Hukuk Dergisi*, Yıl 2, Sayı 9, Mayıs 2007, s.19-29.

Güneş, İ., (1983), “I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II.Müdafaa-i Hukuk Grubunun Programı (II.Grubun)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV, Ankara.

Koçak, C., (1996), “1946 Seçimleri: Demokrasinin İlk Sandık Oyunları”, *Görüş dergisi*, S. 27, s. 64-73.

Okçu, M., Aktel M., (2001), “İrade Savaşı: Altıncı Cumhurbaşkanlığı Seçimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Y.2001, C.6, S.2, s.233-251.

Özhan, H.A., (1998), “Cumhuriyet Tarihi Boyunca Siyasi Partilerimiz”, *Yeni Türkiye dergisi*, Sayı: 23-24; s. 1025-1038.

Şentop, M., (2007), “Cumhurbaşkanlığı seçimleri neden krize dönüşüyor?”, *Anlayış dergisi*, Mart 2007, Sayı 46, s. 47-51

Tunaya, T.Z., (1949), “Türkiye’de İlk Demokrat Parti”, *Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuası*, Aralık-1949; s.119-131.

Yeldan, E., (2004), “Türkiye Ekonomisi’nde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi”, *Çalışma ve Toplum dergisi*, 2004/1, İstanbul, s.3.

Yücel, M.S., (1999), “Siyasal Partiler Tablosu ya da Batsın Bu Titanik”, *Ülke dergisi* S.33, s.18-22.

Yücel, M.S., (2007-1), “Köy Enstitüleri”, *Ülke dergisi*, Mayıs 2007, İstanbul, S.2, s.69-73.

Yücel, M.S., (2007-2), “1946’dan günümüze genel seçimler”, *Ülke dergisi*, Haziran 2007, İstanbul, S.3, s.17-33.

6- Süreli Yayınlar

a- Gazeteler

Akyol, T., (1987), *Mektuplarla Yassıada Zulmü*; Tercüman gazetesi; 17-27 Eylül 1987.

Akyol, T., (2000), *Yeni İsim*, Milliyet, 25 Nisan 2000.

Akyol, T., (2000), *Sezer’in Adaylığı*, Milliyet gazetesi, 26 Nisan 2000.

Akyol, T., (2012), *Atatürk Kendi Medyasını Kurdu*, Neşe Düzel’le söyleşi, 8 Şubat 2012 Çarşamba Taraf gazetesi s.14.

Asal, T., (2000), *Talat Asal’ın Anıları: Müvekkilim Adnan Menderes*; Sabah gazetesi; 9-18 Ocak 2000.

Aköz, E., (2007), *Çankaya Savaşları*, Sabah gazetesi yazı dizisi, 18-27 Mart 2007.

Alkan, T., (2010), *Ulus-devletin sonu mu?*, Radikal gazetesi, 30 Temmuz 2010.

Alpay, Ş., (2000), *İşte Cumhurbaşkanı*, Milliyet gazetesi, 27 Nisan 2000.

Atay, F.R. (1946), *Seçime Nasıl Gidiyoruz?*, Ulus gazetesi, 4 Temmuz 1946.

Berkan, İ., (1999), *Demirel Emekli mi Olacak*, Radikal gazetesi, s.1-3.

Cumhuriyet.

Çekirge, F., (1999), *Demirel’le Üç Yıl Daha*, Star gazetesi, 19.09.1999, s.1-15.

Doğan, Y., (1999), *Ya Çankaya Ya Politika*, Milliyet gazetesi, 19.02.2000, s.1-13

Donat, Y., (1997), *Taklitlerinden Sakınınız*, Milliyet gazetesi, 05.10.1997, s.16

Donat Y., (1999), *Baba Konuştu*, Sabah gazetesi, 23.09.1999, s.1-23.

Ekşi, O., (1999), *Adaylık ve Çevik Bir*, Hürriyet, 2 Aralık 1999, s.1-23

- Çongar, Y., (2007), *TSK ile ABD farklı telden...*, Milliyet, 2 Nisan 2007.
- Heper, D., (1999), *Demirel'den Sonra Demirel*, Milliyet gazetesi, 22.09.1999, s.12
- Hür, A., (2009), *Cumhuriyet'in terör aygıtı: İstiklal Mahkemeleri*, Taraf gazetesi, 05.07.2009.
- Hürriyet.
- Ilıcak, N., (1999), *Cumhurbaşkanı Sami Selçuk*, Yeni Şafak gazetesi, 08.09.1999, s.10
- Ilıcak, N., (1999), *Çevik Bir'in adaylığı*, Yeni Şafak, 2 Aralık 1999
- Ilıcak, N., (2000), *Sezer İlk Turda Seçilir mi?*, Yeni Şafak, 25 Nisan 2000.
- Kıvanç, T. (1999), *Çevik Bir'in kadrosu*, Yeni Şafak, 2 Aralık 1999
- Koru, F., (1999), *Kavram Çarpıtmak*, Yeni Şafak, 2 Aralık 1999
- Milliyet.
- Muradoğlu, A., (2006), *Org. Faruk Gürler Kahrından Öldü*, Yeni Şafak, 8 Ocak 2006
- Otyam, F., (1973), *Sonunda Demirel'in Dediği Olacak*, 2 Mart 1973 Cumhuriyet.
- Önkibar, S., (1999), *Demirel'le Bir Dönem Daha*, Türkiye gazetesi, 21.09.1999, s.1-15
- Sazak, D., (1999), *Babaya Müjde*, Milliyet gazetesi, 01.08.1999, s. 16
- Süter, Ş., (1999), *Cumhurbaşkanlığı Hesabı*, Akşam gazetesi, 28.06.1999, s. 9
- Şahin, H., (2007), *Teziç'ten Erdoğan'a Kötü Haber*, Radikal gazetesi, 06.04.2007
- Talu, U., (1999), *Bir varmış bir yokmuş!*, Milliyet, 1 Aralık 1999
- Tamer, M., (1999), *Depremi Bırak Yeni Cumhurbaşkanı Seç*, Milliyet gazetesi, 24.09.1999, s.6
- Tavşanoğlu, L. (söyleşi), (2007), *Aydın Menderes: "Bunlar İslami Faşist"*, Cumhuriyet, 22 Nisan 2007.
- Tuncer, E., (2007), *Tarihte Çankaya Seçimleri-5*, Radikal, 26 Nisan 2007.
- Türkeş, A., (1995), *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, Kaleme alan: Hulusi Turgut, Sabah gazetesi; Ocak 1995.
- Uras, G., (2012), *TÜSİAD, paralı ilanlar, Ecevit, Brzezinski...*, Milliyet 30 Nisan 2012

Utku, M., *Cumhurbaşkanlığı Seçimi Üzerine Eski Bir Yazı*, Yeni Şafak, 30 Mayıs 2006

Ülsever, C., (1999), *Çevik Bir'e teşekkür ediyorum*, Hürriyet, 2 Aralık 1999

b- Dergiler

Akis.

Aksiyon.

Ayın Tarihi.

Düşünen Adam, 2 Kasım 1961, Sayı 44.

Gerçek, A., (1996), “Koalisyonsuz Olmuyor”, *Aksiyon dergisi*, 10 Şubat 1996.

Kim, 3 Kasım 1961, Sayı: 174.

Nokta, 29 Mart-4 Nisan 2007, Sayı:22.

Toker, M., (1960), “Son Bir İkaz Fırsatı”, *Akis dergisi*; 7 Eylül 1960; s. 5.

Yankı, 18 Şubat 1973, Sayı 100.

7- Ansiklopediler

Cumhuriyetin 75 Yılı (3 Cilt), (1999), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Sunar, İ., (1983), “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 7 Fasikül: 66, s. 2076-2086.

Yücel, M.S., (2002-a), “Menderes Dönemindeki Gelişmeler”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, 9. Cilt, s. 25-56.

Yücel, M.S., (2002-b), “The Period of Menderes (1950-1960)”, *The Turks*, Bölüm: 59, cilt: 6, s.181-190.

Yücel, M.S., (2002-c), “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler ansiklopedisi*, Cilt: 16, s.835-854

8- İnternet

Akbulut, Ö., *Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1963 Yılı Raporu*, http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1963.php (11.04.2012)

Birleşmiş Milletlere Üye olan ülkeler <http://www.un.org/en/members/> (31.01.2012)

Türk, H.S., (1981), *Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleri Yoluyla ya da Yedeklerle Doldurulması*, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1981-38-01-04/AUHF-1981-38-01-04-Turk.pdf> (30.04.2012)

Yayman, H., *Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1977 Yılı Raporu*, http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1977.php (11.04.2012)

EKLER

EK-1

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla

TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması 29 Ekim 1923

(TBMMZC, 29.10.1923:99-100)

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)

(Alkışlar arasında kürsüye gelerek) Muhterem arkadaşlar, mühim ve cihan şümül hadisatı fevkalâde karşısında muhterem milletimizin teyakkuz ve intibahı hakikisine bir vesika-i kıymettar olan, Teşkilâtı Esasîye Kanunumuzun bazı maddelerini tavih için encümeni mahsus tarafından Heyeti Celilenize teklif olunan kanun lâyihasının kabulü münasebetiyle yeni Türkiye Devletinin zaten cihanda malûm olan, malûm olması lâzım gelen- mahiyeti beynelmilel mâruf unvanı ile yadedildi. Bunun icabı tabisi olmak üzere, bugüne kadar doğrudan doğruya Meclisinizin Riyasetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi Reisicumhur unvanı ile yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza... (Estağfurullah, hakkınızdır sesleri) tevcih buyurdunuz.

TUNALI HİLMİ B. (Zonguldak)

Gazi arkadaşım...

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla)

Bu münasebetle şimdiye kadar mükerreren hakkımda izhar buyurmuş olduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimadı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı Heyeti celilenize bütün samimiyeti ruhiyemle arzı teşekkürat ederim. (Estağfurullah, Allah muvaffakiyet versin sesleri)

Efendiler! Asırlardan beri Şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk Milleti, hakikatte meftur olduğu hasailden muarra telâkki ediliyordu Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak kendi hakkında suizanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, zevahir perest insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz, haiz olduğu evsaf ve liyakatini Hükümetinin yeni ismiyle cihanı medeniyete daha çok suhuletle izhara muvaffak olacaktır. (İnşallah sesleri)

Türkiye Cumhuriyeti cihanda işgal ettiği mevkie lâıyk olduğunu aşariyle ispat edecektir.

(İnşallah sesleri) Arkadaşlar bu müessesesi âliye vücuda getiren Türk Milletinin son dört sene zarfında ihraz ettiği, zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere, tecelliyatını gösterecektir. (İnşallah sesleri) Âcizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimada kesbi liyakat etmek için pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacımı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, Heyeti Aliyenizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının, müzaheretinin devamıdır. (Hiç şüphe yok, daima sesleri) Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle, şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vazai fi hüsnü ifaya muvaffak olabileceğimi ümid ederim. (Allah muvaffak etsin sesleri) Daima muhterem arkadaşlarımın ellerine, çok samimî ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi biran bile müstağni görmeyerek çalışacağım. Millet in teveccühünü daima noktayı istinat telâkki ederek, hep beraber ileriye gideceğiz.

Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır. (Şiddetli ve sürekli alkışlar)

REİS — Efendim yarın öğleden sonra saat bir buçukta içtima etmek üzere Celsei tatil ediyorum.

AVNİ B. (Bozok) — Bir dua yapılsın. (Dua edilsin sesleri)

(Karahisar Mebusu Kâmil Efendi tarafından kürsüde bir dua kıraat edilmiştir)

EK-2

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması 1 Kasım 1927

(TBMMZC, 01.11.1927:4)

(...)

Reisicumhur Hazretlerinin nutukları

Büyük Millet Meclisinin muhterem azası, Türkiye Reisicumhurluğuna ikinci defa intihap olunmakla mübahiyim. Büyük bir milletin fazilet, istikamet ve isabet evsafım tecessüm ettiren Cumhuriyet Riyasetinin benden ne kadar ağır ve ciddi vazaif talep ettiğini kalp ve vicdanımda tamamen ihata ve idrak ediyorum. Geçen senelerdeki mütevaziane fakat sadıkane gayretlerimizin Büyük milletimiz tarafından civan merdane ve âlicanabane takdir ve teşciini ifade eden bu yeni itimadı Devlet ve milletimize çok hizmetler ifa ederek ödemeye çalışacağım (Alkışlar). Her şeyden evvel, Büyük Türk milletine borçlu olduğum nihayetsiz şükranlarımı onun büyük Meclisine hitap ettiğim minnet ve şükran ile ifade ve hulâsa etmeyi mukaddes bir vazife addederim.

Azayı kiram;

İkinci defa Riyaseti Cumhur devresini idrakte hissettiğimiz fahir ve sürür, bilhassa Cumhuriyetin saadet ve tealiye namzet olan yenli bir devresine kavuşmak mazhariyetindedir. İstiklâl, Milliyet ve Muzafferiyet temellerinden tülûğ ve kıyam eden Cumhuriyet, dört sene zarfındaki azimkârane ıslahat ve inkişafaatı ile ne kadar sağlam esasata müpteni ve aziz Türk milletinin nasıl candan aradığı bir şekli devlet olduğunu izhar ve ispat eyledi. (Alkışlar)

Her esas tebeddülde mütereddit zihinlere varit olabilecek endişeler geçen senelerin fiyuzatı ile tamamen mündefi olmuş ve Türk milletini, dahilen ve haricen kavi ve müstakar bir devlete sahip eylemiştir. Cumhuriyetin yeni devresinin bu şerait altında idrak olunması hissiyat ve vicdaniyatımızı iftihar ve itimat ile meşbu eylese revadır.

Aziz Arkadaşlarım;

Cumhuriyetin dahili ve harici siyaseti, istikbalde dahi haysiyet, kuvvet ve istikamet ile ve Türk milletinin kudretlerini onun refah ve inkişafı için tevcih ve teksif eylemekle temayüz edecektir. (Alkışlar, Bravo sesleri) Cumhuriyetin mevcudiyet ve rasanetini ve milletin âli menafiini dahili ve harici herhangi bir kasta karşı her an müdafaaya hazır bulunarak hariçte dostluklarave sulhcuyane mesaiye müzahir ve vefakâr ve dahilde vatandaşların emnü asayiş içinde gayret ve inkişafına hadim olmak, yeni faaliyet devresinden dahi beklediğimiz asıl gayedir. (Alkışlar) Bu gaye ile Büyük Millet Meclisini bekleyen yeni vazaif in dahi, vazih olmakla beraber, ne derece vasi olduğuna temas ve işaret etmiş oluyorum.

Azayı kiram;

Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin asırlar süren taharriyatının hulâsası ve onun bizzat kendisini idare etmek şuurunun canlı timsalidir. (Alkışlar) Türk milleti; mukadderatını Büyük Millet Meclisinin kifayetli ve vatanperver eline tevdi ettiği günden itibaren karanlıkları sıyrıp kaldırmış ve ümitleri boğan felâketlerden milletlerin gözlerini kamaştıran güneşler ve zaferler çıkarmıştır (Alkışlar).

Üçüncü Büyük Millet Meclisinin faaliyet devresi hamiyet ve himmetinizle Türk milletinin layık ve müstait olduğu faaliyetin yüksek bir merhalesini daha tahakkuk ettireceğine sarsılmaz itimadımız vardır. İstikbale, nazarlarımız bu itimat ile müteveccih olduğu halde Büyük Millet Meclisinin muhterem azasını selamlar ve naçiz bir ferdi olmakla mağrur bulunduğum Büyük Türk milletine saadetler ve ona hepimiz için güzide ve meşkûr hizmetler temenni ederim. (Şiddetli alkışlar)

EK-3

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması ve Cumhurbaşkanlığı Yemini 4 Mayıs 1931

(TBMMZC, 04.05.1931:3-6)

Reis — Celse açılmıştır, efendim; intihap neticesini Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine arz ettim. Kanun mucibince kendileri şimdi gelip yemin edeceklerdir.

(Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri âzayı kiramın ayakta olarak şiddetli ve sürekli alkışları arasında Makamı Riyaseti teşrif buyurdular).

Muhterem efendiler;

Beni tekrar Türkiye Reisicumhuru intihap etmek suretiyle bizzat ve Büyük milletimizin namına hakkımda gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim (Şiddetli alkışlar). Bu itimadın bana tahmil ettiği mesuliyetin ağırlığını müdrikim. Bunun icaplarını ifade muvaffakiyatın, ancak aziz milletimizin muhabbet ve emniyetine ve Celil Heyetinizin ciddi yardımına vabeste olduğuna itikadım vardır. Bunu kemali samimiyetle arz ederim (Şiddetli alkışlar).

Bu kıymetli muhabbet ve itimadın benden esirgenmeyeceğine eminim (Şüphe yok, lâyıkınız sesleri).

Büyük Milletimiz için yüksek saadetler ve Âli Meclisinize feyizli mesaisinde muvaffakiyetler dilerim.

Yahya Galip B. (Ankara) — Allah sizi de var etsin.

Gazi Hazretleri (Devamla) — *Büyük Millet Meclisinin Muhterem âzası! Reisicumhur sıfatile cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz vererek ant içerim (Bravo sesleri, yaşa sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar arasında Riyaset kürsüsünü terk buyurdular).*

EK-4

Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması ve Cumhurbaşkanlığı Yemini

1 Mart 1935

(TBMMZC, 01.03.1935:2)

(...) Reisicumhur Kamâl Atatürk şiddetli ve sürekli alkışlar arasında kürsüye geldiler.

Kamutayın sayın üyeleri; Kamutayca beni bu seçim devresi için de Cümurluk Başkanlığına seçmek yönile Yüksek Türk ulusu adına göstermiş olduğunuz büyük güvenden dolayı eğilerek hepinize saygılarımı sunarım (Sürekli alkışlar).

Reisicumhur sıfatile Cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefsetmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm (Bravo sesleri, sürekli alkışlar).

Bayanlar, Baylar; bu içtiğim andla üzerime aldığım onurlu ödevin kudsâl olduğu kadar ağır da bulunduğunu pek iyi anlıyorum. Buna benim özel gücüm ancak sizin, seçkin, arkadaşlarımla ayrılmaz birliği ve arasız yardımı ile yetebilir (Bravo sesleri, sürekli alkışlar) *Bu değerli güvencin benden esirgenmeyeceğine inanım büyüktür* (Sürekli alkışlar). *Arkadaşlarım, kıtınızdan çekilirken başladığınız önemli yurd ve ulus işlerinde sizler için verimli, mutlu çalışmalar dilerim* (Varol, yaşa sesleri, sürekli alkışlar).

EK-5

İsmet İnönü'nün 11 Kasım 1938 Tarihinde Cumhurbaşkanı Seçilmesi

(TBMMZC, 11.11.1938:17-18)

BAŞKAN — Mustafa Abdülhalik Renda

KÂTİBLER -Naşid Uluğ (Kütahya), Kemal Ünal (İsparta), Cavid Oral (Niğde), Dr. Sadi Konuk (Bursa)

BAŞKAN — *Yoklama yapacağız. (Afyon Karahisardan başlanarak yoklama yapılmıştır)*

BAŞKAN — *Ekseriyetimiz vardır, Meclis açılmıştır.*

BAŞKAN — *Bir tezkere vardır, onu okutuyorum: Büyük Millet Meclisi Yüksek Huzurlarına Ankara mebusu Reisicumhur Atatürk'ün, müdavi ve müşavir tabiplerinin verdikleri ilişik raporda gösterildiği veçhile son teşrinin onuncu perşembe günü saat 9 dakika 5 de terki hayat ettiklerini onulmaz acı ve teessürlerle arz ederim. 11-XI-1938 Başvekil C. Bayar*

Rapor Reisicumhur Atatürk'ün umumî hallerindeki vehamet, dün gece saat 24'te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 İkinciteşrin 1938 perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir. 10 İkinciteşrin 1938. Dr. Akil Muhtar Özden Dr. Neşet Ömer İrdelp Nihad Reşad Belger Dr. Abravaya Marmaralı Dr. H. Diker Dr. Süreyya Serter Dr. Kâmil Berk Mim Kemal Öke Dr. Asım Arar Dr. H. Alataş

BAŞKAN — *Çok Sayın Arkadaşlarım, Büyük Halaskârımızın ölümünden hepimizin ve bütün milletin duyduğu elemin ne kadar büyük ve derin olduğunu dünden beri gerek kendimizde ve gerek millette gördüğümüz büyük acılarla anlıyoruz. Bugün burada bunun için çok söz söylemek imkânı, Teşkilâtı Esasîye kanununun bize emrettiği bir vazife dolayısı ile yoktur. Bunun başka bir güne talikına müsaadenizi rica ederim. Teşkilâtı Esasîyenin emrettiği vazifeyi ifa etmek, o da bizim için büyük bir vecibedir. Bu vazifeyi ifa etmeden evvel çok aziz ve büyük ölünün hatırasını tebciyen ayakta, beş dakika sükût ile kalmanızı istirham ederim (Hıçkırıklar ve ağlamalar) (Ayakta beş dakika sükut edildi).*

BAŞKAN — *Vazifemize başlayalım.*

BAŞKAN — *Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 34'ncü maddesi mucibince Reisicumhur intihabına başlıyoruz. Kura çekeceğiz (Ordu intihab dairesinden itibaren reyler toplandı). Rey vermeyen arkadaşlar var mı? Rey toplama muamelesi bitmiştir. Nizamname-i dahilimiz mucibince kura ile dokuz arkadaş seçeceğiz. Tasnifi ara da, yine nizamnamemiz mucibince, burada alenî olarak yapılacaktır. İsmail Mehmed Uğur (Sivas), Mebrure Gönenç (Afyon Karahisar), Faik Soylu (Niğde), Huriye Öniz (Diyarbakır), Yahya Galib Kargı (Ankara), İsmail Hakkı Veral (Sinob), Numan Aksoy (Antalya), Nuri Göktepe (Aydın), İsmet Eker (Çorum). Bu arkadaşlar lütfen burada reyleri tasnif etsinler (Umumî heyet salonunda reyler tasnif edildi).*

BAŞKAN — *Neticeyi arayı arz ediyorum. Reisicumhur intihabı için 348 arkadaş iştirak etmiştir. 348 rey ve müttefikan Malatya mebusu İsmet İnönü Reisicumhur intihab edilmiştir (Şiddetli ve sürekli alkışlar). Kendilerine haber vermek ve burada yemine davet etmek üzere celseyi 20 dakika tatil ediyorum. (Reisicumhur İsmet İnönü meclisin coşkun tezahüratı, sürekli ve şiddetli alkışları arasında başkanlık kürsüsüne geldiler).*

REİSİCUMHUR İSMET İNÖNÜ — *Reisicumhur sıfatı ile Cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyet-i millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfi mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasr-ı nefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm (Allah muvaffak etsin sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).*

Büyük Türk Milletinin Muhterem Vekilleri,

Arkadaşlığınızla müftehir olan, şerefli vazifenizde kendi nefsi için bahtiyarlık bulan bu arkadaşınıza Devletin en yüksek vazifesini tevdi etmek teveccühünü gösterdiniz. Sizlere şimdiden çok samimî şükranımı takdim ederim. Omuzlarımda hissettiğim ağır vazifeyi ifa ederken, tek istinadım, Büyük Türk milletinin itimadı ve bunun, sizin yardımınızla ve sizin dilinizden ifadesi olacaktır (Alkışlar, Allah muvaffak etsin sesleri).

Bu anda Atatürk'ün hatırası teselli bulmaz acılarla dolu olan kalbimizin aziz timsalidir. Atatürk'ün fevkalâde hizmetlerini bugünkü Türk Devletinin bünyesinde tam ve temiz eserler olarak tecessüm etmiş görüyoruz (Alkışlar). Kadir bilen ve büyük evlâd yetiştiren milletimizin yüreğinde, Kemal Atatürk adı, sevgi ve hürmet içinde ebedî olarak yaşayacaktır (Şiddetli alkışlar). Şükran ve tazim hislerimi söylemeğe çalışan sözlerimin sizin muhabbet ve takdir duygularımızı da aksettirdiğine kaniim (Alkışlar).

Muhterem arkadaşlar;

Devlet ve milletimizin insaniyet ve medeniyetin asil hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine kati inancım vardır (Bravo sesleri, sürekli alkışlar). Büyük ve kahraman bir milletin hizmetinde bulunuyoruz: Türk vatanının bölünmez, hiçbir tecavüze tahammül etmez, hiçbir zor karşısında millî haklarından vazgeçmez mahiyeti, her zamandan ziyade taze ve canlıdır (Alkışlar, bravo sesleri). Türk milleti devlet kurmak, vatan korumak kudretinde, kendi cevherindeki kıymet ve faziletlere istinad eden yapıcı ve yaratıcı bir millettir (Alkışlar). Sulh ve terakki yoluna bütün gayretlerini asil bir surette vakfemiş olan milletimiz mecbur olursa kendisi ve şanlı ordusu geçmiş kahramanların hayranlığını celbedecek yeni kahramanlarla dolu olan fedakâr göğsünü en parlak zaferlerle süslemeğe hazırdır (Her zaman sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar). Türk milletini az zamanda büyük bir medeniyet seviyesine yükseltmiş, Türk milletine en kısa yoldan temiz cemiyet hayatını, feyizli terakki yollarını açmış olan inkılâplar, kalp ve vicdanımızın en aziz varlıklarıdır (Alkışlar).

Arkadaşlarım,

Millet hizmetinde vazifelerin iyi ifa olunmasını emel edinmek başlıca kaygımızdır. Sükûn, istikrar ve emniyet içinde çalışmaktan başka arzusu olmayan milletimizi anarşiden ve cebirden uzak, bütün vatandaşlar için müsavi bir emniyet havası içinde bulundurmağı, cumhuriyetin en kıymetli nimeti biliyoruz (Bravo sesleri, alkışlar). Vatandaşlar arasında muhabbeti genişletmek ve derinleştirmegi, en şerefli vazife sayıyoruz (Alkışlar).

Arkadaşlar,

Türk milletinin en feyizli hazinesi Büyük Millet Meclisidir. Geçmişte büyük zorlukları yenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, gelecekte de büyük saadetlerin, zafer ve muvaffakiyetlerin başlıca kaynağı olacaktır (Allah seni var etsin sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

EK-6

5 Ağustos 1946 Tarihinde Yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimi

(TBMMZC, 05.08.1946:2)

BAŞKAN - Cumhurbaşkanlığı seçimine geçiyoruz. Oyları ayırmak için adçekme ile 9 arkadaş ayıracağız: Sabri Çelikutuş (Siird), Emin Erişirgil (Zonguldak), Ahmet Ali Çınar (Burdur), Yakup Kalgay (Samsun). Fikret Yüzatlı (Giresun), Faik Ahmet Barutçu (Trabzon), İhsan Şerif Özgen (Kütahya), Abidin Yurdakul (Sivas), Zühtü Alan (Kırklareli). Siirt seçim bölgesinden oyların toplanmasına başlıyoruz.

BAŞKAN - Oy toplanması işi bitti. Şimdi oylar ayrılacaktır (Oylar ayrıldı).

BAŞKAN - Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçim sonunda toplanan oyların yekûnu (451)'dir. Ankara Milletvekili İsmet İnönü (388) oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir (Soldan C.H.P. Milletvekilleri tarafından şiddetli ve sürekli alkışlar, bravo sesleri). Diğer oy alanlar şunlardır: İstanbul Milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak 59 oy almıştır (Sağdan D.P. Milletvekilleri tarafından sürekli alkışlar). Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk iki oy almıştır (Tek alkış). İki oy pusulası da boş bırakılmıştır. Şimdi Cumhurbaşkanını and içmeğe davet etmek üzere gidiyorum ve kendileri buraya gelinceye kadar oturumu kapatıyorum.

(...)

BAŞKAN - Oturum açılmıştır. Cumhurbaşkanımız şimdi and içeceklerdir (Soldan C.H.P. Milletvekilleri tarafından yaşa, varol sesleri ve ayakta sürekli alkışlar arasında Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü kürsüye gelerek and içtiler) (Soldan, C.H.P. Milletvekilleri tarafından bravo, varol ve yaşa sesleri ve ayakta sürekli, şiddetli alkışlar).

EK-7

Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla TBMM'de Yaptığı Teşekkür

Konuşması 1 Kasım 1957

(TBMMZC, 01.11.1957:9-10)

REİSİCUMHUR CELÂL BAYAR (İstanbul): Çok muhterem milletvekilleri,

Çok partili siyasi hayatımızda yeni seçimlerle milletimizin iradesi bir kere daha tecelli etmiş oldu. Şu anda Türk milletinin yegâne ve hakiki mümessili sıfatıyla vatani vazifesine başlamak üzere bulunan Yüksek Heyetinizi selâmlamakla bahtiyarım (Soldan, alkışlar).

Memleket işlerinin tedvirinde, memleket ve milletimizin maddi ve mânevi tekâmülünün temininde, Büyük Millet Meclisinin en müessir irade ve ilham kaynağı olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Büyük Meclisin sahip olduğu bu yüksek salâhiyet ve güzide vasfı ile yeni çalışma devresinde dahi karşımızda bulunan bütün memleket meselelerini, kudretle ele alarak aziz milletimizin yüksek menfaatlerine uygun bir şekilde başaracağından emin bulunuyorum (Soldan, alkışlar).

Sayın arkadaşlar,

Dünyada sulh ve emniyetin hâlâ bir türlü, teessüs ve tahakkuk edememesi, bütün dünyaya şâmil ciddi tehlikelerin kaynağını teşkil etmesi, hususiyle bölgemizin ayrıca nazik ve ciddi bir manzara arz etmesi Yüksek Heyetinizin ve siz muhterem arkadaşlarımın, memleketin emniyetine taallük eden mühim meseleler üzerinde her an büyük bir basiret ve dikkatle durmanızı icabettirecek mahiyettedir. Bu mevzudaki millî teyakkuz ve hassasiyetimizin telkin ettiği tesanüt ve mesuliyet duygusu ile hareket olunacağından şüphe etmiyorum. İnsanlık camiası içinde kuvvetli ve müreffeh bir Türkiye'nin, bir sulh ve istikrar unsuru olduğunda bütün sulhsever milletler mütefiktirler. Kuvvetli, ileri ve müreffeh bir Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için bir taraftan iktisadi kalkınmamızı, hızını kaybettirmeden devam ettirmek, diğer taraftan siyasi ve idari hayatımızda bugüne kadar elde edilmiş olan neticeleri tahkim ve tarsin ederek daha da ileri götürmek çarelerini aramak gibi mühim vazifeler bizi beklemektedir. Bütün bu verimli eser ve neticelerin elde edilmesinin ancak huzur, emniyet ve istikrar içinde çalışmakla mümkün olabileceğini söylemek hakikatin tam ifadesi olur. Bu gayelerin tahakkuku ise bütün meselelerimizde memleketin yüksek menfaatlerini her şeyden üstün tutan ve milletçe bekamızın temel şartlarından biri olan millî tesanüdümüzü rencide edecek her türlü hareketlerden sakınmayı esas bilen bir ruh ve zihniyete sahip olmamıza bağlıdır. Aynı vatanın evlâtları olmak hakikatinin ve vatanseverlik duygularımızın bütün çalışmalarımızda bize rehber olacağından asla şüphe etmiyorum (Soldan; şiddetli, alkışlar).

Aziz arkadaşlarım,

Çok partili hayata girdiğimiz zamandan bu yana sert ve çetin mücadeleler cereyan ede gelmiştir. Henüz bitmiş olan son umumi seçimlerde de görülen mücadelelerin şiddeti, ne olursa olsun şimdi, artık seçimler yapılmış ve millet iradesinin her türlü şüphe ve tereddütten azade olarak bütün vuzuhu ile tecelli etmiş bulunması karşısında millet iradesine râm olmak, en yüksek seviyede millî vazife ifa etmek mevkiinde bulunanların en başta gelen vecibelerinden sayılmak icap eder (Soldan şiddetli alkışlar ve bravo sesleri). Filhakika çok partili hayata başladığımız andan bugüne kadar devam edegelen şiddetli mücadeleler huzur ve sükûn ihtiyacını büsbütün hissettirmiş ve millî hayatımızı inkişaf ve iktisadi kalkınmamızı tahakkuk ettirmek için nizam ve istikrarın lüzumunu bir kat daha tebarüz ettirmiş bulunmaktadır. Demokratik rejimlerin ve hürriyet fikirlerinin nizam ve istikrar mefhumundan ayrı mütalâa edilmesi esasen vâridolamaz (Soldan alkışlar).

Çok sayın milletvekilleri,

Türkiye Reîsicumhurluğuna üçüncü defadır ki, seçilmiş bulunuyorum. Devlet Reisliğinin benden ne kadar ağır ve ciddi vazife istediğini, kalb ve vicdanımda his ve idrak ederek, beni doğrudan doğruya seçen Yüksek Heyetinize derin minnet ve şükranlarımı arz etmeyi önde gelen vazife telâkki etmekteyim (Soldan şiddetli alkışlar).

Bu vazifeyi ifa ederken, çok kıymetli teveccüh ve itimadını mânevi bir hazine bildiğim büyük Türk Milletine de minnettarlık duygularımı, sonsuz şükranlarımı iblâğ etmiş oluyorum (Soldan alkışlar). Büyük Millet Meclisinin on birinci dönemini teşkil eden Heyetinizin bütün karar ve isabetli tedbirleriyle aziz vatanımıza hayırlı hizmetler ifasına muvaffak olmasını dilerim (Soldan, ayakta çok şiddetli alkışlar, bravo, sağıl sesleri).

EK-8

1961 Anayasasının Cumhurbaşkanı Seçme ve Seçilme Koşullarını düzenleyen 95.

Maddesi ile Görev, Yetki ve Sorumluluklarını Düzenleyen Maddeleri

Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlamazsa, salt çoğunluk ile yetinilir.

Bir kimse arka arkaya iki defa cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer (Md. 95).

Cumhurbaşkanı görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ant içer (Md. 96).

Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve milletinin birliğini temsil eder.

Cumhurbaşkanı gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder, yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder. Milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayınlar, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir (Md. 97).

Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili işlemlerden sorumlu değildir. Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur (Md. 98)

Cumhurbaşkanı vatan hainliğinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin Meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır (Md. 99).

Anayasanın 89. ve 109. maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, onsekiz aylık bir süre içinde Bakanlar Kurulu iki kez düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanından, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istek üzerine, Cumhurbaşkanı, Meclislerin başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenileme kararı Resmi Gazetede yayınlanarak hemen seçime gidilir (Md. 108).

Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Milli Güvenliğin sağlanmasından ve silahlı kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanır. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur (Md. 110).

Cumhuriyet Senatosu, Cumhurbaşkanınca seçilmesi gereken onbeş üyenin seçiminden önce hukuki varlık kazanır. Cumhurbaşkanı, bu üyeleri kendi seçiminden başlayarak bir ay içinde seçer.

Milli Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Kanunun gösterdiği bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur. Milli Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı başkanlık eder, bulunmadığı zaman bu görevi Başbakan yapar. Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasından ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder (Md. 111).

Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesinin iki üyesini seçer (Md. 145).

EK-9

TÜSİAD'IN 12 MAYIS 1979 TARİHİNDE GAZETELERE VERDİĞİ

GERÇEKÇİ ÇIKIŞ YOLU

BAŞLIKLIL İLAN

Dünyada, "orta gelirli" ülkelerin başlarında gelen Türkiye'miz, şu sırada, yoksul ülkelerde görülen "yok"lar içindedir. Geçen yıl, 2 milyar 300 milyon dolarlık ihracat yapabildik. Bu yıl, ithal etmemiz gerekli petrol için yaklaşık 2 milyar dolara ihtiyacımız var. Ekonominin yürümesi için ise, en az 5 milyar dolarlık ithalat yapılması zorunludur. Bir yandan döviz kurluğu, öte yandan enerji yetersizliği, yatırımları ve mevcut sanayinin üretimini hızla düşürmektedir.

Nüfusumuz 44 milyonu aşmıştır.

Yıllık artış 1 milyon kişinin üzerindedir.

İşsiz sayısının geçen yıl 2 milyon 240 bin kişi olduğu ifade edilen ülkemizde, çalışabilir her 100 kişiden 14'ü işsizdir.

Oysa, uygulanan ekonomi politikaları ve sendikaların davranışları, Türkiye'de, işsizlik sorunun, giderek daha da ağırlaştırmaktadır.

Ve... bir yılda %60'ı aşan korkunç enflasyon sosyal ve ekonomik bünyemizi kemirmeye devam etmektedir.

Türkiye nereye gidiyor?

Bir ülkede ekonomik bunalım neden doğar?

Dünyanın zengin ülkeleri arasına girebilecek potansiyele sahip yurdumuz neden yoklar içine girmiştir?

Dünyanın bugünkü ekonomik gidişinde bunalım geçiren tek ülke Türkiye değildir.

Ama bunalım karşısında kendisine yardım etmeyen tek ülke de Türkiye olmamalıdır.

Artık enflasyonun hızı yavaşlatılmalıdır.

Halkımızın eline geçen paranın değerinin bekçisi olması gereken Devlet, karşılıksız para basmak yerine, başka yollar aramalıdır.

Örneğin, Maliye'mizin doğru yöntemler kullanarak vergi kaçakçılığını asgari düzeye indirmesi şarttır. Ve mümkündür.

Parlamento'muzun ise, henüz vergilendirilmemiş kesimleri artık vergi kapsamına alması tarihi bir görevdir.

Şiddetle ihtiyaç duyduğumuz dış kredilerle, uyguladığımız ekonomik sistem birbirine çok yakından bağlıdır.

Pazar ekonomisinden gitgide uzaklaşan bir anlayışla, ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri, ne yeterli kredileri, ne de yatırımlara gerekli dış sermayeyi bulabiliriz.

Demokratik toplumumuzun üreten -verimli üreten- temel gücünün hür teşebbüs olduğunu artık anlamalıyız.

Ekonomimizi bir yasakçı "mevzuat ağı" içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyet bunalımın asıl sebebidir.

Daha çok çalışmanın, daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: "Kişiyi rekabet içinde teşvik"tir.

Zorlayıcı, önleyici önlemlerle üretim artmaz. Olsa olsa ekonomik yapı çarpılır. Giderek rejim değişir.

Hür teşebbüsün zayıflaması hürriyetçi demokrasinin zayıflamasıdır. Hür teşebbüsün yok olması ise, politik, ekonomik, sendikal, düşünsel, bütün hürriyetlerle birlikte, hürriyetçi demokrasinin de yok olmasıdır.

(KUTUDA) Biz, Türk Özel Sektörünün üyeleri olarak beyan ederiz ki:

Ülkemizi Hürriyetçi Demokrasi içinde refaha götürecektir temel güç hür teşebbüstür:

Kişiyi her zaman daha çok ve daha verimli çalışmaya sevk etmiş olan hür teşebbüs.

Çağımızın ileri toplumları refaha hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir.

Bir başka yol yoktur.

Bu mesaj -demokratik toplumumuzun üretici güçlerinden özel sektörü temsil eden bir kuruluş olarak- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlanmış ve sayın halkımıza, izlenmesi, incelenmesi ve tartışılması amacıyla sunulmuştur.

EK-10**1980 CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİNDE****ADAYLAR ve ALDIKLARI OYLAR**

1. Tur 22.03.1980 Aday olmadığından 1. Tur oylama 25.03.1980'e ertelenmiştir.					
1. Tur 25.03.1980 Oylamaya Katılan: 556 Adaylık için sadece Mardin Bağımsız Milletvekili Nurettin Yılmaz müracaat etmiş, cumhurbaşkanı seçilme yeterliğine sahip diğer üyeler için çıkan oylar da tasnife tabi tutulmuştur.					
Nurettin Yılmaz	80	Şeref Bakşık	2	Celâl Ertuğ	1
Muhsin Batur	14	Muhittin Taylan	2	Zeyyat Baykara	1
Cahit Karakaş	9	Cevdet Sunay	2	Necdet Uğur	1
İhsan Sabri Çağlayangil	8	Yakup Üstün	2	Naci Gacıroğlu	1
Hasan Akkuş	8	Fahri Özdilek	1	Hilmi Firat	1
Sırrı Atalay	6	Bahri Dağdaş	1	Necmettin Erbakan	1
Faik Türün	5	Sadi Irmak	1	Mehmet Yüceler	1
Şener Battal	5	Celâl Yardımcı	1	İrfan Özaydınlı	1
Esat Kırathoğlu	4	Nilüfer Gürsoy	1	Nurettin OK	1
Sadettin Bilgiç	4	Sıtkı Yırcalı	1	Nemin Abadan Unat	1
Kemal Güven	3	Orhan Eyüboğlu	1	Turan Güneş	1
Fevzi Ergun	3	Şerif Tüten	1	Geçersiz	16
Hayrettin Erkmen	3	Kemal Cantürk	1	Boş	352
İsmail Hakkı Köylüoğlu	3	Yusuf Çetin	1		
Kemal Kayacan	3	Şükrü Meto	1		
2. Tur 25.03.1980 Oylamaya Katılan: 406 İlk 2 turda Cumhurbaşkanı seçim için 423(2/3) oy arandığından ismen tasnif yapılmamıştır. Nurettin Yılmaz adaylıktan çekilmiştir.					
3. Tur 26.03.1980 Oylamaya Katılan: 504 Adaylık için Bingöl Milletvekili Hasan Celâlettin Ezman müracaat etmiştir. Cumhurbaşkanı seçilme yeterliğine sahip diğer üyeler için çıkan oylarda tasnife tabi tutulmuştur.					
Hasan Celâlettin Ezman	81	Hasan Akkuş	19	Muhtelif Oylar	91
Muhsin Batur	38	İsmail Hakkı Köylüoğlu	16	Geçersiz	9
Naci Gacıroğlu	11	Kemal Kayacan	11	Boş	228
4. Tur 26.03.1980 Oylamaya Katılan: 253 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
5. Tur 27.03.1980 Oylamaya Katılan: 474 Bingöl Milletvekili H. Celâlettin Ezman adaylıktan çekilmiştir. Ankara Senatörü İbrahim Öztürk aday olmuştur.					
İbrahim Öztürk	71	Celâl Ertuğ	24	Geçersiz Oy	9
Muhsin Batur	55	İsmail Hakkı Köylüoğlu	18	Boş	202
Kemal Kayacan	29	Muhtelif Oylar	66		
6. Tur 27.03.1980 Oylamaya Katılan: 184 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
7. Tur 28.03.1980 Oylamaya Katılan: 362					
İbrahim Öztürk	55	İsmail Hakkı Köylüoğlu	10	Boş	162
Muhsin Batur	52	Muhtelif Oylar	58		

Kemal Kayacan	18	Geçersiz Oy	8		
8. Tur 28.03.1980 Oylamaya Katılan: 129 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
9. Tur 31.03.1980 Oylamaya Katılan: 385					
Muhsin Batur	48	Kemal Kayacan	10	Boş	211
İbrahim Öztürk	45	Muhtelif Oylar	26		
İsmail Hakkı Köylüoğlu	34	Geçersiz Oylar	11		
10. Tur 31.03.1980 Oylamaya Katılan: 129 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
11. Tur 01.04.1980 Oylamaya Katılan: 436 Sivas Senatörü Tahsin Türkay, Osman Salihoğlu'nu aday gösterdiğini beyan etmiş ancak yazılı müracaat istenmiştir.					
İbrahim Öztürk	65	İsmail Hakkı Köylüoğlu	24	Geçersiz Oylar	9
Muhsin Batur	56	Kemal Kayacan	13	Boş	209
Osman Salihoğlu	26	Çeşitli Oylar	34		
12. Tur 01.04.1980 Oylamaya Katılan: 189 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
13. Tur 02.04.1980 Oylamaya Katılan: 428 Ankara Senatörü İbrahim Öztürk adaylığını ertelediğini beyan etmiştir (çekilmiştir). Öztürk beyanında Anayasanın 15 gün içinde cumhurbaşkanı seçmeyi emrettiğini söylemiştir. Başkan Cahit Karakaş seçime adaysız olarak devam edilebileceğini önceki turlarda adayların kendiliğinden ortaya çıktığını belirtmiştir.					
Muhsin Batur	114	Osman Salihoğlu	21	Geçersiz Oylar	7
İsmail Hakkı Köylüoğlu	26	Çeşitli Oylar	60	Boş	200
14. Tur 02.04.1980 Oylamaya Katılan: 181 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
15. Tur 03.04.1980 Oylamaya Katılan: 472 İstanbul Milletvekili Abdullah Tomba, MSP Erzurum Senatörü Lütfi Doğan'ı aday göstermiştir.					
Muhsin Batur	131	Hasan Akkuş	23	Boş	161
Lütfi Doğan	83	Osman Salihoğlu	16		
İsmail Hakkı Köylüoğlu	30	Çeşitli Oylar	28		
16. Tur 03.04.1980 Oylamaya Katılan: 228 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
17. Tur 04.04.1980 Oylamaya Katılan: 408					
Muhsin Batur	121	Osman Salihoğlu	27	Geçersiz Oylar	3
Lütfi Doğan	49	İsmail Hakkı Köylüoğlu	20	Boş	124
Hasan Akkuş	37	Çeşitli Oylar	27		
18. Tur 04.04.1980 Oylamaya Katılan: 153 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
19. Tur 07.04.1980 Oylamaya Katılan: 409 MSP Grubunca cumhurbaşkanı seçilinceye kadar TBMM'nin her gün saat 15-24 arası çalışmasını isteyen bir önerge verilmiş ve önerge kabul edilmiştir. Ayrıca MSP Adana Milletvekili Hasan Aksay Anayasanın cumhurbaşkanının 15 gün içinde seçilmesini emrettiği yorumunu getirmiştir.					

Muhsin Batur	125	Kemal Kayacan	11	Boş	181
Lütfi Doğan	46	Çeşitli Oylar	15		
İsmail Hakkı Köylüoğlu	28	Geçersiz Oylar	3		
20. Tur 07.04.1980 Oylamaya Katılan: 163 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
21. Tur 08.04.1980 Oylamaya Katılan: 445 MHP Grubunca Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar TBMM'nin haftanın 2 gününü yasama faaliyetlerine ayırmasına dair bir önerge verilmiş bu önerge reddedilmiştir. MHP'liler, 264 üyeli AP ve 267 Üyeli CHP'nin seçilme şansı olan adayları meclisin huzuruna çıkarmadığını belirtmiştir. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in " <i>parlamento na-ehl bir cumhurbaşkanı seçecek değil; ince eleme sık dokuma bundan dolaydır</i> " sözü tartışma konusu olmuştur.					
Muhsin Batur	53	İsmail Hakkı Köylüoğlu	22	Çeşitli Oylar	46
Lütfi Doğan	51	Kemal Kayacan	15	Boş	258
22. Tur 08.04.1980 Oylamaya Katılan: 272 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
23. Tur 09.04.1980 Oylamaya Katılan: 458					
Muhsin Batur	64	Kemal Kayacan	10	Boş	249
Lütfi Doğan	46	Çeşitli Oylar	42		
İsmail Hakkı Köylüoğlu	40	Geçersiz Oylar	7		
24. Tur 09.04.1980 Oylamaya Katılan: 251 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
25. Tur 10.04.1980 Oylamaya Katılan: 581 AP Grup Başkanvekilleri Oğuz Aygün, Cahit Dalokay ve Gıyasettin Karaca tarafından İstanbul Milletvekili Dr. Sadettin Bilgiç Aday gösterilmiştir. MSP Erzurum Senatörü Lütfi Doğan oyları bölmek ve daha süratli sonuç almak gerekçesiyle adaylıktan çekilmiştir.					
Sadettin Bilgiç	183	İhsan Sabri Çağlayangil	18	Geçersiz Oylar	9
Muhsin Batur	76	Çeşitli Oylar	61	Boş	234
26. Tur 10.04.1980 Oylamaya Katılan: 504					
Sadettin Bilgiç	193	İhsan Sabri Çağlayangil	15	Geçersiz Oylar	2
Muhsin Batur	106	Çeşitli Oylar	44	Boş	144
27. Tur 10.04.1980 Oylamaya Katılan: 225 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
28. Tur 11.04.1980 Oylamaya Katılan: 548					
Sadettin Bilgiç	200	İhsan Sabri Çağlayangil	20	Geçersiz Oylar	8
Muhsin Batur	121	Çeşitli Oylar	49	Boş	150
29. Tur 11.04.1980 Oylamaya Katılan: 450					
Sadettin Bilgiç	187	İhsan Sabri Çağlayangil	16	Geçersiz Oylar	10
Muhsin Batur	111	Çeşitli Oylar	26	Boş	100
30. Tur 11.04.1980 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
31. Tur 12.04.1980 Oylamaya Katılan: 301 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
32. Tur 14.04.1980 Oylamaya Katılan: 525					

Sadettin Bilgiç	185	Kemal Kayacan	12	Boş	141
Muhsin Batur	128	Çeşitli Oylar	29		
İhsan Sabri Çağlayangil	15	Geçersiz Oylar	15		
33. Tur 14.04.1980 Oylamaya Katılan: 318					
Muhsin Batur	98	Çeşitli Oylar	26	Boş	107
Sadettin Bilgiç	80	Geçersiz Oylar	7		
34. Tur 14.04.1980 Oylamaya Katılan: 185 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
35. Tur 15.04.1980 Oylamaya Katılan: 573 CHP Grup Başkanvekilleri Metin Tüzün, Erdoğan Bakkalbaşı, Coşkun Karagözoğlu ve Orhan Vural tarafından Senatör Muhsin Batur Aday olarak gösterilmiştir.					
Muhsin Batur	263	Çeşitli Oylar	28	Boş	62
Sadettin Bilgiç	185	Geçersiz Oylar	35		
36. Tur 15.04.1980 Oylamaya Katılan: 573 Oylama öncesi doktor, sayın gibi unvan ve hitapların konulduğu ve bunların işaret sayıldığı yolunda tartışmalar olmuştur.					
Muhsin Batur	265	Çeşitli Oylar	17	Boş	38
Sadettin Bilgiç	209	Geçersiz Oylar	14		
37. Tur 15.04.1980 Oylamaya Katılan: 63 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
38. Tur 16.04.1980 Oylamaya Katılan: 552					
Muhsin Batur	258	Çeşitli Oylar	21	Boş	49
Sadettin Bilgiç	218	Geçersiz Oylar	6		
39. Tur 16.04.1980 Oylamaya Katılan: 333					
Muhsin Batur	252	Çeşitli Oylar	7	Boş	34
Sadettin Bilgiç	35	Geçersiz Oylar	5		
40. Tur 16.04.1980 Oylamaya Katılan: 109 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
41. Tur 17.04.1980 Oylamaya Katılan: 568					
Muhsin Batur	290	Çeşitli Oylar	21	Boş	49
Sadettin Bilgiç	204	Geçersiz Oylar	6		
42. Tur 17.04.1980 Oylamaya Katılan: 540					
Muhsin Batur	254	Çeşitli Oylar	12	Boş	39
Sadettin Bilgiç	224	Geçersiz Oylar	11		
43. Tur 17.04.1980 Oylamaya Katılan: 55 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
44. Tur 21.04.1980 Oylamaya Katılan: 162 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
45. Tur 24.04.1980 Oylamaya Katılan: 367 Muhsin Batur'un 41. tur oylamada 290 oy alması hakkında basında çıkan iddialar tartışılmıştır. TBMM Birleşik toplantısının yapıldığı sırada Cumhuriyet Senatosunun da toplantı halinde olması tartışma konusu olmuştur.					

Muhsin Batur	225	Çeşitli Oylar	8	Boş	47
Sadettin Bilgiç	82	Geçersiz Oylar	5		
46. Tur 24.04.1980 Oylamaya Katılan: 151 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
47. Tur 25.04.1980 Oylamaya Katılan: 399					
Muhsin Batur	247	Çeşitli Oylar	5	Boş	54
Sadettin Bilgiç	92	Geçersiz Oylar	1		
48. Tur 25.04.1980 Oylamaya Katılan: 189 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
49. Tur 28.04.1980 Oylamaya Katılan: 456 Aydınlık Gazetesinde Doğu Perinçek imzasıyla yayımlanan “Türkiye’de Parlamento Zamanını Doldurdu mu” başlıklı makalede yer alan “..bazı kişiler parlamentoyu ahır ilan ederek”, “..iktidar yolunu darbeler yaparak açmaya çalışacaktır” sözleri tartışma konusu olmuştur.					
Muhsin Batur	241	Çeşitli Oylar	113	Boş	55
Sadettin Bilgiç	145	Geçersiz Oylar	2		
50. Tur 28.04.1980 Oylamaya Katılan: 244 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
51. Tur 29.04.1980 Oylamaya Katılan: 584					
Muhsin Batur	264	Çeşitli Oylar	19		
Sadettin Bilgiç	246	Boş	55		
52. Tur 29.04.1980 Oylamaya Katılan: 560					
Muhsin Batur	253	Çeşitli Oylar	5	Boş	51
Sadettin Bilgiç	234	Geçersiz Oylar	17		
53. Tur 29.04.1980 Oylamaya Katılan: 188 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
54. Tur 30.04.1980 Oylamaya Katılan: 578					
Sadettin Bilgiç	250	Hayrettin Erkmen	14	Geçersiz Oylar	10
Muhsin Batur	240	Çeşitli Oylar	10	Boş	54
55. Tur 30.04.1980 Oylamaya Katılan: 544					
Sadettin Bilgiç	237	Hayrettin Erkmen	14	Geçersiz Oylar	3
Muhsin Batur	237	Çeşitli Oylar	8	Boş	45
56. Tur 30.04.1980 Oylamaya Katılan: 139 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
57. Tur 01.05.1980 Oylamaya Katılan: 534					
Muhsin Batur	242	Çeşitli Oylar	14	Boş	37
Sadettin Bilgiç	236	Geçersiz Oylar	5		
58. Tur 01.05.1980 Oylamaya Katılan: 286 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
59. Tur 02.05.1980 Oylamaya Katılan: 347					
Muhsin Batur	255	Çeşitli Oylar	4	Boş	29

Sadettin Bilgiç	56	Geçersiz Oylar	3		
60. Tur 02.05.1980 Oylamaya Katılan: 188 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
61. Tur 06.05.1980 Oylamaya Katılan: 460					
Muhsin Batur	281	Çeşitli Oylar	10	Boş	45
Sadettin Bilgiç	115	Geçersiz Oylar	9		
62. Tur 06.05.1980 Oylamaya Katılan: 261 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
63. Tur 07.05.1980 Oylamaya Katılan: 410 MHP Grubunca Meclislerin yasama çalışmalarına imkan tanımak üzere TBMM Birleşik toplantılarının Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri yapılmasına dair bir önerge verilmiş bu önerge reddedilmiştir. Önerge tartışılırken Aydın Senatörü İskender Cenap Ege Cumhurbaşkanlığı seçiminin bir an önce bitirilememesinin nedenini tüzük ve Anayasa olarak göstermiştir.					
Muhsin Batur	245	Çeşitli Oylar	7	Boş	45
Sadettin Bilgiç	113	Geçersiz Oylar	5		
64. Tur 07.05.1980 Oylamaya Katılan: 127 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
65. Tur 08.05.1980 Oylamaya Katılan: 347					
Muhsin Batur	207	Çeşitli Oylar	4	Boş	33
Sadettin Bilgiç	99	Geçersiz Oylar	4		
66. Tur 08.05.1980 Oylamaya Katılan: 101 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
67. Tur 12.05.1980 Oylamaya Katılan: 448					
Muhsin Batur	214	Çeşitli Oylar	7	Boş	36
Sadettin Bilgiç	176	Geçersiz Oylar	15		
68. Tur 12.05.1980 Oylamaya Katılan: 163 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
69. Tur 13.05.1980 Oylamaya Katılan: 546					
Muhsin Batur	273	Çeşitli Oylar	6	Boş	42
Sadettin Bilgiç	214	Geçersiz Oylar	11		
70. Tur 13.05.1980 Oylamaya Katılan: 484					
Muhsin Batur	274	Çeşitli Oylar	4	Boş	36
Sadettin Bilgiç	165	Geçersiz Oylar	5		
71. Tur 13.05.1980 Oylamaya Katılan: 86 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
72. Tur 14.05.1980 Oylamaya Katılan: 560					
Muhsin Batur	275	Çeşitli Oylar	9	Boş	42
Sadettin Bilgiç	228	Geçersiz Oylar	6		
73. Tur 14.05.1980 Oylamaya Katılan: 226 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					

74. Tur 15.05.1980 Oylamaya Katılan: 469 Muhsin Batur adaylıktan çekilmiştir.					
Sadettin Bilgiç	203	Çeşitli Oylar	13	Boş	115
Muhsin Batur	136	Geçersiz Oylar	2		
75. Tur 15.05.1980 Oylamaya Katılan: 131 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
76. Tur 20.05.1980 Oylamaya Katılan: 371					
Sadettin Bilgiç	146	Çeşitli Oylar	12	Boş	129
Muhsin Batur	82	Geçersiz Oylar	2		
77. Tur 20.05.1980 Oylamaya Katılan: 125 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
78. Tur 20.05.1980 Oylamaya Katılan: 416					
Sadettin Bilgiç	177	Çeşitli Oylar	5	Boş	149
Muhsin Batur	81	Geçersiz Oylar	4		
79. Tur 21.05.1980 Oylamaya Katılan: 97 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
80. Tur 22.05.1980 Oylamaya Katılan: 345					
Sadettin Bilgiç	155	Çeşitli Oylar	10	Boş	110
Muhsin Batur	67	Geçersiz Oylar	3		
81. Tur 22.05.1980 Oylamaya Katılan: 92 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
82. Tur 28.05.1980 Oylamaya Katılan: 373					
Sadettin Bilgiç	120	Çeşitli Oylar	9		
Muhsin Batur	86	Boş	158		
83. Tur 28.05.1980 Oylamaya Katılan: 84 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
84. Tur 29.05.1980 Oylamaya Katılan: 329					
Sadettin Bilgiç	116	Çeşitli Oylar	8	Boş	127
Muhsin Batur	73	Geçersiz Oylar	5		
85. Tur 29.05.1980 Oylamaya Katılan: 50 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
86. Tur 02.06.1980 Oylamaya Katılan: 184 İstanbul Milletvekili Sadettin Bilgiç AP'nin cumhurbaşkanlığı seçimini anayasa tadiliyle millete götürmeye karar verdiğini ve gerekli değişiklik teklifini meclise sunduğunu belirterek adaylıktan çekilmiştir. Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
87. Tur 03.06.1980 Oylamaya Katılan: 548 CHP Grup Başkanvekilleri Metin Tüzün, Erdoğan Bakkalbaşı, Coşkun Karagözoğlu ve Orhan Vural tarafından Senatör Muhsin Batur Aday olarak gösterilmiştir. AP Grup Başkanvekilleri Cahit Dalokay ve Gıyasettin Karaca tarafından Manisa Milletvekili Faik Türün Aday gösterilmiştir.					

Muhsin Batur	293	Çeşitli Oylar	2	Boş	33
Faik TÜRÜN	211	Geçersiz Oylar	9		
88. Tur 03.06.1980 Oylamaya Katılan: 511					
Muhsin Batur	294	Çeşitli Oylar	2		
Faik TÜRÜN	188	Boş	25		
89. Tur 03.06.1980 Oylamaya Katılan: 49 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
90. Tur 04.06.1980 Oylamaya Katılan: 563					
Muhsin Batur	296	Çeşitli Oylar	3	Boş	28
Faik TÜRÜN	232	Geçersiz Oylar	4		
91. Tur 04.06.1980 Oylamaya Katılan: 542 İstanbul Milletvekili Muammer Aksoy tarafından MSP Grubunun bulunduğu yerde bir bildiri (mektup) dağıtılmıştır.					
Muhsin Batur	295	Çeşitli Oylar	2	Boş	23
Faik TÜRÜN	217	Geçersiz Oylar	5		
92. Tur 04.06.1980 Oylamaya Katılan: 304 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
93. Tur 05.06.1980 Oylamaya Katılan: 573					
Muhsin Batur	303	Çeşitli Oylar	4		
Faik TÜRÜN	235	Boş	31		
94. Tur 05.06.1980 Oylamaya Katılan: 554					
Muhsin Batur	298	Çeşitli Oylar	6		
Faik TÜRÜN	228	Boş	22		
95. Tur 05.06.1980 Oylamaya Katılan: 344					
Muhsin Batur	293	Geçersiz Oylar	1		
Çeşitli Oylar	9	Boş	41		
96. Tur 05.06.1980 Oylamaya Katılan: 125 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
97. Tur 06.06.1980 Oylamaya Katılan: 555					
Muhsin Batur	293	Geçersiz Oylar	10		
Faik TÜRÜN	222	Boş	30		
98. Tur 06.06.1980 Oylamaya Katılan: 525 Muhsin Batur oylamadan sonra adaylıktan çekilmiştir.					
Muhsin Batur	291	Geçersiz Oylar	7		
Faik TÜRÜN	202	Boş	25		
99. Tur 06.06.1980 Oylamaya Katılan: 64 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
100. Tur 09.06.1980 Oylamaya Katılan: 272 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
101. Tur 11.06.1980 Oylamaya Katılan: 354					

Faik Türün	204	Geçersiz Oylar	2		
Çeşitli Oylar	9	Boş	139		
102. Tur 11.06.1980 Oylamaya Katılan: 75 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
103. Tur 12.06.1980 Oylamaya Katılan: 335					
Faik Türün	199	Geçersiz Oylar	2		
Çeşitli Oylar	8	Boş	126		
104. Tur 12.06.1980 Oylamaya Katılan: 123 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
105. Tur 16.06.1980 Oylamaya Katılan: 251 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
106. Tur 18.06.1980 Oylamaya Katılan: 181 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
107. Tur 24.06.1980 Oylamaya Katılan: 270 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
108. Tur 02.07.1980 Oylamaya Katılan: 115 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
109. Tur 03.07.1980 Oylamaya Katılan: 393					
Faik Türün	246	Çeşitli Oylar	11		
Kemal Kayacan	29	Boş	107		
110. Tur 03.07.1980 Oylamaya Katılan: 63 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
111. Tur 16.07.1980 Oylamaya Katılan: 86 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
112. Tur 23.07.1980 Oylamaya Katılan: 167 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
113. Tur 18.08.1980 Oylamaya Katılan: 166 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					
114. Tur 21.08.1980 Oylamaya Katılan: 410 CHP'li Üyeler Metin Tüzün, Erdoğan Bakkalbaşı, Coşkun Karagözoğlu ve Orhan Vural tarafından Ankara Milletvekili Kemal Kayacan aday gösterilmiştir.					
Kemal Kayacan	211	Boş	27		
Faik Türün	167	Geçersiz Oylar	5		
115. Tur 21.08.1980 Oylamaya Katılan: 163 Salt çoğunluk bulunmadığından ismen tasnif yapılmamıştır.					

EK-11

1982 Anayasasının Cumhurbaşkanı Seçimi ile Cumhurbaşkanının Görev, Yetki ve Sorumsuzluk Halini Düzenleyen Maddeleri

Nitelikleri ve Tarafsızlığı: *Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk Vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür. Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer (Md. 101).*

Seçimi: *Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır. Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir. En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tam sayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir. Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder (Md. 102).*

Andiçmesi: *Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde andiçer: Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve Milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkıplarına ve laik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanmasını ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine and içerim (Md. 103).*

Görev ve Yetkileri: *Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.*

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halk oyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğüne, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

*Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,
Milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,
Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,
Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,
Genelkurmay Başkanını atamak,
Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,
Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,
Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,
Kararnameleri imzalamak,
Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,
Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak,
Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak,
Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,
Üniversite rektörlerini seçmek,*

c) Yargı ile ilgili olanlar:

*Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.
Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır (Md.104).*

*Sorumluluk ve Sorumsuzluk Hali: Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili Bakan sorumludur. Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.
Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır (Md. 105).*

Cumhurbaşkanına Vekillik Etme: Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır (Md. 106).

Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği: Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir (Md. 107).

*Devlet Denetleme Kurulu: İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluştaki, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.
Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır.
Devlet Denetleme Kurulunun üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından, Cumhurbaşkanınca atanır. Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir (Md. 108).*

EK-12

1982 Anayasasının Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığına Seçilmesi ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi ile İlgili Geçici Maddeleri

Geçici 1. Madde:

Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanlığı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak içtiği and yürürlükte kalır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır. Cumhurbaşkanı, ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanı oluşuncaya kadar, 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla teşekkül etmiş olan Milli Güvenlik Konseyinin Başkanlığını da yürütür. İlk milletvekili genel seçimleri sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanış görevi başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, Cumhurbaşkanlığının herhangi bir surette boşalması halinde, Milli Güvenlik Konseyinin en kıdemli üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanış Anayasaya göre yeni Cumhurbaşkanını seçinceye kadar, Cumhurbaşkanına vekalet eder ve O'nun Anayasadaki bütün görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanır.

Geçici 2. Madde:

12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla kuruluşu gösterilen Milli Güvenlik Konseyi, Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu ile Seçim Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanış Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında kanunlara göre görevlerini devam ettirir. Anayasanın kabulünden sonra 2356 sayılı kanunun 3 üncü maddesindeki Milli Güvenlik Konseyi üyeliklerinden birisinin herhangi bir nedenle boşalması halinde doldurulması usulüne ilişkin hüküm uygulanmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Milli Güvenlik Konseyi Üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını alırlar. Milli Güvenlik Konseyi üyesi olarak 18 Eylül 1980 tarihinde içtikleri and yürürlükte kalır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz bulundukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukuki varlığı sona erer.

Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri şunlardır :

- a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, laiklik ilkesine, Atatürk inkılaplarının, milli güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna, milletlerarası anlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;
- b) Cumhurbaşkanının istemi ve tespit edeceği süre içinde Milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet işlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;
- c) Cumhurbaşkanının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmak.

Geçici 9. Madde: İlk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı kurulduktan sonra altı yıllık süre içinde yapılacak Anayasa değişikliklerini Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisinin geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunu, aynen kabul edip tekrar Cumhurbaşkanı'na gönderebilmesi, üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun oyu ile mümkün olabilir.

Geçici 15. Madde: 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2256 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz. Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufla bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır. Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

EK-13

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla Yaptığı Teşekkür

Konuşması 31 Ekim 1989

(TBMMTD, 31.10.1989:128)

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri;

Türkiye Büyük Millet Meclisinin beni, sekizinci Cumhurbaşkanı seçerek gösterdiği büyük teveccühe şükran borçluyum; hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Aziz Atatürk ile başlayan bu Yüce makama layık olabilmek için her türlü gayreti göstereceğimden emin olabilirsiniz.

Milletimizi birlik ve beraberlik içinde tutmak, memleketimizi çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak, devletimizi yüceltmek için bütün gücümle çalışacağım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendi üyeleri arasından birisini Cumhurbaşkanı seçme bilinç ve iradesini göstererek, milletten aldığı yetki ve gücün tam hakkını vermiştir. Bu seçim, aslında, demokrasinin zaferidir.

Bu noktada, sizlere, altı yıl üyesi olmak şerefini taşıdığım Türkiye Büyük Millet Meclisine, veda ediyorum. Bu mukaddes çatı altında geçirdiğim yılları, sizlerle tanışmış olmayı, sizlerle birlikte çalışmayı Tanrı'nın bana verdiği armağanlar olarak kabul ediyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün üyelerine allahaısmarladık diyor, en içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Sağ olunuz.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Görevine Başlaması Dolayısıyla

Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Konuşma - 9 Kasım 1989

(TBMMD, 09.11.1989:302-306)

CUMHURBAŞKANI TURGUT ÖZAL — *Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, herkesin, insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma, Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andiçerim. ("Bravo" sesleri, ayakta alkışlar) (İstiklal marşı)*

CUMHURBAŞKANI TURGUT ÖZAL — *Yüce Meclisin Sayın Başkanı ve değerli üyeleri; az önce ettiğim yemin ile, Türkiye Cumhuriyetinin 8 inci Cumhurbaşkanı olarak, bu kutsal göreve bilfiil başlamış bulunuyorum.*

Benim naçiz şahsiyetime bu yüce makamı layık gördüğünüz için, hepinize bir kere daha teşekkür eder, şükran duygularımı sunarım.

Değerli milletvekilleri, Türkiye'nin, bugüne olduğu gibi, geleceğine de ışık tutacak, yön verecek en yüce heyet sizlersiniz. Ülkemizin geleceğinin ışıkları ise, yakın tarihimizde gizlidir.

20 inci Yüzyılın başlarından, cumhuriyetin kuruluşuna kadar, Türkiye, dünya tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir tarih parçası yaşamıştır. Koskoca bir imparatorluk, dört yıllık bir savaştan sonra yıkılmıştır. Çöken imparatorluğun enkazı üzerinde, mağlup gibi görünen bir millet, "düveli muazzama" denilen galip devletleri, kurtuluş savaşıyla mağlup etmiştir.

Dünya tarihinde buna benzer bir olgu mevcut değildir. Altmışaltı yıl önce, başta büyük Atatürk olmak üzere, dönemin yüce meclisi, cumhuriyeti bu şartlar içinde kurmuşlardır. Onlardan bize kalan en büyük miras, cumhuriyettir. Cumhuriyet kurulduğunda 13,5 milyondan ibaret nüfusumuz, bugün 56 milyona geldi; yüzyılın sonunda nüfusumuz 65 milyonu geçecektir. Türkiye, hiçbir kuşku yoktur ki, 2000'li yılların başlarında, Avrupa'nın büyük ülkeleri arasında olacaktır. Türkiyemiz, artık, nüfusu fazla, halkı yoksul, kalkınmamış ülkeler arasından çıkmıştır.

Önümüzdeki yakın dönemde görmeyi arzu ettiğimiz Türkiye, Avrupa Topluluğu içinde mümtaz yerini almış bir Türkiye'dir. Bu uğurda ülkemiz bugüne kadar epey mesafe kat etmiştir. Ancak, yapılanları yeterli görmememiz; milletle arası yarıştı, hem ekonomik, hem sosyal alanda ve nihayet demokrasiyi kökleştirmede ön sıralara gelmemiz esastır.

Öte yandan, geniş bir kültür yelpazesine sahip bir cihan imparatorluğunun yıkılışından doğan bu ülkenin, millî bir devlet halinde, insanlarını kaynaştırması, birlikte tutması ve böylece güçlendirmesi, en önemli hedefi olmalıdır. Sayın milletvekilleri, 21 inci Yüzyıla doğru giderken, üç büyük, üç temel hürriyeti geliştirmenin, sınıksız korumanın, uygar dünyanın önde gelen devletlerinden biri olmamızın vazgeçilmez şartı olduğunu görmeliyiz. Bu üç hürriyetten birincisi; düşünce hürriyetidir. Düşünme kabiliyeti çeşitli yollarla engellenen, düşündüğünü söyleyemeyen, düşünceye saygıyı öğrenemeyen bir toplumun, ilerlemesine, gelişmesine, imkan ve ihtimal yoktur. Bir toplumun bütünleşmesinin temel şartı, her ferdin, her kurumun, bir diğerinin düşüncesine saygı göstermesidir. Buna karşılık saygı zemini üzerinde, serbestçe tartışarak, daha iyiyi, daha doğruyu ve daha güzeli üretmesidir.

Eğer, düşünce hürriyeti, düşünceyi ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilinci oluşmazsa, işte o zaman, kutuplaşmalar, kamplaşmalar, bölünme parçalanmalar da doğar.

Şunu, bütün inancımın huzurunuzda ifade etmek isterim: Millî birliğimizi korumanın vazgeçilmez gereği düşünce hürriyeti, ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilincidir.

İkinci hürriyet ise, evrensel kapsamda ve evrensel anlamda, insanın insana duyduğu sevginin, saygının simgesi ve göstergesidir. Bu hürriyet de, evrensel anlamda din ve vicdan hürriyetidir.

Laik ve demokratik olma iddiası ve iradesindeki gelişmiş ülkeler, bu hürriyete sınıksız sarılmayı başarmış ülkelerdir. Çünkü; yalnız, huzurlu insan, dini ve vicdanı baskı altında tutulmayan insan, daha çok çalışma, daha çok kazanma ve kendi vicdani inançları içinde mutlu yaşama istek ve kabiliyetine sahiptir.

Laikliğin temel bir gereği vardır: Din ve vicdan hürriyeti. Din ve vicdan hürriyetinin de tek bir güvencesi vardır.: Laiklik. Bu iki temel kavram birbirlerinin varlık nedenidir; her biri, bir diğèrinin koruyucusudur. Üçüncü, büyük hürriyet: teşebbüs hürriyetidir.

Uygar bir rekabet ortamı içinde, insanların daha çok çalışma, daha çok çalışma, daha çok kazanma isteklerinin önüne engel konulmamalıdır.

Asla, yasakçılığa sapmamak, devlet müdahaleciliğini asgari seviyede tutmak, kalkınmanın, ilk ve temel gereğidir.

Eğer, ferdin , iş kurma, teşebbüse girişme, daha çok çalışıp, daha çok üretip, daha çok kazanma hevesi engellenirse, bir milletin kalkınmasına imkan var mıdır ? Ama , fert, bu maçlar yönünde, devlet, bürokrasi ve toplum tarafından desteklenirse, bir millet elbette ki hızla kalkınacaktır.

Derin inancım odur ki , Batı'nın gelişmiş ülkelerine, ekonomik alanda bir an önce yetişmemizin ana motoru, teşebbüs hürriyetidir.

Sayın milletvekilleri, 21 inci yüzyıla doğru yol aldığımız şu dönemde, dünya hızla değişmektedir. Dünyanın çehresini değiştiren insanlığa, uzayda, tıpta, eğitimde ve günlük yaşantısında yepyeni boyutlar açan asli unsur, yüksek teknolojidir. Türkiyemiz, behemehal, dünyayı değiştiren bu ileri teknoloji çağını yakalamalıdır.

Bu gelişmenin içinde yer alabilmek, ancak, sözünü ettiğim bu üç hürriyeti benimsemek ile mümkündür. Nitekim, bunun en güzel örneğini, yaşadığımız son yıllarda en katı doktriner sistemlerin değişmesinde görüyoruz;bu üç hürriyetin vazgeçilmezliğinin evrensel boyutta idrak edilmesine görüyoruz.

Sayın millet vekilleri, dünyanın her köşesinde,bugün değişiklik rüzgarları esmektedir. Demokratikleşme ve serbestleşme, Doğu Avrupa'yı sarmaktadır. Avrupa entegrasyonu yeni boyutlar kazanmaktadır. Uzakdoğu, Japonya'nın etrafında yeni bir ekonomik güç odağı oluşturmaktadır. Bu gelişmeler karşısında, kuzey Amerika'nın iki büyük devleti de imkanlarını birleştirme zorunluluğunu hissetmişlerdir.

Süratla değişen bu dünyada, bizim için değişmeyen tek şey, ulu önder Atatürk'ün vaz ettiği, "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesidir. Bu ilkeye sadakatle bağlı olan Türkiye, bütün dünya ülkeleriyle ve özellikle komşularıyla, daima, işbirliğine ve dostluk bağlarına dayalı ilişkiler sürdürmeyi kendine şiar edinmiştir. Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, iç işlerine karışmama ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi, bu ilişkilerin temelini teşkil etmiştir.

Jeopolitik önemini her zaman koruyacak olan Türkiye, yeni yüzyılın eşiğinde, teknolojik gelişmelerin dünyamıza getirdiği değişik boyut ve şartlarda aktif dış politikasına özellikle sürdürmek zorundadır.

Ülkemiz,cumhuriyet ile birlikte, hedeflediği yönde kararlılıkla ilerlemektedir; dünyanın değişen şartları ne olursa olsun, kendi kaderini tayin etme artık daha fazla sahiptir.

Sayın milletvekilleri, ekonomik ve teknolojik gelişme iradesinin altında bir başka irade daha olmak zorundadır. Bu irade de, her milletin olduğu gibi, Türk Milletinin de kendisini müdafaa etme kabiliyetinin arttırılmasıdır. Amaç , ülkemizin, kendisini savaşta koruyacak bir caydırıcı güç edinmesidir. Bu caydırıcı gücün önemli bir esası da, yüksek teknolojiye dayanan savunma sanayiidir.

Silahlı kuvvetlerimizi güçlü kılma, savunma sanayimize çağdaş boyutlar getirme, dün olduğu gibi, bundan böyle de milli bir hedef olmalıdır.

Sayın milletvekilleri, mutlu geleceğimiz için, önce Parlamentomuzun benimsemesi, sonra da bütün toplumumuza adım adım benimsetilmesi gereken, son derece önemli gördüğüm bir kavram var: Bu kavram da, hoşgördür ,toleranstır. Bu alanda esas görev, yüce heyetimize düşmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk halkı adına, demokrasi kuralları içinde, Türkiye'yi yöneten en yüce makamdır; ama, konunu bir başka boyutu daha var. Bir zamanların siyasi deyimi ve siyasi gerçeği ile, çatıda kavga başlayınca, bu kavganın dalga dalga bütün toplumumuza yayıldığını biliyoruz. Çatıda kavganın, fert ve millet olarak bizlere nelere mal olduğunu gördük, yaşadık. "kavgasız Türkiye" kavramı, kavgalı bir Türkiye'den çeşitli çıkarlar uman dış ve iç düşmanlara karşı en sağlam kalemizdir.

Yüce Meclisin rehberliğinde, hoş görölü kavramının, tolerans kavramının, akılcı her gelişmeyi hemen benimseyen Türk milletinden kabul göreceği muhakkaktır.

Dünyanın gelişmiş, demokratik ve uygar ülkeleri arasında yer almaya azmetmiş bir Türkiye'nin gündemine behemehal şu konuda gelmelidir: İnsan hakları.

Bir gerçeği huzurunuzda bir kez daha vurgulamak isterim. Devlette, kalkınmada, iktisadi gelişme de, tek bir amaç taşır: İnsanın, insanca, özgürce, refah ve mutluluk içinde yaşaması. İnsandan daha mübarek, ne bir mahluk, ne bir kurum, ne de bir doktrin vardır. Türkiyemiz, öylesine çalkantılı on yıllık dönemler geçirmiştir ki, Batı dünyasını gözünde, Türkiye'de, bir insan hakları meselesi var olduğu tartışılmaktadır. İnsan haklarının ne olup, ne olmadığını, en gelişmiş batı ülkelerinin dahi çözebileceğine inandığımı söyleyemeyeceğim.Batını tablosu;bizim için, hiçbir zaman bir gerekçe,bir mazeret olmamalıdır; demokrasiyi, tam anlamıyla yetiştirme sürecindeki Türkiyemiz, insan haklarını da evrensel boyutta yerleştirme gayreti içinde olmalıdır. Bu amaçla, bu yüce mecliste, artık, insan hakları daimi komisyonu

kurulmalıdır. Çok önemli bir hususta da değinmek isterim. Çağdaş dünya ile eş düzeyde yaşama iradesini beyan etmiş Türkiyemiz, artık, bir hukuk reformu yapmak durumundadır. Bununla, adaletin hızla yerine gelmesi sağlanmış olacaktır; çünkü, “adalet mülkün temelidir”.

Sayın milletvekilleri, mutlu geleceğimiz için üzerinde durmamız gereken önemli bir diğer konuda, çevre korumasıdır. Çevre koruması, önce, insanlığın ortak değerlerinin korunmasıdır, doğal dengenin genç kuşaklara miras bırakılmasıdır; evlatlarımızın, torunlarımızın, gelecek nesillerimizi, Allah'ın bize lütfu olan bu doğal zenginlikler içinde yaşama hakkını korumaktır.

Bütün bunların yanı sıra, koruna bir çevre, koruna bir doğa; hıza yozlaşan, doğal erozyona uğrayan, çevresi sürekli kirlenen bir dünyada bizim için ayrı bir itibardır.

Nihayet; şunu huzurunuzda ifade etmek isterim: doğal zenginlik, temiz çevre açısından Avrupa'nın en şanslı ülkesi olan Türkiyemizin, çevre korunması yolunda, insanlığa ve kendisine karşı vecibeleri vardır. Bu vecibeleri yerine getirmek için kurulmuş bulunan Çevre koruma geçici Komisyonunun, daimi bir komisyon haline dönüştürülmesi yerinde olacaktır.

Sayın milletvekilleri, Türkiye'nin parlak geleceği için, sosyal hayatımızda, siyasi hayatımızda, kadınlarımıza çok daha geniş imkanlar tanıma zarureti vardır. Türk toplumunun ana direği, aile'dir. Türk ailesinin orta direği ise kadındır, anadır. Bu bakımdan, Türk Milletinin temel direği olan aileye çok önem vermek zorundayız. Yavrularımızı ve gençlerimizi, Türk örf-adet ve gelenekleri içinde çağdaş bir insan gibi düşünmeye yöneltecek olan, önce, aile terbiyesidir. Sayın milletvekilleri, biz, çocukları severiz, biz gençleri severiz, biz insanı severiz. Bu milli hasletimizin de hepinize getirdiği ortak vazifeler vardır.

Gençlerimizi, çeşitli gruplar arasında sevgi ve saygının, insani ilişkilerde uygar ve insancık davranışların hakim olduğu bir toplum yaratmaları yönünde eğitmeliyiz. Milli bütünlüğümüzün, tartışma konusu dahi yapılmaması gereğini anlatmalıyız.

Türk engin insanına, Türk anasına, aile babalarına düşen görev, kendisini kontrol etme kabiliyetine sahip, güçlü ve seviyeli bir nesil yetiştirmektir. Eğitim sistemimizde, sayısal sorunların yanı sıra, kalite meselesini de ele almalıyız.

Yüce meclisin değerli üyeleri, gelişen Türkiyemizin, yükselen maddi gücümüzün, ekonomik gücümüzün şu iki temel konuya destek olması gerektiği inancındayım: öncelikle, eğitimde kaliteyi yükseltmek, sonrada tüm toplumu kapsayacak bir sağlık sigortası oluşturmak.

Son söz olarak, yüce heyetimize şunu ifade etmek istiyorum :

Sayın milletvekilleri, canım pahasına da olsa, yeminime sadık kalacağım. Tarafsız kalacağıma dair yemin ettim; ama ben taraf tutacağım. Neyin tarafını tutacağım? Atatürk ilke ve inkılaplarının tarafını tutmaya devam edeceğim. Anayasal kuruluşlarımıza destek olmaya devam edeceğim. Türkiyemizin, yakın vadede, Avrupa Topluluğunun en seçkin üyelerinden biri olmasını tarafını tutacağım. Cumhurbaşkanlığı makamını her türlü iç siyaset sorunlarının üstünde duracağım. Ama halkımın içinde, mütevazı bir vatandaş olarak, halkımla birlikte yaşayarak...

Ve nihayet, sözlerimi şu idrak içersinde bitirmek istiyorum: bu sınımsız millet, bu güçlü ülkenin ve bu Büyük Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı olmak, benim için şereflerin en büyüğüdür.

Ne mutlu Türküm diyene!

Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı Görevine Başlaması Dolayısıyla

Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması – 16 Mayıs 1993

(TBMMTD, 16.05.1993:508-513)

CUMHURBAŞKANI SÜLEYMAN DEMİREL — *Cumhurbaşkanı sıfatıyla, devletin, varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma; milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, herkesin, insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma, Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andıçerim.*

(...)

Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

17 Nisan 1993 tarihinde ebediyete intikal eden 8 inci Cumhurbaşkanı Sanın Turgut Özal'ın yerine, Anayasamızın 102 nci maddesi gereğince, Meclis çoğunluğunun hemen tümünün katılımıyla, Cumhurbaşkanı seçimi yapılmış bulunmaktadır. Bu yüce göreve beni seçmiş olmanızdan sizlere teşekkürlerimi, minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve birinci Cumhurbaşkanı Büyük Atatürk ve onu takip etmiş bulunan diğer seçkin ve tarihi kişilikli devlet adamlarımız, bu mevkii, Türk milletinin kalbinde, ulu ve saygıdeğer bir makam haline getirmişlerdir.

Cumhurbaşkanı seçimi, geçmişte zaman zaman sorunlu olmuş, hatta, demokratik kuralların dışında bile taşmıştır. Böyle yüce bir makamın büyük bir sükunet içerisinde ve demokratik kurallara uygun olarak, hiçbir sorun çıkmadan doldurulabilmiş olması, Türk demokrasisinin zaferidir. Bu zaferde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri olarak hepiniz, her şeyi büyük bir olgunlukla takip eden halkımız ve basınımızın çok büyük bir payı vardır. Böylece, Türk demokrasisi, dünyaya bir defa daha rüştünü ispat etmiştir. Bu, ülkemizin saygınlığını ve itibarını artırmıştır.

Şimdi, benim görevim, hiçbir ayırım yapmaksızın, halkımızı, ülkemizin tümünü ve devletimizi kucaklamaktır. Etrafımızda bu kadar yangın ve ülkemizin bu kadar sorunu varken, geride kalmış tartışmaları güncel olarak ve ateşli bir şekilde yaşatmanın yanında değilim. Her sayfası beyaz, yepyeni bir defter açarak, ülkemizin daha iyi günlere ulaşması için iyi niyetle, ihlasla ve bütün gücümle her türlü gayreti sarf edeceğimden her kez emin olmalıdır. Bu kürsüden yedinci defa yemin etmek bana nasip oldu ve yedinci defaki yeminimde de bu söylediğim şeyleri tamamen tekrarladım ve üzerine yemin ettim.

Anayasamız, “Cumhurbaşkanı, devletin başıdır. Türk Milletinin birliğini temsil eder, Anayasanın uygulamasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir. Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir” demektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsıma tevdi ettiği bu onurlu görevi, Anayasanın ortaya koyduğu hedefe ve çizdiği çerçeveye, biraz evvel yapmış bulunduğum yemine, tam sadakatle ifa edeceğim.

Yasama, yürütme ve yargının, kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olarak ahenk içerisinde çalışmalarını sağlamak, böylece, devletimizin, hizmetinde bulunduğu halkımızın hoşnut edecek şekilde işletmesini gerçekleştirmek için gayret sarf edeceğim.

Devletimizin, halkımızı, halkımızın devletimizi sıcak bir şekilde kucaklaması, gücümüzü artıracaktır. Anayasamızın, Cumhurbaşkanının konumu, görevi, yetkisi ve etkisiyle ilgili olarak çizdiği çerçeve, zaman zaman tartışmalara sebep olmuştur. Kırk yıla yakın süredir devletin hemen her kademesinde bulunmuş olmam ve bütün gelişmeleri ya içinde ya da çok yakınında yer almış olmam dolayısıyla, deneğim ve birikiminin, devletimizi uyum içinde çalıştırmaya yararlı olacağı kanaatindeyim. Bu, fevkalade zor olan görevi, diyalog, danışma, uzlaşma, uzlaştırma, fikir alışverişiyle, bir hoşgörü ortamında ve sabırla yerine getirmeye çalışacağım. Böyle bir çerçevede başarılı ve etkili olabilmenin vazgeçilmez şartı, tarafsızlık ilkesine uymaktır.

Türkiye Cumhuriyetinin, Türk Milletinin birliğini temsil eden ve bütün vatandaşlarımızın onların siyasi partileri dahil, her türlü yasal örgütlerini kucaklamak göreviyle yükümlü olan Cumhurbaşkanının, taraf olması veya tarafsızlığa gölge düşürecek herhangi bir davranış içinde olması düşünülemez.

Tarafsızlığı, nitelediğinde siyaset olan ülke dünya sorunları dışında kalmak ve hiçbir şeye karışmamak şeklinde yorumlamak da yanlıştır. Cumhurbaşkanı, Anayasanın kendisine verdiği görevleri yaparken, sa duyunun ve kamu vicdanının denetimi altında bu görevleri gerçekleştirecektir. Doğruya, haklıya arka çıkmak, ülke menfaatlerini korumanın şartıdır.

Cumhurbaşkanı, görevini yorumlarken, bazı moral ölçüleri bulacak ve bunları kullanacaktır. Yeni de, tartışılabilir bir konu içerisinde olduğunu kabul ediyorum; ancak benim sizlere söyleyeceğim, bu hususta ölçüleri ve sınırları azami dikkat ve itina göstereceğimdir.

Sayın milletvekilleri, “Türkiye” artık büyük bir ülkenin adıdır. Önümüzdeki Yedi yılı çok iyi durumundadır. Türkiye, yedi yılda bir asır aşacaktır. 2000’li yılları geldiğimiz zaman, çok daha güzel, çok daha mutlu, çok daha mamur ve bugün düşünemediğimiz kadar güzel bir Türkiye olacaktır. Bu, ancak, istikrar içerisinde, huzur ve güveni hukukun üstünlüğünü koruyarak sağlanabilir. Onun için, demokratik istikrarı, Türkiye’nin geleceğinin teminatı görüyorum.

Türkiye’yi, bu hedefe ve 2000’li yılların yüksek teknolojileri, rekabet gücü olan etkin ve verimli Türkiye’ye taşıyacak olan, ülkemizin tek tek insanları, kişileri, toplu olarak milyonlarca insanı ve bunların yaratıcı gücüdür. Binaenaleyh, insanın yaratıcı gücünün ve dinamizminin en mükemmel şekilde yeşerdiği, layık ve demokratik rejimin korunması, her gün daha ileriye götürülmesi, halk olarak ve devlet olarak başlıca vazifelerimizden biri olmalıdır.

Demokrasi, tarifi icabı ihtiva ettiği düşünce hürriyeti, vicdan ve inanç hürriyetiyle, girişim hürriyeti gibi üç temel hürriyetin varlığı sayesinde, insanlar üstündeki her türlü baskıyı kaldırarak, yaratıcı güçlerin doruğuna erişilmesini sağlar.

1992 Anayasası, hazırlanışı, sunuluşu ve kabul edilişi, nihayet, şartları ve içeriği itibarıyla tam demokratik değildir. Bu Anayasa, Türkiye’ye bir anayasal düzen getirmiştir; fakat, bunun tam anlamıyla demokratik anayasal bir düzen olduğu söylenmez.

Demokratik kurumlar, hukukun üstünlüğü, kanun hakimiyeti, şeffaflık, katılımcılık, temel insan haklarının ve özgürlüklerinin, bu arada ekonomik özgürlüklerin korunması, çağdaş evrensel değerlerdir. Her ülkenin olduğu gibi, Türkiye’nin de karşılaştığı sorunların çözülebilmesi ancak bu ülkelerin hayata geçirilmesiyle mümkündür. Bu ilkelerin yerleştirilmesi için ise, sadece söylenmiş olmaları, elbette ki, yeterli değildir. Bunun başarılması, hukuki ve idari yapıdan eğitim ve kültüre kadar, çeşitli alanlarda düzenlemeler yapılmasını gerektirir. Bu değişikliklerin en önemlilerinden biri, toplumun bünyesinde çoğulculuğun yayılmasıdır.

Örgütlü, belde ülke ve dünya sorunlarıyla yakından ilgili, haklarını bilen, demokratik refleksi olan bir toplum, demokratik sistemin ön şartıdır. Bu toplumun meydana gelebilmesi için, demokratik eğitim ve kültür hazinelerinin teşekkül edebilmesi lazımdır. Devletin ekonomik gücünü azaltıp, toplumun ekonomik gücünü büyütmek gerekecektir. Halkı tüm bilgi, haber ve enformasyona tam ve doğru olarak sahip olması, onun sıhhatli kararlar verebilmesi ve dolayısıyla, demokrasinin iyi işlemesi için vazgeçilmez bir şarttır. Hür bir basın ve yayın, demokrasi için şarttır.

Sayın milletvekilleri,

Partiler siyasetini aşan ve Türk Milletinin tümünün ortak bir sorunu olan terörün, ülke gündeminden çıkması lazımdır.

Terör, insanların en temel hakkı olan yaşama hakkına saldırmaktır. Buna karşılık devletin en önde gelen görevi, bütün vatandaşlarımızın güvenliğini ve her şeyden önce insan haklarının temeli olan yaşama hakkını korumaktır. Demokratik meşru düzene karşı silaha sarılanları tesirsiz hale getirmek, devletin görevidir.

Devlet bu görevini yaparken, halkın ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin ona tam destek olması lazımdır. Türkiye Cumhuriyetinin bütün vatandaşları, bölge, köken, dil, din, mezhep ve cinsiyet farkı gözetilmeden, kanun önünde eşit haklara sahip birinci sınıf vatandaşlardır, ülkenin ve devletin sahibidirler ve böyle kalacaklardır.

İnsanlarımızı bu topraklar üzerinde birleştiren, tasada ve kıvançta ortaklık, güzel bir gelecek beklentisi, tarihe beraber sahip olma yanında, eşitlik; ulusal egemenliğin orak kullanımıdır. Esasında, başlatılmış bulunan demokratikleşme hareketi, ulusal egemenliğin bu ortak kullanımını her geçen gün biraz daha kuvvetlendirmeye ve zenginleşmeye yönelmiş temel bir reform niteliğindedir.

Sayın milletvekilleri, Türkiye, bugün dünya tarihinin çok kritik bir dönemi içinde, dış politikada esasları Büyük Atatürk tarafından çizilmiş olan, barışçı, onurlu, gerçekçi, aktif ve çağdaş hedefler doğrultusunda izlediği kararları siyasetiyle bölgesel çapta yönlendirici, görüşü alınmak ihtiyacı duyulan, ağırlıklı, saygın bir ülke konumuna gelmiştir.

Türkiye, Adriyatik’ten Çin’e kadar doğmakta olan yeni bir dünyada, yaklaşık 200 milyon insanın yaşadığı Avrasya bölgesinde, bu bölgenin en istikrarlı ve model olarak alınan ülkesi olmuştur.

Bu konum, ülkemizin önüne büyük imkanlar açarken, bir yandan da muhtemel istikrarsızlıklar, bölgesel çalışmalar dolayısıyla bazı sorumluluklar getirmektedir.

Yeni dünya düzeninin güvenlik boyutu aksamış ve bu boşluk, başta Bosna ve Karabağ olmak üzere, çok facialara ve onbinlerce insanın katliamına yol açmıştır. Dünyanın en yaygın istikrarsızlık haritasının ve bölgesinin odak noktasında bulunan Türkiye'ye bu hususta önemli bir sorumluluk düşmektedir. Barış ve güvenlik sorunu yanında, dünyanın gelişmekte olan bir çok bölgesinde yaygın olan cehalet, işsizlik, hastalık, fukaralık ve çevre çürümesi çemberlerinin kırılması gerekmektedir.

İnsanlık, bu tehditlere karşı bir strateji oluşturacaktır. Bu sorunlara zaten hassas olan Türkiye'nin, bu konularda dünyaya vereceği bir çok mesajı vardır.

Değerli milletvekilleri, bana tevdi etmiş olduğunuz bu çok şerefli göreve şevk ve ihlas ile başlarken, demokratik istikrarını koruyan, kalkınmasını sürdüren, ekmek, güvenlik, hürriyet üçlüsü arasında bunlardan herhangi birisini tercih etmek zorunda kalmayarak, her üçüne birden sahip olan, demokrasisini standart dışı olmaktan çıkaran, her gün biraz daha çağdaş demokrasilerin en ileri çizgilerine yaklaşan, onları yakalayan, çoğulculuğu, liberalizmi ve rekabeti, sadece siyasi sistemine değil, fakat ekonomisinden basan yayınına, iş hayatından üniversitesine, derneklerinden meslek kuruluşlarına, her kesimine yerleştiren ve yayan, tekelciliği her alanda ortadan kaldıran, ülkeyi 2000'li yıllara taşıyacak reformları sürdüren, değişimi yakalayacak yeni reform atılımları başlatan, bunları ortaya koyacak yaratıcı insanları teşvik eden, destekleyen, yetiştirebilen, dünya ile barış için işbirliği yapan, bölgesinde ve dünyada barışın ve istikrarın koruyucusu, dünyanın önder devletleri arasından her gün ağırlığını ve saygın konumunu pekiştiren, birlik, beraberlik, dirlik, düzenlik ve kardeşlik içerisinde büyüyen ve zenginleşen, milletin vicdan hürriyetine, düşünce hürriyetine, ibadet hürriyetine sahip olduğu, her çocuğun eğitim gördüğü, herkesin sağlık hizmetlerinden yararlandığı, herkesin sosyal güvenlik şemsiyesi altına girdiği ve herkesin geleceğe güvenle baktığı bir Türkiye görmek istiyorum.

Bütün bu görmek istediklerim, benim otuz yıllık siyaset hayatımın düsturu olmuştur. Bunlar partileri aşan, bütün Türkiye'yi kavrayan hedeflerdir ve ben , Türkiye Büyük Millet Meclisinin bana tevdi etmiş olduğu Cumhurbaşkanlığı görevini, Türkiye'nin birliğini, beraberliğini her şeyin üstünde tutarak bütün vatandaşlarımı, doğulusunu, batılısını, güneylisini, kuzeylisini, ama, hepsini kucaklayarak, devletimin, herkesi şefkat, merhamet ve adaletle bağrına basmasına yardımcı olarak yapacağım.

Cumhurbaşkanlığı bir sevgi pınarıdır, bir muhabbet pınarıdır ve bir güven abidesidir.

Cenabı Allah'ın, herkesin işini kolaylaştırmasını, milletimizin işini kolaylaştırmasını, devletimizin işini kolaylaştırmasını ve bu görevleri yaparken hepimize yardımcı olmasını ve bana verdiğiniz bu büyük görevi yaparken bana da yardımcı olmasını niyaz ediyor, hepimizi saygıyla selamlıyorum.

EK-16

28 Şubat Kararları

1. Milli Güvenlik Kurulu, 28 Şubat 1997 günü Sayın Cumhurbaşkanı başkanlığında Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinin iştirakleri ile Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde aylık olağan toplantısını yapmıştır.

2. Kurulun bu toplantısında, bölücü terörle mücadele şimdiye kadar alınan tedbirler ve elde edilen sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılmış, bu mücadelenin devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne gönülden inanmış, bu inancı sonsuza dek sürdürmeye azimli halkımızın, basınımızın, devletin bütün kurum ve kuruluşları ve milli iradenin sembolü olan yüce parlamentonun destekleriyle çok olumlu bir noktaya ulaştığı müşahade edilmiştir.

Elde edilen bu sonuçların bundan sonra halkımızın huzur ve güvenliğine, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamına olumlu olarak yansımaları için bu konuda alınacak tedbirlerin bir plan dahilinde süratle yürürlüğe konulması gerektiği hususunda görüş birliğine varılmıştır.

Alınacak olan bu tedbirlerin güvenlik içinde gerçekleştirilebilmesi bakımından halen 9 ilde devam etmekte olan. Olağanüstü Hal uygulamasının 30 Mart 1997 tarihinden itibaren 4 ay daha uzatılması uygun bulunmuş ve bu görüşün Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir.

3. Toplantıda, Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ilişkilerle ilgili durum değerlendirmesi yapılmış, bu konuda Türkiye'nin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasi, ekonomik ve askeri tedbirler uygun bulunarak Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verildi.

4. Toplantıda, bilhassa, Anayasa ile Atatürk milliyetçiliğine bağlı demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı, çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler de gözden geçirilmiş,

Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını, Atatürk İlke ve İlkeleri doğrultusunda çağdaş medeniyet yolunda, demokratik sistem içerisinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmemesi gerektiği,

Anayasanın tanımladığı Cumhuriyetin demokratik, laik ve sosyal hukuk devlet ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkan sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın önem ve öncelik taşıdığı,

Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti laik ayırımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri,

Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil, aynı zaman da demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu,

Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vazgeçilemeyeceği, yasalarla belirlenmiş kuralların göz ardı edilerek yapılan çağdışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayacağı,

Türkiye'nin 1997 yılı içinde, AB'ne tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli bir hedef olarak sürdürdüğü böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu, bu sebeple; demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak, Türkiye'nin yurtdışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek, her türlü spekülasyona son vermek gerektiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik, insan haklarına saygı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine yönelik tartışmaların, içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye'ye yarardan çok zarar verdiğini,

Açıklanan bu esaslar aksine davranışların, toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş,

Bu konularda alınacak ve alınması gereken tedbirler uygun bulunarak bu tedbirlerin Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir.

EK-17

Rejim Aleyhtarı İrticai Faaliyetlere Karşı Alınması Gereken Tedbirler

(28 Şubat Kararlarına Ektir)

1- Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2- Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Millî Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.

3- Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a-8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurtda uygulamaya konulmalı

b-Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

4-Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, millî eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5-Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6-Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7-İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askerî Şûra kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.

9- TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.

10-Gizli madde

11-Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12-T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedeki kesin önlemler alınmalıdır.

13-Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltcek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14-Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15-Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16-Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17-Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18-Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı Görevine Başlaması Dolayısıyla

Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması – 16 Mayıs 2000

(TBMMD, 16.05.2000:506-509)

CUMHURBAŞKANI AHMET NECDET SEZER - *Cumhurbaşkanı sıfatıyla, devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma; milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, herkesin, insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma, Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine ant içerim.*

(...)

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Başkanı, sayın üyeleri; sizleri en içten duygularla, en üstün başarı dilekleriyle ve yürekten saygılarımla selamlıyorum. Türk ulusal bağımsızlık hareketinin içinde oluşan ve ulusal bağımsızlık savaşını yöneterek başarıya ulaştıran, bu nedenle, dünya parlamentoları arasında çok özel ve özgün bir yeri olan Yüce Mecliste, Cumhurbaşkanı olarak konuşmaktan büyük bir heyecan ve onur duymaktayım. Ulus egemenliğinin somutlaştığı ve temsil edildiği Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve onun saygıdeğer üyelerinin güven ve desteğinin korunması, saygınlığının yüceltilmesi konusunda Cumhurbaşkanlığınca en üst düzeyde duyarlılık gösterilecektir. Kuşku yok ki, egemenliğin asıl kaynağı ve kayıtsız, koşulsuz sahibi Türk Ulusudur ve ebediyen öyle olacaktır, öyle kalacaktır. Bunu sağlayan laiklik ilkesi de, dokunulmaz bir kural olarak ödünsüz bir kararlılıkla korunacaktır. Çünkü, bireylerin din ve vicdan özgürlüklerinin en iyi korunduğu yönetim biçimi laik, demokratik cumhuriyettir. Demokrasinin temelini oluşturan laiklik ilkesi olmadan, özgürlükten ve demokrasiden söz edilemez; din kurallarıyla devlet ve toplumsal yaşam düzenlenemez. Ulus egemenliğinden kaynaklanan her görevin temel amacı ve özü, ulusun mutluluğunu gönençini yükseltmektir. Devlet, bunun için vardır, bu amaca yönelik olarak örgütlenmiştir. Devletin tüm kurum ve organları, bu bilinçle görev yapmalıdır, bu görevin sorumluluğunu taşımalıdır. Cumhurbaşkanlığı, bu doğrultudaki çabalara özenle ve etkinlikle katkı yapacaktır; çünkü, Türk Ulusu, daha elverişli koşullarda, daha temiz, daha özgür bir dünyada daha mutlu yaşamayı hak etmiştir. İnsanlarımızın hak ve hukukunu korumak, onların duygularını, inançlarını ve emeğini sömürmemek öncelikli görevimizdir. Bu alandaki başarımız, ulusseverliğimizin, yurtseverliğimizin de ölçüsü ve göstergesi olacaktır. Bu aydınlık yolun başlangıcı, hukuk devleti ilkesinin, demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin, evrensel boyutları da içererek gerçekleşmesinden geçmektedir. Bunu, dostlarımız gerekli gördüğü için değil, ondan önce, ulusumuzun özlemlerine ve çağdaşlaşma programımıza önem verdiğimiz için, büyük ulus olduğumuz için, Yüce Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyini aşma buyruğunu yerine getirmemiz için yaşama geçirmeliyiz. Bunu, mutlaka ve duraksamadan başarmak zorundayız. Siyasal yaşamımızın dokusuna çağdaş demokrasiyi, devlet yapımızın dokusuna da hukuk devleti ilkesini yerleştirme görevimizi daha fazla geciktirmemeliyiz. Polis devletini çağrıştıran yapı ve uygulamaları terk etmeden, çağdaş toplumun gereksinimlerini karşılayamayız. Cumhurbaşkanlığı, bu dönüşüm ve gelişmenin sağlanmasına önem verecektir. Demokrasi ve hukuk devleti ilkesine uygun eylem ve işlemler, ulusal verimliliği ve ulusal mutluluğu da artıracaktır. Yüce Meclisin sayın üyeleri, hukuk devletinin, sağlam ve sağlıklı demokrasilerin, toplumun ulaştığı ekonomik kalkınma düzeyiyle ilişkisini de gözardı edemeyiz. Bu nedenle, ulusal anlamda güçlü bir ekonomik yapı, demokrasinin de, hukuk devletinin de güvencesidir. Bu güvencenin oluşması, tüm olanaklarla desteklenmelidir. Bu doğrultudaki düzenlemeler, toplumsal yarar gözetilerek, gelir dağılımında ve fırsat eşitliğinde adalet sağlanarak, yoksul ve dargelirli kesimler esirgenip korunarak, işsizlik sorununu giderici yöntemler yeğlenerek, sosyal devlet gereklerine uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Çağdaşlaşmanın da, ekonomik kalkınmanın da temel dayanağı eğitimidir. Eğitim düzeyi ve kalitesi yükseltilmeli; onbir yıllık zorunlu temel eğitim, hedefimiz olmalıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Başkanı, sayın üyeleri; toplumsal yaşamı değerli, anlamlı ve saygın kılan öğelerin başında, eylem ve işlemlerin kurallara uygun olması gelmektedir. Kurallar, ödünsüz ve ayrıcalıksız uygulanıyorsa ve bu kurallara uyuluyorsa, özgürlük,

eşitlik, girişimcilik, yeteneklerin geliştirilmesi gibi kavramlar ve böylece toplumsal mutluluk güvence altına alınmış demektir. Aslında, devletin temel amacı ve görevleri, Türk Ulusunun bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyet ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve özgürlüklerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlamaya çalışmaktır. Devlet, toplumda hukuku egemen kılmalıdır; barışın, özgürlüğün, mutluluğun, geleceğe kaygısız bakmanın koşulu da budur. Toplum, sürekli temiz ve aydınlık bir ortamda yaşamalıdır; bunu sağlamak devletin görevidir. Kimse hukukun üstünde değildir; hukukun üstünlüğü ilkesi herkesi bağlamalı, Anayasanın, yasaların ve hukukun gereği her zaman ve herkese karşı yerine getirilmelidir. En büyük sosyal felaketin, hukuka ve adalete olan güvenin yitirilmesi olduğu unutulmamalıdır. Hukuka aykırı eylem ve işlemlere, yolsuzluklara kesinlikle izin verilmemelidir. Yolsuzluklarla, hukuka aykırı yollarla çıkar sağlama alışkanlık ve girişimleriyle kararlı bir mücadele konusunda Cumhurbaşkanlığının tüm olanakları toplumun hizmetinde ve sizin yanınızda olacaktır. Sayın milletvekilleri, ulusal gündemimizin bir diğer öncelikli konusu, toplumsal barış özlemidir. Kalıcı nitelikte toplumsal barışın sağlanması ve sürdürülmesi de, bir devlet görevi olarak algılanmalı ve yerine getirilmelidir. Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk Ulusunun birliğini temsil etmekte olan Cumhurbaşkanlığı, ulusun ve ülkenin bütünlüğü bağlamında hiçbir tartışmaya izin vermeyecek, ülke ve ulus bütünlüğünü korumayı ve pekiştirmeyi en temel görev sayacaktır. Cumhuriyetin temel niteliklerine yönelik saldırılar ve terör, etkisini kaybetmekle beraber devam etmektedir. Varlığımızın güvencesi ordumuz ve güvenlik güçlerimiz, bu konuda üzerlerine düşen görevi büyük bir özveriyle sürdürmektedirler. Bugün olduğu gibi, gelecekte de, Silahlı Kuvvetlerimizin güçlenmesini sağlamak görevimiz olacaktır. Sayın üyeler, ulusal dışpolitika uygulamalarında, cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk zamanında benimsenen temel ilkeler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Uluslararası toplumun saygın ve aktif bir üyesi olarak Türkiye, farklı konumuna, olanaklarına, tarihinden gelen ilişkilerine, bölgesel duyarlılığına, coğrafyasına bağlı üstünlük özelliklerine uygun; ulusal bağımsızlık savaşımızın doğrultusuyla uyumlu; Atatürk'ün, akılcı, ulusalcı ve bağımsızlıktan ödün vermeyen, ülke yararını en üst düzeyde tutan onurlu, kişilikli çizgisini sürdürecektir. Kendi içine kapalı kalması olanaksız olan ülkemizin, Avrupa Birliğinin benimsediği uygarlık değerleriyle bütünleşmesi zorunludur. Hukuk devleti ve demokrasi konusundaki başarılarımız, çağdaş uluslararası toplumdaki saygınlığımızı da artıracaktır. Teknoloji ve iletişim alanındaki hızlı ivme ve uluslararası ilişkilerdeki yeni gelişmeler, yeni yapılaşmalar, yeni kümeleşme ve birliktelikler, önümüzdeki dönemde dışpolitikamızda yeni olanaklar ve açılımlar sağlayabilir. Bu konuda büyük dikkat ve hazırlık içinde olmalıyız. Yüce Meclisin sayın üyeleri, Cumhurbaşkanlığının karar ve işlemlerinin değişmez yol göstericisi, esin kaynağı, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ile O'nun aydınlanma ve çağdaşlaşma programının esasları olacaktır. Bu doğrultu, kesinlikle korunacaktır. Bu düşüncelerle hepinize bir kez daha teşekkür eder, saygılar sunarım.

**27 Nisan 2007 Tarihli Genelkurmay Başkanlığı Basın Açıklaması
(27 Nisan e-Muhtırası)**

TARİH : 27 Nisan 2007

NO : BA - 08 / 07

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahade edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kur'an okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa’da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile, o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara’nın Altındağ ilçesinde “Kutlu Doğum Şöleni” için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli’de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli’nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı’nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dahilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya’da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı’nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği “Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtmak” ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftar ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin

olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

**Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek'in 27 Nisan e-Muhtırası
Hakkında Yaptığı Açıklama**

28 Nisan 2007

Dün Genelkurmay Başkanlığı tarafından çeşitli konulardaki görüşlerini ifade eden bir açıklama basın yayın organlarına gece yarısı verilmiş ve Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yayınlanmıştır. Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz, demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır.

Öncelikle söylemek isteriz ki, Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez.

Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur.

Bu metnin basın yayın organlarına verilmesi ve Genelkurmay'ın internet sitesinde yayınlanmasındaki zamanlama manidardır. Öncelikle, devletimizin yüce makamı olan Cumhurbaşkanlığı'na 11. Cumhurbaşkanı'nı seçme sürecinde böyle bir metnin, hem de geceyarısı ortaya çıkması son derece dikkat çekicidir. Bunun, bu hassas dönemde, Anayasa Mahkemesi eksenli tartışmalar yapılırken ortaya çıkması, yüce yargıyı etkilemeye yönelik bir girişim olarak algılanacaktır.

Herkes şunu açıkça bilmelidir ki, hükümetimiz, devletimizin Anayasa'nın 1, 2 ve 3. maddelerindeki temel ve vazgeçilmez ortak değerleri, ülkemizin birlik ve bütünlüğü, milletimizin saygınlığı, Türkiye'nin laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliği konusunda herkesten daha fazla taraftar ve hassastır. Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğü ve Türk Milleti'nin esenliği bu değerlerin korunması ile mümkündür. Cumhuriyetimizin temel niteliklerine, Anayasa ve yasalara aykırı, gerçek ve tüzel kişiler tarafından zaman zaman ortaya konan hiçbir tutum ve davranışı tasvip etmek mümkün değildir.

Bu durumlarda zaten başta Cumhuriyet Savcıları olmak üzere, soruşturma makamları hiç kimseden izin almadan gerekli soruşturmaları yapma yetkisine sahiptirler. Bu konularda gereğini yapmak vazifeleridir.

Ayrıca hükümetimizin ve bağlı birimlerin gerek basın yoluyla duyulan, gerekse çeşitli ortamlarda dile getirilen, devletimizin temel değerleri ile çelişen uygulamalar konusunda duyarsız kalması söz konusu olamaz. Bu nedenle ilgili metinde Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümetle ilişkileri bakımından son derece yanlış ifadelerin yer alması üzücü olmuştur. Devletimizin tüm temel kurumlarının bu konularda daha özenli ve dikkatli olması gerektiği, Türkiye'nin güçlenme, modernleşme ve demokratik standartlarını yükseltme sürecinin sağlıklı yürümesi bakımından zorunludur. Aksi halde devletimizin güçlenmesine, ülkemizin huzur ve refahına telafi edilemez zararlar verilmiş olacaktır.

Devletimizin temel değerlerini koruma konusunda birincil görev hükümetindir, Hükümet bu konuda tavizsiz bir şekilde taraf olduğu için, hükümete bağlı tüm kurumların da bu doğrultuda taraf olmaları zaten eşyanın tabiatı gereğidir.

Türkiye'nin her sorunu hukuk kuralları ve demokrasi içinde çözülecektir. Aksi bir düşünce ve tutum asla kabul edilemez. Herkese ve her kuruma düşen görev, bu sürecin işlemlerini kolaylaştırmaktır. Bunun dışındaki arayışların ülkemize ve milletimize ne kadar zarar verdiği geçmişte yeteri kadar, acı biçimde tecrübe edilmiştir.

Hükümetimiz, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan cumhuriyetimizi daha da güçlendirmek ve demokrasimizi zedeletmemek konusunda tam bir kararlılık içindedir.

Cumhuriyetimiz ve demokrasimiz vazgeçilmez, geri döndürülemez bir kazanımdır. Bugün devletimizin temel niteliklerini korumak konusunda hepimiz el ve gönül birliği içinde geleceğe nasıl daha güçlü yürürüz onun mücadelesini vermeliyiz. Enerjimizi iç tartışmalarla tüketmek yerine ülkemizi küresel rekabette daha güçlü hale getirmeye ve milletimizin refah ve mutluluğunu arttırmaya sarfetmeliyiz.

Bu bağlamda, bazı iyi niyetli olmayanların hükümetimizle Türk Silahlı Kuvvetleri'mizi karşı karşıya getirme çabalarını boşa çıkarmalıyız.

Türkiye'nin uluslararası toplumda itibarını zedeleyen, çağdaş dünyadaki konumumuza zarar veren, Türk ekonomisinin istikrarını tehdit eden, demokrasiye aykırı ve Türk Milleti'nin vicdanında yara açan davranışlardan tüm sorumluluk sahiplerinin kaçınması gereklidir.

Güven ve istikrarı zedeleyenler, ülkemizin ve milletimizin ali menfaatleri bakımından doğuracağı olumsuz sonuçların sorumluluğunu da yükleneciklerini bilmelidirler.

EK-21

Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi Dolayısıyla

Ettiği Yemin ve TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması – 28 Ağustos 2007

(TBMMTD, 28.08.2007:77-81)

CUMHURBAŞKANI ABDULLAH GÜL - *Cumhurbaşkanı sıfatıyla, devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; Anayasa'ya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma; milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, herkesin, insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanmasını ülküsünden ayrılmayacağıma; Türkiye Cumhuriyeti'nin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma, büyük Türk milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine ant içerim. (...)*

CUMHURBAŞKANI ABDULLAH GÜL - *Yüce Meclisin Sayın Başkanı, saygıdeğer milletvekilleri; ülkemiz demokrasisinin ne kadar olgunlaştığını hem kendimize hem de bütün dünyaya bir kez daha gösterme fırsatını bulduğumuz bir dönemden geçiyoruz. Kısa bir süre önce, bütün dünyanın takdirle izlediği bir genel seçim yaptık. Biraz önce de, Cumhurbaşkanlığı seçimini en güzel biçimde tamamladık. Beni, ülkemizin 11 'inci Cumhurbaşkanı olarak seçen yüce heyetinize en içten şükran duygularımı sunuyorum (AK Parti sıralarından alkışlar).*

Bizler, Türk milleti olarak, nice büyük devletler kurmuş, cihanşümül imparatorluklara sahip olmuş bir milletin, şerefli bir tarihin mirasçılarıyız. Başta devletin değişik kademelerinde yer alanlar olmak üzere hepimiz, ilelebet yaşatmaya kararlı olduğumuz Türkiye Cumhuriyeti'nin daha da güçlenmesi için el birliğiyle çalışmalıyız. Cumhuriyetin kurucusu Büyük Atatürk'ün koyduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarma hedefi daima aklımızda olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bugünlere, varlığını ve gücünü pekiştirerek ulaşmış bulunuyor. Biz bu cumhuriyeti kolay kurmadık, bugünlere zahmetsiz gelmedik. Aziz vatanımızın her karış toprağının şehit kanlarıyla sulanmış olması bunun kanıtıdır. Cumhuriyetimizi kuran kadronun, önce saldırgan güçlere karşı bir istiklal savaşı vermesi, ardından da ülkemizi çağdaş milletler topluluğunun saygın bir üyesi yapmak üzere olağanüstü çabalar göstermesi gerekti. O dönemde ne büyük fedakârlıklara katlandığımızı hepimiz çok iyi biliyoruz. Bu yüce Meclis, o fedakâr kadronun hepimize armağanıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletimizin iradesiyle oluşan ve varlığıyla o iradeyi temsil eden, ülkemizin bugünü ve geleceğiyle ilgili bütün kararların alındığı yegâne çatıdır. Yüksek katılımı gerçekleşen son genel seçimin oluşturduğu heyetiniz, millî iradeyi en geniş ve en güçlü bir biçimde temsil etmektedir. Demokrasimizin katılımcılık ve temsil özellikleri bu seçimle daha da güçlenmiştir. Sizler gibi geniş temsil kabiliyetine sahip bir heyetin takdirlerine mazhar olmayı kendim için büyük bir onur sayıyorum. Üstlendiğim şerefli görevin sorumluluğunu yerine getirirken milletimizin siz değerli temsilcilerinin desteğine her zaman ihtiyaç duyacağım tabiidir. Bu vesileyle, cumhuriyetimizin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve aynı görevi bugüne kadar üstlenmiş bütün Cumhurbaşkanlarımızı saygıyla, ahirete intikal edenleri rahmetle anıyor, milletimiz adına, hepsine en kalbî şükranlarımı sunuyorum. Görevimin zorluğunun idrakindeyim. Cumhurbaşkanı, devletin başıdır; bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk milletin birliğini temsil eder; Anayasa'nın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli çalışmasını gözetir. Bunları yerine getirmek bir anayasal gerekliliktir. Görevde bulunacağım süre içerisinde hiçbir ayırım yapmaksızın bütün vatandaşlarımızı kucaklayacağım, tarafsızlığımı titizlikle koruyacağım ve devlet organlarının uyumlu çalışmasını sağlamak için elimden gelen bütün gayreti göstereceğim.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Anayasamızın değişmez hükümleriyle belirlenmiş bu nitelikler bir bütündür ve her biri hiç kuşkusuz cumhuriyetimizin temel değerleridir. Bu ilkelerin hepsini hiçbir ayırımcılığa tabi tutmadan savunmak ve her fırsatta güçlendirmeye çalışmak azmi ve kararlılığı içinde olacağım. Cumhuriyetimizin temel ilkelerinden laiklik, bir hak ve özgürlükler sistemi olan demokrasi içerisinde farklı hayat tarzları için özgürleştirici bir model olduğu kadar bir sosyal barış kuralıdır da. Yalnız bu kadar da değil, hemen her toplumda zaman zaman baş gösteren çatışma ve kavga unsurlarını daha baştan ortadan kaldırmanın en kestirme yolu da yine laiklik ilkesine bağlılıktır. İçinde yer aldığımız coğrafyaya özgü gerçekleri ve hassasiyetleri düşündüğümüzde, din ve vicdan özgürlüğünü de içinde barındıran laiklik ilkesinin değerini daha iyi kavramış oluruz.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; dikkatlerinizi çekmek istediğim önemli konuların en başında demokratik sisteme duyulması gereken güven geliyor. Vatandaşın yöneticilerini kendisinin seçtiği demokratik sistem, hukukun evrensel ilkelerine bağlı, hak arama yollarının açık olduğu, temel hak ve özgürlüklerin bireysel veya örgütlü olarak sonuna kadar kullanılabilirdiği bir yapıdır. Ülkelerin gelişmesi ve insanların mutluluğu için asgari şart, açık bir topluma dönüşmektir. Anayasamızda yer alan fikir ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, insanlarımızın onurlu bir hayat sürdürebilmelerinin de teminatıdır. Şiddeti beslemeyen her türlü fikrin serbestçe ve korkusuzca ifade edilebildiği bir açık toplum olma hedefinden asla sapmamalıyız. Çağdaş dünya nicedir özgürlüklerden korkmamayı öğrendi. Bizler de özgürlüklerimize en hayati değerlerimiz olarak her durumda sahip çıkmalıyız (AK Parti ve DTP sıralarından alkışlar).

Günümüz dünyasında farklı özelliklerin vurgulandığı, değişiklikten ve çeşitlilikten korkulmayan bir anlayış daha fazla kabul görmeye başladı. Bizi millet yapan değerler yerli yerinde ise anayasal düzenin temel ilkeleri yerleşmiş ve herkes tarafından gözetiliyor ise böyle bir ortamda farklılık ve çeşitliliklerimiz bizim için zaafiyet unsuru değil, aksine en büyük zenginliğimiz olacaktır. Bu gerçeği görebilsek birlik ve beraberliğimizi, dirlik ve düzenimizi daha da sağlamlaştırabiliriz. Demokratik kültürümüz çoğulculukla beslendiği oranda bizi biz yapan değerlere daha kolay sahip çıkabiliriz. Hepimizin bildiği gibi, devlet insanların mutluluğunu, huzurunu, refahını, güvenliğini sağlamak için vardır. Bir tek vatandaşın dahi din, dil ve etnik özellikleri yüzünden ya da ekonomik durumu nedeniyle kendisine karşı ayrımcılık yapıldığını, horlandığını hissettiği bir ülke, çağdaş bir ülke olma vasfı taşıdığını iddia edemez (AK Parti ve DTP sıralarından alkışlar).

Devlet görevinde üzerine titrenmesi gereken en önemli nokta, insan odaklı bir hizmet anlayışının hâkimiyeti olmalıdır. Asıl olan, vatandaşın doğusuyla kazandığı temel haklarıdır. Bu da devlet adına hareket eden her kademede bürokratların, her eğilimden siyasilerin, öncelikle vatandaşın hak ve hukukunu korumakla görevli olduklarının bilincinde bulunmalarını gerektirir. Kadın erkek eşitliğinin tam olarak sağlandığı, kadınlarımızın hayatın her alanına aktif olarak katılabildiği şartların gerçekleştirilmesi öncelikli hedefimiz olmalıdır. Bu amaca hizmet edecek her adınıza destek olacağımı bilmenizi isterim. Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve sosyal barışın sürdürülmesini sağlayan en önemli unsurların başında adalet duygusunun vatandaşlar arasında yerleşmesi gelir. Hukuk devleti olmanın temelinde adalet ilkesi vardır. Türkiye Cumhuriyeti, adalet mekanizmasının en süratli biçimde işlediği, insanların hak duygularının zedelenmediği, vicdanların tatmin olduğu bir devlet olmak zorundadır. Bunu sağlayacak olan da siz değerli milletvekillerinin kararlılığıdır. Vatandaşları devletine kopmaz bağlarla bağlayacak, demokratik sisteme sahip çıkma ihtiyacını artıracak, gurur ve onurunu takviye edecek olan unsur, güçlü bir toplumsal güven duygusudur. Toplumsal güveni sarsan hastalıkların başında yolsuzluklar ve haksızlıklar gelir. Yolsuzluk ve haksızlığın ortadan kaldırılmasının en etkili yöntemi ise kamu hayatında şeffaflığın sağlanmasıdır. Her vatandaş ihtiyacı olan her bilgiye en kısa sürede erişebilmelidir. Bireylerin doğru bilgiye ulaşabilmesinin en kestirme yolu ise bağımsız, tarafsız ve sorumluluğunu müdrik bir medyanın varlığından geçer. Çağdaş bir hukuk sistemine, şeffaflık ve istikrara sahip olması, Türkiye'nin gücüne güç katacak, dünyanın diğer ülkeleri gözünde saygınlığını artıracaktır. Kendisine güvenen bireylere ve güçlü bir toplum yapısına sahip olabilmek için eğitimde, ekonomide, kamu görevlerinde devlet imkânlarından yararlanmada, hemen her alanda fırsat eşitliğinin bütün vatandaşlara sağlanması elzemdir.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; Türkiye, hedefini doğru seçmiş, o hedefe ulaşma yolunda şimdiye kadar büyük mesafeler katetmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başladığımız Avrupa Birliği yolunda kararlı bir biçimde ve kendi irademizle yürümeye devam etmeliyiz. Avrupa Birliği üyeliği hedefli siyasi ve ekonomik reformları daha ciddi bir kararlılıkla gerçekleştirmemiz ülkemiz için gereklidir. Avrupa'daki siyasi konjonktür her zaman değişebilir. Bizim için önemli olan çağdaş standartlara ulaşabilmek için gerekirse müzakere fasıllarını kendimiz açıp kapama iradesini gösterebilmemizdir. Reformlarını aksatmadan hayata geçirerek Avrupa Birliği ile her alanda uyum sağlamış bir Türkiye, zamanı geldiğinde kendi tercihini kendisi yapacaktır. Reformlarımızı başkaları istiyor diye değil, kendimiz, kendi halkımız için gerçekleştirmeliyiz (AK Parti ve DTP sıralarından alkışlar).

Kendini yenilemiş güçlü bir Türkiye'nin Avrupa Birliği yolunda önüne çıkartılacak engelleri aşması çok daha kolay olacağı gibi, zaman içerisinde o engellerin de fazla bir anlamı da kalmayacaktır. Bunu başarmak bizim elimizdedir. Cumhuriyetimizin 100'üncü yıl dönümüne eriştiğimizde, güçlü ve sarsılmaz demokratik kurumlar, istikrara kavuşmuş dev ekonomik gücü, birbirine güvenen insanları ve farklılığı zenginlik sayan anlayışın kökleşmiş olduğu toplum yapısıyla Türkiye'nin dünyanın en önde gelen ülkelerinden biri olacağına inanıyorum. Güçlü bir demokrasiye, güçlü bir ekonomiye ve güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olan Türkiye, bu özellikleriyle hem kendi vatandaşlarını mutlu edecek hem de bölgesine

huzur ve istikrar getirecektir. Riskli bir coğrafyada yaşıyoruz. Bu coğrafyada Türkiye, çevresi ve dışarıdan bakanlar için tam anlamıyla güvenli bir ada olmalıdır. Bunun için de bu hafta boyunca kutlayacağımız zaferlerimizi borçlu olduğumuz, dünyanın takdir ve gıptayla baktığı, bağımsızlığımızın sembolü, güçlü, modern ve etkili Türk Silahlı Kuvvetlerinin caydırıcılık gücünün yüksek tutulması, ulusal bekamızın kaçınılmaz gereğidir. Asayiş ve huzurumuzun güvencesi olan fedakâr emniyet güçlerimizi de yeni ortaya çıkan güvenliği bozucu eylemler karşısında daha da güçlendirmeliyiz. Unutmayalım, vatandaş rahat ve huzur içerisinde başını yastığa koymayan bir ülkenin kalkınması, refah düzeyinin artırılması mümkün değildir. Türkiye'nin bölünmez bütünlüğünü tehdit eden terörist eylemlere karşı etkili mücadelemiz büyük bir kararlılıkla sürdürülecektir. Bu uğurda verdiğimiz şehitler, kaybettiğimiz vatan evlatları hepimizin yüreğini dağlıyor. Ateş düştüğü yeri yakar ama devletimiz, acıları dindirmek, ateşi söndürmek için vardır. Şehit aileleri ve yakınlarının, şehitlerimizin bizlere birer emaneti olduğunu hiçbir zaman unutmayacağız. Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; "Yurtta sulh, cihanda sulh." bundan böyle de temel ilkimiz olmalıdır. Doğusu ve batısıyla, güneyi ve kuzeyiyle bütün ülkenin eşit şartlar içerisinde refahı paylaşması, huzur ve istikrarı yaygınlaştıracak, bireyler arasında kardeşlik duygularını pekiştirecek, birlik ve beraberliğimizi sağlamlaştıracaktır. Yakın ve uzak komşularımızla karşılıklı güven ve saygıya dayalı onurlu bir iş birliği zemini oluşturmaliyiz. Türk devletleri ve toplulukları ile ilişkilerimizi tarihî bir sorumluluk olarak görüyorum ve özel bir hassasiyetle takip edeceğim. Komşularımızla ilişkilerimizi her zamankinden daha büyük bir kararlılıkla sürdürürken dünyadaki gelişmelere de kayıtsız kalmadan, inisiyatifi her zaman elimizde tutacak aktif politikalar uygulamalıyız. Sosyal devlet anlayışının gereklerinin neler olduğunun, sosyal güvenlik sistemimizin daha da yaygınlaştırılması ihtiyacının, sağlık alanında alınacak mesafeler bulunduğunun, eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında yeni atılımlar yapılması gerektiğinin hepimiz farkındayız. İstikrara kavuşmuş, uluslararası rekabet gücünü yakalamış ekonomimizin dengelerini bundan böyle de korumalıyız. İçeride kapalı ekonomilerin günümüz dünyasında ayakta kalma şansı yoktur. Tam rekabetin kanalları içeride ve dışarıda daima açık olmalıdır. İnsanımızın özlenen bir refah düzeyine kavuşmasının ve ülkemizin övünülecek bir noktaya taşınmasının en önemli unsuru, rekabet gücü olan, etkinlik ve verimliliği esas alan bir ekonomidir.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; sözlerime son verirken, kararlılığımı bir kez daha, en güçlü biçimde ifade etmek isterim. Bana tevdi ettiğiniz bu onurlu görevi yerine getirirken milletimizin ve onun iradesinin yansıdığı yüce Meclisinin desteğini her zaman ve her şartta arayacağım. Kapım herkese açık olacak. Aralarında ayırım gözetmeksizin bütün siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşlarıyla yakın bir iş birliği içerisinde olacağım. Demokrasinin, temel hak ve özgürlüklerin üzerine titreyeceğim. Şeffaflık içinde, tam bir tarafsızlıkla, bütün vatandaşlarımı kucaklayarak yoluma devam edeceğim. Gücüm yettiğince vatandaşlarımızın huzuru, ülkemizin esenliği yolunda çaba sarf edeceğim. Kimsenin kimseyi ezmediği, keyfiliğin hüküm sürmediği, hak kullanımı açısından zayıfla güçlü arasında hiçbir fark bulunmayan, vatandaşın haklarının korunup kollandığı, içeride güçlü, dışarıda saygın bir Türkiye ideali için var gücümle çalışacağım (Alkışlar). Bu uğurda Allah beni mahcup etmesin. Asil milletimizi ve sizleri en derin saygı, sevgi ve minnet duygularıyla yeniden selamlıyorum. Sağ olun (AK Parti ve DTP sıralarından ayakta alkışlar).

EK-22**TÜRKİYE’DE CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ**

CUMHURBAŞKANI	SEÇİM YILI	PARLAMENTO ÜYE TAM SAYISI	OYLAMAYA KATILAN ÜYE	ALDIĞI OY
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK	1923	334	158	158
	1927	335	288	288
	1931	351	289	289
	1935	444	386	386
İSMET İNÖNÜ	1938	470	348	348
	1939	429	413	413
	1943	492	435	435
	1946	502	451	388
CELÂL BAYAR	1950	507	453	387
	1954	523	513	486
	1957	602	413	413
CEMAL GÜRSEL	1961	638	607	434
CEVDET SUNAY	1966	638	532	461
FAHRİ KORUTÜRK	1973	634	557	365
KENAN EVREN	1982	9 KASIM 1982 REFERANDUM		
TURGUT ÖZAL	1989	450	285	263
SÜLEYMAN DEMİREL	1993	450	431	244
AHMET NECDET SEZER	2000	550	533	330
ABDULLAH GÜL	2007	550	448	339

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : MUSTAFA SERHAN YÜCEL
Doğum Yeri ve Tarihi : KÜTAHYA – 11/04 /1967
Lisans Öğretimi : A.Ü. SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
KAMU YÖNETİMİ

İletişim

Adres : Bilecik Üniversitesi Öğretim Görevlisi – Bilecik
Tel : (0533) 394 28 28
E-Posta Adresi : mserhanyucel@bilecik.edu.tr

12.06.2012